

די ווערק פון יצחק לייבוש פריץ. צוועלף בענד.
צוזאמענגעשטעלט אונטער דער רעדאקציע פון
דוד פינסקי

צוועלפטער באנד

ארויסגעגעבען פון פארלאג „אידיש“, ניו-יארק.

תר"פ — 1920

י. ל. פרץ

ארטיקלען און פעליעמאנען

ארויסגעגעבען פון פארלאג „אידיש“, ניו-יארק.

Copyright 1920 by
JEWISH BOOK AGENCY

ארטיקלען און פעליעמאנען

בִּילְדוֹנִג.

(פארווארט צום ערשטען באנד „אידישע ביבליאמעק“)

א.

אונזער פראגראם איז — בילדונג; מיר ווילען בילדען דאס פאלק, מאכען אויס נארען — קלוגע, אויס פאנאטיקער — געבילד-דעמקע מענשען; אויס לעדיג-געהער און לופט-שלינגער — ארבייטער; נוצליכע, ארענטליכע מענשען, וואס ארבייטען פאר זיך, און דעם כלל קומט דערפון א טובה ארויס.

אונזערע שונאים זאגען, אז דער כלל אידען, איז בלוט-איגעל (פיואוקעס), קאמטארושניקעס, כל-בו'ניקעס... אונזערע שפעטער זאגען, אז דער אידישער מח איז א פארפוילטע הושענא, דאס הארץ — א קיועל-שטיין, די הויט — פארווארלעסיגט, און אלע אברים — קרום און לאס.

אונזערע שאוויניסטען זאגען: אז ישראל'יק איז גאטס בן-יחיד'ל — זיין ווייג איז אמונה, זיין קאפ-ען-קישעלע — בטחון, זיינע ווינדעלעך — יריעות פון מקדש, זיין פליניאק — א פרוכת, זיין וויקעל-שנור — משה רבינו'ס גארטעל, זיין הארץ — מלאכים-לעבער, זיין מח — דער ארון מיט די כרובים, זיינע ציעמיעניעס אויפ'ן קאפ — הייליג לבנון-גראז.

מיר זאגען איינפאך: מיר אידען זענען מענשען, ווי אלע מענשען! מיר האבען מעלות, מיר האבען חסרונות. מיר זענען נישט קיין געטער, נישט קיין טייוולאנים, נאך מענשען. און מען שען דארפען זיך בילדען, שטענדיג לערנען, מיט יעדען טאג ווערען קליגער, בעסער און פיינער.

בטבע זענען מיר גלייך, ווי אלע מענשען, און דאך איז אונזער פאלק נישט גלייך צו אנדערע פעלקער, ווייל אונזער לעבען איז אנדערש, אונזער געשיכטע איז אנדערש, אונזער רבי איז — דער גלות...

דעם גלות האבען מיר צו פארדאנקען אסך. אסך מעלות.

נאָר אַסך חסרונות אויך. אין דעם טויזענט־יעהריגען לעבענס־
שטרייט, בפרט פאַרצייטען, ווען אלע פעלקער האָבען כּח געזאָגט
מעלט און באַנוצט אויף מאָרד, ברענען און צווינגען, האָבען מיר
כחות געזאָמעלט און באַנוצט אויף סבּלנות, אויף אויסהאַלטען.
אויסדולדען, איבערליידען די שלעכטע צייט. י ע נ ע קראַפט
וואַקסט צווי לאַנג, ביז זי טרעפט אויף אַ גרעסערע און פּלאַצט,
ווי אַ זיפּענ־בלאָז, א ו נ ז ע ר קראַפט וועט שוין אויף קיין
גרעסערע נישט טרעפּען. דעריבער זענען אַסך פעלקער אונטער
געגאַנגען און מיר לעבען און ווילען לעבען אייביג...

צייט מיר זענען אין גלות, האָבען מיר אויף אונזער געוויסען,
אויף אונזער „יהדות“ קיין איינציגען טראַפען פרעמד בלוט; דער
פעלקער־פּאַנאַטזם האָט אונזער פּאַהן מיט בלאַטע באַשפּריצט,
מיר האָבען איהם מיט אייגענעם בלוט געוואַשען.

און ווייל מיר זענען אין גלות, ווייל מיר עסען שטענדיג ביי
א פרעמדען טיש, ווייל מיר זענען אייביגע אומגליקליכע אורחים
אויף דער וועלט, דעריבער האָפען מיר צו דער מענשהייט, דעריבער
איז מענשליכקייט אונזער הייליגסטער אידעאַל, דעריבער איז אונז
זער ע ג א י ז ם (אייגענליכע) די ריינסטע מענשען־ליעבע!
ווייל מיר פיהלען, אז בל־זמן די מענשען־ליעבע וועט נישט גובר
זיין, בל־זמן עס וועט זיין קנאַה־שנאה, תּחרות און מלחמות, וועט
אונז נישט גוט זיין, דעריבער בעטען מיר שטענדיג אויף שלום,
דעריבער זענען אונזערע הערצער, ווי אַ שוואַם פאַר אַלע נייעסטע
אידעען, דעריבער האָבען מיר האַרץ, געפיהל און מיטלייד מיט
אַלע אומגליקליכע, מיט אַלע פאַרטריבענע, מיט אַלע געיאָנטע...
דעריבער זענען מיר „רחמנים בני רחמנים“...

און ווייל קינער וויל פאַר אונז נישט זאָרגען, ווייל מיר האָבן
בען שטענדיג געמוזט זיך אין זינען האָבען אליין, ווייל מיר האָבן
בען שטענדיג צווישען שונאים געלעבט, ווייל אונזער מאָרגען איז
קינמאַל נישט זיכער געוועזען, ווייל אונזערע מחיות זענען שטענ־
דיג באַרענעצט, האָבען מיר זיך מיט דער צייט צוגעוועהנט צום
זאָרגען, צום דענקען, צום איינשפּאַרען; צו האַלטען שטענדיג
קאַפּ, צו באַהאַלטען אויף אַ שלעכטען מאָג, צו וואַקסען אויף קאַפּ־
לעס אַהן רעגען, אַהן טוי...

און ווייל מיר האָבען נאָר מיט אונזער גייסט געשטריטען,

ווייל די הענט האבען מיר געמוזט האלטען ביי זיך, זענען מיר נייסמיגער און עדעלער געוואָרען...

די רעשט האבען מיר צו פארדאנקען אונזער תורה, אונזערע נביאים און אונזערע בעלי התלמוד.

די איינהייט נאָמעס (אחדות הבורא), וואָס איז היינט אלס „די איינהייט דער קרעפטע“ באַוויזען; דער: „ואהבת לרעך כמוך*), וואָס אַלע פעלקער זאָגען אונז נאָך, כאַטש פון צונג צום האַרץ איז ווייט און צו דער האַנט — נאָך ווייטער; דער „חקה אחת לכם ולגר הגר בתוככם**), וואָס דער ניינצעהנטער יאָהרהונדערט קאָן איהם נאָך נישט פאַרדייען; די בריק, וואָס די תורה האָט געוואָר פֿען איבער דעם תהום צווישען רייך און אַרעם מיט „לִקְחֵי שְׂכָחָה וּפְאָהֶם***), דער אסור פון פּראָצענט****), דאָס באַגרענעצען פון נעמען משכנות, דער צער בעלי־החיים, וואָס איז פול אין אונזערע חקים, שלמה המלך'ס געבעט ביי חנוכה־חבית, די נביאות, וואָס ווייזען אונז די מענשהייט אלס דאָס גרעסטע גליק און אידעאל; און — די זעלבע מאַמרים דערגענצט און דערלייטערט אין תלמוד בבלי וירושלמי, דאָס אַלץ איז אונזער אייביגער שטאַלץ.

דאָס איז די קווינט־עסענץ פון אונזער „אתה בחרתנו“! נאָך דעם ערשטען גלות (מצרים) האָבען מיר דער וועלט א תורה געגעבן, און אינ'ם צווייטען און דריטען גלות זענען מיר א לעבעדיגער פראָטעסט געגעבן קנאה, שנאה, געגעבן פּיזישער קראַפט, געגעבן „כל דאָלים גבר“!

דאָס איז אבער נאָך דער אַדלער פון רענדעל, דאָס רענדעל האָט אבער א „רעשקע“ אויך; אין קעלער פּוילט די בעסטע פּרוכט און וואַקסט איבער; מיר ליגען שוין טויזענטער יאָהרען אין פינסטערען קעלער!

(*) האָב ליעב דעם צווייטען, ווי זיך אַלויז.

(**) אויזן רעכט פאַר אייך און פאַר פרעמדע, וואָס וועלען וואוינען צווישען אייך.

(***) לויט דעם געזעץ געהער צום אַרעמאן: דאָס, וואָס ער קלייבט אויף, וואָס דער בעלי־חבית פאַרגעסט אויפ'ן פעלד, און די עקען פונ'ם פעלד.

(****) את כסףך לא תתן בנשך.

ארום דער „אחדות הבורא“ זענען געוואקסען: כשוף פון כשרים, מלאכים פון בבל, סגולות פון אפריקע, פאנאטישע זאכא- באנעס פון אייראפעאישען מיטעלאַלטער, נאָכגעמאכטע פאקטויר- רים צווישען גאָט און מענשען — גוטע-אידען!

אויף דעם אָרט, וואָס די ריינע רעליגיאָן זאָל אונז פאַראיי- ניגען, שפאַלטען אונז פאַרשידענע פאַנאַטיזמען אויף דייטשען, מתנגדים און הונדערטער פאַרטייען חסידים; ווייל אמת איז נאָר איינע, שקרים — אַסך! און יעדער שקר וויל זיינע בתי-מדרשים, זיינע רבנים, שמשים, שוחטים, זיינע שול-קלאַפער, זיינע פאַ- נאַטיקער... און איהר ווייסט, ווי טייער עס קאָסט אונז דאָס שפיל... וויפיל ממן און דמים עס ווערט פאַרגאַסען...

און — אויף דעם אָרט פון איין רעליגיאָן פאַראייניגט אונז איין חלל-השם! מיר צופאַלען אויף מאסען קופקעלעך. יעדער פאַנאַטיקער וויל פון זיין גארטעל מאכען אן אהל איבער כל ישראל, מען זאָל די וועלט פאַר זיך נישט זעהן, נאָר באנגיגען זיך מיט זיין נשמה-ליכטעל, וואָס רויכערט און לייכט נישט...

זאָל זיך אונזער ציוויליזאַציאָן, וואָס האָט זיך אָנגעהויבען מיט רחמנות, מיט לעבע, מיט מענשליכקייט, מיט חכמה — ענ- דיגען מיט צדיקים, צו וועלכע דער רבונז של עולם איז בבחינת עבד, מיט געשלעג, מיט רדיפות, מיט מענשענהאָס, מיט פאַנאַ- טיזם? זאָל זיך די גאָלדענע קייט ענדיגען מיט בליי?

מיר ווילען קיין רעפאָרמען!... ווער עס רוקט אָפּ די סטאַ- ווידלעס פון דעם אָרט, וואו די פאַליעס שלאָגען, אויף דעם אָרט, וואו דער טייך איז רוהיג — טוט נישט דעם טייך, נאָר די סטאַ- ווידלעס א טובה!... מיר ווילען נאָר בילדען דאָס פאָלק! מיר ווי- לען אויפווייזען, וואָס עס איז א ו נ ז ע ר און וואָס עס איז פ ר ע מ ד; וואָס עס איז קערן (זיאַרנע) און וואָס עס איז פלעווע און שטרוי; אויך אומפלוט, וואָס האָט זיך צו אונז צוגעטשעפעט אויף פאַרשידענע גלות-בעמען!... מיר ווילען נאָר לייכטיג מאכען איין אונזערע מחות, אז די גוטע אמת'ע אידען, וואָס וואוינען דארט, זאָלען דערזעהן, ווער זייערע שכנים זענען, מיט וועמען זיי חב'ען זיך!

נאָר נישט דאָס איינע האָבען מיר דעם גלות צו פאַרדאַנקען. ווייל מיר האָבען נאָר מיט סבָלנות געשטריטען, זענען מיר פייג-

לינגע געווארען; עס איז אויף אונז מקוים געווארען די קללה, אז מיר וועלען ציטערען פאר א גערויש פון א פוילען בלעטעל, און צעהן טויזענטער אנטלויפען, נאך איידער מען יאגט זיי; מיר האבען אמאל די הארפען צובראכען און די פינגער זיך אָפּגעשניטען אום ציווילערער אין פרעמדען לאַנד נישט צו זינגען, און שפעטער האָבען מיר פאר א דרייער דעם ערשטען בעסטען שכור „מה יפית“ געזונגען; מיר זענען הינטערליסטיגע שמייכלער געוואָרען, אונזער געפיהל און שמאַץ פארלוירען... און — ווייל מיר האָבען צופיעל געבאָטענע און אומגעבאָטענע תעניתים געהאט, שטענדיג פון דער וואנט פרנסה געצויגען, האָבען מיר פארבויגען אביסעל דעם יושר...

מיר האָבען מיט סכלנות געשטרימען, און דעריבער — א שטיק ליים געוואָרען, אין וועלכען, אין יעדער צייט, אויף יעדען אָרט שטעקט יעדער פושער אריין די הענט און מאכט פון אונז יואם ער וויל. מיר לעבען נישט מיט א ו נ ז ע ר לעבען... מיר זענען געוואָרען, ווי א גולם, און ווער עס וויל, בלאָזט אריין פון זיין אָטעם... שטרעקט א פאַלק צו אונז אויס א מינדסטען פינגער פון דער לינקער האנט, פאלען מיר איהם צו די פיס און קושען די קנעכעל; שרייט א שונא: „נרפים אתם נרפים“, איהר מאכט נאָר פיראַמידען און ווילט אליין קיין שטרוי נישט קלייבען... ווערט א געשריי: „שטרוי קלייבען איז די עהרליכסטע פרנסה!“ שרייט א המן: „ודתיהם שונות מכל עם ועם“, ווערט א געשריי אויף דער גאַנצער ליניע: שערט אונטער די ארזי הלכנו, זיי זאָלען נישט העכער זיין, ווי געוועהנליך גראָז! וויל עמיץ פון אונז פויערען מאַכען, ווערט אין דער מאָדע די סאָכע!

איין טאָג שטעלען מיר סדום'ס בעטעל פאר אונז אליין. ווער עס איז לענגער, שניידט מען אונטער; ווער — קירצער, ציהט מען איהם אויס, אז די ביינער קנאַקען און מיר גלויבען, אז די מענש-הייט איז א צער, ציוויליזאַציאָנען זענען קנעפ און מעהר, ווי זעקס-אַכט מינים השכלות, טאָרען נישט זיין. אמאל ווילען מיר זיין, ווי די נידעריגסטע ברואים אין דער נאַטור, מיר ווילען קיין אייגענע קאַליר נישט האָבען... נאָר —

שארע — אויף דער ערד, ברוין — אויפ'ן שטאם, גרין — אויף דעם צווייג, אבי מען זאל אונז נישט דערקענען! און מאָרגען, דאכט זיך אונז, אז דער צלם אלקים שטעקט אין שטריימעל מיט פאות! מיר זענען די ערשטע צום געטאָ, די ערשטע צו וואָלאַפּיק!
און וועניג נאָך, וואָס מיר זענען געוואָרען כחומר ביד היוצר, א שטיק ליים צום קנעטען, מיינען מיר נאָך, אז די צורה, וואָס דער פרעמדער האָט אין אונז אויסגעקנעטען, איז טאקע דאָס אמת'ע אידישע פנים.

בילדונג דארפֿען מיר, בילדונג, ליכט! מיר ווילען מאכען רע-וויוזיע אין אונזער אוצר, זעהן, וואָס א ו נ ז ע ר איז, וואָס פרעמדס! און דער עיקר — וואָס גוט איז, און וואָס שלעכט.
און נישט א י י נ ע ר זאל זעהן און די רעשט זאל גלויב-בען אויפ'ן וואָרט; דאָס פאָלק א י נ ג צ ע ז ווילען מיר בילדען, מענער, ווייבער און קינדער. יעדערער זאל זעהן, יעדער-רער זאל פיהלען, יעדערער זאל פארשטעהן.
אונזער נאָט איז נאָהנט צו אלעם; אונזער תורה איז שוין נישט אין הימעל, מען זאל זי דארפֿען ערשט פון דאָרט אראָפֿברענג-גען. ט ל ז זאל זיין יעדען נאָהנט און פאר יעדען אָפֿען!

ב.

מיר ווילען בילדען דאָס פאָלק, און שרייבען זשארנאַל, ווייל מיר האָבען אן ערך פון דריי מיליאָן נפשות, וואָס פארשטעהען נאָר זשארנאַל. נאָר מיר האלטען נישט דעם זשארנאַל פאר היי-ליג. מיר סימפאטיזירען גאנץ אָפֿען מיט די, וואָס ווילען דעם זשארנאַל אויף א לעבעדיגער לאַנדעס-שפראַך פארטוישען.
מיר ווילען נישט זיך אליין גוטווייליג פארשליסען אין געטאָ. ביי דער ג ר ע ס ט ע ר עמיגראַציע, מיט די ג ר ע ס ט ע מיטעל, וועלען דאָך אייניגע מיליאָן אידען מוזען בלייבען וואוינען צווישען פעלקער, און מוזען האָבען מיט זיי מגע ומשא ומשא מתן. די אייניגע מיליאָן אידען מוזען זיין בירגער אין די לענדער, וואו זיי פארבלייבען, זיי מוזען אן אנטייל נעמען אין דעם לעבען פון פאָלק, מיט וועלכען זיי וואוינען צוזאַמען.
נאָך שטארקער סימפאטיזירען מיר מיט די אנהענגער פון

„שפה-ברורה“, ווי ווייט זיי שטעלען זיך אלס צוועק, צו פארבריי-
טערען די העברעאישע ליטעראטור, צו שטיצען די שריפטשטעלער,
וכדומה.

מיר ווילען דאס פאלק אינגאנצען זאל קענען העברעאיש, כדי
עס זאל נישט דאס תנ"ך'ל פארגעסען... דאס תנ"ך'ל איז דער אוצר
פון אונזער אמונה, פון אונזער גאציאנאליטעט, פון אונזער עטיק
(מוסר)! מען דארף זעהן, עס זאל זיין ביי יעדען איד, נישט נאר
אין שראנק, נאר אויך אין האנט, אין הארץ, און אין מח... מיר ווי-
לען אייביג לעבען, און אייביג איז נישט צו בארעכענען. עס טויר-
שען זיך די צייטען, עס טוישען זיך טעג און נעכט... מארגען קא-
נען מיר ווייטער קומען צו גרויסע נסיונות, דאמאלט קאן אונז נאר
דאס תנ"ך'ל מוט געבען און כח.

און עס איז וועניג, אז אונזער עטיק שטעהט העכער שוין טויר-
זענטער יאהרען, מען דארף, אז יעדער פון אונז זאל פיהלען און
וויסען, פ א ר וואס און מ י ט וואס זי שטעהט העכער! עס
איז וועניג פאר אונז, אז מיר בלייבען אידען, ווייל מיר זענען גע-
בוירען אזוי, ווייל מיר זענען געוועהנט דערצו, ווייל אונזערע רבנים
און גוטע אידען זאגען, אז מיר זענען אידען און פארזיכערען, אז
עס איז גוט אזוי; מיר ווילען, אז יעדערער זאל האנדלען לויט
פעסטער איבערצייגונג! זאל דער אסימיליאנט נישט מיינען, אז ער
שיצט נאר די דולזאמקייט, דאס סבלנות; זאלען פרויען נישט
מיינען, אז זיי ליידען דורך די יולדת-קוויטלעך, וואס הענגען אויף
די ווענט; זאל דער מתנגד נישט מיינען, אז מיר דערהאלטען זיך
ביי אידישקייט צוליעב דעם תקון שביעות, און דער חסיד — צו-
ליעב צרופין מיט השבעות — אלע זאלען וויסען, אז מיר זענען זיך
מוסר נפש פאר אונזערע הויכע אידעאלען, אונזער מענשהייט, אונ-
זער מוסר.

באזונדער האט לשון-הקודש פאר אונז אן אנדער ווערט.
א יחיד איז קיין פרייער איינציגער פונקט אויף דער וועלט;
ער איז אן אויג אין דער נעץ, וואס פארשפרייט זיך אויף א גע-
וויסען פלאץ אויף דער ערד; די נעץ איז זיין דור. א מענש איז
אינאיינעם א רינגעלע פון דער אומגעהייעריגקייט, וואס ציהט
זיך פון אברהם אבינו עד סוף כל הדורות.

ו ו ע ר קאן אויף זיך זאגען, אז ער געהערט צו א פאלק?

דער, וואס האט פארבינדונג מיט אלע אויגען פון דער נעץ, פון דער פארשפרייטער אויף דער נאנצער וועלט, אין קען גוט די קייט, וואס ציהט זיך פון אברהם אבינו ביז דעם היינטיגען טאג.
די העברעאישע שפראך, וואס אלע אידען פארשטעהען אין אלע לענדער, איז דער רימען, וואס האלט צוזאמען די רעדלעך, זיי זאלען זיך נישט פונאנדערלויפען; דער איינציגער קליי, וואס האלט אונזערע צושיטע ביינער צוזאמען.

די העברעאישע שפראך האלט אויך צוזאמען די רינגען אין דער צייט. זי פאראייניגט אונז מיט משה רבינו, מיט די נביאים, מיט דער משנה, מיט דער גמרא, מיט אלע אונזערע גרויסע שטערען, וואס האבען אמאל אויף אונזער הימעל געלויכטען!

די העברעאישע שפראך בינדט אונז צוזאמען מיט די, וואס האבען פיראמידען געבויט; מיט די, וואס האבען זייער בלוט אויף ירושלים'ס מויערען פארגאסען, ווי אויך מיט די, וואס האבען אויף דעם ברענענדיגען פייער „שמע ישראל!“ געשריען.

פארגעסען די העברעאישע שפראך הייסט: פארגעסען די תורה, די נביאים, פארגעסען די געשיכטע, אפרייסען זיך, ווי א צווייג פון בוים, פוילען א קורצע צייט און — פארשוואנדען ווערען!

נאך מיט העברעאיש אליין קאנען מיר דערווייל נאך נישט דורכקומען.

עס זענען דא צווישען אונז שאוויניסמען פאנאטיקע, וואס מיינען, אז איבער נאכט קאן מען א שפראך לעבעדיג מאכען; אז עס איז גענוג פיערציגפופציג בטלנים זאלען מאכען ביכלעך און פארשרייבען אלע נייע ווערטער, וואס זיי וועלען טרעפען אדער אויסקלערען, און דערנאך מאכען דערפון א פאלקאמען ווערטער-בוד; עס זענען דא בטלנים, וואס ווערען דערפרעהט, אז זיי זעהען א העברעאישען ראמאן; וואס קריגען קעלבערנע התלהבות פון א העברעאישען וואנט-קאלענדאר; עס זענען דא אזעלכע, וואס ווילען שוין די קינדער אויף העברעאיש ערציהען! זיי ווייסען נישט, אז די שפראכע איז נאך די פארהיט, דער תורה, מוז זיין די אידע, זיי האבען קיין באגריף נישט דערפון, אז ווערטער זענען נאר סמנים פון באגריפען, אז ווער עס וויל זיין איינע שפראך — מוז פריהער זיין איינענע ביילדונג האבען.

„ואם הייתי הלילה לאיש“ — מען זאל היינט ביינאכט שוין אג-
הויבען רעדען העברעאיש. מיט געוואלד שאפען באגריפען, „הלהו
תשברנה?“ קאנט איהר דאס גאנצע פאלק לאזען שטעהן און וואר-
טען? וואס זאל דערווייל דאס ארעמע פאלק טון? דערוויקען זיך
מיט שמ"ר'ס ראמאנען?

זאל שוין אפילו דאס גאנצע פאלק רעדען העברעאיש, וועלען
מיר דערפון האבען א ציוויליזאציע? נאך דער פאנאטישער שא-
וויניזם קאן אויף דעם רעכענען.

שטעלט אייך פאר, אז עס איז אייך גערעכטען, אז אונז האט
זיך געטראפען א פארטערטער נס, ווי יוסף הצדיק: איהם האט
א מלאך אויסגעלערענט אין דער תפיסה אין איין נאכט אלע
שבעים לשונות, און צו אונז איז געקומען אין דער תפיסה אריין
דער מלאך של שכחה, א שנעל געגעבען אונטער דער נאז, און מיר
האבען אלע לשונות פארגעסען, (אויסער אביסעל ווערטער, אזוי
מען זאל קאנען קויפען ביים פויער א קערצעל תבואה); צינד
לאמיר מאכען א רעכענונג, וואס אונז איז געבליבען אין אונזער
פארמענען!

עס וועט זיך באלד אויסווייזען, אז מיט די שפראכען האבען
מיר אלע אידעען פארגעסען: ערשטענס, האבען מיר פארלוירען
אלע דאקטוירים, אלע אדוואקאטען, אלע טעכניקער אלע וויסענ-
שאפטליכע מענשען בכלל; מיר האבען אין העברעאישען קיין
אינציגע וויסענשאפט!

בין דעם היינטיגען טאג איז די ניי-העברעאישע ליטעראטור
זעהר ארעם. צווישען גאנצע פורען ביכולע, פארדרוקטע מיט
שרפות, מעשות פון געהאנגענע, פון מחלוקת'ן אין קליינע שטערט-
לעך, באשרייבונגען פון נייע בענק אין אן אלטער באך, אין אן „עיר
ואם בישראל“ האציפלאץ, קינות אויף א געשטארבענעם גביר צו א
דין — צווישען גאנצע פורען שמאטעס, קאנט איהר היינט געפיר-
נען, כאטש זעלטען, א קליינעם ארענטליכען ארטיקעל! ... א טראג-
פען געזונטען פארשטאלד אין א ים פון דומהייטען!

נאך דער טראפען איז אויך נישט געבליבען... ער איז אויך
געוועזען פון יענער זייט גרענעץ... קוקט אייך צו בעסער, וועט איהר
זעהן, ווי דאס קליידעל ליגט אויף דער מיוחסת טאקע, ווי א גע-
בארנטס!

אמת, אונזער מלמד'ישער שאוויניזם פיהרט אונז אלע מאל אויפ'ן הימל ארויף נייע שטערען, וואס לייכטען אין פינסטערען גלות... נאך וועמען נארען מיר דערמיט? וועמען נארען מיר, אז מיר נעמען א פוריס-רב און מאכען איהם פאר א פאלקס-דיכטער, א ברוחן מיט גראַבע ווערטלעך — און לעגען איהם אויף דעם גראַבען פארשוויצטען שטערן א לאַרבער-קראניז א לאַ מילטאָן? וואָס פאַרדינען מיר דערמיט, אז מיר מאכען פון שמאַטע-פליקער — אַר-כעאַלאָגען, פון שלעכטע איבערזעצער, וואָס טראָגען איבער א פרעמד ווערק פון דער באַבע יאכנעס צייטען מיט אלע דרוק-פעהלער — אז מיר מאכען פון זיי דענקער און פילאָזאָפּען?

די שאַראַוואַרעס מאכען נישט דעם קאַזאַק, דאָס שטריימעל — פון בעדער קיין רב, און אז איין בעטלעך רופט דעם צווייטען „גביר“, האכען זיי ביידע דערפון קיין קאַפּיקע!

אונזערע גרויסע לייט זענען, ווי די בערג אויפ'ן וועג; פון דערווייטענס, מכלומר'שט, סיני'ס, אררט'ס; קומסט דו נעהנטער, שלאפען אויף זיי ארויף די פערד און פאַרגעסען זיך אפילו אַפּצור-שמעלען!

דער שאוויניזם איז נעפעהרליך!

העברעאיש מוזען מיר קענען אלס אידען, נאך — אלס גע-בילדעטע מענשען, אלס לעבעדיגע מענשען, מוזען מיר קענען די לאַנד-שפראך. אין לשון הקודש שטעקט אונזער רעליגיאָן, אונזער נאַציאָנאַליטעט, אין דער לאַנד-שפראך — אונזער בילדונג, אונזער נעוועהנליך לעבען.

האנדלען אויף העברעאיש און לערנען די ביבעל אויף דער לאַנד-שפראך, זענען צוויי גאָר גלייכע דומהייטען. צ ו ו י י שפראכען מוזען מיר קענען, אויף דעם זענען מיר אין גלות! אויף דעם זענען מיר צושפרייט און צווייהט צווישען פעלקער! וואָס דאַרפען מיר נאָך דעם זשאַרגאָן? נאָך ווער פרעגט אונז אן עצה? עס עקזיסטירט א דריטע שפראך, דריי מיליאָן נפשות פיהרען זי, און אויב מיר ווילען די דריי מיליאָן נפשות בילדען, קאָנען מיר נישט וואַרטען ביז זיי וועלען זיך אנדערע שפראכען אויסלערנען! נומע עלטערען רעדען פריהער נאָך דעם קינד, איידער דאָס קינד לערענט זיך אויס רעדען, ווי די עלטערען; קיין שפראך איז אַך אַזאַפאַר-זיך נישט הייליג, נישט נומ, נישט שלעכט. די שפראך

איז נאך א מיטעל, איינער זאל דעם אנדערען פארשטעהען און נעבילדעטע מענשען זאלען אויף די אומגעבילדעטע ווירקען.

עס וואלט בעסער געווען מיר זאלען נאך דארפען א י י ז שפראך קענען, על כל פנים נאך צוויי, מיר מ ו ז ע ו אָבער קענען אלע ד ר י י !

עס טרעפען זיך צווישען אונז נדיבים, וואס האָבען א ברייט האַרץ און א פרייע האנט על חשבון הגביר, אויף הקב"ה'ס רעכע-נונג; דער דאָקטאָר ק. מאכט א חשבון, אז יודענטום איז נאך ער מיט א מנין בטלנים, וואס דאוונען מנחה ומעריב; די רעשט שטרייכט ער אויס! ווער עס קען קיין העברעאיש, איז נישט בכלל ישראל... אן אנדערער דאָקטאָר וויל איבערפיהרען נאך איין האַלב מיליאָן אידען קיין ארץ ישראל, דאָרט וועט זיין דאָס גאנצע יודענ-טום, די רעשט דארף ער נישט, די רעשט שענקט ער אוועק, ווי די בני משה, ווי די עשרת השבטים...

מיר זענען קיין גרויסע נדיבים, מיר האָבען נישט אזא ברייט האַרץ, און נישט אזא יד פתוחה; פאר אונז זענען אלע אידען — אידען; מיר ווילען פאר אלע אַרבייטען! און דער עיקר פאר דער מאַסע!...

זשאַרגאָן האָט קיין פרעטענזיע צו פאַרטרעטען די מוטער-שטעלע אין א אירישען הויז; דעם פלאַץ פארנעמט און דארף פאַר-נעמען לשון הקודש; זשאַרגאָן האָט קיין פרעטענזיע צו דער לעה-רער-שטעלע, דעם פלאַץ מוז לעת עתה פאַרנעמען א לאַנד-שפראַך; זשאַרגאָן איז נאך א ניאנקע, זי וויל נאך אויסלערנען געהן, זיצען, אָנְהוֹיבֶען רעדען... דערנאָך — מענט איהר די ניאנקע ארויס וואַרפען, אָדער, אויס דאָנקבאַרקייט, איהר איבערלאָזען אן אָרט ביים טיש!

נאך — ווער עס וויל דאָס פאַלק קענען, און ווער עס וויל דאָס פאַלק לערנען — דער מוז קאָנען רעדען און שרייבען זשאַרגאָן.

ג.

מיר ווילען בילדונג, נאך מיר מיינען נישט די בילדונג, פון וועלכער מען האָט אַ מאָל גערעדט. נישט די בילדונג, וואָס אַנטוויקעלט נישט האַרץ און מח, וואָס מאכט דעם מענש נישט

קלינער, נישט בעסער, נישט פעהיגער, נאָר בלאַנזשירט איהם אַפּ דאָס פנים, לערענט איהם בויגען זיך און בוקען, פיין פאַרשפיצען דאָס בערדעל און אַנרופען א הונט אויף עטליכע לשונות. מיר מיינען די בילדונג, וואָס מאַכט פאַבריקען, באַנען, שאַר סייען; בילדונג, וואָס לערענט אַרבייטען — זיך און דער וועלט צום נוצען, אויך די בילדונג, וואָס מאַכט דעם מענש עהרליך און גוט.

די, וואָס ווילען נישט די בילדונג אויך, האָבען א ברירה! לאָזען זיי זיך פריהער אָפּזאָגען פון אלע מוכות, וואָס זיי האָבען פון דער בילדונג; זאָלען זיי נישט וואוינען אין הייזער, נאָר ווי ווילדע מענשען אין היילען פון ערד און שניי, אין לעכער פון פעל-זען ביים ים; זאָלען זיי נישט טראָגען קיין געוועבטע און קאָלירטע קליידער, נאָר טראָגען זיך, ווי אַדם און חוה אין גן-עדן, אָדער, ווי ער היום נאָר, די חיות אין וואַלד... לאָזען זיי זיך באַנגיגען מיט נים פון וואַלד, ווי אַפּען (מאַלפּעס). מיט רוי פלייש — כאַ! „עם האַרץ אַסור לאַכול בשר!“ א גראַבער יונג טאָר קיין פלייש אויך נישט עסען... איהם קומט נאָר עַל פּי דין די טרפה, די נבלה, וואָס מען געפינט אויף דעם פעלד, נאָר טויטע פיש, וואָס דאָס וואַסער וואַרפט אַליין אַרויס! כפרט, ווי קומט צו איהם זעמעל און ברויט? וואָס פאַר א רעכט האָט ער צו טראָגען קאַלאַשען, צו טרעטען אויף טראָט-טואַרען, צו פאַהרען אויף שאַסייען מיט פאַסט, אויף באַנען? ער דאַרף נעמען א גרויסען שטעקען אין האַנט אַריין און געהן צורפּוס... קומט ער צו אַ וואַסער, דאַרף ער העכסטענס א בויס אויסרייסען און וואַרפען איבער דעם שטראָם — נאָר ווי קומט צו איהם בריי-קען, שיפּען, דאמפּף-מאַשינען?

די אלע זאכען האָט די בילדונג געמאַכט! זי האָט אונז היי-זער געבויט, געלערענט פיה ציכטיגען, פיש כאַפּען, האַלטען און מאַכען פייער, זי האָט אונז געגעבען דעם פלוג, די בראָנע, דרעש-מאַשינען און מיהלען; זי האָט געמאַכט אַלץ, אַלץ — אָהן וואָס אַ מענש קאָן זיך נישט באַגעהן.

צי לעבט א פאָלק צווישען פעלקער צושפּרייט, צי גאָר אַליין פאַר זיך — אָהן דער בילדונג מוז עס אונטערגעהן!

די בילדונג מוזען האָבען די, וואָס רעכענען אויף בעסערע

צייטען. די, וואָס זוכען אין אמעריקא פרנסט, און ב פ ר ט
 די — וואָס ווילען אויפֿוועקען א טויטע שפּראַך, צוריק אויפֿ-
 בויען א וויסט לאַנד...

מיט אומגעלומפערטע הענט, מיט א לעדיגען האַרץ, מיט אַ לע-
 רען מח — קאָן מען דאָס אלץ נישט באווייזען...

קיין איינציג לאַנד אויף דער וועלט, קיין איינציג פּאָלק, ווי
 געבילדעט עס זאָל נישט זיין, וויפיעל גראַד הייז עס זאָל נישט
 ווייזען זיין טערמאָמעטער פון מענשען־ליעכע, וועט נישט גערן
 אַריינלאָזען א מאַסע פּאָלק, וואָס פאַרמאָנט נישט מעהר — נאָר
 א הונגעריגען מאָגען!

ארץ ישראל שטעהט אויך נישט אזוי פריי פאַר אונז, דאָר-
 טען איז אויך דא א פּאָלק און א רעגירונג, וואָס האָבען אויך א
 דעה... אונזער רעכט אויף דעם לאַנד איז עלטער... נאָר אונזער
 אַדוואָקאַט האָט נאָר א מויל צום רעדען, בשעת, ווען דאָרט איז
 דא באַוואָפּענטע קראַפֿט... מיט וואָס געהען מיר? מיט אונזער
 עשירות, וואָס איז קיינמאָל נישט געשטויגען, נישט געפּלויגען?
 מיט'ן ספּריט צום האַנדעל? מיט וואָס וועלען מיר עמיגרירען?
 עמיגרירט, מיט וואָס און פון וואָס וועלען מיר לעבען?

און דעריבער איז נאָך וויכטיגער די ביִלדונגס־פּראָגע אין
 ארץ ישראל. דאָרט וועט שוין זיכער נישט זיין „זכה, מלאכתו
 נעשית על ידי אחרים"... דאָרט וועט מען שוין מוזען לעבען אַן
 א י י ג ע ז ל ע ב ע ז, מ ו ז ע ז האָבען אייגענע אקער־בוים,
 אייגענע ווענען, אייגענע פּאַבריקען, אייגענע באַנען...

נאָר, וואו די השגחה וועט איינעם נישט וואַרפען, וואו יעדען
 פון אונז וועט אלץ אויסקומען צו לעבען און צו ווירקען — איז
 ביִלדונג דער באַזיס, די איינציגע קוועל, פון וועלכער עס קאָנען
 אונז בעסערע יאָהרען אַרויספליסען... און דעריבער דאַרפען מיר
 ביִלדען דאָס פּאָלק!

מיר דאַרפען ביִלדען דאָס פּאָלק! מיר דאַרפען ליכטיג מאַכען
 יעדען איד אין מח, וואַרעם אין האַרץ און געבען אין דער האַנט
 אַרײַן א מיטעל צום לעבען, צו ם זעלבסטשטענדיגען לעבען!...
 די ביִלדונג — האָט, אויסער נאָרען, קיין שונאים נישט.

ד.

די בילדונג איז אונזער פראגראם און מיר בעמען אלע אמת-
נעבילדעטע מענשען, זיי זאלען אונז מיטהעלפען בילדען דאס פאלק.
מיינט נישט, איהר נעבילדעטע מענשען, אז איהר זייט יוצא
דערמיט, וואס איהר ארבייט פאר א גרעסערען כלל, מכלומר'שט
פאר דער גאנצער מענשהייט.

עס איז נאך עד היום קיין מענשהייט נישטא. אויף דער
וועלטס-ביהנע שפילען נאך איינצעלנע טרופען, איינצעלנע פעל-
קער, פארשירענע ציוויליזאציען.

מיר גלייבען נישט אין וואלאפיק, נישט אין עספעראנטא;
מיר האפען אויך אויף דער אלגעמיינער מענשהייט, נאך נישט אויף
דעם וועג וועלען מיר קומען צו איהר. קיין איינציגע שפראך
נעהט שוין נישט פארלוירען, קיין איינציג פאלק דארף נישט פאר-
ניכטעט ווערען, קיין איינציגע ציוויליזאציע איבערגעהאקט. דאס
אלגעמיינע נאך איז די שפראכע, אין די פעלקער-כאראקטערען.
אין די ציוויליזאציען — וואקסט, און עס וועט וואקסען, ביז עס
וועט ווערען איין ציוויליזאציע, איין שפראך, איין מענשהייט.

די צוקונפט איז א טינעל, אין וועלכען אלע מעטאלען וועלען
זיך צושמעלצען און עס וועט ווערען א גאלדענע צייט.
נישט די אומוויסענדע גאלדענע צייט פון גז-עדר-הקרמון, פון וועל-
כער עס האט זיך אויך ריסאן גע'חלומ'ט, נאך די גאלדענע צייט.
פון וועלכער ישעיה זאגט נביאות: „ומלאה הארץ דעה את ה' כמים
ליום מכסים... ולא ישא גוי אל גוי חרב ולא ילמדון עוד מלחמה
וכו'(*).“

נישט דערפאר האבען מיר טויזענטער יאהרען געליטען, מיר
זאלען אונזער ציוויליזאציע פארגעסען; מיר ווילען און דארפען זי
ווייטער פיהרען, אום זיך מיט דער מענשהייט אויף גלייכע רעכט

(*) און די גאנצע ערד וועט פארפולט זיין מיט קעניגן גאט, ווי דער ים
איז מים וואסער פארפולט. עס וועט איין פאלק קעגען דעם צווייטען נישט
אויפהויבען קיין שווער, מען וועט זיך שוין קיין קריג נישט לערנען
א. ז. וו.

צו פאראייניגען. מיר ווילען אויך האבען א חלק אין שותפות, מיר ווילען אויך זיין אין דער פירמא.

מיר האבען אונזערע אידעען, אונזערע באגריפען, אונזער ווייז. אונזער וועלט־אנשוואונג — העלפט אונז זיי צו אנטוויקלען.

אין גלות זענען מיר א צייט פארגליווערט, פארשטארט, קריס־טאליזירט געבליבען. מען דארף אונזערע ציוויליזאציען אויפטויען, אויפהויבען, לעבעדיג מאכען.

דורך אייך, וואס איהר האט ביז אהער נאך אין פרעמדע פעל־דער געארבייט, איז אונזער אקער פארווילדעט און פארדארנט גע־וואָרען; דאָרט פעהלט נישט קיין הענט, ביי אונז — פעהלען זיי ליידער צופיעל! דורך דעם, וואס איהר האט ביז אהער אונטער פרעמדע נעמען געווירקט, דאכט זיך מאנכען, אז ער האט אין דער וועלטס־ווירטענשאפט קיין חלק נישט. אונזער פאלק האט געמוזט נייטמיג באנקראטירען, ווייל פון אנדערע פעלקער האט קיין נער פאר איהם נישט געארבייט, בשעת ווען אונזערע געבילדעטע האבען נאך פאר פרעמדע געווירקט.

איהר זענט אויף דער וועלט צו פריהע מענשהייטס־בלומען; איידער פאר אזעלכע בלומען וועט אויפשיינען די זון, וועט זיי דער פראסט אונטערשלאגען, דער שניי פארשימען, דער ווינט מיט דער ערד פארקערען!

נישט איינצעלנע מענשען דארפען און קאנען זיך פאראייניג־גען, נאך — פעלקער!

קומט צוריק צום פאלק, זייט אן עמוד ענן בייטאג, זייט אן עמוד אש ביינאכט! פיהרט איהם, נאך לויפט נישט פאראויס און לאזט איהם נישט אין מדבר.

איהר לעגט אן א פייער אונטער'ן אפענעם הימעל, בשעת ווען ביי אייך איז שטוב ווערט מען געפרוירען אדער דערשטיקט פאר רויך.

כל־זמן עס איז קיין אלגעמיינע בילדונג נישט דא, איז יעדער איינצעלנער מענטש א פראדוקט פון זיין נאציע; נעמט איהם באלד פון דער ברוסט אוועק, איז זיין מח ליגען שוין איינגעוויקעלט פאר־שלאפענע, גע'ירש'נטע פעהיגקייטען, וואס וועלען שפעטער ער־וואכען און אנטוויקעלט ווערען! „גיורא עד עשרה דרא“!

רעדט וואס פאר א שפראך איהר ווילט, זאלען זיך אייך שי־

טען פערעל פון מויל, פארקינדעט, וואָס פאר אידען איהר ווילט;
איער בארעזאמקייט איז דער ר"ן אויף נדרים, אייער ווייז — א
געבוירענער גלות-ווייז, איער שארפזין שמעקט אומגעהויער נאך
„אדרבא—איפכא“, נאך „מאי קא משמע לן“! „ואם תמצא לומר“!

כל-נדר קאן מאיר-בער'ן נישט ארויס פון קאפ, ער בלאַנקעט
זיך אין אלע זיינע מעלאָדיען; היינע און בערנע זענען אידען אין
יעדען וואָרט, אין יעדען ווייז, אין יעדען ערנסט!

איהר זייט אונזער, דארפט איהר ביי אונז אין וויינגארטען
אַרכייטען.

די מענשהייט ליגט נאך אין ווינעל; וואָס איהר רוימט איהר
היינט אין אויער, וועט זי דערנאך נישט געדענקען, זי וועט נאך
פיהרען דאמאָלט אן אנדער שפראך...

העלפט בילדען דאָס אַרעמע אומגליקליכע פאָלק; לאָזט עס
נישט איבער ביי פאָנאָטיקער אין די הענט, זיי זאָלען דערפון דאָס
רעשט ביסעל בלוט אויסזויגען, אויסנאָגען דאָס לעצטע ביסעל
מאָרד פון די דאָרע ביינער.

לאָזט עס נישט ביי פאָנאָסטיקער אין די הענט, זיי זאָלען
עס נישט אין אלע וויסעט מדבריות פאַרפיהרען! לאָזט נישט
אינגלעך און ישיבת-בחרים פיהרען דאָס רעדעל — עס איז אַ
רחמנות אויף דעם פאָלק! מען דאַרף עס נישט לאָזען פאָלען! דאָס
פאָלק האָט אין זיך אַ מאַסע לעבענס-קראַפט, אן אוצר ענערגיע,
דאָס פאָלק איז אַ טרענער פון אַ ציוויליזאַציע, וואָס די וועלט
פאַרקענט, נ י ש ט צו איהר נוצען, פון אַזעלכע אידען, וואָס
וואַלטען איהר שטאַרק צונאָך געקומען. דאָס פאָלק איז אן אייביגע
בלום... בייטאַג, ווען די זון שיינט, ווען דער מענשען-גייסט אנט-
וויקעלט זיך, לעבט זי אויף, אנטוויקעלט איהרע בלעטער; קוים
אַבער קומט די פינסטערע נאַכט, מאַכט זי זיך צו, קאַרטשעט זיך
אויף, פאַרשליסט זיך אין זיך אליין... דאמאָלט, דאַכט זיך, אַז עס
איז אַ געווענהליכער לעדיגער דאַרען... און ווען עס שיינט צו
ר י ק אויף די זון, געדויערט לאַנג איידער די זון דערקענט די
בלום, אויך איידער די בלוט ווערט געוואָר, אַז די זון שיינט... איר
בער נאַכט ווערט זי פאַרשטויבט און באַשמוצט, און נישט גע-
שווינד דרינגען דערנאָך די ליכטיגע שטראַלען דורך!

העלפט דעם פאלק, עס זאל זיך באלד אין דער פרייה מיט דער
זון דערקענען.

און דער עיקר דארף מען זעהן, ווי ווייט מעגליך איז, דאס
פאלק זאל האבען פרנסה...

וואס הערמ זיך?

פון אונזער לאגע א י ו ל אַנד, האָבען מיר וועניג וואָס צו רעדען; זי איז יעדען לעזער גאנץ גוט באקאנט... מיר קאנען נאָר פארצייענען דעם פאקט, אז אין דער לעצטער צייט, וואָס איז שלעכט פאר דער גאנצער וועלט, זענען די א י ר י ש ע פרנסות אזוי געפאלען, אז אפילו אונזערע שונאים האָבען שוין נישט דאָס ה א ר י צ צו רעדען פון אונזער אָנגעגזל'טער עשירות. זיי זענען שוין מודה, אז מיר זענען אַרעם, ז ע ה ר אַרעם. אַז, צוזאמענגעדריקט אין שטעדט, געניגט נאָר אונזער הכנסה אויף קוים א שטיקעל ברויט מיט א ציבעלע אָדער א ציינדעל קנאָבעל; נאָר דאָס, זאָגען אונזערע שונאים, קומט אונז אויך נישט. פאר רחמנות וואָלטען זיי צוגעלאָזט צום מויל א פאָר ברויטלעך מיט עטליכע ציבעלעס און א צעהנדליג קנאָבעל, נאָר פיער מיליאָן ברויטלעך א טאָג, פיער מיליאָן ציבעלעס, א צוויי מיליאָן קנאָבעל יעדען טאָג — דאָס זאָגען אונזערע שונאים, קומט אונז נישט. זיי רעכענען אויס, וויפיעל עס קאָסט א יאָהר, א שמיטה, א יובל און שרייען געוואלד.

דער אַנטיסעמיטיזם אין אויסלאַנד שטעהט אייפ'ן אייגענעם אָרט; קיין נייעס איז ער נישט, אין אלע דורות זענען געוועזען אַנטיסעמיטען, נאָר איז גוטע צייטען, ליגען זיי פאַרשטעקט אין די

לעכער און מען הערט נישט זייער קול; קומען שלעכטע צייטען...
שטעהען זיי אויף בימה'ס און דרש'נען.

אין עסטרייך און פרייסען האָבען זיך געמאכט געזעלשאַפטען
צו ווירקען געגען די אנטיסעמיטען. אין עסטרייך זענען צוגע-
שטאנען דערצו פון אדעל און גרויסע באַמטע; אין פרייסען נישט,
די סבה איז א פשוט'ע: אין פרייסען וויל די רעגירונג שטארקען
דעם נאַציאָנאַליזם, ווייל ער האלט גאנץ דייטשלאַנד צוזאַמען, און
דעריבער קוקט זי אביסעל דורך די פינגער אויף די אנטיסעמיטען,
וואָס ווילען אויסרייניגען דייטשלאַנד, עס זאל בלייבען נאָר פאר
ריינע דייטשען; דעריבער האלטען זיך די באַמטע און דער אַרעל
פון ווייטענס; דאָגעגען אין עסטרייך, וואָס עס איז צוזאַמענגע-
שטעלט פון פאַרשידענע פעלקער — דייטשען, אונגאַרן, בעהמען,
פּאָליאַקען און אנדערע, איז דער אנטיסעמיטיום — ווי ווייט ער
איז נאַציאָנאַל — פאַר דער רעגירונג געפעהרליך, און דעריבער
האָבען זיך דער אַדעל און די באַמטע צוגעשלאָסען צו דער געגען-
פאַרטיי. — „מען יצא מתוק“!

וועניג וואָס האָבען מיר צו זאָגען וועגען דער עמיגראציע. מעהר
וועניג איז יעדען באַקאַנט, אז קיין רעגירונג איז נישט צופרידען,
אז עס קומען צו איהר אַרעמע לייט מיט לעדיגע הענט. אין יעדען
לאַנד אין אייראָפּא, און היינט שוין אפילו אין די פאַראייניגטע
שטאַטען אין אמעריקא, איז דאָ מעהר הענט צו דער אַרבייט, אַלס
מען ברויכט.

אַלע טאָג קומען אַרויס נייע מאַשינען, וואָס פאַרשפּאַרען מענ-
שען-אַרבייט. די אַרבייטער דערווייַל מעהרען זיך און האָבען פון
טאָג צו טאָג וועניגער אַרבייט און וועניגער נאָר פאַרדינסט, ווייל
דורך דער קאָנקורענץ פאַלט דער לווין פון דער אַרבייט. אין אַלע
אייראָפּעאישע לענדער, ווי אויך אין די פאַראייניגטע שטאַטען
אַמעריקא איז דער אַרבייטער-קלאָס אומרוהיג, די רעגירונגען האָ-
בען מורא פאַר מרדות, און ווילען על כל פנים נישט לאָזען פאַר-
נרעסערען די צאָהל פון פּראָלעטאַריאַט.

וועניגע האָפען אויף בעסערע צייטען פאַר אידען אין איי-
ראָפּא, און אפילו די, וואָס האָפען נאָר, רעכענען אויף א לאַנגע,

לאנגע צייט. דעריבער איז, על כל פנים דערווייל, די קאלאניזאציע א לעבענס־פראגע פאר אידען.

די הויפט שטעלען זענען פאלעסטינא און ארגענטינא. פון ארגענטינא ווייסען מיר זעהר וועניג. דער באראן הירש האָט געקויפט ערד, מן הסתם האָט ער זיך נישט געלאָזט נאָרען, די ערד איז אוראיי גוט, דער קלימאט איז געזונט. עס פאלט אונז נישט איין שטארק מסופק צו זיין, צי אידען זענען פעהיג צו ערד־ארבייט, ווייל דער מוז איז דער בעסטער לעהרער, און א איד איז פון איי־בינג א גוטער תלמיד; עס קאָן נאָר זיין די פראַגע, ווי לאַנג עס וועט דויערען דאָס אויסלערנען, און דאָס לאָזט זיך נישט איבער־רעכענען; דערווייל איז חשק ביים תלמיד דאָ גענוג, סבלנות האָט ער, און א פאָר דורות וועלען מוז ער ליידען...

עס איז נאָר געווענדט דערין, די רעגירונג זאָל די עמיגראציע ערלויבען. ווייל אַן עמיגראציע, וואָס איז נישט געמאכט פאר איינצעלנע מענשען, נאָר פאר טויזענטער, דאַרף קיין מהומה נישט זיין. עס מוז זיין מיט א סדר. געהן דארפֿען נישט אַלע, וואָס ווילען, נאָר די פון זיי, וואָס זענען פעהיג צו ערד־ארבייט. כל התחלות קשות; דערנאָך וועט אפשר קומען די צייט אויף דער רעשט. די ערשטע קאלאניסטען זענען דער פונדאמענט פונ'ם בנין, און צו א פונדאמענט דאַרף מען גוט, שטארק מאַטעריאל און זיין באַהוטזאָם. יעדערער פאַר זיך, ווען ער לויפט, איז ער אפשר גערעכט; דער דלות טרייבט! נאָר דעם כלל טוט יעדער איינציגער, וואָס לויפט פאר דער צייט, א גרויסע רעה.—

די קאלאניזאציע פון פאלעסטינא איז עלטער, מיר האָבען שוין דארטען אסד קאלאניעס, נאָר, ליידער, ווייסען מיר פון דאָר־טען אויך זעהר וועניג, וואָס אייך צו זאָגען. נאָכפאלגען מענשען, וואָס האָבען פאלעסטינא פאר ד'אויגען נישט געזעהן, האָבען מיר נישט דאָס האַרץ. ווער עס איז א היי־סער פאלעסטיניעז, האָט רעכט אַליין צו געהן אומבאַרעכענט, נאָר יענעם הייסען, און דערנאָך צו הערען א שאלה: „חמבילתי אין קברים“, האָט קיינער קיין רעכט נישט! יעדער מענטש פאר זיך אַליין מעג זיך מוסר נפש זיין פאר אן אידעע, אַלע ארום איהם קאָ-

נען גיהם אפילו פארגעמערען דערפאר; נאָר פארלאנגען פון גע-
וועהנליכע מענשען מסירת־נפש מיט ווייב און קינד איז נאָריש.

נאָר צי איז באמת דאָ דערביי מסירת־נפש? ווי שטעהען די
קאלאניעס, וואָס מען האָט ביז אהער געמאכט? צי איז באמת פון
דעם „ארץ זבת חלב ודבש“ געוואָרען א „סדום־עמורה“? עס איז
שווער צו גלייבען, עס לאָזט זיך נישט גלויבען. וויפיעל קללות עס
איז אויף אונז נישט געקומען, קאָנען מיר זיך דאָר נישט איינ-
שטעלען נאָר אויף דער קללה צו רעכענען!

פאָרוואָס דען שווייגען די חובבי ציון? פאָרוואָס הערט מען
זיי פון אלעמען רעדען, און שטארק און הייס רעדען, און פון דעם
מאכט מען א שווייג? פאָרוואָס האָבען מיר חשבונות פון הוצאת
והכנסה און קיין חשבון פון דעם, וואָס עס דאָרף שוין זיין אונזער
קנין, אונזער נחלה, אונזער אייגענטום?

די חובבי ציון זענען מענשען, און אלס מענשען האָבען זיי
אוראי גרויסע פעהלער געמאכט. ווער ווייסט, ווי אזוי מען האָט
זיי גענאָרט ביים ערד קויפען; ווער ווייסט, ווי אזוי און ווי ווייט
זיי האָבען זיך גענאָרט אין די ערשטע מענשען, וואָס זיי האָבען
אויף זייער קראַפט און געטריישאפט געהאָפּט...

אַט! דאָס בלייבט אונז נאָר צו קלערען... די חובבי ציון,
אלס גרויסע אידעאליסטען, זענען אוראי געוועזען זעהר נישט
פראַקטיש ביי פראַכטע זאכען, ווי ערד קויפען, פארזייעהען, פלאַנ-
צען... און ווייל זיי האָבען מורא, מען זאָל נישט זייערע פעהלער
אָננעמען אלס פעהלער פון דער ערד — שווייגען זיי בעסער.

צי איז באמת א חלוק פון פארשווייגען דעם אמת און ליגען
זאָגען? אָדער — צי הייליגט ווירקליך דאָס ציל די מיטעל?
מיר וואָלטען געהאט אַסך דעריבער צו רעדען, נאָר דערווייל
איז עס א „הלכתא למשיחא“, די טערקישע רעגירונג לאָזט נישט
אריין קיין אידען, און אויך — עס הערט זיך, אז פון היינט אָן זאָל
ווערען אנדערש.

די קאלאניזאציע זאָל איבערנעמען דער באַראָן הירש, עס
פאָהרט אראָפּ, זאָגט מען, א קאָמיטעט פון געלעהרטע באַקוקען די
ערד... עס זאָל ווערען גאָר אינגאנצען אנדערש!
דערווייל מוזען מיר וואַרטען און האַפּען.

וועגען געשיכטע.

א באקאנטער איד זעצט זיך לעבען מיר אויף א באנק אין
קראשינסקי'ס גארטען און פרעגט מיר, וואס איד בין אזוי טרויר
עריג.

— גרעץ איז געשטארבען! — ענטפער איד איהם.
— ברוד-דינ-אמת! — מאכט דער איד — א חגיגער?

די פראגע, וואס ניינציג פראצענט אידען וואלטען געפרעגט
אויף זיין ארט, איז די מאס, ווי טיף עס איז דער תהום, אין
וועלכען מיר זענען אריינגעפאלען? וועמען קען נישט דאס אידישע
ווארשוי? ווער וואוינט נישט אין דער גאלעווקעס מח, ווער ליגט
נישט אויף דער וואלאווער צונג? פון וועמען רעדט אלץ נישט
דער אריסטאקראטישער גרזשיבאוו?

ווארשוי זאל קלינגען, דארף מען נישט דוקא פארשפילען ווייב
און קינד אין דערדע, אדער ארויפקריכען אויפ'ן אויזאדאווער
קלאץ.. עס איז גענוג, א דראשקארסקע פערד צו זיין, און פאלען
איבער הי שינעס פון טראמוויי...

דאך איז וועניג א גרעץ צו זיין, די געשיכטע פון אידישען
פאלק צו שרייבען!

און, אז מיינ שכן ווערט פון מיר געוואר, וואס גרעץ האט
געשריבען, מאכט ער ערשט:

— א! היסטאריע! און מיט אזא קול, גלייך ער וואלט בא-
וואנדערט עמיצען, וואס האט אויפגעגעסען צוועלף הארטע אייער
מיט אמאל.

און, אז איך שפרינג שיער פון דער הויט ארויס, פרעגט ער
נאך נאאיוו:

און וואָס האָט מען פון דער היסטאָריע?

— איהר זענט א איד? — פרעג איד.

— דאכט זיך! — שמייכלט ער, ווי איינער רעדט: אביסעל

מעהר פאר דיר!

— איהר האָט עפעס ליעב אידען?

— ווי דען! פיינט האָב איד?!

— איהר ווייסט, אז אלכסנדר מוקדון האָט געטראָפּען אויף

זיין וועג פון סאַמע נצחונות א גאַנצע מדינה מיט סאַמע ווייבער?

— א שאלה דאָס איז! עס איז דאָך — דאכט זיך — אז

עין־יעקב, און אפשר האָט עס מיר דער רבי אין חדר דערזעהלט.

— איהר ווייסט, ווען מלכות בית־דוד און מלכות ישראל האָט

בען זיך צוטיילט? ווען פון איין אידישען פאָלק איז צוויי געוואָר

רען?...

— ווען? וואָס טויג מיר צו וויסען ווען?... די מעשה שטעהט

אין פסוק.

— און וואו איז אַהינגעקומען מלכות ישראל?

— מלכות ישראל — האָבען מיר א קיימאָלן — איז אויף

יענער זייט סמבטיון...

— און וואו זענען אַהין געקומען די אידען, וועלכע מען האָט

אַרויסגעטריבען פון הישפּאניע?

— זיי זענען זיך צולאָפּען...

— און די, וואָס מען האָט אַרויסגעטריבען צוויי מאָל פון

פראַנקרייך?

— וואו זאלען זיי זיין! אביסעל איז אודאי ע ר ג ע ין

אָוועק, און די רעשט האָט זיך צוריק אַריינגע'גנב'עט. א שאלה

דאָס איז!

— איהר ווייסט דאָך, וואָס אידען האָב ע ז געליטען, און

ליידען ביז היינט אין פּרס, רומעניען...?

— אין פּרס, ווייס איד נישט; וועגען רומעניען דערזעהלט

מען אלע מאָל אין שול, פון הצפירה אַרויס; האָר און נעגעל שטעט

לען זיך קאָפּיר!

— און פון „ק ר י י - צ י ג ע“ ווייסט איהר עפעס?

— פרעגט מיר עפעס גרינגערס!

— איהר קענט נישט קיין דייטש?
 — דייטש איז עס? ! מילא, — פעהלט מיר א ווארט!
 — און „נושאי-הצלב“?
 — וואס איז דאס פאר א לשון?
 — לשון-קדש! איהר ווייסט גארנישט, אז דורך די נושאי-
 הצלב, אדער קרייץ-ציגע, זענען טויזענטער אידען גע'הרג'עט, נאכ-
 צע קהלות חרוב ונחרב געווארען...

— איהר מיינט אודאי שנת ת"ת, כמיעלניצקיס צייטען!
 — פון אידען אין מאראקא, ווייסט איהר עפעס?
 — אין מאראקא? ניי, נישט געהערט!
 — און געוואלט וויסען וואלט איהר?
 — בא! וויסען! און וואס איז דאָרט! אנדער-
 רעמאדע צרות? עס געהט אויף אז אנדערען אופן? גלויבט
 מיר, — אומעטום אייז וועלט... איך דאנק גאט, אז
 כ'פארגעס דעראָן. (פּוויזע. און נאך א זיפּץ:) — און זאָגט נאָר,
 איהר לייענט דאָך צייטונג, וואָס הערט זיך בעסער נייעס?

— ניין, — זאג איך צו מיין שכן, — איהר האָט אידען נישט
 ליעב.

— א והאדראיה? איד גיב קיין געלט נישט? כ'האָב נישט!
 די דייטשען האָבען — גיבען זיי!
 — נישט דאָס מיין איד.

זעהט איהר, די טבע איז פון א בשר ודם, אז ער וויל ווי-
 סען אלץ, וואָס ריהרט נאָר אַן זיינס א גוטען פריינד, א קרוב. אַז
 איהר טרעפט, למשל, א קרוב, וועלכען איהר האָט שוין עטליכע יאָהר
 נישט געזעהן, ווערט איהר נישט מיר אויסצופרעגען: ווי עס איז
 איהם איבער דער צייט געגאנגען, וואָס ער האָט איבערגעלעבט:
 איהר פרעגט, וואָס זיין ווייב, זיינע קינדער מאכען. איז עמיץ
 פון הויזגעזינט קראַנק געוועזען, ווילט איהר וויסען אויף וואָס, צי
 האָט ער גרויסע יסורים געהאט, ווי לאַנג עס האָט געדויערט, וועל-
 כער דאָקטאָר, צי וועלכער זנאָכאָר עס האָט געהאָלפּען; אויב אַ
 דאָקטאָר — צי איז דאָס פלעשעלע געוועזען א רויטס אָדער אַ
 גרינס, און אפשר נאָר אַ ווייס... אויב אַ זנאָכאָר — צי האָט ער
 געזאָגט אָדער נאָר איינגעוויקעלט אין רויך... און נישט

דוקא ביי אזוינע וויכטיגע זאכען... אז איהר דערזעהט אויף אייערס א באקאנטען א ניי מלבוש, ווילט איהר וויסען, ווי טייער ער האט געזאחלט אז ארשין, וויפיעל שניידער-געלט; איהר הויבט נאך אויף די פאלע, צי מען האט איהם נישט גענארט אויפ'ן אונטערלאג...

— אמת, — שמייכלט דער איד, — דאס קאן איד נישט לייקענען.

— יא, — פאל איד אריין אין נצחון: — און, אז איהר האט ברירדער, זאג איד, אויף דער גאנצער וועלט, ווילט איהר גארנישט וויסען, וואס מיט זיי מוט זיך! און, אז אייערע ברידער לידען שוין טויזענטער יאהרען, אינטערעסירט איד נישט צו וויסען, וואס אין דער גאנצער צייט איז מיט זיי געשעהען. — און פון דאנען — זאג איד ווייטער — איז געדרונגען, אז „עם כל ישראל אחיהם“ פון ראשהדשיבענשען, זאגט איהר מיט דער אייגענער כונה, ווי „לשנה הבאה בירושלים“...

— און אז איד פיהל פארט, אז איד האב ליעב אידען!

— האט איהר א טעות.

— גלאט געזאגט...

— איד וועל איד אויסווייזען, נאר ענטפערט מיר עהרליך

אויף עטליכע שאלות.

— נו!

— איהר האט ליעב אייערע קרובים?

— נישט אלע.

— פארוואס נישט אלע?

— ווייס איד, וואס איהר פרעגט! און אז מיינס א קרוב

מאכט זיך לעבען מיר א מסחר, פונקט אזוינעם, ווי איד האב, גלייך

עס פעהלט מסחרים אויף דער וועלט, קריכט מיר אין וועג אריין,

רייסט מיר ארויס דעם קונה פון געוועלב, דעם ביסען פון מויל, —

זאל איד איהם קיין שונא נישט זיין? ... אדער, אז איד האב —

פון ווייבס-צד — א קרוב א שכור, אדער א מחלל שבת בפרהסיא,

— זאל איד זיי ליעב האבען?!

— און אחוץ זיי?

— אחוץ זיי — יא! אלע קרובים, וועלכע איד קען!

— און די, וואָס איהר קענט נישט?
 — ווייס איד נישט! איד האָב, למשל, א ליובליך שוועס-
 טערקינד אין אמעריקא, איד האָב'ן קיינמאל פאר די אויגען נישט
 געזעהן!...

— האָט איהר איהם טאָקע... לעג איד איהם אונטער.
 — פיינט נישט, נאָר ליעב אויך נישט, אז איד קען איהם
 גארנישט פארשטעלען! האָב ליעב א לאַך פון א בייגעל, אז איד
 קען איהם נישט!

— און אידען בכלל קענט איהר?
 מיין „איד“ האָט זיך דערפיהלט, ווי א מויז אין פאל, ער
 וואַרפט זיך: אַט אַהין, אַט אַהער.
 — פאַרפאַלען, — זאָג איד — איהר האָט נישט ליעב דעם
 כלל אידען, ווייל פון כלל אידען האָט איהר נאָר קיין באגריף נישט!
 א לאַך פון א בייגעל! (פויעז).

— מיט וואָס, — פּרעג איד, — האַנדעלט א איד?
 — מיט שפייז, — ענטפערט ער פינסטערליך.
 — איהר לעבט שוין אויף דער וועלט א יאָהר פופציג?
 — פינף און פיערציג! — פאַרבסערט ער.
 — זאָל זיין פינף און פיערציג; אין אייער לעבען האָט איהר
 דערקענט אביסעל געהנטער א צוויי הונדערט אידען... פון זיי
 וואַרפט איהר האַלב אין וואַסער אַרײַן. — די, וואָס זענען נישט
 פרום, די, וואָס זאָגען הורו פאר ברוד־שאמר, אַדער פאַרקערט...
 ווער שמועסט די, וואָס דאווענען גאַרנישט... אפיקורסים! — איז
 פיער אַרײַן... פון דער רעשט נעמט איהר נאָך א שפאַר ביסעל און
 וואַרפט אויף דער וואַנט: מיט איינעם האָט איהר א פּראָצעס, דער
 צווייטער א קאָנקורענט — קריכט אין דער לעבער, דער דריטער
 האָט אויף אַיך א ווערטעל געזאָגט, דעם פיערטען זענט איהר
 געלט שולדיג, דעם פינפטעם ווייב האָט זיך מיט אייער פלונית'—
 טע געקריגט... די רעשט, וויפיעל עס בלייבט דאָרט, האָט איהר
 פלייכט ליעב...

ער פאַרטראַכט זיך, קלערט נאָך און איד שמיד דאָס אייזען
 אין דער היץ:

— ליעב האַבען, הייסט קענען! ליעב האַבען דעם כ ל ל
 ישראל, הייסט: זיין צוגעברדען, נישט צו א צוואַנציג־דרייסיג אי-

דען, נאָר צו דער גאַנצער לענג פון אלע דורות, און צום גאַנצען היינטיגען דור, וואָס איז צושפּרייט און צווייהט... אַ פּאַלק איז ווי אַ קאַנוס...

— וואָס איז דאָס ווייטער?

— זאָל זיין, ווי אַ היטעל-צוקער: אויבען — אברהם אבינו! וואָס אראָפּ געהט אלץ ברייטער און ברייטער... אונזער היטעל-צוקער... איז אייגענטליך נישט קיין ריכטיגע קאַנוס: אינמיטען האַבען די מיין אויסגעביסען, וואָסער אויסגענעצט... וואָס נידער ריגער, שפּאַלט זיך און צופּליישט זיך אלץ מעהר די פיגור... צוויי שען אונזערע פאַרשידענע טיילען שווימען דורך וואָסערען, ציהען זיך סטעפען, פאַרשפּרייטען זיך לענדער... — ליעב האַבען אירען הייסט: ליעב האַבען די גאַנצע פאַרם! ליעב האַבען הייסט: אלץ קענען, אלץ וויסען, אלץ האַבען אין האַרץ, אין געהירן, אין בלוט!

— מען קאָן נישט זאָגען, — מאַכט מיין שכן אַ פאַר מינוט

שפעטער, — אינטערעסאַנט איז עס!

— עס איז — זאָג איך איהם — מעהר אלס אינטערעסאַנט, עס איז אַ נויטיגע זאָך. עס איז איינס פון די יסודות, וואָס דאָס גאַנצע יודענטום, דאָס גאַנצע „היטעל צוקער“ שמעהט דערויף... זעהט איהר, מיר זענען דאָך אַן אלט פאַלק, און דאָך זענען, אין דעם פאַך, אַנדערע פעלקער פיעל קליינער פאַר אונז. און נישט נאָר די אייראָפּעאישע פעלקער, וואָס שרייבען, לעזען און לערנען היסטאָריע; נישט נאָר די רוימער, די גריכען, די אַלטע געבילדעטע פעלקער, וואָס האַבען געהיט זייער געשיכטע, ווי אַן אויג איז קאָפּ; נישט נאָר אפילו מצרים, פרסומדי, וועלכע האַבען זייער היסטאָריע געקריצט אויף שטיינער, אויף ווענט, אויף פיראמידען, נאָר אפילו די אמת ווילדע, גאַנץ ווילדע פעלקער, האַבען אויך פאַר שטאַנען, וואָס היסטאָריע איז.

די ווילדע שטאַמען אין אפריקא און אמעריקא, געהען נאָך אַרום נאָעמט, ווי אדם וחוה אין גן-עדן; טראָגען, פאַר שעהנקייט וועגען, מעשענע רעדלעך אין דער גאָז, פראַגטיסיעלעך אין די אוי-בערשטע אָדער אונטערשטע ליפען, לעדערנע בראַסלעטען אויף די פיס, הערנער אָדער געפליגעל-פערדערען אויף די קעפּ! זייער נאָעק-

טער לייב איז אויסטאטואירט מיט אלערליי פארביגע פיגורען, באַ-
שמירטע מיט פעטס. און אפילו די ווילדע מענשען, וויסען שוין
אויך, אז היסטאריע איז נויטיג! און, ווייל די מענער זענען אייביג
פארנומען מיט קריג, פישכאפען און יאגד, מוזען די ווייבער געדענ-
קען אלץ, וואָס דער שטאָם האָט איבערגעלעבט און דערזעהלען
עס ביי יעדער געלעגנהייט —

- אפשר איז עס טאקע מנהג עכו"ם?
- און די תורה פון וואָס הויבט זיך אָן, נישט פון געשיכטע?
- אויף דעם שטעלט זיך טאקע רש"י!...

— און צו וואָס דאַרף מען זי פאַרט די געשיכטע?
— איהר האָט עפעס קינדערלעך? — ענטפער איך מיט א
פראַגע.

— ווי גאט האָט געבאַטען!
— ווער איז — איך בעט אייך — קליינער, א י ה ר אָדער
איינער קינד, וואָס געהט ערשט אויף דער וועלט אַרויס?
ער ווערט ערנסט.

— די אייער זאָגען שמענדיג, אז זיי זענען קליינער פאר די
הינער...

— אָבער די הינער וואָס זאָגען? — צי וועט איהר געטרויען
א אינגעל פון זעקס—זיבען יאָהר אייער פארמעגען, אייערע גע-
שעפטען?...

— אורא י נ י ש ט ! משוגע בין איך?
— פארוואָס נישט?
— איך וואָלט מיר באלד געדאַרפט א מאַרבע קויפּען.
— וואָס איז, א זעקס יעהריג אינגעל קאָן קיין געשעפט
נישט פיהרען?

— מן-הסתם נישט! וואָס, פראַקטיקע האָט ער?
— און דעריבער אַפּנים, גיט מען דעם פאַר-פאַלק נישט אזוי
געשווינד און נישט אויף אמאָל אַרויס דעם נדו, ווייל צום האַנד-
לען דאַרף מען האָבען פראַקטיקע און דער יונגערמאן איז ערשט
פון הינטער'ן אויווען אַפּיר!

— אודאי אזוי !

— מען זוכט פאר אזוינעם א יועץ, אן עלטערען שותף.

— מן ה ס ת ם ! איהר מיינט, אז ביי פראסטע אידען איז

שוין גאר קיין שכל נישט דא ?

— חס ושלום ! איד מיינ גארנישט. גאר זאגט מיר, איד בעט

אייד, אבער מיט דער צייט, ווערט פון קינדער לייט ?

— א ו ד א י ! אז מען זעהט א וועלט, מען קריגט פראקטי-

קע, מען ווערט געוואר. וואס גוט און וואס שלעכט איז, לערענט

מען זיך אויס.

— זעהט איהר, א פילאזאף האט געזאגט, אז דער נעכטיגער

טאג איז דעם היינטיגענס לעהרער.

— אויף דעם דארף מען א פילאזאף ? א חדר-אינגעל ווייס

דאס פון פראקטיקע ! — די וועלט (זיפצט ער אָפּ) איז א טייערער

לעהרער !

— צו פראקטיקע, דאכט זיך, דארף מען האבען זכרון ?

— אודאי —

— און ווען איינער, חס-ושלום, ווערט קראנק, למשל, אויף א

טיפוס, און פ א ר נ ע ס ט אלץ ?

— איז טאקע שלעכט ! מוז מען אנהויבען פון אלף-בית... דאס

אייגענע האט דאך ר' ששת'ן געטראפן.

— און ווי איז, אז איינער, רחמנא-לצלן, האט גאר קיין זכרון

נישט, ער איז געבוירען געווארען אהן זכרון ?

— עס טרעפט זיך דען ?

— למשל !

— איז אודאי ביטער, ווי גאל ; אזוינער קען זיך גאר נישט

אויסלערנען, קאן קיינמאל נישט קליגער ווערען... אפילו ביי

משותל'ח'ס יאהרען... אהן זכרון איז אהן פראקטיקע.

— און א אינגעל פון זעקס יאהר מ י ט א זכרון, קאן זיין

קליגער פאר איהם ?

— אודאי !

— זעהט איהר, איין זאך אבער מוזט איחר גאר פארשטעהן,

אז נישט גאר א מענש, גאר אויך א פאלק דארף האבען א זכרון !

און א פאלקאמער זכרון איז די היסטאריע ! אהן היסטאריע — ווי א

מענש אהן זכרון — קאן קיין פאלק נישט קליגער, נישט בעסער

ווערען. פון וואנען זאל דאס פאלק נעמען „פראקטיקע“? אין דער
 שלעכטער צייט — עצות און בטחון, אז יעדער דור מיט זיינע
 צרות און נחת, חסרונות און מעלות, ווערט — „אפגעשניטען
 און אוועקגעלעגט“, אז וואס אריין אין גרוב אין ארויס פון קאפ!
 — ווירקליך, — זאגט ער — אין א שלעכטער צייט פארלירען
 מיר די קעפ, עפעס ווערט פון אונז, ווי א סטאדע שאף; ווער עס
 וויל און „נעמט זיך הערנער“, ווערט דער טריק; דער שלית צבור!

— פאלגט מיר, קויפט אייך גרעץ...

— און געלט? —

— בין איד געבליבען אהן תשובה —

וואָס ווילען מיר?

(פאָרוואָרט צום זאַמעלבוך „ליטעראַטור און לעבען“)

(פאָרוואָרט צום זאַמעלבוך „ליטעראַטור און לעבען“ 1894.)

נאָך צוויי יאָהר שווינגען, נעמען מיר זיך ווידער צו דער
זשאַנאַנישער ליטעראַטור.

ווער עס וויל טרעפּען צו רייכע, אינטעליגענטע אָדער בעלי-
בתי'שע הייזער, דער קאָן אַנדערע שפּראַכען באַנוצען; ווער עס
וויל טרעפּען צום האַרץ און מוח פון פּראָסטען, איינפאַכען פּאָלק,
צו די, וואָס די העכערע קלאַסען רופּען מיט פאַראַכטונג „המוֹן
עם“, דער מוז שרייבען זשאַנאַן.

געשווינגען האָבען מיר דורך דריי אורזאַכען: עס האָט גע-
פּעהלט געלט. נאָך אַ גרעסערער מאַנגעל איז געוועזען אין מיט-
אַרבייטער, און כמעט אוממעגליך איז געוועזען צו רעדען אַן ערנסט
איינפאַך וואָרט מיט'ן פּאָלק, בשעת ווען פאַרברענטע אידעאָלאָגיע
און דורכגעטריבענע שאַרלאַטאַנען האָבען איהם צוגעזאַגט אַ מאַ-
מענטאַלע הילף, אַ ראַדיקאַל מיטעל אויף אלע קרענק און וועה-
טאַגען... אין אַ צייט פון עטליכע יאָהר וועט מען אויפבויען אַ אי-
דישע מלוכה אין ארץ ישראל, אָדער פאַרלעגען אַ אידישע רעפּוב-
ליק אין ארגענטינאַ....

דאָס אַרעמע דערשלאָגענע פּאָלק האָט געגלויבט, און עס האָ-
בען אויפגעהערט אלע לעבענס־פּראָגען, אלע געמיינ־מענשליכע
אינטערעסען... דער עולם האָט זיך געפאַקט, היינט מאַרגען אין
וועג אַרײַן, די אלטע אַתח־בַּחֲרַתנו'שע קעסעלפּויק האָט געדונערט,
ציוו'ס צימבעל — געקנאַקט, און די אלטע רבני'שע פלעדער־מױז
האָט אויסגעשפּרייט די פליגעל איבער'ן פאַרטומעלטען קהל...

געהן דאָרף מען, געהן מוז מען, די פראַגע איז נאָך געוועזען,
ווער עס האָט רעכט: דער באַראָן הירש אָדער ווערמאַנט? דער
הנדיב הידוע אָדער יעדוואבניק?

היינט, דאכט זיך, איז שוין אביסעל שטילער!

דער פארברענטסטער חובב ציון לעגט שוין אָפּ: שמיטה, פרה אדומה, בן סורר ומורה און קרבנות אויף עטליכע דורות, די לעבע צו ציון בלייבט דערווייל א פלאטאנישע — פון דערווייט מענס; דער שטארקסטער „ארגענטיניעז“ פארשטעהט שוין, אז כאטש דעם באראז הירש'ס נדבה פארבלענדט אונז, ווי די זון איז תמוז, כאטש זי פארשעמט אלע וואוילטעטיגקייטען, וואָס זענען גע- שעהען, זייט די היסטאריע געדענקט, איז דאָך נאָך ווייט פון זיין ריזיגען פלאן ביז א פאָלקס-עמיגראציע. על כל פנים קאן דאָס נישט אזוי געשווינד געשעהען...

לויט דעם קאלטען חשבון (וואָס אונזערע אידעאליסטען האָבען אזוי פיינט) קאן פאלעסטינא (ווען דער טערם זאָל אפילו אריינ- לאָזען) מיט ארגענטינא (עס זאָל אפילו קיין היישרעק נישט זיין) צוזאַמען ביי אונז יאהר-יעהרליך צונעמען העכסטענס אזוי פיעל, וויפיעל עס ווערען ביי אונז מעהר געבוירען אלס געשטאָרבען; אז פיער מיליאָן אידען מוזען דאָ בלייבען, אז פאר די פיער מיליאָן מוז מען ארבייטען אויפ'ן אָרט, און — אז די אינטעליגענץ מוז דערי- בער מאכען זיך פאר א הויפט-צוועק — צו בילדען דאָס פאָלק.

מיט מיטאָרבייטער איז אויך א שווערע זאך געוועזען. ווען עמיץ זאָל וועלען ארויסגעבען נאָך אמאָל א „ספר הזכרון“ און רעגיסטרירען אלע אונזערע שרייבער, וואָס „אָפּפערען צייט“ פאר די „ארעמע ברידער“, ארבייטען פאר „כנסת ישראל“, זענען זיך „מוסר נפש פאר'ן אידישען פאָלק“, וואָלט ער א גאנץ דיק בוך ארויסגעגעבען... עטליכע צעהנדליג משוררים, שרייבער אין חוץ- דערמער, פובליציסטען אויך עטליכע טויז... און דאָך, דאָך איז נישט דאָ מיט וועמען צום טיש צו געהן... וואָרים — ווער איז ביי אונז קיין שרייבער נישט? ביי אונז איז יעדער בטלן גענוג קלוג צו געבען געדרוקטע עצות; אין זיין אייגענער שטאָרט „קאָן ער קיין קאץ קיין עק נישט צובינדען“ און פאר דער וועלט דונערען זיינע חכמות פון צייטונגען, אָדער פון א באַזונדערער קאטעדרע אראַפּ, וואָס ער אליין אָדער א מוכר-ספרים האָט איהם געבויט! ביי אונז איז יעדער בדהן א משורר, יעדער פראַלער — א פובלי- ציסט, און חרד-אינגלעך — קאָרעספאָנדענטען... אונזערע צייטונג- גען ווילען ארבייט אומזיסט, ארויסגעבער און מוכר-ספרים ווילען

נאָר טאַנדעם, נאָר ביליג... און דער עולם האָט פרייען פּלאַץ, ווייל די ווירקליכע אינטעליגענץ האלט זיך אלץ פון דערווייטענס... יעדערער פאַרשטעהט, אז שוסטעריי קאָן מען נישט אומגע- לערענט... קיינער וועט קיין אַרשין טוך נישט געטרויען אַזוינעם, וואָס האט ביי א בעל-מלאכה קיין געוויסע צייט נישט געאַרבייט... אַ רייף שלאָגען אַרום אַ פּאַס מוז א ספּעציאַליסט א באַנדער... אבער קינדער לערנען קאָן דער ערשטער בעסטער בטלן, און די קינדער, דעם בטל'ס תלמידים, שרייבען אין צייטונגען, דרוקען ספרים און לערנען דאָס פאַלק! די תּאווה געדרוקט צו ווערען איז א שעדליכע, אנשטעקענדע קרענק, זי האָט שוין אפילו א גריכישען נאָמען: „גראַפּאַמאַניאַ“, און איין רפואה, איין ראַדיקאַל מיטעל קענען איהר וואַלט געוועזען — אונזער אינטעליגענץ זאָל איבער- נעמען אונזער ליטעראטור אין איהרע הענט.

עס איז שוין צייט, אז אונזער ווירקליכע אינטעליגענץ זאָל פאַרשטעהן, וואָס פאַר א פליכט, וואָס פאַר א התחייבות זי האָט פאַר'ן פּאַלץ... אז ארבייטען ביי זיך אין דער היים, פאַר אייגענע ברידער, הייסט נישט אַרויסלאָזען די אלגעמיינ-מענשליכע פאַהן פון דער האנט... היינט מ ו ז אַרבייטען יעדערער ביי זיך, אַקערען און זייען זיין אַפּגעגרענעצט שטיקעל לאַנד, אַבוואָל, אָדער בעסער — ו ו י י ל מיר האַפּען, אז די צוקונפט וועט זיין דער אַלגעמיינ-מענשליכער שפייכלער, אין וועלכען עס וועלען אריינקומען אלע יויצען, די גאנצע תבואה; א שפייכלער, וואָס וועט שפייזען אלע גלייך, שפייזען יעדען אומגעפרעגט, ווער זיין זיידע איז געוועזען, און נישט געקוקט, פון וואָס פאַר א פאַרב זיין הויט איז...

אין דעם זין קאָן די נאַציאָנאַל-אידעע — דער מאַנטעל, מיט אַ וואַרעמען וואָל-שטאַף אַלס אונטערלאָג צום לייב, און א דאָרני- גער, שטאַכעל-שווייניגער הויט אַלס אויבערשלאָג פאַר פרעמדע — דעם אייגענעם נוצען ברענגען דער אלגעמיינער בילדונג, ווי די קינסטליך געמיינטע וויסענשאפטען — דער אלגעמיינער וויסענ- שאַפט.

אויך איז שוין צייט די אינטעליגענץ זאָל אוועקלעגען אין אַלמען ארכיוו אריין די פראגען: צי איז זשאַרגאָן א שפּראַך? צי קאָן זיין א שפּראַך אָהן א (געדרוקטע) גראַמאַטיק? צי קאָן הייסען

א שפראך א צוזאמענפליקעכץ פון פארשידענע שפראכען פון פאר-
שידענע צייטען? דאָס איז אלץ די אלטע בטלנ'יש-פילאָזאָפישע
מיסט, אין וועלכער עס וועלען אייביג פיקען אונזערע ליטעראַרישע
עקרות-הינער; די אמת'ע אינטעליגענץ דארף פארשטעהן, אז זשאַר-
נאָן איז א פאקט, וואָס איז געשעהן נישט מיט אונזער ווילען און
וועט אויף אונזער פארלאנגען איבער נאכט נישט פארשוואונדען
ווערען... אז שפראך הייסט יעדעס מיטעל, וואָס מענשען באנוצען
איינער מיט'ן אנדערען זיך צו פארשטענדיגען, אז פיער מיליאָן
אידען, וואָס רעדען און פארשטעהען נאָר זשאַרגאָן, זענען אויך
מענשען, און אז ווער עס וויל זיי בילדען, מוז זייער שפראך אלס
מיטעל באנוצען....

עס איז שוין צייט, אז די אינטעליגענץ זאל פארשטעהן, אז
דעם הייסט-האפטען מאַרגען וועט די „שפראך“ אזוי פיעל אינטע-
רעסירען, וויפיעל דער יחוס פון עלטער-ווידען אָדער די פאָרב פון
דער מענשליכער הויט...

און עס איז שוין די העכסטע צייט די אינטעליגענץ זאל
אַרויסטרעטען און אַרויסנעמען די פאַלקס-בילדונג פון אומגעלומ-
פערטע, גראַבע הענט...

דאָס פעלד איז שוין גענוג פון שלעכטע שרייבער און העכסט
אינטערעסאנטע ראַמאַניסטען געמיסט, עס איז שוין
די העכסטע צייט צום פאַרוויהען!

מיר ווילען די אלגעמיינ-מענשליכע פאָהן נישט אַרויסלאָזען
פון דער האַנט און מיר ווילען נישט זייען קיין שאָוויניסטיש ווילד
קרויט, קיין פאַנאַטישע דערנער און נישט דעם פערז פון בטלנ'י-
שער פילאָזאָפיע; דעם אומקרויט ווילען מיר אַרויסרייסען מיט די
וואַרצעל, אויסהאַקען די דערנער, דעם פערז פאַרברענען און זייען
ריינע, מענשליכע אירעען, רייז-מענשליך געפיהל און וויסען.

מיר ווילען אַקערען, באַאַרבייטען און פאַרוויהען אונזער שטיק
פעלד, ווייל מיר גלויבען פעסט, אז דער צוקונפטיגער אלגעמיינער
שפייכלער וועט שפייזען אלע הונגערדיגע צוגלייך! מיר גלויבען, אז
געוויסער, שטורעם און רעגען מוזען פאַרבייגען, עס מוז קומען
די צייט, און די ערד וועט אונז געבען איהר קראַפט, דער הימעל

— וואָרעם און ליכט... און מיר ווילען נישט, אז אין שניטער-צייט
זאָל אונזער פאָלק שטעהן פון ווייטענס, אין יום טוב באוויינען
פארלוירענע יאהרען און פארשעמט בעטלען פרעמד ברויט פון
פרעמדען בלוטיגען שווייס...

מיר ווילען אויך אריינפיהרען אביסעל קארן און ווייץ אין
שפייכלער אריין. מיר ווילען אויך בעלי-בתים זיין, אָרעמע בעלי-
בתים, נאָר נישט קיין בעטלער...

מיר ווילען, דער איד זאָל זיך פיהלען אלס מענש, ער זאָל אַנ-
טייל נעמען אין אלעם, וואָס מענשליך איז, מענשליך לעבען און
שטרעבען. און — — באַלִיִדִיג ט, זאָל ער זיך פיהלען בא-
ליידיגט אלס מענש!

אַט דאָס איז אונזער צוועק, פאַר וועלכען מיר בעטען הילף ביי
דער ווירקליכער אינמעליגעניץ.

.1894

דער פון

1.

איד האב די עהרע מיד פארצושטעלען:

אני קסטן, בין דער לע פון דער רעדאקציע!

אז עס וועלען מאוס ווערען די העכסט אינטערעסאנטע
ראמאנען, דערצעהלונגען און לעבענס-בילדער, וואס זענען געדרוקט
אין בוך; אז עס וועלען אייד איבער-דרייסיג ווערען די קלוגע
ארטיקלען איבער לופט, קינדער-דיעט וכדומה — גוטע זאכען; אז
איהר וועט אייד איבערעסען מיט עצות: ווי אזוי א גוטער בעל-
מלאכה צו ווערען; אז אייער שווארץ קעפעל וועט זיך פארדרעהען,
בארוישט פון די זינגענדיגע, קלינגענדיגע גראמען, —

דאמאלט, דארף איד, ברוח, אייד משמח זיין; מאמער ווילט
איהר ערגעץ איינשלאפען, דארף איד אייד קיצלען!

און איד, לע, בין דער פעפער און דאס זאלץ ביים „שליח ו
ערוך“, וואס דער רעדאקטאר האט פאר אייד געדעקט: איהר
האט אלערליי מאכלים טובים, איהר האט מעסער און גאפעל, (א
רובל מיט פופציג קאפיקעס), קאנט איהר עסען און טרינקען, און
מיד באנוצען אלס כריין, צום שארפען דעם אפעטיט.
איד דארף אייד משמח זיין.

פארוואס? כי לכך נוצרתי, דאס הייסט, ווייל צו דעם האט
מיד דער רעדאקטאר אויסגעוועהלט; ער האט מיר צוגעזאגט א
חלק פון זיין פארדינסט, וואס איז אזויפיעל ווערט ווי זיין חלק
עולם-הבא!

מיינט נאך נישט, חלילה, אז איד בין א ספעציאליסט פון לא-
כען. גאר פארקערט — וויינען קאן איד בעסער! אפשר ווילט
איהר, נעם איד מיד אונטער א פאדריאד! און זאלען מיר אפילו

טרערען פארפעהלען, שארט נישט, בעט איד מיין ווייב, כאניסט
זי אייד מיט א מבול; שיק איד נאך מיינס א קינד, נאך וועלכעס
איחר ווילט פון מיינע „צוועלף עשרת השבטים“, און בין דערמיט
יוצא לכל הדעות! נאר, אז דער רעדאקטאָר וויל, איד זאָל ל א-
כ ע ז, וועל איד מווען און קאנען לאכען.

א איד איז א ספעציאליסט צו אלעמען. היינט איז ער פאב-
ריקאנט, מאַרגען — שוסטער, איבער-מאָרגען ווערט ער א סלמך,
אין א פאר וואָכען ארום טראָגט ער א צילינדער און שפילט אין
אידישען טעאטער, דערנאָך גיט ער אַרויס א צייטונג!

א איד, איידער ער שטארבט, מוישט ער הונדערט מאָל זיין
פרנסה, און זעלטען ער זאָל זי האָבען!

פאר דאָס אבער, מוישענדיג די פרנסה שוין מויענטער יאָה-
רען, האָט ער זיך אויסגעלערענט מויגען צו אַלץ, דאָס הייסט, צו
גאָרנישט, און נעמט זיך צו אַלץ אין דער וועלט.

און איד בין אויך א איד! היינט בין איד א לץ, מאָרגען וועל
איד אפשר זיין קאָלאָניסט אין ארץ-ישראל, א שוחט ובודק אין
אמעריקע, א צושניידער אין מאַסקווע, א ויצער אין פעטערסבורג,
און אפשר נאָר א נביר פון מאה אלף רז"ב, נאָך א באַנקראַט פון
שי"ן אלף ר"ד!

א קשיא אויף א מעשה!

נאר, ווי געזאָגט, דערווייל בין איד א לץ, א ברחן.

איד זעה נישט קיין גרויסע זאכען דערפון, נאר — וואָס קאָן
איד דא צולעגען? אַלץ בעסער, ווי לעדיג געגאנגען, לאָז מיין ווייב
כאַטש מיינען, אז איד טו עפעס!

— אדוני הרעדאקטאָר, האָב איד געזאָגט צו מיין בעל-

הבית, — דו הייסט ציגעל מאכען, גיב שמרוי!

דער אדון הרעדאקטאָר האָט מיר געוויזען מיט'ן גרויסען פינג-
ער אונטער'ן טיש.

א לץ טאָר קיין נאר נישט זיין; איד האָב מיר באלד געשטוי-
סען, וואָס ער מיינט: אונטער'ן טיש שמעהט א קויש, און אינ'ם
קויש ליגט שמרוי פון מיינעטוועגען.

איד רוק אפיר דעם קויש און נעם מיד צו מיין מלאכת. רבונו של עולם! וואס פאר אן אוערות דא ליגען! סאמע היימישע מחברים! יונג און אלטווארג, דאמען אפילו; ווי איד בין א איד, דאמען ליגען אין קויש!

איד דערקען זיי באלד, דאס שפיציג-קינדישע כתב'ל! איד דארף זיין א ליץ, און האב דאך באותו הרגע רחמנות, א ביטער רחמנות אויף מיין רעדאקטאר! דער אומגליקליכער מענש האט געמוזט דאס אלץ איבערלעזען!

האר און נענעל שטעלען זיך קאפויר!

שטעלט איד פאר, אז איהר זענט א חודש דורכאנאנד אין דול-הויז און איהר הערט נאר משוגעים רעדען. נאך וועניג, איהר מוזט די משוגעים ענטפערען! איד קוק אויף דאמען; נאך איידער עס איז ארויס דער פראספעקט, איז שוין דא מ א ט ע ר י א ל פון א מאסע קליינע שטערטלעך, פון א מעננע ישיבה-בחורים, פון חתנים און פון כלות אויך!

און דאס איז נישט נאר א סכנה פאר'ן מוח, עס איז אויך א סכנה פאר די אויגען!

אונזערע מחברים האבען א פארליעבע צו טונקעל-קאלירטען פאפיר, קליינע בויגעלעך, דראכנע אותיות, ווי שפילקע-קעפלעך, און צו וואסערדיגער טינט.

עס איז מיר א רחמנות אויפ'ן רעדאקטאר, אויפ'ן זעצער, און דער עיקר אויף מיר, ווארים איד בין די לינקע זייט פונ'ם רעד-דאקטאר!

„אדוני הרעדאקטאר — שרייבט איינער — למען השם, אזוי ווי דער שיר וועט געדרוקט ווערען, זאלט איהר א ספר אריינשיי-קען מיין כלה, מרת חנה נרימפילגריץ פון מזל-באזשיץ, נאר מיט'ן גאלדענעם שניט, וועל איד דערמיט יוצא זיין פאר א כלה-מתנה — א סדר!"

דער צווייטער בעט: מען זאל זיין נאמען נישט אונטערשריי-בען. נאר „פיוויש“, ווייל דער פאטער זיינער איז פון די, וואס „טרעטען הינטערוואליכס“. ער האט פיינט די השכלה, און וועט איהם די ביינער ברעכען; על כל פנים — נישט מיטנעמען אויפ'ן יריד, וואס וועט זיין גיד און באלד אין לענטשנא! און פארוואס „פיוויש“? ווייל דער פאטער איז שוין געוואר געווארען, אז ער איז

עס געוועזן דער „לעקיש“ אינ'ם „פאָלקסבלאט“. און אפשר, האלט ער זיך אן עצה, איז בעסער גימפעל? ענדליך — ווי איהר ווילט!

איינער פון אונזערע באריהמטע פושער, קאן זיך נישט אנדערש צוזאמען קומען מיט'ן רעדאקטאָר, נאָר ווי חתן-כלה — אינמיטען וועג! אינמיטען וועג האָט ער א באקאנטען, דעם באקאנטען וועט ער אריינשיקען זיין ארטיקעל, און דער רעדאקטאָר זאָל אריינשיקען מעות; און רעדט זיך אויס „ברחל בתך הקטנה“: אז דער שלישי וועט נעמען דעם ארטיקעל און שיקען דעם רעדאקטאָר, ווי אויך — נעמען דאָס געלט און שיקען איהם, דעם באקאנטען פושער.

דערביי ליגט א פרייז-קוראנט:

(1) צוויי מצבות פון זיינע געשטארבענע ווייבער — זעקס קאָפיקעס פאר א שורה.

(2) א מצבה פאר א גביר'יש קינד, זיינס א תלמיד — צעהן קאָפיקעס פאר א שורה. ענדליך:

(3) אזוי שירים: „דער ליטווישער קוגעל“, „דער פעפער אין פאָפליניק“ און א פאָעמע: „דאָס האָניג טייגעל“, נישט אנדערש, ווי צו זיבען קאָפיקעס!

איינער שיקט אריין פיער וויצען; דריי גע'גנב'עטע פונ'ם „הויז-פריינד“, א פיערטע אן אייגענעם. דער פיערטער קלינגט: „קויף ביי קיין ציגיינער קיין פערד; ער האָט עס אזוי פארדאָר בען, אז דער בעל-הבית, ביי וועלכען ער האָט גע'גנב'עט, וועט עס נישט דערקענען!“ און הייסט זיך געבען פינף הונדערט עקזעמפּלאַרן לאָרען פאר באקאנטע, ווי „הרב הגאון חותני מאיר מאָנטיג, והרב הגאון...“ ער רעכענט אויס א משפחה פון רבנים, גאונים, אהוין משכילים און מחברים!

א געוויסער באריהמטער צימבלער שיקט אריין א ווערק! א שיר פון זעקס הונדערט סטראָפּען, אויף געגעבענע גראמען וועגען שמטה אין די קאָלאָניעס אין ארץ-ישראל, און וויל נישט מעהר ווי צוויי קאָפיקעס פער שורה און דרייסיג עקזעמפּלאַרען געבונדן דען אין ענגלישען לייוואנט!

צינד נעהט א טראַנעדיע.

דער ערשטער אקט:

עס קעמט זיך א מידעל די חור און זינגט און זאגט, אז די

השכלה שיינט, ווי די זון, שמעקט, ווי א רוין, און איז בא'טעפ'ט.
ווי האַנג!

אין צווייטען אקט קומט פאַר איהר טויבער פאַטער און שווער
אין אכציג סטראָפּען, אז ער מוז נאָך די וואָך התונה מאַכען די
בתי־חידה, ווייל ער זעהט שוין, זי איז „אַנגעריהרט“!
ער רופט אריין דעם לאַמען משרת, און שיקט איהם, ער זאָל
לויפּען אויף איין פּוס, און ברענגען דעם פאַנפאַטען שניידער, דעם
שוסטער מיט דער געלער זאָך, די בלינדע נייטאָרין, און נאָך אזוינע
קאָליקעס, מען זאָל אין איין וואָך אויפנעהען דער טאָכטערס
חתונה־מלבושים, — א חתן וועט ער איהר שוין אליין זעהען;
מען קריגט די סחורה!

אין דריטען אקט: — וואַלגערט זיך דער משרת פאַר וועה-
מאַן אויף דער ערד: ער האָט לייעב דעם מלאך, באַשען, און צי-
טערט אימת מות פאַר'ן בעל־הבית, איהר פאַטער! ער עפּענט אויף
דאָס מויל און ווייזט דעם פּובליקום, אז ער האָט קיין איינציגען
צאָן אין מויל, פון די פעטש, וואָס ער האָט שוין פון בעל־הבית
באקומען, פאַר נישט פאַלגען; צינד — ווייסט ער נישט, וואָס צו
טון: זאָל ער פאַלגען און רופּען די בעל־מלאכות, מאַכט ער אומ-
גליקליך דעם מלאך, באַשען, די בתי־חידה; זאָל ער נישט רופּען—
נאָט ווייסט, וואָס עס וועט זיין!

דערווייל קומט אריין די בעל־הבית'טע.

זי לויפט צו צום משרת, ווישט איהם אויס פאַר רחמנות,
מיט'ן ברודיגען פארטור, די טרערען פון די אויגען; און, אז זי הערט
אין וואָס עס געהט, ברעכט זי זיך די הענט און וויינט מיט. העל-
פען קאָן זי נישט; א מאן איז א מאן, און זייט דער מגלה'ס צי-
טען, האָט א מאן צו שאַפּען!

אין פיערטען אקט: זיצט ביים טיש א שטומער רב, וואָס
זאגט נאָר איין וואָרט „לחיים“!

א חזן, וואָס שרייבט מיט דער לינקער האנט די תנאים.

א פאַרטראכטער שמש, וואס דערלאנגט צו קבלת קנין, אויפ'ן
אַרט פון א פאטשילע, דעם ווייבס האַרבאַנד.

א קרומער סאָרווער, וואָס פאַלט פיער מאָל איבער זיינע איי-
נענע צוויי פאַלעס פון דער איינציגער שבת'דיגער קאַפּאַטע, און
צוברעכט דערביי אכט גלעזער.

א דין מיט קאלטינאוואטע פאות, וואָס כאַפּט זיי באלד אין
 מויל אריין און קלערט, צי איז מען מיט דעם שוין יוצא, אָדער מען
 דאַרף צום מזל־טוב אויפ'ס ניי א פאָר כלים צוברעכען.
 עטליכע אידען, וואָס כאַפּען פון די טעלער!
 עטליכע ווייבער, וואָס ווישען אויס מיט די פינגער די שער
 לעכלער פון איינגעמאַכטס, און זענען מקנא דער כלה.
 דער חתן — א רויטער, מיט א גראַבען וואַרצעל אויף דער
 לאנגער נאָז, מיט א פעפער אונטער'ן אויג — און וויל דיקא א
 קוש טון דער כלה.
 און די כלה אליין, שווייגט, נאָר דאָס פנים רעדט.
 דער פינפטער און דער לעצטען אקט קומט פאָר שוין אין
 גאָס.

מוזיק, א אידענע מיט א קויליש, א חופּה!
 נאָר, ווען דער חתן וויל נאָכזאָגען דעם שמש „הרי את“, טרינקט
 אויס די כלה א פלעשעלע סם, קריגט שרעקליכע לייב־שמערצען;
 שרייט מיט א שרעקליכען קול: רוצחים! גנבים! מערדער! און
 פאלט אנידער טויט!!!
 דער מחבר זאָגט אינ'ם בריף, אז ער האָט נאָך געוואלט מאַך
 כען א זעקסטען אקט, און באשרייבען די לוויה, נאָר מען האָט איהם
 געזאָגט, אז עס איז א מאַדע נאָר פינף אקטען!

נענוג! עס גלוסט זיך אייך צו לאַכען? מיר נישט!
 מיר שרעקען די — קאליקעס!
 — הער רעדאָקטאָר! פון קוּיש וועט גאָרנישט זיין.
 דער רעדאָקטאָר ציהט מיט די פלייצעס, ווי איינער רעדט:
 שלאָג דיר קאָפּ אין וואַנט!
 וואָס זאָל איך טון, אז צו שלימזל בין איך געבוירען געוואָרען
 א איד!

גאָט, גאָט! פארוואס בין איך א אידישער פעליעטאַניסט!
 פאר א קריסטליכען פעליעטאַנען־שרייבער שטעהט אָפּען און
 פריי די וועלט! די פאקטען, וואָס דאָס לעבען גיט, זענען: לייכטע,
 שווערע און מיטעלע; די שווערע ווערען באַאַרבייט דורך די געד
 לעהרטע, שווערע רייטער, דערפון ווערען ווערס, לייטענדע אַרטיקל

לען, אפהאנדלונגען, מאנאגראפיען און דערגלייכען; די גאָר לייכט
טערע ווערען געדרוקט מיט גאנץ קליינע אותיות אלס טעגליכע ני-
עס. זיי ווערען כעגרעגערט, יעדעס מין געהט באזונדער: אַרויס-
געגאנגען אַזוינע און אַזוינע חבורים, געשטאַרבן אַזוינע און אַזוי-
נע לייט, דערנאָך געהען: קאָנצערטען, בעלער, דוּלען, און נאָך
אַזוינע קלייניגקייטען. די מיטעל שווערע געהערען צום פעליעטאַ-
ניסט. נישט ערדציטערניש, נאָר א טענצעל פאַר אַרעמע לייט;
נישט א מלחמה, נאָר אַזוי איינער דעם צווייטען געבראַכען די ביי-
נער; נישט ווילהעלם, נישט פראנץ יאָזעף, נאָר אלכסנדר פון באר-
טענבערג, נישט נייע, וויכטיגע ערפינדונגען, נאָר אן עלעקטריש
שפילצייג; און דערגלייכען זאכען, וואס זענען נישט גרויס, נישט
קליין, נישט אהין, נישט אהער. דאָס אלץ שלעפט דער פעליע-
טאניסט צוזאַמען, קנעט זיי צונויף, מאכט פון זיי א קאשע, גיסט
צו אביסעל ווארעם וואסער, עס זאָל נישט זיין צו געדיכט, עס
זאָל נישט שטאַפען; גיט צו אביסעל זאַלץ, אביסעל פעפער, א
קליינעם סקאנדאַל צום טעם, עס זאָל נישט זיין צו לאנגווייליג;
עס זאָל א ציפּ געבען אין שפיץ צונג און שוין! צוגעשטעלט, אפ-
געקאכט, אויפגעגעבען אלץ פאַרשמאַק, אָדער לעגאַמינע, און פאַר-
טיג, אבי גרינג צו פאַרדייען!

אונזער לעבען האָט נישט אַזוינע פאַקטען: מיר האָבען אָדער
גאָר קליינע, נישט צום דערזעהן מיט די אויגען, אבער גאָר גרויסע
צרות, וואָס דער שכל קאָן נישט משיג זיין.

פון פּיאָלון, ווערמקרויט און טייוועלסקוויט — קאָן מען קיין
לעגאַמינע און קיין פאַרשמאַק נישט מאכען!

מיר האָבען אויך אַמאָל געטאַנצט אויף דער וועלטס חתונה,
אויך געהערט דעם וועלט־באריהמטען ברחן, און נישט איינמאָל
אן אייגענעם ווייץ פאַבריצירט... נישט היינטיגע צייטען! היינט
איז אַזוי גליטשיג, אַזוי טרויעריג, אז עס הרג'עט אוועק דעם הר
מאָר, אפילו דעם גאַלענע־הומאָר.

פאַקטען וואָלגערען זיך אין די נאסען... נאָר וואס דו הויבסט
אויף, איז פאַרוואַלצען פון טרערען, באַגאַסען מיט אומזיסטען
שווייס...

מאַטעריאַל איז אפילו דאָ, די הענט צוצופיהרען: רבנים,
שוחטים, דינינים, ליציטאַציעס אויף „אתה הראית" מיט פעטש.

היינט — מסירות, שרפות וכדומה... עס דאכט זיך גאָר איינס אין דער וועלט אויף א פעליעטאָן...

נאָר דאָס מוז מען שוין איבערלאָזען פאר דער-אינגלעך אין די טאג-בלעטער! עס איז שוין זייער פרנסה, זייער חזקה!

א פעליעטאָניסט איז א קונצענמאכער, ער וואַרפט און כאפט צוואנציג רעשלעך אויף אַמאָל, עס רעגענט ביי איהם מיט רעשלעך... ביי אונז זענען אבער אַדער שטויב, אַדער גאנצע צעהנער-פּוּרדיגע קוילען, נישט אויפצוהויבען, נישט אוועקצוריהרען, נישט צו ברענגן פון אַרט.

און דאָד איז א איד בטבע וויציג. ער איז וויציג, זיין שפראך כע איז וויציג! אין פוילען וועניגער; אין דער ליטא שארט מען עס מיט לאפאטעס, מען שיט פון ארבעל, מען שפייט עס אויס אין די גאסען. און א איד דארף זיין וויציג, זיין גאנץ לעבען איז א קאָלאָמבור, זיין היסטאָריע — א רעטעניש, זיינע תנועות, זיינע מנהגים...

שא! דער רעדאקטאָר האָט מיט מיר אויסגענומען א תנאי, איד זאָל נישט אַנריהרען קיין מנהגים! איד וועל שוין נישט מעהר! איד וועל שוין אפילו נישט לאכען פון אן אייזען — א שמירה פאר דער תקופה, א מעסער אין וויגעל ביי א יולדת פאר שדים, פון צוריקוואַרפען אויסגעריסען גראַז אויפ'ן הייליגען אָרט, ווער שמור עסט פון באָרד און פאות. אז מען זאָגט ניין, איז ניין. איד בין אריינגעפאלען צו א פרעמדען רעדאקטאָר איז פארפאלען, נאָר רבונז של עולם, פון וואס דען זאָל איד לאכען?

פון די עשרה הרוגי מלכות? פון דער סוגיא הכל שוחטין? פון דעם געהערטען, באריהמטען, גוטען פובליקום? פון דעם פרוי מען רעדאקטאָר, אַדער אפשר פונ'ם

פון דער רעדאקציע?

1890

2.

אנהויב ווינטער האָב איד מיד פאר א לץ געשטעלט, עס איז שוין, ברור השם, סוף זומער, און איד האָב נאָד נישט אויף עפעס רעכטס אַוואַנסירט. איבער דער צייט איז אויף טויערענטער אן איי-

בערקערעניש געקומען... דאס רעדעל פון מוזל האט זיך אזוי שטארק געדורעהט, אז איידער איינער האט זיך אומגעקוקט, האט ער שוין עטליכע קאזשיאלקעס אין דער לופט געמאכט. איבער דער צייט זענען מאסען גבירים בדייליהל און געיונד געווארען, פאר דאס ווייטער זענען א מאסע „א י ד ע ן“ ביי דער גרענעץ נתעשר געווארען פון די עמיגראנטען... אסך „געענדיגטע“ זענען געווארען „ערלה אויף דריי יאהר“. פאר דאס זענען א מאסע אפיקורסים אזוי פרום געווארען, אז עס ווילט זיך זיי טאפען ביים דופק.

ארויף, אראפ — דאס רעדעל דרעהט זיך, נאך איך איינער שטעה נאך אויף איין אָרט. וואו עס האט זיך מיר נישט עפעס געוויזען, וואו איך בין נישט געגאנגען עפעס זוכען, האב איך אלץ געפונען א פול הויז (אדער פאדער-הויז) מיט מענשען פון געוויסע מ ק ו מ ו ת, אדער נשרפים פון נאָהנט און פון ווייט... זיי זענען, זאגט מען, בילכער, און זיי אליין געהען צוריק מיט גארנישט. איך בין צוריק שרייבער!

און דא, ווערט דאס לעבען אין ווארשוי טאגטעגליך אומערטרעגליכער... דורך די שרעקליכע היצען פארענ-אויס פון מח אלע בעסערע געדאנקען, און — דער עיקר — האט מען פארוועהרט ביי די יאטקעס דאס „ביינער-פלייש“ מיט די „שטיקלעך“, ווייל זיי ווערען געשווינד פארדארבען, און די אַרעמע לייט זענען אזוי בא-גייסטערט פונ'ם מאַנען, אז די נאָז האָט ביי זיי גאָר קיין דעה נישט. עס בלייבט דעם אַרעמאן צו שלינגען לופט, נאָר קיין לופט איז אויך נישטאָ. אין די נאסען איז פול שטויב פון ליים, קאלעך און ציגעל:— די אלטע הייזער פוצען זיך שוין אויס צום ווינטער-קאר-נאוואל. קלעפען זיך אויס די צוראצטע הויט, רעזירען זיך, און איז די גערטנער איז דאָ מעהר מענשען, ווי בלע-טער... דערצו נאָך איז דער טראַטואר זעהר מסוגל צום שטיוועל-רייסען. נאָר די אלע מלאכי-הבלה האָבען נאָר געקריגען דעם רשות, וועלכען דער שטן האָט אויף אויב'ן באקומען, טו מיט'ן, וואָס דו ווילסט, „רק את נפשו שמור“, בשעת, ווען די נייגעבאקענע פאט-ריאטען האָבען ממשהל אויף דער נשמה אויך.

„רבנו של עולם!“ אויף מיינע פלייצעס שטעהט איינער מיט לאנגע וגאנצעס, אויף זיינע פלייצעס שטעהט נאָך איינער — די אפצאסען מאכען מיר לעכער אין די פלייצעס, איז נאָך וועניג,

דארף איד נאך לידען פון פאטריאטען! ראפטום וואקסט מיר א סטודענט פון אונטער דער ערד ארויס און רייסט מיר פון מויל ארויס ברונ'ס א פאפיראס, פלוצלונג האקט מיר איינער מיט אן „אטשאני זנאק" אין די פלייצעס אריין: מנחה דאוונען! אט לאמט מיר ווייטער איינער אקעגען: יונגערמאן, ווייז די ציצית! ניין! איד מוז אנטלויפען פאר פאטריאטען, שטויב, טראטור ארען און פון דער שטאדט אהן „ביינערפלייש"! איד מוז ארויס אויף דער פרישער לופט!

אין שטאדט האבען מיד די טראמוויים און די דראשקעס אזוי טויב געמאכט, אז אצינד ערשט פיהל איד, ווי די אויערען געהן מיר אפ. איד הויב אן לאנגזאם צו הערען יעדען שאָרד, יעדע לייכטע באוועגונג. אויך בין איד מיד מחיה דערמיט, וואס איד קאן אביר סעל פארמאכען די אויגען, און דאך נישט אָפּגעריסען צו ווערען פון דער וועלט. און די וועלט איז דא אזוי פראסט, אזוי איינפאך: אויבען בלוי, אונטען גרוי, און אזוי וועניג מענשען!... מיט דער צייט אבער האב איד אָנגעהויבען צופיעל צו הערען. איד האב אָנגעהויבען צופיעל צו פארשטעהן די אלערליי לשונות פון עופות, פייגעל, אפילו פון געוויקסען. איינמאל, ביינאכט, האב איד ראפטום געהערט, ווי א הונ זאגט איהר'ס א קליין הענדעל:

— פיהר דיד בדרך הישר, זיי נישט ווילד, וועסט דו זוכה זיין לשני שלחנות... אויף דער וועלט וועט מען דיד שפייזען מיט אלעס גוטען, און צו יעדער וועלט וועט מען דיד אוועק שיקען מיט א ברכה.

איד בין אנטלאפען. —

עס פליהען צוויי שוואלבען. איינע מאכט צו דער אנדערער: — ווען מענשען זאלען וויסען, אז מיר עסען ווייז, און ווער רעמלער נאך בשעת־הדחק, וואלטען זיי אונז אלע אויסגעשאסען... די מענשען ווערען אלע יאָהר הונגעריגער און קליגער... מען דארף זיך היטען פאר זיי... דאס וואס מיר האבען אמאל וואסער געדבראכט צו לעשען די שרפה פון בית־המקדש, איז היינט קיין מעלח נישט... אזוינע אלטע וועקסעל צאהלט מען נישט! פאר א מענש אנטלויפט מען, וואס טוט מען אבער מיט

שוואלבען, וואס פליהען מיר אין גרויסע רעדער איבער'ן קאפ? איד
ווארף מיר אנדער אויף דער ערד.
הער איד, ווי דערנער רעדען.

— ווי פאדלע — הער איד אונטער מיר א דארען — ווי
פאדלע די מענשען זענען. אז זיי קאנען אונז נישט פרעסען,
לאזען זיי אונז נישט לעבען א מינוט, איז מען אונז עוקר מן השרש!
נאך וועניג, זאגען זיי נאך, אז מיר זענען מאוס... ווייץ און קארן
זענען שעהן, מיר — נישט-עסטעטיש, נמאס ומאוס... זייער גע-
שמאק, זייער געפיהל, זייער גאנצער שכל ליגט אין מא-
גען! וואס עס לאזט זיך פרעסען, איז אנגענעם, און וואס אנגע-
נעם איז — איז שעהן, פיין און עסטעטיש.

און דערנער רעדען שטעכעדיג, איד שפרינג אויף; דאנק גאט,
אז די שוואלבען זענען שוין אוועקגעפלויען, און דערזעה ערשט,
אז נישט ווייט פון מיר ליגען צוויי „ליעטניקעס“ אהן סורדוטען.
זיי רעדען פון שלעכטע צייטען!

— שלעכטע צייטען, — מאכט איינער, — מיר פעלשער מע-
גען פארמאכען די קראמען... געווארען א פולע לופט מיט מיקרא-
בען... עס דרעהט איינעם אין אויער — מיקראבען! עס קראצט
ביי דער פאדעשווע — מיקראבען!... די „הינטישע מיקראבען“
האבען אויפגעפרעסען די פיאווקעס, באנקעס, און אונז, פעלשער,
אינגאנצען... די וועלט אפילו דרעהט זיך, ווי א רעדעל, נאך איידער
עס וועט צוריקומען אונזער צייט, וועלען מיר שוין אויף דער וועלט
נישט זיין!

א פעלשער אויף א זומער-וואוינונג איז דער בעסטער סמן
פון שלעכטע צייטען; נאך די זיכערהייט, אז עס מוז צוריק קומען
צו בלוט צאפען, לעשט אין מיר אויס יעדען פונק פון רחמנות; איד
געה אוועק קאלט, ווי אייז. —

— אויסער עס זאל זיך מאכען אז אונטערנאנג!

יאגט מיר נאך דעם פעלשערס קול. —

אד, די ערענסטע „פרנסה“ אויף דער וועלט איז א לץ.
גוט, וועניגסטענס אויף א זומער-וואוינונג, איז נאך מיין חבר,

יעקעל דעם משורר: בלויע הימעל, גרינע ערד, פייגעל... פון ווייטען
קלינגט מען. ער הויבט אָן זינגען:

און מען הערט, ווי גרויסע גלאַקען קלינגען,
און מען הערט, ווי מען מעלסט די קיה!

גליקליכע משוררים; עס האָט עמיץ צווישען די קשאַקעס גע-
נאַסען. הערען זיי קלינגען אין וואַלד, און דערמאָנען זיך, אז מען
מעלסט די קיה! איד, אַרעמער לץ, אז איד קוק אויף דער גרינער
ערד, געהט זיך מיר די גרינע נאל אָן פאר די גרינע ווערים, וואס
קריכען אויף איהר; אז איד קוק ארויף אויפ'ן בלויען הימעל, האָב
איד פאר די „לוסטיגע הימלישע אויגען“ קיין אנדערע שאלה נישט
נאָר: רכותים, ווי געהט עס ביי איד מיט'ן בלוט-צאפּען? וועט
עפעס זיין אָן אונטערגאַנג? —

אויסער דעם גומען מיט דער נאָז, (וועלכע שווינגען מכמה
טעמים), ברענגען מיר די רעשט חושים נאָר גיפט; די אויגען —
פעלשערעס מיט גרינע ווערים, די אויערען — פרעטענסיעס פון
שוואַלבען, דער חוש המשוש — דערנער-לשון. איד האָב אפילו
ביינאכט פון זיי קיין רוה.

קוים האָב איד צוגעמאכט די אויגען, חלומ'ט זיך מיר דער
פעלשער.

— יא, יא, — זאָגט ער, — אונזער געשעפט הויבט זיך!
גאט זיי דאנק, עס מאכט זיך אָן אונטערגאַנג... פון אזיע געהט
די באַליערא... און דאָ הערשט באַליערא-נאַסטרא, אונזער אייגענע
קונגעל-קרענק!

און אויף אַלעס איז אָן אונטערגאַנג.

די וועלט פיהרט זיך שוין אזוי! ברענט ערגעץ אָפּ א טעא-
טער, צינדען זיך אָן טעאטערס אין אַלע שטעט; פאַלט איין ערגעץ
אָן אייזערנע בריק, פלאצען זיי אין ארבע פנות העולם; פאַלט וויל-
העלם אויף דער שיף, צוברעכט באלד סטאַליי א פוס, הויבט אָן די
פאַליטיק שטארק צו לאַמען. און דער מסחר אין וואַרשוי הערט
גאָר אויף צו געהן.

ווערט די „נאַוואַיע וורעמיע“ פרום, ווערען פרום אויך האַצקעל
און בערקע, און שמערקע, און אפילו דאָקטוירים און סטודענטען.

עס איז פול די לופט מיט מיקראָבען, גענען וועלכע עס העלפט נישט, נישט קיין שכל, נישט קיין געפיהל, און נישט קיין גע-שמאק...

— ווייל, — זאָגען די דערנער און די שוואַלבען, — ווייל דאָס אלץ שטאַמט פון מאָגען אַרויס... צייטען בייטען זיך.

אמאָל פלעגט מען זאָגען, אז די וועלט שטעקט ביים איד אין טאַרבע, היינט — שטעקט זי אינגאנצען אין מאָגען.

„רוזשאהן-בול“ האָט רחמנות געהאט אויף אידען, נאָר קוים האָט מען איהם געזאָגט, אז עס געהען שיפען מיט פאות קיין ענג-לאַנד, האָט ער געקריגען א מאָגען-קראַמף פאר שרעק; עס איז דאָרט אויך ענג ביים טיש, וואָס טויגען איהם נאָך אָפּענע מיילער? דער אַמעריקאנער מאָגען האָט פאַרדייט אלע נייגעבאקענע אידעען און קאָן קיין איינציגען כינעזישען צאָפּ נישט פאַרדייען! עס איז טאקע פרייהייט, נאָר נישט פאר מענשען, וואס עסען כמעט נישט מעהר, ווי רייז!...

אזוי זענען פארמאכט די פריישישע גרענעצען פאר די פוילי-שע אַרבייטער, וואָס זענען יוצא מיט קרויט און באנוצען וועניג ביר.

און די מענשען-ליעבע רעגירט, און מען האָט זיך ליעב דאָס לעבען, און שלום זוכט מען, ווי גאָלד... נאָר מען האָט זיך ליעב פון ווייטען... פונדעווען — מיט'ן גרעסטען פארגניגען, נאָר אויף דייטשער אַרט — יעדערער זאָל צאָהלען פאר זיך...

אויפנעמען געסט — מיט דער גרעסטער פרייד, נאָר קומט צו מיר נאכ'ן עסען! אפשר וועסט דו נאָך עפעס צוריקגעבען פאר מיינע הינט וועגען.

און פונדעסטוועגען שטעהט די וועלט נישט אויף איין אַרט. די אַטימטשקע רוקט זיך; זי רוקט זיך לאנגזאם, פויל, מאכט אמאָל א ריקשריט אויך, נאָר אין כלל גערעדט, איז זי שוין ווייט גע-קומען.

וואָס אַדום הראשון איז געוועזען, ווייסט מען נישט. איינער זאָגט, אז ער איז געוועזען די ערשטע אָפּע, וואָס איז אַראָפּגעשפרונגען פון בוים, געשטעלט זיך אויף דער ערד און שטאַרקער, ווי אלע חיות ובהמות געעפענט דאָס מויל צום עסען.

אין דער נמרא, להבדיל, אין א מחלוקת : טייל זאגען, אז אדם הראשון איז געוועזען א כופר בעיסר, נאך אן אפיקורס, אהן חלק לעולם הבא, — און טייל זאגען להיפך, אז ער איז געוועזען גאר אויף א גרויסער מדרגה. — אויב ער איז געוועזען אן אפיקורס, איז ער זיכער געוועזען א פרעסער. נאך אויב ער איז געוועזען אין א הויכער מדרגה, ווייסט מען שוין נישט, וואס זיין עבדות איז געוועזען. ווייל עס זענען פאראנען פארשידענע דרכים, און אלע פיהרען צום הימעל ! און פארשידענע עבדות'ען — טייל דינען מתוך שמחה, אנדערע מתוך עצבות ; טייל שעלטען, טייל בענשען, טייל פאסטען און טייל — עסען ממש, ווי געפרעסען...

איד האב בטבע פיינט ספקות ; עס איז א מאגנעט, א כשוף ! עס הויבט זיך אן מיט א קליינעם פראגע-צייכען, און עס ווערט דער פון מיט דער צייט א תהירה מיט אן אפענעם פיסק, וואס שלינגט איין די וועלט.

איד פיהל, אז קוים הויב איד אן מסופק צו ווערען, רוקט זיך מיר די ערד אפיר פון אונטער די פיס ; אז איד וועל באלד מסופק זיין, צי בין איד אמאל אויף איהר געשטאנען, צי בין איד אליין אמאל דא געוועזען. און — ווארטען, ביז עמיץ וועט מיר געבען א זעץ אין די פלייצעס אריין, איד זאל געוואר ווערען, אז איד לעב נישט אין חלום — וויל איד נישט !

דעריבער היט איד מיד פאר ספקות, עס נישט פון שאלות און לעג אדם הראשון אוועק אין א זייט.

נאך פון אונזער עלטער-עלטער-זיידען, וואס אונזער עלטער-עלטער-זיידע איז זיין אייניקעל געוועזען, האבען מיר בעסערע ידיעות. אחוץ דער פאטאגראפיע, וואס ער האט איבערגעלאזט אין אמעריקע און אין אויסטראליע, און אפילו אחוץ דעם, וואס ער האט דעם דין פון „חוזר ונעור“ און וועט נאך ארויסשווימען אפילו אינ'ם איין און צוואנציגסטען יארהונדערט, אפילו ווען די מענשען וועלען שוין האבען מעהר מוח און הארץ אלס מאנען, האבען מיר געשיכטע און סאציאלאגיע.

און אז מיר וועלען מיט אונזער כח הרמיון נאך אמאל דורכ-מאכען דעם וועג פון איהם (דאס הייסט : פון דעם עלטער-עלטער-זיידען, וואס אונזער עלטער-עלטער-זיידע איז זיין אייניקעל גע-

וועזען) ביז אונזער מאָגענדור, וועלען מיר זעהן בחוש, אז די אל-טיטשקע האָט זיך גערוקט... און רוקט זיך נאָך.

אמאָל האָט מען פון מענש קיין אנדער נוצען נישט געקאָנט ציהען, נאָך אָפּצובראָטען און אויפצופרעסען — האָט מען אזוי גע-טאָן. און עד היום ווייסט מען, אז ווייס פלייש איז געשמאקער פאר גענער-פלייש, פרויען-פלייש — אלס מענער-פלייש, און בכלל, אז ווער עס האָט נאָך מענשען-פלייש פארזוכט, דעם שמעקט שוין אפילו קיין קאוויאָר, קיין אויסטערן, אזא מאכל מאכלים איז עס! ווי לאנג האָט נאָך געלעבט דער נאָקעטער מענש, זייט מען האָט איהם געכאפט? אזוי לאנג, ווי דער כאפער, זיין נאָקעטער ברודער, האָט איהם געקאָנט אויפפרעסען ראשו ורובו — ווייל אונזער נאָקעטער זיידע האָט געהאָט אין זיך חיות פון א שלייען, וואָס ווארפט זיך צושניטענערהייט אין א פאן. — עס האָט פאָרט נאָך געקאָנט דויערען א רגע כמימרא, ווייל אונזער נאָקעטער עלטער-זיידע האָט נישט געהאָט קיין געלע, פוילע קראנקע ציין, ווי מיר... אלטע, וואָס וואָלטען שוין קיין ציין נישט געהאָט, זענען אויף דער וועלט נישט געוועזען, מען האָט זיי געקוילעט צו דער צייט! לענגער אביסעל האָט דער געפאָנגענער געלעבט, ווען דער מענש האָט זיך אזוי פֿיין אויסגעבילדעט, אז ער האָט פארשטאָנען צו האלטען, מאכען און נוצען פייער...

איידער מען האָט אָנגעלעגט א פייער, איידער עס האָט זיך צוברענט, האָט דער געפאָנגענער געקאָנט אָפלעבען א פאָר שעה; ווייל עס זענען נאָך דאמאלט קיין צינד-העלצער נישט געוועזען, און מען האָט געמוזט רייבען איין האָלץ אָן צווייטען.

אויך האָט עס זיך געקאָנט טרעפען נאָך א רעגען, ווען דאָס ברענהאלץ איז נאָס געווען!...

ווען אונזער געפאָנגענער זאל געוועזען קאָנען שרייבען, וואָלט ער צייט געהאָט א צואה צו מאכען, און עמיצען שענקען די צר-שפּאַלטענע ביינער, נאָכ'ן ארויסנעמען דעם מאָרד.

די אלטיטשקע האָט זיך ווייטער א רוק געטאָן, און אדום הראשון'ס אייניקלעך האָבען אָנגעהויבען צו פארשטעהען די דינים, וואָס היינט ווייס יעדע קעכין, חיינו: אז אויב מען לעגט נישט אריין, נעמט מען נישט אַרויס, אז א געשטאָפטע לעבער איז בעסער

ווי אן אומגעשטאָפּטע, און — אז אין דער פינסטער ווערט פעטער די גאָז.

קוים אין דער מענש צום שכל געקומען, האָט שוין דער גע-
פאָנגענער געהאט גאנצע וואָכען געשענקט לעבען! און וואָס פאר
א לעבען! אמת, מען האָט איהם געהאלטען ערנעץ אין אַ לאַך, אין
דער פינסטער, אָבער עסען האָט מען איהם געגעבען דאָס שענסטע,
דאָס בעסטע! און געלעבט האָט ער אַמאָל לאַנג, גאנץ לאַנג... עס
האָט זיך געטראָפּען אַ האַלב יאָהר, אַ יאָהר! וואָלט דער געפאָר-
גענער געהאט די מיטלען, וואָס מיר נוצען אויף אַפּצעהרען, וואָלט
ער אפשר נאָך לענגער געלעבט; עס האָט אָבער דאמאָלט נאָך קיין
עסיג אפילו נישט עקזיסטירט, און אפילו די דאָמען זענען דיק און
שטאַרק געוועזען. —

דערווייל רוקט זיך אלץ ווייטער די וועלט!
מען דערוועהט, אז דעם מענשענס הענט און פיס, אָדער —
זיין ארבייט, זענען מעהר ווערט אלס זיין פלייש.
און דער מענש איז שוין אזוי ווייט געבילדעט, אז ער קאן זיך
איינהאלטען, נישט פאָלגען דעם יצר-הרע, נישט נאָכ-
געבען דעם „קאלדאָן“ — נאָר פאַרזאָרגען זיך אויף שפעטער!
דאמאָלט ווערט שוין פון דעם „געבראָטענעם“ אן עבר כנעני,
וואָס קאן לאַנג, גאנץ לאַנג לעבען, אויב ער ברענגט נאָך נישט זיין
בעל-הבית אין כעס אריין, אָדער — אויב דער בעל-הבית ווערט
נישט זעהר שטאַרק הונגעריג...

אַ גאנצען זומער, ווען דער טייך ווארפט אַרויס פיש, ווען אויף
די בוימער איז דאָ אויבס און אויף די פעלזען — ווייכע, ווייסע
חלזונות (שלימאקעס) איז ער אוראי זיכער מיט'ן לעבען.
די געפאהר איז נאָר גרויס געוועזען ווינטער-צייט...
נאָך אַ געפאהר איז געוועזען — פון מזבח! די וועלט רוקט
זיך לאַנגזאָם, נאָר דער מזבח מיט'ן כהן נאָך לאַנגזאמער... די רע-
ליגיע ווילען נישט וויסען פון קיין נייעס...

די מצריים, למשל: פלעגען מוזען קוילען די קרבנות מיט
שטיינערנע מעסערס, כאָטש עס זענען שוין חלפּים לאַנג אויף דער
וועלט געוועזען; די גייסטליכקייט טראָגט שמענדיג מלבושים פון
עטליכע הונדערט יאָהר צוריק... און דעריבער האָט נאָך לאַנג גע-
רוערט איידער מען האָט פארטוישט מענשען-קרבנות אויף קעל-

בער. דעם ערשטען טויש האָט געזאָלט מאכען אברהם־אבינו... נאָר
נישט אין דעם בין איד אויסען: זכות אבות איז שוין היינט אין
שוסטער־גאס, אלטע וועקסעל צאָהלט מען נישט!

נאָר די אלטימשיקע האָט זיך ווייטער גערוקט... די געטער
(דאָס הייסט: זייערע פלעניפאָנטען אויף דער ערד) האָט אָנגעהויבן
בען שמעקען קעלבערענס, און דער עבד כנעני איז נאָך זיכערער
געוואָרען מיט'ן לעבען!... כאָטש נישט אזוי קורץ, ווי איד דער־
צעהל, איז עס געשעהען. כאָטש ווען מיר וועקען היינט אויף די
אויפגעפרעסענע מענשען פון יענע דורות, וואָלט פאר אונזערטוע־
גען קיין שטויב אויף דער ערד געבליבען, כאָטש דער פראַגנעס
האָט זיך נישט געמאכט מיט אמאָל — פריהער האָט מען עס גע־
אסר'ט מענשענ־פלייש פאר נקבות*), דערנאָך פאר מאַנספאַרשוי־
נען און דערנאָך ערשט דעם מזבח אָדער דעם גייסטליכען — נאָר
שטעהן שטעהט נישט די וועלט, און זי האָט זיך ווייטער גערוקט!
דער מענש איז וואָס אמאָל שפאַרזאָמער געוואָרען, קארנער.
ער האָט דעם עבד כנעני געהיט נישט וועניגער, ווי אונזערע פויר־
ערען דעם אינווענטאר. די לייב־אייגענע (עבדים כנענים) האָבען
דאָרוד אפּשר בעסער אויסגעזעהן, ווי זייערע לעדיג־געהער, די
בעל־בתים.

געבילדעטער זענען זיי אוראי געוועזען; זיי האָבען געאַר־

(*) ווען אויגער פון די גרויסע חסידים, וואָס עסט נישט צוזאַמען
מיט'ן ווייב ביים טיש, זאָל וויסען, אז דער מנהג קומט אַרויס פון יענער
צייט, ווען דאָס ווייב האָט נישט געמאַרט עכען דאָס זעלבע, וואָס דער
מאן, ווייל נאָר ער האָט געמעגט עסען מענשענ־פלייש און זי נישט, וואָלט
ער זיכער פאַרלוירען דעם אָפּעטיט — וועניגסטענס צום נאָרשען מנהג.
אַנים וואָלט ער כאָטש געדאַרפט זיין קאָנסעקווענט און נישט עסען מיט'ן
ווייב אין איין צייט אויך. ווייל עד היום ביי די ווילדע אין אמעריקא
און אויסטראַליען מאַר דאָס ווייב זיך נישט צוריהען צום עסען, ביי
דער מאן האָט אָפּגעגעסען און איז אינגאנצען זאָט. מעהרסטענמילס, נאָ־
טירליך, האָט דאָרט דאָס ווייב דעם אויגענעם סוף, וואָס אונזערע אַרעמע
אידענע האָט, ווען זי שיקט דעם מאן עסען אין סוכה אַרײַן... פון דאנען
אויך נעמט זיך דער מנהג, וואָס די בעל־תּבית'טע טיילט ביים טיש
און זעלמען זי זאָל זיך נישט פאַרטיילען.

בייט און געוואָרען מיט דער צייט בעל־מלאכות און אפילו קינסט־לער!

שלעכט איז נאָר געוועזען אין א הונגער־צייט, ווען עס האָט פארפעהלט עסען. אדער ווען די עבדים כנענים האָבען זיך אזוי געמעהרט, אז מען האָט פון זיי אזוי פיעל אַרבייט, וויפיעל זיי האָבען געקאָנט געבען, נישט געקאָנט נעמען... און בפרט, אז מען האָט מורא געהאט פון זייער צד פאר א מרידה...

אזא צופאל איז געוועזען אפילו אין גריכענלאַנד! נאָר עס איז שוין געוועזען א געבילדעטער דור, מענשען־פלייש האָט מען שוין נישט געגעסען, און פרעה'ס עצה — וואָרפען אין וואסער אריין, האָט נישט געפאסט צו דער גריכישער בילדונג. האָט מען זיך אן אנדער עצה געגעבען: מען האָט אריינגעטריבען די איבעריגע עבדים, די נישט נויטיגע בעל־מלאכות, קינסטלער, זינגער, פילאָר זאָפּען אין וואַלד אריין, און די יונגע מיוחסים האָבען זיך אויף זיי געלערענט שיסען. כל־זמן די קנעכט זענען אנטלאָפּען אויף דער ערד, האָט מען געזאָגט א יהי רצון: אלוהי, א ווילד־חזיר! איז אָבער איינער אַרויפגעשפרונגען אויף א בוים, האָט מען איהם אלס פויגל געשאסען...

עס האָט אזוי לאַנג געדויערט, ביז מען האָט רעגולירט די צאָהל מענשען מיט'ן עשרות פון עסענוואָרג; געמאכט יעדען צוריק נוצליך און — שלום ושלום! קיין נוצליכען מענש האָט מען נישט געריהרט! נישט געשאסען, אפילו נישט געטריבען! — און די וועלט האָט זיך ווייטער גערוקט!

מען האָט איינגעזעהן, אז דער „עבד כנעני“, וואָס קאָן גאָר נישט „זוכה“ זיין, קאָן גארנישט זיין אייגענס האָבען, ווייל „מה שקנה עבד קנה רבו“ — אלץ, וואָס דער קנעכט דערווערבט, געהערט צום בעל־הבית — און דעריבער, אז ער אַרבייט אפילו, אַרבייט ער אַהן חשק, אבי איבערצוקומען, אבי יוצא צו זיין; דאָגעגען א מענש, וואָס אַרבייט פאר זיך, אַרבייט מיט מעהר כח, מיט מעהר חשק און איז דעריבער מעהר נוצליכער — האָט מען די נוצליכע מענשען באַפרייט... און אזוי איז געקומען ביז צום היינטיגען טאָג.

ער היום איז דער „נוצליכער“ מענש, דער, וואָס מען דאַרף איהם נויטיג — זאָט; און מען היט איהם, ווי אן אויג אין קאָפּ... ער היום שטאַפט מען הינער און גענו! און אפילו די שוואַלב

ווייל מען מיינט, אז זי עסט אויף נאָר ווערס און ריהרט נישט קיין
תבואה, איז אויך זיכער מיט'ן לעבעז, כאָטש זי גלויבט אפשר איז
גארנישט...

מען דארף נוצליך זיין, אַט דאָס איז דער כלל. און דעריבער
הויב איך, לוי, אָן צו קלערען, צו וואָס נוצ איך אייך? איך האָב
אייך ווייטער נישט געקאָנט מאַכען לאַכענדיג!
איך פיהל מיך דעריבער שרעקליך דענערווירט און מיר דאָכט
זיך, אז די גאנצע „נאָטור“ איז גערוועזן, עס איז שפעט ביינאכט
און זי קאָן נישט איינשלאָפּען. דאָ רופט זיך אָן אַ הונט, דאָ
אַ קאָן, דאָ גיט אַ בלאָז, עמיץ — אַ זיפּץ... עס ציטערט אויף מיר
די הויט!

אום מיד צו באַרהיגען און די נאָטור איינצושלעפּערען, פּרוּוואוּ
איך מיינע כחות אין געזאנג.

איך שפּרינג אויף פון געלעגער, הויב אויף די רעכטע האַנט
צום הימעל, לעג די לינקע אויפ'ן האַרץ, און באַמיה זיך אַרויסצור
געבען אַ פּאָר טענער. דערביי עפען איך די אויגען און פיהל בחוש,
אז מיין זיסער קול געהט מסוף העולם ועד סופו. איך ווייס נישט, פון
וואָנען עס האָט זיך צו מיר גענומען, נאָר די גראַמען פאַלען מיר
אויס'ן קאָפּ אַרויס אַזוי לייכט, אַזוי גרינג, אַז מיר הויבט אָן דאָכטען,
אז עס שטעקט עפעס טאקע אין מיר אַ מין משורר! און עס איז
אַ פאַרגעניגען מיט די גראַמען... גארנישט, מען דארף נישט דעג-
קען, מען מעג קיין פולווער נישט געפינען, אבי עס קלינגט...
וואָס פעהלט, למשל, מיין קאָמפּאָזיציע, וואָס איך האָב דאָ-
מאָלט געמאכט? זאָגט אליין?

הימעל, נישט דונער!
שמערן, נישט שיין!
לבנה, נישט שימער!
שטילער זאָל זיין!

הירדע נישט, צווייג!
וואַלקען, נאָר שטעה!
ווינטעל, דו שווייג!
ערדעל, נישט דריי!

י'ם'על, זיי שטום!
 רעגען, נישט קאפ!
 בערעל, נישט ברום!
 פעררעל, נישט כראפ!

פרעשעל, נישט „קווא“!
 לאַשאק, נישט „הע“!
 פייגעלע, שא!
 עקסעל, קיין „מע“!

לייבעלע, קיטש!
 קעצעל, קיין לעק!
 דו, קוח, קיין מריטש!
 קעלבעל, קיין בלעק!

ווייבעל, קיין פשיק!
 מיידעל, נישט קראץ!
 בטלן, קיין קניק!
 שאט'ס אלע, שאט'ס!

שטילער, נאטור,
 שטילער, „דו שלעכטס“!
 שטילער, איד לץ
 וויל געבען א קרעכץ!

און עס איז מיר אויף אַרט און שטעל גרינגער געוואָרען.
 די נאטור איז איינגעשלאָפֿען, איד אויך.
 און עס האָט זיך מיר גע'חלומ'ט, אז איד האָב דאָס געדיכט
 פון ערגעץ אַרויסגע'גנב'עט. נאָר, אז א י ד קאָן מיר נישט
 דערמאָנען, ווער עס האָט עס געשריבען, און וואו עס איז געדרוקט
 געוואָרען, וועט דער לעזער — טראַכט איד — אודאי נישט וויר-
 סען, און דאָס איז דער עיקר!
 דאָס אלץ איז אַבער פאַרט נישט צום לאַכען!
 איד טרייסט מיר נאָר מיט דעם, וואָס איד האָב צו טון מיט

אידען רחמנים בני רחמנים ; מיט אידען, וואס זענען יוצא מיט
 אן ערוב, מיט בטול חמץ, מיט א יהי רצון פאר קרבנות.
 אידען ! אפלייענענדיג דעם פעליעטאן, זאגט א יהי רצון —
 גלייך איהר וואלט געלאכט און זייט מוחל דעם

לץ פון דער רעדאקציע.

1891.

אויך א פעליעמאן.

מען האָט געפרעגט א דאָרזשוואַן, פארוואָס ער האָט נישט
ב ע ס ע ר חתונה, האָט ער לפי תמו געענטפערט, אַז ער האָט
מורא ! וואָרים וועמען זאָל ער נעמען ? א בתולה ? ווער ווייס, וואָס
עס וועט פון איהר אַרויס ? עס קאָן זיין א „מצא“, עס קאָן זיין א
„מוצא“, און איינצושטעלען זיך האָט ער מורא ; אויפקלייבען,
וואָס יענער וואָרפט אוועק — נעמען א גרושה, וויל ער נישט. אַז
אַלמנה, וואָס האָט שוין איינעם געפיהרט צי געטריבען אין זיין
רוה אַרײַן, איז א געפעהרליכע זאך. אמבעסטען איז דעריבער אַז
אַשת איש — „אַז זי טויג פאַר יענעם, טויג זי פאַר מיר אויך !“...
עס הייסט אפילו „עזות'קייט“, „נבול'פה“, עס איז דאָך די
אייגענע לאַגיק, אַז וועלכער עס האַלטען זיך אַלע אונזערע סוחרים...
הונדערט יאָהרען געהען פאַרביי, טויזענטער יונגעלייט געהען
אַראָפּ פון קעסט, און קיינער זוכט זיך נישט קיין נייע פרנסה. וואָס
א נייער סוחר, איז א נייער קאָנקורענט צו דער אַל ט ע ר
סחורה... זוכען א נייעם אַרטיקעל איז אַז איינשטעלעניש, מען קאָן
אריינפאַקען די פאַר גילדען און דערנאָך — לעג די ציין אין בײַר
טעל אַרײַן ! אַפּקויפּען בײַ יענעם א ג ר י י ט געשעפט, איז
קיין סברא נישט ; עס זאָל גוט זיין, וואָלט עס יענער קיינעם נישט
פאַרגינען, בפרט איבערנעמען בײַ א באַנקראַט ! אַזא געשעפט איז
שוין א קטלנית, א געפעהרליכע זאך... אמבעסטען איז דאָס, וואָס
אַלע האַבען ; אַז עס לוינט פאַר יענעם, וועט לוינען פאַר מיר
אויך...

און דעריבער, ווער עס געהט אַראָפּ פון קעסט, מאכט זיך א
שענק „נאָ וויפּיווקו“ אָדער „נאָ ווינאָס“, עפענט א געוועלכעל מיט
די אייגענע מינים, וואָס אנדערע האַבען, אָדער קויפט זיך א שטער
קעלע און הויבט זיך אַז ארומדרעהען גלייך מיט אַלע אין גאַס...

נאָר פאר דאָס — ה א ט זיך שוין איינגעשטעלט
דאָס לעבען און געבראכט א נייעם מין, מוז עס שוין מאַרגען זיין אין
אלע נאסען; „אז עס לוינט פאר יענעם, לוינט פאר מיר אויך“...
מעג עס זיין שיד, סמאלע, פרוכנא... אלץ איינס...

דאָס אייגענע געשיהט אין א ו נ ז ע ר געשעפט — אין
דער ליטעראטור, מין איך — אויך. איך אַרעמער לץ האָב געוואָלט
זיין אין מין ווינקעלע א יחיד. אלע מיינע חברים האנדלען מיט
האַניג און בוימאוויל... אויב מען איז נאָר נישט קיין איסטנים, מען
האַט נישט קיין פאַרארטייל, איז גאַרנישט שלעכט! א י ד האָב
אַבער געוואָלט זיין א יחיד און אָנגעהויבען האנדלען מיט גאל,
ווערמוט און סם פאר מייז... באַדריי א שטיין — האָב איך געטראכט
— אבי אלזין. איך האָב געוואוסט, אז אמת איז די ערגסטע סחורה,
נאָר איך האָב גערעכענט, אז אפילו די ערגסטע סחורה, אז זי איז
נאָר אין איין האנט, קאָן זי אויך געבען אַפצולעקען א בייז...
נאָר קוים האָב איך מין קלייטעל געעפענט — עס איז דא א
קאנקורענט — ר' ראובן ב"ר אשר בריינין!

אז עס לוינט — האָט ער געטראכט — פאר מיר אין וואַר-
שוי, וואו מען קאָן מיר יעדען טאָג טרעפען מיט א שטיין אין קאפּ-
לוינט פאר איהם אין וויען אודאי!

און באַלד שטעלט ער זיך פאר דער טיר אין זיין „ממזרח
וממערב“, און הויבט אָן צו וועגען אמת אויפ'ן קווינט און אויפ'ן
לויט!...

„ווער עס מיינט — רופט ער אויס בקול רם — אז אין די לעצ-
טע צייטען איז אונזער ליטעראטור אנטוויקעלטער, ברייטער און
רייכער געוואָרען — דער נאָרט זיך אָדער יענעם; אַנימ, פאר-
לאנגט ער אַזוי וועניג פון דער ליטעראטור בכלל און פון אונזערער
בפרט, אז ער געפינט דאָס, וואָס ער דארף, ביי אונז אויך“...

ער זאָגט, אז אונזער ליטעראטור איז אן אוצר, אין וועלכען
עס ליגען באהאלטען סאַמע שיכרי כלים: „שאַרבאַנעס און שמאַ-
טעס, און דאָס אלץ איז נאָר, פאר שעהנקייט וועגען, באדעקט
מיט טויענט-יאַהריגען שטויב און באהאנגען מיט אלערליי שפיג-
וועבס“...

אונזערע געלעהרמע — זאָגט ער ווייטער — זענען נישט קיין
שווערע, מאסיווע סחורה; זיי זענען נאָר לייכטע קאַרקעס, וואָס

שווימען אַרום פון אויבען אויף די שוים-כלעזלעך" פון וואסעריגען לעבען; „ט י פ ע ר נעמען, א ר א פ ל א ז ע ז זיר, ד ע ר ג ר ו נ ט ע ר ו ע ז עפעס" — פאלט זיי גארנישט איין... די קליינע מח'לעך זענען יוצא מיט אויבערפלעכליכע קלייניגקייטען, מיט נאָרישקייטען"... „זיי האָבען קיין אידעען נישט, נאָר עפעס א שאַטען פון (פרעמדע) אידעען"... וואָס קאָנען זיי געבען דעם לעזער. אַז „זיי אליין קלויבען נאָר שירים" פון אונטער פרעמדע טישען. און די קליין-מוח'יגע, קורצזיכטיגע שרייבערלעך רעדען זיך נאָך איין, אַז זיי טוען עפעס, און באַרען זיך מיט „טפשות פה ונבול עט"...

ווי אַזוי מען זעצט איבער „טפשות פה און נבול עט", אָסור, אויב איד ווייס... א „מאוס-מויל" און א „פולע פערדער", איז נאָך וועניג... „טפשות פה" און „נבול עט" איז א פעליעמאָן א לאַ לע-ווינסקי... נאָר ווער עס האָט איהם נישט געלעזען, דער וועט שוין נישט פיהלען דעם טעם, נישט וויסען דעם ריח...

נאָר ווי עס איז, איד האָב געקריגען א קאָנקורענט... עס ליגט פאַר מיר אויפ'ן טיש א גאנצער באַרג מיט ספרים... נאָר וואָס זאָל איד רעדען איבער זיי, אַז בריינין האָט מיר די ווער-טער פונ'ם מויל אַרויסגעריסען. אַז איד שטעה מיט א טרוקענער צונג און קאָן זי נישט איבערדרעהען! אמת איז, אַז ער האָט גע-מיינט די העברעאישע ליטעראטור, און פאַר מיר ליגט נאָך א באַרג אידיש, „ריין אידיש"... נאָר — מה נשתנה? וואָס איד וועל שרייבען, וועט מען אלץ זאָגען, אַז איד האָב ביי ברייניג'ען גע'ננב'עט און מען וועט נאָך צווישען אונז אַנמאכען א שלעכט לעבען...

איד וועל שוין בעסער היינט איבער ליטעראטור נישט רע-דען... איד וויל פראווען רעדען פון בילדער.

איד האָב געזעהן א בילד; ערגעץ אויף אַן אויסשטעלונג און אַמשר נאָר אין חלום.

עס איז טיילמאָל נאנץ שווער צו געפינען די גרענעץ צווישען חלומות און לעבען... נאנץ אָפּט חלומ'ט זיך, אז די קוה איז גער פלוינען איבער'ן דאָר, כאַטש זי שטעהט פעסט צוגעבונדען איז אַבאַרע; און טיילמאָל געשיהט אַזוינס, וואָס עס האָט זיך קיין פילאָזאָפּ נישט גע'חלומ'ט... טיילמאָל שטעקט אינ'ם חלום אַזוי פיעל לעבען, אַזוי פיעל אמת, אַזוי פיעל ברענענדיגע צרות און אַזא לעבעדיג נחת, אז דאָס לעבען איז דערנאָך אַהן לעבען, אַהן א קאָליר, אַהן פאַרב... און אַזוי טרויעריג-גרוי, גלייך עס וואָלט אייביג געוועזען צווישען טאָג און נאכט!... קורץ — די חלומות מיט'ן לעבען זענען נאנץ אָפּט אַזוי צוזאַמענגעוויקעלט, אַזוי פאַרקניפט, אז עס איז קיין וואונדער נישט, אויב קייער ווילהעלם וויל פּראַ-ווען שפּילען ביי דעם קנאָפּ די ראָלע פון אַלכסנדר מוקדון!... און דעריבער האָט ער טאַקע פאַר אַ נייע פאַרטי רעקרוטען געהאַלטען אַ רעדע און געזאָגט, אז ער האָפט, אז זיי זענען פּרום, גלויבען אין גאָט און וועלען ציהען די שווערט נישט גענען די פּראַנצויזען אליין, נאָר אפילו גענען אייגענע שוועסטער און ברידער, אויב עס וועט זיך זיי עפעס חלומ'ען...

נאָר דער קייער ווילהעלם האָט כאַטש אָפּגען אויגען; ער זעהט, וואָס עס טוט זיך, ער גיט אַכטונג! נאָר אַנדערש איז גע-וועזען אויפ'ן בילד, וואָס אַ יך האָב געזעהן...

אין הויף ברענט... דאָס פייער ליגט שוין אין די פענסטער פון אַ גרויסער, ברייטער, ליכטיגער שטוב... די פלאַמען שלענגלען זיך אינמיטען געדיכטען רויך... אַט, אַט וועלען פלאַצען די שויבען און דער פייערדיגער ים וועט זיך אריינגיסען אין שטוב אריין...

אויף אַ שעזשלאַנג זיצט האַלב אַנגעלעהנט אַ בלאַנד קינד פון אַ יאָהר צוויי, לעבען שעזשלאַנג, אויף דער פאַרלאַגע, ליגט דאָס שפּילצייג, וואָס עס האָט ערשט אַרויסגעלאָזט פון הענטעל... אַ פאַר-צעלייערנע שויבע, איז, אַראָפּפאַלענדיג, צושפאַלטען געוואָרען, און פון איהר געעפענטען לייב קריכען אַרויס די וואָילאָקענע געדערעם... דער גומענער פּאַיאַץ צאָפעלט — נאָר איהם האָט דאָס פאלען נישט געשאַדט...

דאָס קינד קוקט גלייך אין פייער אריין. דער אָפּגלאַנץ רוי-טעלט איהם דאָס בלאַסליכע פנים... עטליכע ליכטיגערע שטראַל-ען בלאַנקען זיך צווישען זיינע זיידענ-גאלדענע האָר... אין די קיי-

לעכיג געפענעטע אויגען ליגט מעהר פארוואנדערונג אלס שרעם...
און עס אטעמט שטיל מיט'ן אפענעם מיילעכעל... עס זענען דא
עלטערע מענשען אין שטוב, נאך זיי באמערקען נישט דאס פייער.
אין אנדערען עק צימער געהט א פרעפעראנס ביים גרינעם טיר-
שעל; אויפ'ן טיש ליגען שפיל-מארקען, נאך זיי גלאנצען, ווי גאלד;
מען שרייבט האסטיג מיט קרייד אויפ'ן טוך, די נאסע בארשט זאל
האבען וואס אפצוואוישען... מען ליציטירט פארברענט, כאטש די
האפנונג שטעקט אינ'ם בלינדען טאלאן. און די שפילער זיצען איינ-
געבויען, גלייך א הימעל וואלט זיי געלעגען אויף די פלייצעס...
פון גאלען קאפ רינט איינעם א טראפען שווייס איבער דער נאז;
דער צווייטער קוקט מיט א פעסטען שטאלענעם בליק, גלייך ער
וואלט א קאנטראקט געהאט מיט'ן מזל; דער דריטער האט פאר-
ביסען די ליפען און ווארט אויף יענעם א פעהלער; דער פערטער
שיקט ארום די לויפענדיגע אויגען, ווי שפיאנען צווישען די פרעמדע
קארטען...

זיי שפילען אפשר עהרליך, נאך זיי מיינען, אז דער קלענסטער
טעות, א ניינטעל אויפ'ן ארט פון א קעניג, קאן אומקערען די
וועלט...
אז עס איז א שרפה אין הויף — דאס פאלט זיי גארנישט
אין!

זיי זענען צו פארנומען, זיי זאלען אכטונג געבען, וואס היינט
טער זיי טוט זיך!

אכטונג געבען איז א באזונדערע מתנה פון גאט... דאס לע-
בען איז א חדר, א שווערער חדר, נאך נישט אלע האבען א גלייכען
מזל, נישט אלע ווילען, מערקען און קענען גלייך...

נישט נאך אין חדר טרעפען זיך תלמידים, וואס גיבען נישט
אכטונג; דאס לעבען איז א גרעסערער חדר און האט אויך אזוינע
שיינער! אלע לערנען אין חדר, נאך נישט אלע גיבען אכטונג, און
נישט אלע לערנען גלייך!

עס זענען פאראנען ג ל י ק ל י כ ע תלמידים. זיי גיבען
 נישט אכטונג, גארנישט, און דער רבי טאר אויף זיי קיין האנט
 נישט לעגען, נישט איבערשרעקען, קיין בייזע מינע מאכען. זיי לער-
 נען נאָר שפילענדיג... זיי האָבען אפילו פאר'ן פארהערען קיין מורא
 נישט... זיי וועלען סיי ווי סיי קריגען א קניפ אין בעקעל און א
 שטיקעל טאָרט מיט א מאַקאַראָנע אין מויל אריין... זיי שווימען
 דורך דער לערענצייט אַהן א ווינטעל קעגענאיבער, אַהן א פאליע
 איבער'ן קאַפּ, אַהן א שלוק געזאלצען וואסער... זיי שווימען טאָג-
 צענדיג, לוסטיג, ווי לעדיגע פאכירען איבער דעם זילבערנעם שוים,
 אונטער'ן בלויען הימעל; אַהן א בליץ אין די אויגען אריין, אַהן א
 דונער, וואָס פארטויבט די אויערען, און מיט אַ פרעהליכען לעדעל
 אין מויל... זיי האָבען שטענדיג פרייע קעפּ, די מוחות זענען אויס-
 געבעט מיט שניידווייסען פויגעלפּוד... און די נשמה ליגט שטיל
 און רוהיג, ווי א ווייס-זילבערען ווערימעל אין אַ פוילער נוס... פון
 קליינעם לעבעל אין דער לעדיגער נוס קוקט עס אמאָל אַרויס אויף
 דער פרייער וועלט, נאָר באלד באהאלט עס צוריק דאָס קעפעל אין
 אייגענעם... אַש!

עס זענען אויך פאראנען תלמידים, וואָס ק א נ ע ו נישט
 לערנען.

טייל ווערען געבוירען אַהן פיס, אַהן הענט, מיט אַ שוואַכע
 ברוסט, אָדער אַנדערע פעהלער אין גוף; אַנדערע ווערען געבוירען
 מיט עפעס א פעהלער אין די געהירן. עס ווערט געבוירען א מענטש
 מיט א געזונטען קערפער, מיט אן אייזערנעם לעבען, ווייסע ציין
 און פינף אָפענע חושים... נאָר פון די אויגען קוקט קיין נשמה נישט
 אַרויס, נאָר דער בויך; דורך די אויערען הערט נאָר דער מאַגען.
 דורך דער נאָז פיהלט נאָר די קישקע! די הענט טאַפּען, צי לאָזט
 זיך נישט עפעס עסען, די צונג אין מויל איז זיך מתייער מיט'ן גור-
 מען! צי וועט עפעס אריין בשלום?

מעהר איז נישט זיין דאנה... מעהר דאַרף ער נישט און וויל
 נישט אכטונג געבען!

אַנדערע זענען ווייטער צושטרייט, אַהן ערנסטער כונת, אַהן
 זיצ-פלייש... מעהר ווי א רגע קאָנען זיי קיין זאך נישט שענקען!
 דאָרווייז (ווער דאָרווייז איז, האָט שוין אפילו דער ראָדזינגער רבי

געוואוסט), פארזעהלט פון א קונצען מאכער, וואס איז ארומגע-
 פאהרען מיט געלערענטע אפען. וואס פאר א קונצען די אפען הא-
 בען באוויזען. צי האבען זיי גענעסען מיט מעסער און גאפעל אדער
 קריטיקען געשריבען צו פינף רובעל פער שטיק ביים מחבר און
 נאך פינף ביים רעדאקטאר — דאס פארזעהלט ער נישט. ער פאר-
 זעהלט נאר, אז דער קונצען-מאכער פלעגט די אפען קויפען
 אין זאאלאגישען גארטען אויף א צווייפאכיגען פרייז. פופציג רובעל
 פער שטיק האט ער געזאגט אומאויסגעקליבען, און הונדערט רוב-
 בעל פער שטיק, אויב מען האט איהם ערלויבט די אפען אהיים צו
 נעמען און אויסצופרוואוען, אויב זיי זענען פעהיג צו די קונצען.
 אויף דער פרייז האט ער זיי געהאלטען אינגאנצען עטליכע טעג. אז
 מען האט געפרעגט, ווי עס איז מעגליך אין אזא קורצער צייט צו
 וויסען, אויב פון לאנגעקייטען תלמיד וועט ארויס א לייט, אדער
 ניין? האט ער געענטפערט, אז עס איז גענוג! אויסלערנען, זאגט
 ער, קאן זיך יעדער אף, די פראגע איז נאר: אויב ער וועט קא-
 נען אכטונג געבען! און אויף דעם האט ער געהאט א פראסטען
 סימן: איז דער אף, בשעת'ן לערנען געשטאנען רוהיג און אויס-
 געהערט, וואס מען האט צו איהם גערעדט, און צוגעזעהן, וואס מען
 האט איהם געוויזען, איז ער ווערט געוועזען א הונדערטער! האט זיך
 איהם אבער אינמיטען געוואלט כאפען א פליג אויף דער האנט,
 אדער נאכיאגען א געווארפענע באל, איז א סימן, אז דאס איז אן
 אף — א לאיצלעך, אז עס וועט שוין פון איהם קיין רעכטער
 אקטיאר נישט זיין...

אין אונזער חדר זענען אויך דא אסך אפען, וואס וועלען זיך
 שוין קיינמאל גארנישט אויסלערנען... זיי הערען נישט, זיי זעהען
 נישט — אדער בעסער געזאגט — זיי הערען און זעהען צופיעל,
 זיי באשעפטיגען זיך גלייך מיט'ן גרעסטען און מיט'ן קלענסטען,
 יעדען שענקען זיי א רגע און נישט מעהר... וואס זאגט אויף זיי
 דער רבי? ער זאגט, אז פון די אפען וועט קיינמאל קיין לייט נישט
 זיין... עס דאכט זיך זיי, אז דער קלענסטער צופאל, וואס עס איז,
 א פליג איז אוועק געפלויען פון ארט, א באל איז דורכגעלאפען,
 באטענבערג האט חתונה געהאט, די ענגלישע קעניגין האט איינעם
 דערלאנגט די לינקע האנט, קאפרוויי איז אראפ און ביסמארק איז
 ארויף — און נאך אזוינע קלייניגקייטען קאנען איבערקערען די

וועלט מיט'ן קאפ ארויף, מיט די פיס אראפ; ווייל ביז אהער איז זי זיכער געשטאנען פארקערט... זיי קאנען נישט אכטונג געבען און דערזעהן, אז די פלעוועס, וואס פליהען ארום דער מאשין, האבן בען גאר קיין פעולה נישט אויף די רעדער מיט די ציין, וואס מליטשען אונזער קולטור... זיי ווייסען אפשר גארנישט, אז עס איז פארנאנען רעדער מיט ציין, זיי זעהען נאר א הילצערנעם קאסטען... דאס רייבען, ריטשען, טראסקען, די אלע משונה'נע קולות, וואס קומען פון דער מאשין ארויס, פארשרייבען זיי אפשר נאר אויף אשמדאי'ס חשבון; א קשיא אויף א מעשה!...

נעכטען, למשל, האב איך געטראפען מיינס א באקאנטען אין גאס.

— דו ביסט נאך דא? — פרעג איך איהם פארוואונדערט. איך ווייס, אז די אייראפעאישע בילדונג איז איהם נמאס ומאוס גע-ווארען, איהר ציוויליזאציע האט'ן דענערווירט, ווי א שיכור'ער קאנצערט אויף א צעסטראיעטען פארטעפיאן... עס האט זיך אינ'ם אויפגעוועקט א ליעבע צום „מארגענלאנד" מיט הארעמען, עאונר-כען (סריסים) און באמבוס-קלעפ אויף נאקעטע פיענטעס... ער האט זיך גע'נט מיט'ן ווייב, פארקויפט די בלייבית און געשאפען זיך א פאספארט מיט א בריף צום ועדה-פועל. איך האב געמיינט, אז ער ליגט שוין לאנג אויסגעשפרייט אויף דער מאמע רחל'ס קבר, פלוצלונג ער איז דא!...

טפו! טפו! טפו! האב איך דריי מאל אויסגעשפיגען. נאך ער נעמט מיד אוועק אין א זייט און רוימט מיר איין א סוד:

— ווייסט? די פראנצויזען געהען קיין מאדאנאסקאר...

— נו? — פרעג איך פארוואונדערט.

— ווארט איך!

דעם אייגענעם טאג האב איך געטראפען א באקאנטען יונגע-מאן, וואס האט זיך געוואלט מקריב זיין פאר דער פאלקס-בילדונג. ער האט ביי מיר גענומען עטליכע זשארנאלישע ביכלעך צו פאר-

קויפען. „נו, ווי האָלט עס?“ פֿרעג איד איהם. „מען מוז וואַרטען
— ענטפערט ער מיר — מען מוז זעהן, צי מען וועט לײַבענקעכטען
אָפּגעבען פֿאַר־סוד!“
א פֿליג איז דורכגעפֿלויגען, א באל שפּרינגט...

דער אייגענער קונצענ־מאכער, פון וועלכען מיר האָבען גערעדט, האָט נאָך געזאָגט, אז די אָפּען, וואָס גיבען אלײַן נישט אַכט טונג, העלפט זיי נישט קיין שלאָגען, קיין שרייען, קיין בייזערען זיך; פֿאַרקערט — זיי ווערען נאָך מיניש און כל־בו־ניש, אז עס איז די גאָל צו פֿארלירען...

נאָך אָפּען זענען נישט די איינציגע ברואים אויף דער וועלט; עס איז דאָ א שפּאַר ביסעל קעלכער אויך... טייל זענען אפילו מחברים. קענט איהר נישט „קעלכערנע יוצרות“? די קעלכער זענען גוטע באַשעפֿענישען...

עס איז א פֿאַרגעניגען מיט זיי צו רעדען! אז דער הימעל שפּאַלט זיך, האָט נאָך קיין איין עקרה נישט אַ געשריי געטאָן: קאַלב! און דאָך ווערען קעלכער געבוירען, אבי געזונט! זיי קומען אויף דער וועלט אַהן שיר־המעלות׳ן, אַהן א דאָקטאָר, אַהן א הויז בען און דאָך איז זעלטען, א קאלב זאָל פֿאַרבאקען ווערען, אָדער נישט ארויסקומען צו דער צייט... א לייטיש קאלב באַנעהט זיך אַהן וויקעל־שנירען, אַהן וויגעלעך, אַהן רייט שטעהר און זיצ־בענקלעך, און, איידער מען קוקט זיך אום, עס שפּרינגט שוין אויף אלע פיער און שרייט: „מע!“ פֿאַר קעלכער זענען נישט פֿאַראַן קיין תלמוד־תורה׳ס, קיין חדרים, קיין שולען; אומגעלערענט, אומגעצויגען, שפּרינגט דערפון אַרויס אַן אָקס... וועניגסטענס אַ קוה! עס האָט באלד אָפּען אלע חושים, האַרטע קאָפיטעס, לאַנגע אויערען און שפיציגע הערנדלעך און עס הויבט באלד אַן צו זאָגען די קעלכערנע יוצרות!

אזא קאַלב איז צומאָל נישט מסופק! קוים איז עס ארויס אויף דער ליכטיגער שוין, ווייסט עס שוין, אז מילך איז נישט קיין קאלעך, וואסער קיין עסיג און אז הערנגער קומען צוניץ, נישט דוקא ווען מען האָט רעכט...

דאס איינציגע, וואס א קאלב דארף, עס זאל ווערען א לייט.
 איז — די מוטער זאל עס אפֿלעקען! אין דער ליטא איז א מנהג,
 אויסצושמירען יעדעס נייעבוירען קעלבעל מיט האָניג, די מוטער
 זאל עס וועלען גוט אפֿלעקען. אין דער ליטא, אפנים, זענען דא אסך
 עמאנציפירטע קיח, וואס גלויבען נישט, אז די נקבה איז באשא-
 פען געווארען נאָר קינדער צו לעקען, און באנוצען אפשר די צונ-
 גען אויף באהאלטענע אסיפות... ביי אונז ווייסט מען פון קיין
 האָניג נישט און דאָר זענען אלע קעלבער אזוי ריין אפגעלעקט, אז
 עס כאפט אָן ביים הארץ...

קוים איז דאס קאלב אפגעלעקט, פארמאגט עס שוין אלע
 פראוועס פון אן אָקס, און קען אלע שבע־חכמות, וואס אן אָקס דארף
 קענען... הלכות שחיטה לערענט עס נישט... „די לצרה בשעתה!“
 אז דער חלף וועט א בלייז טון, וועט שוין ליכטיג ווערען אין די
 אויגען; די רעשט זאכען האָט עס שוין בירושה! קיין שום מלאך,
 אפילו נישט דער פון טשאַלענט, וועט נישט אריינקריכען צו
 א קוה אין בויד אַרײַן, צו שנעלען א קעלבעל אונטער דער נאָז, עס
 זאל פארגעסען די קעלבערנע יוצרות און מווען ערשט געהן אין חדר
 אַרײַן צום אָקס זיך לערנען אַלף־בית.

און דעריבער זענען די קעלבער אזוי גוט!
 א קאלב ווערט נישט פאַרזויגט, (אויב עס איז א חסרון!) מען
 אנטוויינט עס באלד! עס לייזט קיין צרות נישט פון אומריינע
 פלעשלעך און עס פאַרדארבט זיך קיינמאל נישט דעם מאָנען...
 דעריבער טרעפען מיר נישט ביי קיין קעלבער קיין מרה־שחורה,
 קיין אפיקורסות, קיין וועלט־שמערץ און עס וועט קיינמאל נישט
 וויסען, אפילו וואס דעקאדענטיזם איז... א געזונט
 קאלב ווייסט נאָר קעלבערנע יוצרות...

א געזונט קאלב, אויב עס איז פאָעטיש, איז עס פאָעטיש
 פראַסט און איינפאך! מיט איין „מע“ פיהרט עס דורך א וועלט!
 דער אייגענער „מע“ איז אמאָל טיף, ווי א ים, אמאָל הויך, ווי דער
 הימעל, אמאָל לויטער, ווי א טראָפּען טוי אויף א בלעמעל פון א
 רויז, און אמאָל אזוי ווייכהאַרציג און געטריי, אז מען מוז עס
 מוחל זיין די קאָפיטעס...

קיין קאלב וועט זיך נישט אויפשטעלען שטאַלץ אויף צוויי
 פיס, וועט נישט פראווען זוכען קיין נייע ווענען, קיין נייע ווער-

טער; קיין איינציג קאלב זעצט זיך נישט אנידער איבערקלערען.
אפשר נישט "מע"?

קעלבערנע יוצרות געהען פון הארץ ארויס, פון דער שלינג
אראפ! נאך אהן פילאזאפיע! די שפין וועבט, די ביהן גיט האך
ניג, און דאס קאלב מאכט: מע!

און עס מאכט נישט קיין סיסטעם, עס זוכט קיין הארמאניע,
קיין צוזאמענהאנג... קיין טענדענץ... "מע!" איז — "מע!"

עס שטעקט אין איהם נישט קיין באהאלטענע כונות, קיין
שפייגלער פיל, קיין פאר'סמ'טער ווייז, און בפרט נאך קיין געד
פעהרליכע אידעע... א קאלב איז בטבע גוט, עס וואלט שטענדיג
געלעקט און געלויבט, מע! און מע!... ברענגט מען עס ווייטער
פון געדולד ארויס — האט עס פאדקאוועס!...

גלויבט מיר, ווען אלעקסאנדער קיעלאנד זאל געבוירען ווערען
אין אן אבארע — וואלט מען איהם אויך בעסער פארשטאנען!

נאך ביי די אלע מעלות טובות קאן קיין קאלב נישט אכטונג
געבען... עס ווייסט אמאל נישט וויפיעל דער זייגער איז, ווי דער
קאלענדער האלט... אויב עס מאכט זיך א שרפה, געהט איהם אפילו
נישט אז, ווער עס לעגט אונטער, ווער עס וועט נעמען אסעקוראד
ציע, נאך — ווען די אבארע ברענגט, מאכט עס: מע-מע! שפרינגט
עס אין פייער אריין און קומט אום על קדוש השם!

עס זענען נאך פאראנען תלמידים קעץ!

אלע ל"ג בעומר טאפיעט מען אן אלטע — און טאגטעגליך
ווערען געבוירען יונגע קעץ און דער מין וואקסט אויך ווי אויף
היווען.

מיט קיין קאץ וועט איהר קיינמאל נישט דורכקומען, איהר
וועט זי קיינמאל גארנישט אויסלערנען...

די אלטע איינגעשרומפענע, שטענדיג באשעפטיגטע צייט זיצט
ביים רעדעל און שפינט איהר אייביג לאנגען, פארשידען-פארביגען
פאדים...

און דאס פרעהליכע פעליעטאנישע קעצעל מיינט, אז דאס

שפינט מען איהר א שפילעכעל, עס שפרינגט צו פעליעטאָניש לוס-
טיג, און וויל אַרויסכאפען די קנויל פון דער שוים, שפילען זיך
מיט איהר אין באל, פאַרווארפען אין שפייַקאסטען, פארשלעפען
אין א מיוזענ-לאַך!

אוי, קאץ, קאץ! דאָס שפינט מען דיר תכריכים!

1894.

שרייב א פעליעמאָן.

עס האָט קיין שיעור און קיין ערך נישט, ווייטער א פעליעמאָן
— אַבער א פעליעמאָן, און דאָ איז נישט דאָ פון וואָס צו רעדען!
עס פעהלט מאַטעריאַל!

ארם-נהרים און אמעריקא זענען פארשלאָסען. ווי א גביר'יש
האַרץ, אין אַרגענטינא איז שטיל, צעדערבוים — טויט, ווערמאָנט
— שטום; איד זעה נישט, מיט וואָס אייד צו פאַראינטערעסירען.
ערשט נישט לאנג איז אינטערעסאנט געוועזען צו קלערען,
צי די וועלט וועט זיך אין קורצען איבערקערען. א געוויסער פאָלכ
האָט נביאות געזאָגט, אז יא.

דערפון וואָלט איד אייד געקאָנט אויפבלאָזען אן עסק, ווי א
לונג-און-לעבער, איד וואָלט אייד דערצהלט, אז פאָלכ איז נישט
קיין פאָלכ ביי א קלייד און נישט קיין פאָלכ אויף עמיצענס א
שטערן, נאָר א געלעהרטער אַסטראָנאָם; אז די וויסענשאַפט, מיט
איהר גאַנצער בעל-בת'ישקייט און פאַרויכטיגקייט האָט לייעב אמאָל
א פשט'ל, א נבואה'לע, א טרעפעכץ — דערביי וואָלט איד אַביסעל
געשפילט אויף אייערע נערווען; פריהער וואָלט איד אייד איבער-
געשראָקען: טאָמער יא, דערנאָך געזאָגט — ניין.
און אפשר וואָלט געוועזען א יא און א ניין, און א נישט צו-

זאמען...

וואָס קומט אבער אַרויס, אז מען האָט מיר די מציאה פון די
הענט אַרויס געכאַפט.

ה' וו... איז פריהער געפאלען אויף דער מציאה, און אויב ער
וועט האָלן און לייב נישט ברעכען, וועט ער אַזוי פאלען און פאלען
ער סוף כל הדרות.

ה' וו... האָט שוין א גליק צו המצאות; וועמען, למשל, איז
אינגעפאלען איבערצוזעצן אויף לשון הקודש א ווערק פון א קא-

טוילישען נייסטליכען, וואָס ווייזט אויס, אז די נשמות האָבען דעם
נויערן אויף דער זון, אז זיי ציהען זיך, ווי הייטלעך אלע מאָל
דינער און דינער, ביז זיי ווערען אזוי דין, אז עס קאן שוין דינער
נישט זיין?

וועמען איז דאָס איינגעפאלען? וו...!

וועמען איז איינגעפאלען צו לערנען אידישע קאַלאָניסטען צו
באַרבייטען די ערד אין פאַלעסטינא און ארנענטינא כמנהג פוילען,
דאָס הייסט, לויט צוויי־דריי בראַשורען פאר אונזערע פויערען גע-
שריבען? וו...!

ווער איז פריהער אַרויס מיט א ווערקעל איבער דער מגפה?

וו...!

ווער האָט מיר אַצינד אויסגעכאַפט פאַלב'ן מיט'ן סוף פון

דער וועלט? וו...!

וועלכען מחבר איז איינגעפאלען צו שרייבען א פעליעטאָן אין
„הצפירה“ איבער זיין אייגען ספר, וואָס ער וועט אַרויסגעבען,
און וואַרפענדיג א שטיין אין א פרעמדען גאַרטען, באווייזען, ווי
נויטיג און וואויל זיין ספר איז, און ענדיגען נאָך מיט א שמייר-
כעלע: א יא, איד בין סקראַמנע און לויב מיר נישט? וו...! אַלץ
וו... און וו...!

עס איז נאָך אז עסק געוועזען צו רעדען וועגען חליצה.

איהר ווייסט אפשר נישט, מיינע טייערע לעזער, וואָס מען
מיינט חליצה? איהר זייט דאָך „גראַבע יונגען“, המון עס, מען
שילט דאָך מיר מיט טויטע קללות, פארוואָס איד זאָג איידא אַמאָל
אויס פון חדר; מען האַקט דאָך מיר אין קאַפּ, אז, אויב אייערע
נשמות וועלען ניט הענגען, ווי שפינוועכס אויף די שטריימעל־האַר,
וועלען זיי אַרײַן אין גיהנום אָדער גאָר אין קרימינאַל... מען יאָגט
דאָך מיר אַרום, פארוואָס איד רעד מיט איד, ווי מיט מענשען!
אפשר יא? אפשר ווייסט איהר טאַקע נישט, וואָס חליצה איז?
וועל איד איידא פאַרצעהלען.

איהר ווייסט, אוראי, אז אויף אַן אלמנה איז מעהר רחמנות,
ווי אויף אַן אלמן. נאָך צי האָט איהר איידא אָפּגעגעבען א חשבון
פאַרוואָס? און דאָך איז עס זעהר לייכט צו טון.

אַ נקבה איז ערגער, ווי אַ מאַנספאַרשױן.

אַ מאַנספאַרשױן איז (על כל פנים עטליכע חדשים אין יאָהר)

שטארקער פאר א נקבה, און אויף דער וועלט איז גאנץ גער
 פעהרליך, אז מען איז שוואכער. עס איז אסך בעסער מאס'ער, נאך
 רישער צו זיין, איידער צו האבען א לויט קראפט וועניגער פאר
 אז אנדערע. אז „יד ישראל" איז נישט „תקיפה", כל'זמן מיר
 אליין האבען וועניג פראוועס, האבען מיר ביי די נקבות וועניג וואס
 צוצונעמען.

מיר טוען דאך, וואס מיר קאנען.

א מיידעל ווערט געבוירען איז גאר א קליינע שמחה, אין
 חדר אריין שיקט מען זי נישט! נאך ביז אהער האט זי נאך אלץ
 קיין היזק נישט דערפון — עס קומט אבער שפעטער, איז זי א
 מאנספארשויך מקדש!

איהר ווייסט, וואס מען מיינט דערמיט?

ער גיט איהר א מבע, א פינגערל אדער אז אנדערע
 זאך, וואס מוז כאטש ווערט זיין א פרוטה, און זי איז זיין;
 ער האט זי געקויפט!

זי מוז איהם פאלגען, ליעב האבען, טראגען, האבען; זי איהם
 איז נישט מקדש!

נעפעלט זי איהם נישט, גיט ער איהר, נישט זי
 איהם אנט.

אין שטוב צו שאפען, איבער די קינדער צו רעגירען — און
 זויגען — געהערט צו איהר.
 ער איז איהר שפייזער!

בתי מדרשים, חברות, כבוד התורה האט ער — ביי די חקפות
 שמעהט זי פון דער ווייטען.

ער מעג שכור'ן פורים, זי נישט; ער עסט אין סוכה, זי נישט;
 ער מאכט פאר איהר קידוש און הבדלה, און זי קוקט איהם אין מויל
 אריין...

קורץ — זי הענגט אפ פון איהם.

און אויף א ברית עסט ער פלייש און פיש, און זי איז יוצא
 מיט פוטערקוכען, מיט ציקאדיע.

אזוי פיעל, ווי מיר האבען פראוועס, אזוי פיעל האבען מיר
 ביי זיי צונענומען!

ווי האלט אבער געוועזען, ווען יד ישראל זאל מאכע זיין

תקיפה? וואלט א נקבה קיין ירושה נישט גענומען. קיין עדות נישט געוועזן אין בית-דין...

ווייבער, קליינע קינדער און קנעכט האבען איין פראווע, שטער-הען אויף איין מדרגה.

פרעגט אונזערס א למדן: וואס איז א נקבה? „א פעסעל אומרייניגקייט“. ער איז שטארק מסופק, צי זי האט א נשמה, העכסטענס וועט זי אויף יענער וועלט זיין ביי איהם א פוסד בענקעלע... ער פיהלט שוין פאראויס, ווי ער וועט דאמאלט האבען דעם יצירהרע אין די קנעכעל!

אנדערע זענען מסופק, צי אידען זענען מענשען, און קיין שום איד איז נישט מסופק, אז אין אכט מיליאן אידען זענען נאך דא — פיער מיליאן מענשען מיט א רעשט — ווייבער. „לאנגע האר און קורצער שכל, ניון מאס רייד, א אידענע איז ערגער, ווי דער טויט — דאס רוב זענען מכשפות“...

און דאס איז נישט א נ ז ע ר יושר אליין, עס איז ביי אלע פעלקער אזוי... און וואס ווילדער א פאלק אין, וואס וויכטיג גער עס איז ערגעץ די פויסט, ערגער איז אלץ דער פרוי, ביי טייל ווילדע פארברענט מען נאך די אלמנות...

ביי אונז הייסט „מקדש זיין“, געבען א זאך, וואס איז ווערט א פרוטה, ביי טייל ווילדע הייסט מקדש זיין — געבען א האק אין די ציין אריין, אז צוויי פון די פארענדיגע זאלען ארויספאלען... ביי אנדערע מוז מען די כלה שלעפען אויף דער ערד ביי די האר און אויסגלייכען איהר א פאך ביינער.

ביי אונז האט נאך א גרושה א שטיקעל ווערט; ביי אנדערע שטעקט אין דער גרושה די גאנצע טומאה, מען לאזט זי אין א פרום הויז נישט אריין און זי שטארבט פאר הונגער, אדער רייסט אויס ביי די הינט א בייין...

ביי אונז פרעגט מען ביי קיין מיידעל קיין דעה נישט, אויב זי וויל דעם חתן, און אז זי זאגט „ניין“ אויף דעם, וואס געפעלט טאטע-מאמע, אדער „יא“ אויף אזוינעם, וואס פאסט נישט פאר זייער יחוס, הייסט זי א חצופה, אן אויסגעלאסענע...

ביי אנדערע איז די טאכטער אן איינפאכע סחורה, און דער פאטער, און נאך זיין טויט דער עלטסטער ברודער, אדער דער נאכטסטער קרוב, פארקויפט זי וועמען און פאר וויפיעל ער וויל.

ביי אונז האט דער מאן א פראווע אויפ'ן לייב אהן א „פערע-
דאווערע“, ביי טייל פעלקער קאן ער זי אפטרעטען אויף איין מאָל
און אינציגווייז מכבד זיין מיט איהר יעדען גאסט.

די ווייבער לעקען אין ערגעץ קיין האָניג נישט...

די, וואָס האַלטען פאַר קלוג, גוט און פיין דאָס אלעס, וואָס
אָרום זיי איז, און בפרט נאָך דאָס, וואָס איז שוין אזוי פון אייביג
אָן, די פאַרשטעהען, אַז עס דאַרף אזוי זיין, אַז עס איז נישט
מעגליך אנדערש. און ווען עמיץ זאגט זיי, אַז א נקבה קאָן אפילו
ווערען א רב, א דין, וואָלטען זיך ביי זיי די האָר קאפּויר געשטעלט,
פיענע וואָלט זיי פון מויל, אָדער זיי וואָלטען חוכה וטלולא גע-
מאכט נישט ערגער פון רעדאקטאָר פון המליץ, וואָס האָט אויסגע-
גאָסען א גאנץ בלאַט מיט בלאַטיג-בייזען חוזק אויף אַן אמערי-
קאנישע שטאַדט, ווייל — ווייל זי האָט אויפגענומען נישט קיין
גע'מל'עטען, דאָס הייסט, א נקבה'שען רב.

און דאָר זענען פאַראַן אנדערע, וואָס זאָגען, אַז אַלץ, וואָס
אָרום אונז געשיהט, קאָן זיין גוט און שלעכט, און אַז מיר דאַרפֿען
שכל האַבען און דאָס שלעכטע פאַרריכטען, עס זאָל ווערען
גוט.

איינער פון די לייט איז געוועזען משה רבינו :

פאַר מתן תורה האָט א נקבה נישט געהאט קיין פראווע פון
א מענש, קיין פראווע אויף פארמעגען, קיין פראווע צו לעבען גישט
אין א פרעמדען רשות, נישט אונטער א פרעמדער רוט : אָדער זי
איז געוועזען דעם טאטענס, אָדער א קרוב'ס, אָדער דעם מאַנס, און,
אַז זי האָט פאַרלוירען דעם „רשות“, האָט זי אויסגעזעהן, ווי א
פיש, וואָס פאלט אַרויס פון וואסער, אָדער א מענש, וואָס מען
נעמט איהם צו די לופט.

דער אלמנה איז דעריבער ביטער געוועזען. האָט זי כאַטש
קינדער געהאַט, איז זי געבליבען אַלס מאמע ביי יורשים, אבער
אַז נישט, איז דאָס פארמעגען אריבערגעגאנגען צום מאַנס קרובים
און זי איז געבליבען ביי גאָר נישט, שליינג און שלאַנג, ווי מען
זאָגט. נאָר איין גוטער מנהג איז געוועזען, דער ברודער פון גע-
שטאַרבענעם פלעגט אמאָל חתונה האַבען מיט דער אלמנה ! אזויער-
נאָך איז דער פיש צוריק אין וואסער, דער מענש האָט צוריק גע-

קאנט אטעמען. נאך דאס איז נאך געוועזען א מנהג, וואס מען האט געקאנט ברעכען.

וואס טוט מען, אז נישט? אז דער ברודער נעמט צו דאס „פארמעגן“ און זאגט, אז אהן איחר וועט ער זיך באגעהן? וואו וועט זיך די אלמנה אהין טון? —

משה רבינו האט די שאלה פארענטפערט:

אויב ער וויל זי נישט נעמען, זאל ער געבען חליצה — דאס הייסט, זי שפייט איהם אין פנים פאר כל הקהל הקודש...
עס איז געוועזען א קלוגע עהרליכע פראווע.

קין מענטש וועט זיך נישט לאזען שפייטן בפרהסיא אין פנים אריין, און אויב עס וועט זיך אזוינער טרעפען, איז גלייכער, זי זאל פאר הונגער שטארבען, איידער אזא הונט פאר א מאן צו האבען. —

צי האט זיך משה רבינו געקאנט ריכטען, וואס אונזערע רבנים וועלען פון זיין גוטער, קלוגער און עהרליכער פראווע מאכען? באין אופן נישט. עס איז לייכטער צו טרעפען, וואס א נאך האט אין זין, איידער צו פאלען, וואס פאר א ש ל ע כ ט ע, אומזיניגע נארישקייטען עס וועלען ארויס פון אונזערע חכמים'ס פארפלאגט טעמע מחות.

היינט איז די לאגע אזוי: ער ט א ר זי נישט נעמען, און זי מ ו ז נעמען חליצה. זי טאך אנדערש נישט חתונה האבען מיט אן אנדערען, ביז ער וועט זיך נישט גערנוויליג לאזען אנשפייטן אין פנים אריין! זי מוז לעבען אהן לופט און וואסער, כל-זמן ער וועט נישט אליין קומען אין קהל-שטוב און בפני קהל ועדה לאזען זיך רופען „פאדליעץ“, כאטש ער אליין איז אויך א מכה שולדיג... אט דאס איז חליצה! פויל, ארעמע אלמנה, ווייל משה רבינו האט דיר געוואלט א טובה טון! שטארב פאר הונגער, דאך און קוואר, ווייל משה רבינו'ס שטעלפארטערטער האבען נאך איי-בערענומען זיין שטעקען, נישט זיין שכל, נישט זיין יושר!

און נויטען חליצה געבען ט א ר מען אויך נישט!

מען קאן נויטען געבען א גט, נויטען, עס זאל קיינער קיין חייווען, אויסער דער רבי'צין, נישט פארקויפען, עס זאל קיינער נישט אנריהרען קיין יום-טוב שני של גליות, נישט רעדען אויף א גוטען איד, נישט אונטערשניידען א פאה, — אויף דעם איז דא: שטיי-

נער איז גאס, א שופר איז אַרונ קורש, און מסירות, און מלשינות אויף דער צונג... נאָר נויטען חליצה צו געבען, דאָס נישט! אליין מיט'ן גוטען ווילען זאָל ער זיך לאָזען אָנשפּייען אין פנים אריין! מען טאָר קיין אידישע פרנסה נישט צו שאַנדע מאַכען! און חליצה איז שוין א אידישע פרנסה!

זי וועט איהר כתובה אוועקגעבען, דאָס קלייד פון זיך אַראָפּ פאַרקויפּען, זיך אליין פאַר א דינסט שטעלען, אבי חליצה צו נעמען... דער, וואָס האָט אן עלטערען, בפרט נאָך א קרענקליכען ברר דער — אַז עקר, און טוט א שרוך מיט א קינד, קאָן אַפּלעגען דעם סלוק פון נרו ביו דער חליצה!

פארוואָס נישט?

און שטעלט אייך פאַר, אז פּלוצלונג דרוקט דער וואַסכאָר, און נאָכ'ן וואַסכאָר די הצפירה א ידיעה, אז די רבנים ווילען מתיר זיין חליצה! שטעלט אייך פאַר מיין פרייד און מיין פעליעמאָן, וואָס איך וואָלט איבער דער בשורה טובה געשריבען!

איך וואָלט דאָס ערשטע מאָל געשריבען וועגען א שטריימעל אהן גאָל, דאָס ערשטע מאָל גערעדט פון אונזערע „גאונים“, אומ-געוואָלט פון זיי מאַכען „זכרוננו לברכה'ס“, איך וואָלט אפילו מיר נישט געשעמט איינעם א קוש אין פּיסקעל צו געבען! וואָס קומט אַבער אַרויס — עס איז באַלד געקומען א הכחשה! לאַ היו דברים מעולם! עס איז קיינעם פון די רבנים גאָרנישט איינגעפאלען עפעס אַ קלער צו טון פאַר דער אַרעמער חליצה/ניצע...

די רבנים איז לייכט געוועזען מתיר צו זיין פּראָצענט, ער-לויבען די רייכע זאָלען שינדען ביי אַרעמע לייט די הויט, אויס-קלערען אן עצה איבערצוהאַלטען דעם חמץ איבער פּסח, אבי צו ראַטעווען דעם שענקער א פעסעל בראַנפּען, פאַרזאָרגען די בעלי-בתים זאָלען קאָנען טראָגען דעם טלית-זאָק אום שבת איבער דער גאָס, צו געפינען אן עצה געגען שמיטה פאַר די חובבי-ציון, נאָר שווער איז מתיר צו זיין אַרבעס און הערינג פאַר אַרעמע לייט אויף פּסח, ערלויבען צו חתונה צו האָבען אהן חליצה... און נאָך שווערער איז פיר, אין אַזאָ צייט צו שרייבען א לייכטען פעליעמאָן...

צעקן פעלעמאנישע געדאנקען.

- (1) מאסען בלומען וואקסען ארויס פון מיסט; מאסען צדקות קומען פון גנבה'שען געלט.
- (2) מקנא בין איך נאָר אדם וחוה, וואָס האָבען אין די נשמות נישט געהאט קיין איינגעהויקערטע פגרים פון טאטעס און זיידעס, און האָבען געקאנט אלץ פריש און לעבעדיג פיהלען.
- (3) די וועלט האָט איהר מאַגאזינען, וואו זי לעגט אָפּ אויף אַ שלעכטע צייט, אויף חונגער־יאָהרען; נאָר אז עס קומט די ביזנעס שעה, ווייזט זיך געוועהנליך אַרויס, אַז די רעץ און די מאַגאזין ניערען האָבען אַלץ אויפגעגעסען...
- (4) גוט פאַר פרעמדע זענען געוועהנליך די, וואָס זענען שלעכט פאַר אייגענע.
- (5) איך ווייס נישט, אויב גאָט וועט אונז מוחל זיין דער־פאַר, וואָס מיר האָבען איהם פאַרזעצט א י ב ע ר דער נאַטור, מיר זאָלען ז י פריי באַהערשען!
- (6) אמת האָט אין אונזער לעבען נאָר ד י ווירקונג, און מיר ווילען איהר נאָכמאכען און זאָגען שענער און פיינער די ליגענס.
- (7) ווער עס קען קיין געשיכטע, טאַפּט אין דער פינסטער, ווי אַ בלינדער; ווער עס קען זי, וואַקעלט זיך, ווי אַ שכור...
- (8) צו פויל, זיך אליין צו פאַרבסערען, ווילען מיר בעסער אַלץ ארום פאַרדאַרבען, עס זאָל פאסען צו א ו נ ז.
- (9) די שיפס־לייט וועלען איינער דעם צווייטען נישט פרע־סען און אלע צוזאַמען געגען שיפס־קאַפיטאַן זיך נישט שטעלען, כל־זמן ער זאָגט זיי צו אַ ניי לאַנד און די שטימע זיינע איז זיכער, און דאָס אויג קוקט גלייך, ערנסט און שטרענג.
- (10) אַ פעלעמאַן איז אַ קלוגע נאַרישקייט; פובליציסטיק — נאַרישע חכמה.

וואס זאל איך וועלען ?

ראש־השנה שרייבט מען, יום־כפור חתמ'עט מען און הושענא־
רבה מאַכט מען דעם צוק און מען גיט די קוויטלעך אַרויס. און
נישט נאָר מענשען שטעהען לדין, נישט נאָר אונז פסק'עט מען
לעבען אָדער טויט, פרנסה אָדער קצבה, מנוחה אָדער גלות... „זכר
כל המעשים לפניך בא", אלץ, וואָס מיר טוען, אלץ, וואָס
מיר מאַכען, ווערט גע'משפט, און אונזערע „יום־טוב־בלעטלעך"
וואַרטען אויך מיט א ציטערניש אויפ'ן קוויטעל... זיי ווילען אויך
וויסען, צי וועלען זיי אויסלעבען דאָס יאָהר, אָדער אויסגעהן, ווי
א ליכט אין דער פינסטערער נאכט... קיין גרויסע צדיקים זענען
זיי נישט, זיי זאלען רעכענען, אז באלד ראש־השנה, אָדער אפילו
יום־כפור וועט זייער גורדין אַרויס... נישט איין מלאך הבלה וועט
קריצען מיט די ציין, נישט איין פאָמפלעטיסט — א קטיגור וועט
זיך אויסרײסען דעם האַלז, און — הלאַזי עס זאל זיך ענדיגען
הושענא־רבה פאַרנאכט !

און ביז הושענא־רבה פאַרנאכט איז אויך נאָך דאָ עפעס צו
טון ! נאָך ביינאכט אויף הושענא־רבה שפאלט זיך דער הימעל אויף
א סעקונדע, און דאמאָלט איז א שעת הכּושר, אן עת־רצון פאר'ן
זינדיגען מענש ; וואָס ער כאַפט זיך דאמאָלט אַרויס, דאָס ווערט
מקוים.

וואָר זיין א גאנצע נאכט, אָפּפאַסען דעם שפּאַלט אין הימעל
און א געשריי טון — איז א קלייניגקייט... נאָר וואָס שרייט
מען ? וואָס זאל איך וועלען ? וואָס זאל איך פאַרלאַנגען פון הויז
מעל ? אפשר געלט ? ווען איך האָב געלט, וואָלט איך אפשר נישט
נאָר שירים שרייבען, נאָר זינגען אפילו געקאנט ; איך וואָלט גע-
מעגט גרימפלען, און עס וואָלט די נשמה אויסגעגאַנגען פאר
תענוג... ווען איך האָב געלט, וואָלטען זיך די יום־טוב־בלעטלעך
געעלטערט אין פרידען... וואָרים לאָמיר זיך נישט נאָרען : אמת איז

טאקע א שעהנע, געראטענע כלה, נאָר ערשטענס, קאָן זי נישט טאנצען, ווי דער ציגיינער שפּילט, זי קאָן פאַר'ן עולם קיין חנ'דלעך נישט מאכען, און — אפילו א שעהנע, געראטענע כלה, וואָס קאָן טאנצען צום ציגיינערס מוזיק און שניידט חנ'דלעך אויפ'ן שאַק, דאַרף אויך האָבען אביסעל נדון, מען זאָל זי וועלען נעמען... א בוד מיט'ן גאָלדענעם שניט האָט גאָר אן אנדער פנים... נאָר וואָס קומט אַרויס, אז איד בין שטארק מסופק, צי פון הימעל קאָן מען האָבען געלט. אפשר זענען אמאָל בעסערע צייטען געוועזען, און עס האָט פון הימעל מיט רענדלעך גערעגענט... היינט — לאַעליכס... אַט, תורה איז א הימעל'זאָך. פאַרצייטענס פלעגען זיין אַרעמע ישיבה-בחורים און רייכע אַרענדאַרען — „שוב'ניקעס“, ווי מען רופט זיי אין דער ליטא, און קוים האָט א „שוב'ניק“ געקריגען א האַלב-דערוואקסענע טאָכטער, האָט ער איינגעשפאנט זיין פערד-און בידקע, און איז געפאָהרען צום ראשי-ישיבה אין שטאָדט אַריין, און געקויפט זיך פאַר הונדערט, צוויי הונדערט, טיילמאָל פאַר טויזענט רענדלעך תורה... צו דער תורה האָט ער צוגעקריגען א צולאָג א בחור'ל, ווי א הערינג, נאָר דעם הערינג האָט מען נישט אַריינגע-שאַצט אין מקח... און יעדער ישיבה-בחור האָט געוואוסט, אז אויב ער וויל האָבען רענדלעך, מיט מלבושים, מיט קעסט און א צולאָג א כלה — מוז ער זיצען און לערנען...

היינט — אויס שוב'ניקעס; אויף זייער אַרט האָבען מיר באנקירען און פראַצענטניקעס, און זיי ווייסען, אז תורה איז קיין סחורה נישט. אַ דאָקטאָר, א יוריסט, א ציין-רייסער, אפילו אַזעל-כער פון דער האַנדעלס-שולע, אפילו א רב — א קאזיאַנער... נאָר נישט קיין תורה. —

ווער זיצט היינט און לערענט, קריגט — א האָרב, א מלמד'י-שען פאַמענט אויף א לונגען-פעהלער, נאָר נישט אַ דרייער געלט. מען זאָגט: צדקה תציל ממות... עס קאָן זיין, אז צדקה ראַ-טעוועט פון טויט — דעם אַרעמאן, וואָס נעמט זי און קויפט זיך אַ ברויט, ער זאָל נישט שוואַרבען פאַר הונגער; דעם עושר — בשעת מנפה, די זאָראַזע זאָל זיך נישט פאַרשלעפּען פון קעלער צום בעל-עטאָזש... נאָר קיין געלט האָט מען נישט דערפון! אז מען ניט, האָט מען וועניגער, און דער אַרעמאן האָט פאַרט קוים אויף איי-שעה...

פון דאוונען האט מען אויך קיין געלט נישט... א וואו ראיא—
אונזערע גבירים, וואס שטרעקען דאס לעבען און גאנץ אפט מיט'
רחמנות, מיט'ן יושר און מיט דער מענשליכקייט צוזאמען, אבי
רייכער צו ווערען, דאוונען אליין גארנישט, און זענען נאך צופריד-
דען דערפון, וואס ארעמע לייט לאזען דאס סדר'ל נישט ארויס
פון דער האנט...

עס זאל אין סדר'ל שטעקען א כח פאר א דירייער,
וואלט מען די ארעמע לייט געטיילט יום-טוב-בלעטלעך און אלע
פראצענטניקעס און באנקירען וואלטען געהאלטען סדרים און גע-
דאווענט...

דאוונען איז א סגולה אויף דרך-ארץ, אויף שטילקייט; דאור-
נען שטילט אמאל דעם הונגער ביים קבצן, ווי דער ארעמער מא-
מעס פינגער ביים אויסגעדארמעט קינד אין מויל. דאוונען איז א
סגולה צו אסך זאכען, נאך קיין געלט דערפון האט מען נישט. און
אפילו, אז מען איז א נאך, און מען האט א גארנעל, און מען לאזט
צו צום עמוד... האט מען אויך קוים וואסער אויף קאשע, נאך קיין
געלט נישט!

איד טרייב איבער דורכ'ן זכרון אלע תרי"ג מצוות, און זעה
קיין איינציגע נישט, פון וועלכער מען זאל קאנען האבען (דירעקט
אדער אומדירעקט) א דרייער! פאר די תרי"ג מצוות האט משה
רבינו צוגעזאגט: געזונט, לאנגלעבען, א זול, רעגען פון הימעל,
דעם כח פון דער ערד — נאך אלץ נישט קיין געלט! אז דו וועסט
מקיים זיין אלע תרי"ג מצוות, וועט דיר די ערד געבען איהר קראפט,
דער הימעל — טוי און רעגען, און דאך וועסט דו שטארבען פאר
הונגער, אויב דו וועסט נישט ארבייטען, אקערען, זייהען, און שניי-
דען! און פון די אלע דריי צוזאמען — פון הימעלס רעגען, דער
ערדס כח און שוויים פון דיין שמערן וועסט דו קוים האבען ברויט,
ברויט צו עסען, אבער אלץ נישט קיין געלט! דו מענסט מקיים זיין
אלע תרי"ג מצוות, מיט אלע דקדוקים, וועסט דו אלץ נישט קאנען
ארומגעהן אין א הונגער-יאהר מיט די הענט אין די קעשענעס און
פייען א לעידעל פון א קאטארינקע...

געלט קאן מען האבען פון וואס איהר ווילט, פון דער קלענס-
טער עברה, אפילו פון קארטען-שפילען, נאך נישט פון הימעל-זא-
כען. אויב דער רבנו של עולם זאגט: „כי לי הכסף ולי הזהב“.

מיינט ער: דאָס זילבער פון דער לבנה מיט איהרע שטראַלען און
דאָס גאלד פון דער זון אין תמונה... אָבער געלט האָט דער הימעל
נישט —
ניין! איד וועל זיכער שרייען אומזיסט!

איד האָב אמאָל געוואָלט זיין א פילאַנטראָפּ — א בעל־טובה
פאַר'ן כלל! איד האָב א גוט האַרץ בטבע, און אז איד געה אַרויס
זאָט נאָך א סעודת־מצוה פאַר א פילאַנטראָפּס כבוד וועגען, און
דערזעה — נאָך פיש, פלייש און קאַמפּאַט מיט אַביסעל קאַניאָק —
דעם אויסגעשטערענטען הימעל, האָב איד לייעב א קרעכץ צו טון:
רבנו של עולם, מאַד מיד אויך פאַר א פילאַנטראָפּ...
די אַרעמע לייט זענען דאָך דיינע פיינעלעך, וואָס האָבען קיין
פעלד און קיין שאָף און רינד, און קיין דאָך איבער'ן קאַפּ... ניב
מיר אַזוי פיעל, איד זאָל זיי קאָנען קרישקעלעך וואַרפען...
און אַזוי אויך, טיילמאָל ביינאכט, אז איד לעג מיד צופריה
און כאַפּ מיד אויף פארטאָג, און האָב קיין ליכט נישט אין שטוב,
אדער דאָס ברעכען אין די ביינער לאָזט מיד נישט אויפשטעהן
און זעצען זיך צום שרייב־טיש, גלאַץ איד אויס די אויגען אין דער
פינסטערניש אריין, עס ווערט מיר ווייך אויפ'ן האַרץ, טרערען
פאַרדרעהען זיך מיר אין די ברעמען, און איד קלער מיט א וועה-
טאָג: וואָס פאַר א טובה קאָן איד טון מיין פאָלק? מיט וואָס
קאָן איד העלפען דער כנסת־ישראל? אנדערע קאָנען בויען, אויפ־
שטעלען פיתום ורעמסס אין דער לופט, אויפ'ן אייז, אפילו אויפ'ן
עולם הדמיון, און איד קאָן נאָר צוואַוואַרפען; אנדערע וועקען כאַטש
די אַלמע שפּראַך פון קבר, און איד שרייב דאָס רוב דוקא פּראָסט
איריש...

וואָס טוט מען?

דאָ האָב איד קיין דעה נישט... קאָנקורירען מיט ראַטשילד'ן
אין אַרץ־ישראל, אָדער מיט'ן באַראָן הירש אין אַרגענטינא — קאָן
איד נישט. נאָכשרייען, רעדען צו דער וואַנט, העלפען בלויז קרעכ-
צען — וויל איד נישט... וואָס טוט מען פאַרם? איד וועל אמאָל
שטאַרבען, און עס וועט פון מיר קיין גוטער זכר נישט בלייבען...

די שמאלע וועגלעך, וואָס איך האָב אויסגעטרעטען מיט פאַרברו-
טיגטע פיס צווישען די דערנער, וועלען פאַרוואקסען ווערען, די פער-
ליעטאָנען וועלען אויפגעגעסען ווערען פון מיין, מיין אַרעמע מצבה
וועט צופאלען, צושטויבט ווערען... ווער וועט מיך געדענקען?

ווען איך זאָל קאָנען זיין א פילאַנטראָפּ, וואָלט מען מיך ביים
לעבען מיט בלומען און ווינשקאַרטען באווארפען, נאָכ'ן טויט —
א ריזיגע מצבה געשטעלט, און אויף מיין יאָהרצייט וואָלטען אין
אלע קהלות „פאָניכידען“ געוועזען...

און איך האָב מיר נישט איינמאָל געטראַכט געדולדיג צו
וואַרטען ביז א שבועות, א יום־כפור, א תשעה־באב, א הושענא-
רבה, אַפפאַסען, ווען דער הימעל וועט זיך שפאַלטען, און א גע-
שריי טון: פילאַנטראָפּ!...

ליידער בין איך דאָס יאָהר געוואָר געוואָרען, אז דאָס איז קיין
געשעפט נישט... קוים וועל איך וועלען עפעס שענקען לטובת
הכלל, וועלען אונזערע שרייבער אזוי לאַנג און אזוי ברייט מיר
עצות געבען, וואָס צו טון לטובת הכלל, אז זיי וועלען מיך
ברענגען אין דול־חיוז אַרײַן...

איך האָב שוין אפילו געקלערט א געשריי טון: שלום!...
וואָרים מיינט נישט, חס־שלום, אז איך בין בטבע א מזיק...
אז איך האָב א ווילדע הנאה דערפון, וואָס איך זען מיך אלע מאָל
אַרויף אויפ'ן לעדערנעם פערד, שפאָן דעם הילצערנעם פאלענבוך
גען און שים אויס א פאַר טויז פאַפירענע פייגעל, וואָס דאָס שלעכט-
טע ווינטעל פון דער ניט־גוטער צייט טראַגט ארום אין די לופטען...
מיינט נישט, אז איך האָב נחת דערפון, וואָס איך מוז אלע מאָל
אַרויסשטעלען די באַליע אינמיטען נאָם אַרײַן און וואַשען אינזער
ברודיגע וועש בפני קהל ועדה... קיין גוטס קומט מיר אוראי דער-
פון נישט אַרויס; ווער עס רייסט אויס דערנער — מוז זיך פאַר-
וואונדען די הענט, ווער עס האַלט מלחמה מיט לעבעדיגע ברואים,
מוז זיך אמאָל לאָזען א בים טון... עס איז אפשר א כבוד צו וואוי-
נען אויפ'ן פאַרנאָס, אויפ'ן הויכען ליטעראַרישען באַרג, וואָס שפאַרט
אונטער די וואַלקען, אויב נישט דעם הימעל אַלײַן, און מחזקות

מאכען מיט די מוזען... נאָר צו זיין דאָרט א סטרוזש, און האַל-טען שטענדיג דעם בעזעם אין דער האַנט, אַפצוקערען די פוילע בלעטער, ארומצוגעהן און שאַקלען די יונגע בוימלעך, די קיפער וואָלען אראָפּפאלען און נישט אויפּרעסען די יונגע גרינע בלעטער לער, — איז גאָר קיין נחת און קיין כבוד נישט, און — על אחת כמה וכמה — קיין תענוג נישט!

גלויבט מיר, אז עס איז א ביטערער חוב, וואס איד מוז אָפּ-צאהלען, אן אַפּקומעניש אויף דער וועלט; מיין פינסטערער מזל, פון וועלכען איד קאן מיר נישט אַפּרייסען, ווי א גנב — פון דער תליה...

נאָר פאר שלום האָב איד מורא! פאר שטילקייט ציטער איד אימת מות!

שלום איז צווישען גנבים, ווען זיי גרייטען זיך אָן צו דער פינגער-מלאכה... זיי מאכען שלום מיט דער פינסטערער נאכט און צינדען קיין שטרייכהאַלץ נישט אָן...

שלום מאכען זיי מיט יעדען וואָלקען, וואָס ציהט זיך איבער דער לבנת...

שלום מאכען זיי אפילו מיט'ן בריטאן אויפ'ן הויף און וואָר-פען איהם א שטיק "יחרץ-פלייש, צו פאַרשטאַפּען דאָס מויל... נאָר פּראַוואו און וויל שטילערהייט און בשלום פאַריאַגען די אומגעבעטענע געסט? מוזט דו ליכט אַנצינדען, הויז-לייט וועקען, קולות מאכען...

שלום און שטיל איז אויפ'ן בית-הקברות... אָהן גערויש פרע-סען זיך די ווערים אריין אין די מתים'ס לייבער, שטיל האַלזט אַרום דער מאָד די אַלטע מצבה און ציהט זי אין דער ערד אַריין... שטיל רוישט דאָס אַדעמטע בוימלעך, וואָס ציהט אַריין אין זיך דעם קברים-זאָפּט... נאָר פּראַוואו, גיב תחית המתים! ... מוזט דו פריהער בלאָזען אויפ'ן שופר של משיח!

שטיל איז נאכט און טויט...

שלום איז טיילמאָל א שטאַרקער יצר-הרע... דאָס איז אַ וואָ-רעמע שטוב, אַ ווייכער פאַטעל, גרוימע פאַנטאַפּעל און א זיידענע שלאָפּמיז... נאָר דאָס אַלץ צו באַקומען טאָר מען נישט געהן מיט'ן גלייכען וועג... און עס דאַכט זיך — גאָרנישט... צי בין איד דען מ ח ו י ב צו זאָגען דעם אמת? דערנאָך: וואָס שאַדט א שיק'ל

מפני דרכי השלום? און אויב א גרעסערס, נאָר אזא געלאסענס.
א חנ'עוורדיגס? מענשען האבען עס אזוי ליעב, די אָרעמע
אומגליקליכע מענשען... און אזוי פאלט מען אלץ נידעריגער און
נידעריגער, ביז מען דריקט די פארבלייבנסטע האנט, מען קושט
דאס גרעסטע לעסטער-מױל און מען מאכט שותפות מיט'ן ערנסט
טען באַנדיט...

א, ניין! שלום איז א שרעקליכע זאך... שלום איז דער שחר
אליון.

ניין, איך וויל אויף שלום נישט בעטען!

איך האב אמאל געליעבטע געהאט.

איך האב זי ליעב געהאט, כאַטש זי איז אָרעם און אַרם-נאָר
קעט געוועזען... איך האב זי ליעב געהאט, ווייל איך בין, ווי איך
האב נישט איין מאָל געזאָגט, א פארפאלענער ראָמאנטיקער און
אן אידעאליסט אין דער „רעאליסטישער צייט“! און זי האָט מיר
אויסגעזעהן אזוי שעהן, אזוי אידעאלישעהן, אזוי ערהאבען, אזוי
עדעלמוטיג, אזוי גוט... א געוויסע צייט איז זי מיין מוזע געווען
וען, און דאמאלט האָבען זיך פון מיין הארפעס סטרונעס אָפגע-
ריסען סאַמע ווייכע, סאַמע זיסע, סאַמע ערהאבענע טענער — ווייל
איך האָב פון פולען, ווייכען הארץ איהר לויב געזונגען!

איך האָב דאמאלט גוטע נעכט און זיסע חלומות געהאט, ווייל
זי איז מיר נאכט אויף נאכט ביים בעט געשטאַנען, צערטליך מיר
די האָר געשטרייכעלט, מיט די סאַמעטענע, ווארעמע הענטלעך דאָס
פנים געלעט... איך האָב אין שלאָף איהר ראָזיגען אַטעם גע-
פיהלט, און בין גאנץ אָפט אויפגעשטאַנען מיט ברענענדיגע ליפּען
פון איהרס אַ האַניג-קוש.

מיט דער צייט האָט זיך מיין געליעבטע פאַרדאַרבען:
זי איז א צנועה געוואָרען און אויסגעוויינט זיך די הימעל-בלויע
אויגען ביי די נאָרישע תחינות; זי איז א גבאי'טע געוואָרען, אַנ-
געהויבען רבנ'ישען טאַבאַק צו שמעקען, און דער אַמאָליגער רוי-
זענבעכער זעהט היינט אויס, ווי א דאָפּעלטער, איבערגעקערטער
קוימען... זי איז א טוקערין געוואָרען, און אויפ'ן אָרט פון מאַנר-

לען פיהלט מען מוילענדווייט פון איהר שימעל און מקוהדוואסער...
און זי חבר'ט זיך היינט מיט רבנים, מלמדים און ישיבה-בחורים,
און געהט ארום מיט א צדקה-פושקע אין די הייזער... אויף הכנסת
כלה. —

איך וואלט איהר דאס אלץ מוחל געוועזען, עס זאל זיין
א מ ת... עס איז אבער אינגאנצען פאלש... זי כאפט זיך טיילמאל
ארויס פון דער חברה און קאנקאנירט אינמיטען גאס ביי א שאר-
מאנקע, אדער ברעכט זיך אויס די גלידער אין די הויפען צווישען
אפגעריסענע שווארץ-קינסטלער... אויך אויף הכנסת כלה.
מיט דער צייט איז זי פאראומרייניגט, פארנאכלעסיגט און
פארווארלעסיגט געווארען...

איך וויל איהר נאמען בסוד נישט האלטען... „חבת-ציון“
הייסט די דאמע...

און, אז איך זעה זי, שטארבט זיין מיר דאס הארץ פאר
רחמנות, און עס גיסט איבער די גאל פאר כעס... און העלפען קאן
איך נישט...

איך האב קיין האפנונג נישט אפילו אויפ'ן שפאלט אין הי-
מעל! מיין הייסע בקשה: דער רבונז של עולם זאל זי אויסריי-
ניגען, צוריק פריש, געזונט און יונג מאכען, אויסרייסען זי פון דער
שווארצער חברה'ס הענט און איהר צוריק געבען דעם עהרליכען,
פרייען, געזונטען כשוף — די בקשה קאן נישט איינגעפאסט ווע-
רען אין איין ווארט, און דער הימעל שפאלט זיך נאך אויף איין
סעקונדע...

איך האב נאך אנדערע, אפשר בעסערע און וויכטיגערע
בקשות, און זיי וואלטען זיך דוקא געלאזט איינפאסען אין איין
ווארט, אין איין איינציג ווארט, — שארף, ווי דער בליץ, שטארק,
ווי דער דונער... נאך צום הימעל איז ווייט, מען מוז שרייען הויד
און — שטיוועל האבען אויערען, אקסען — לאנגע צונגען, און איך
— איך האב שטארק, שטארק מורא...

ע ק ב ת א ד מ ש י ח א

(משיח'ס ציימען.)

...אזוי, אזוי, רבותים, אלץ פאלט אפ, אלץ ווערט קאליע, אלץ
געהט צוריק לתהרובתו.

גאר איינס שטארקט זיך — דער יצירהרע! און די הוצאות
וואקסען; אחוץ דעם געהט אלץ צוריק.

אפילו די זון, זי פארלירט אויך די כחות.

איד געדענקט דאך, אינגעלוייז, האָט א זומער־טאָג געברענגט,
ווי א קאלד־אוינווען. פון ראטיהרש אָדר אַז איז מען שיעור משוגע
געוואָרען פאר היץ; מען האָט געהאַפּט אויף ל"ג בעומר, ווי א
קבצן אויפ'ן גרויסען געווינס.

און, אַז מען האָט זיך אָנגעהויבען באַדען, האָט מען זיך נישט
געקאָנט אַפּרייסען פון טייד; און אַז מען איז אַרויסגעגאַנגען, האָט
דער זאמער ביים טייד אזוי געברענגט, אַז מען האָט געמוזט צוריק
שפּרינגען אין וואַסער אַרײַן... און היינט? דאַכט זיך — תמוז,
האָ? און מיר איז קאַלט! ס'איז שוין גאַר קיין זון נישט!

איהר זאָגט, אַז איד בין אַלט, און דעריבער פּריר איד?

איהר האָט אַ טעות; קיין אַכציג יאָהר בין איד, נישט
אַלט, און מיין באַטער, עליו השלום, איז עלטער געווען, און האָט,
מיר צו לענגערע יאָהר, קיין פּוטער נישט געטראָגען.

גאַר דאָס איז אויך אמת — דאָס געזונט פאַלט אויך פון
טאָג צו טאָג; מיין פאַטער, עליו השלום, האָט קיינמאָל קיין שטער-
קען נישט געטראָגען, קיין ברילען נישט גענוצט — און איד וואָ-
קעל מיך אויף דריי פיס און טאַפּ צו מיט די הענט. און זאָגען
זאָג איד איד, אַז אפילו די הויך פון מענש ווערט אויך קלענער
פון טאָג צו טאָג. א פּשוט'ער חשבון: אַדום הראשון האָט אָנגע-
״לאָגען מיט'ן קאָפּ בין גלגל־חמה; צעהן דורות פון אַדום בין נח,
און נח איז שוין מיט אלע חיות און בהמות אין א י י ז תיבה
אָרײַן.

אונזערע זיידעס, — ווייל איהר געדענקט נישט, — פלעגן געהן איינגעבויגען, זיי זאלען נישט אַנשלאָגען אין סופּים; אונזערע אייניקלעך וועלען שוין ארומקריכען אונטער די טישען, ווי די ווערים...

אַ אידיש אינגעל האָט אמאָל גע'הרג'עט אַ לייב און אַ בער... אַ אידיש אינגעל וואָרפט זיך אַ שטיינדעלע און צוהאַקט גלית'ס שלייף... אַ געלינקט אידעלע שטעלט זיך קענען עגלון מלך מואב און דערלאנגט איהם אַזוי, אַז די שטיל זעצט זיך אַרײַן נאָך דער שאַרף... און שמשון הנבור? שוין נאָך אויף דער עלטער, אויס נזיר, אַהן האָר, גיט ער זיך אַ זאָג: „תמות נפשי עם פלשתים!“ — מיין כפרה, איך מיט די פלשתים צוזאַמען! קערט איבער דאָס גאַנצע הויז, און — אַז עס!

איהר האָט עפעס היינט אַזוינע אינגלעך, אַזוינע אידען? ! און, למשל, עס זאלען זיך צוזאַמענגעמען פון גאַנץ קרוין-פּוילען, זאַל זיין פון דער גאַנצער וועלט, אלע שופּר-בלאָזער, און זיי זאלען זיך שטעלען אונטער יריחו — וועט זיך אַ שטיינדעל ריהרען? און אַ צוים וועט יאָ איינפאלען?

אַט, יענקעל, אונזער גבור, טשאַכנאָווסקי'ס גאווה, די קרוין פון איהר קאַפּ; טאַקע אונזער יענקעל, — וואָס קאָן ער? ביים סדר שרייט ער „שפּוד חמתך“, ווי אַ לייב; פורים שלאָגט ער חמ'ען, אַז עס הילכט; „לשנה הבאה בירושלים“ רופט ער, אַז די ווענט ציטערען, — און יענע וואָך האָט ער געבראַכט אַ פעסעל וואַסער צום שלש-עודות, און האָט זיך דעם מאָרד-ביין געריהרט! און נישט נאָר די גבורים זענען אויסגעשטאַרבען, אפילו די גבירים! אין אויסלאַנד בין איך נישט געווען: דאָרט, זאָגט מען, זענען דאָ גבירים, אמת'ע גבירים; — וואָס איך האָב נישט געזעהן, ווייסן איך נישט. אָבער דאָ!

איהר גלויבט אין זייער עשירות און לייקענט אָפּ זייער חלק אויף עולם-הבא, באַשר בכּו? זיי האָבען קיין רחמנות נישט אויף אַן אַרעמאן, פאַרזאָרגען נישט קהל; אַז כלל ישראל איז אפילו אין אַ סכנה, ריהרען זיי זיך נישט פון אָרט, דאָס הייסט — זיי קאַנען, נאָר ווילען נישט טון. און איך גלויב אין זייער חלק לעולם הבא און גלויב נישט אין זייער עשירות. איך זעה, אַז אַן עושר שטאַרבט, שטאַרבט ער מיט'ן עשירות צוזאַמען; אלץ איז אַרויס:

די נשמה פון גוף, דאס געלט פון קאסע, דער קרעדיט פון גע-
שעפט — אן אויסגעבלאזען איי.

ווי אזוי איז דאס געשעהען?

עס איז קיין נשמה נישט געווען, קיין עשירות נישט געווען;
קרעדיט איז יא געווען, ווייל וואס איז קרעדיט? שמור לי ואשמור
לך: איר לאז מיר גענארען, און דו לאז דיר גענארען!
אזוי איז שוין אין דער סוחר'שער וועלט.

עורבא פרח — אויף אידיש הייסט עס: נישט געשמוי-
גען און נישט געפלויען.

הכלל, איר האלט מיר ביי מיינעם: אלץ געהט צוריק צו
תחובתו, אלץ פאלט —

יראת שמים אפילו אויך!

אמאל, למשל, זענען געווען בעלי-בתים. דאס הייסט —
פשוט'ע מענשען, אהן ספקות, אהן שאלות, אהן חקירות — און
פאר דאס פון צווייטען צד — אהן מסירות-נפש, אהן קדושה-שם,
תעניתים און גלגול-שלג. פון וויג ביז איז קבר אריין איז עס זיך
געגאנגען אין גלייכען וועג, זיך נישט אָפּגעשטעלט, אפילו זיך נישט
אומגעקוקט! גארנישט — ווי א סאָלדאט: דער רבונז של עולם
זאגט: „סטופא“ — געהט ער — דאס איז געווען, הייסט עס,
דאס אונטערלאג — דער המון-עם; פאר דאס פון אויבען, מיט
זעקס קעפּ העכער, זענען געווען די גדולים, און טאקע פון ביידע
צדדים. פון איין זייט — מסטרא דימין, הייסט עס, — גאונים
אדירים, טליתים פון סאמע תכלת, נשמות טאקע פון אונטער'ן
כסא-הכבוד! אזא אידס א מחשבה האט טאקע מקיף געווען, ווי
מיט א גארטעל ארומגענומען אלע עולמות; און אזא אידס א
ווארט — הימעל און ערד האָבען געציטערט.

פאר דאס אין צווייטען צד, זענען געוועזען אפיקורסים, טאקע
אמת'ע אפיקורסים. א מת, ווי אן עגבער — אלץ דורכגעשטאכען,
אלץ דורכגעזעהן.

פנחס כופר-הכל — אזוי האט מען איהם גערופען — האב
איר דאך אליין געקענט. גארנישט — לית דין ולית דין! און געה,
שפאר דיר מיט איהם! א מענש האט א מויל, ווי אויף שרויפען,
א צונג — חרב חדה, און האַגעלט מיט ראיות — רחמנה לצלו!
אז ער האט געקריגען א מענש אין דער האנט אריין, האט

ער מיט איהם געווארפען, ווי מיט א קארטאפעל אין אלע עולמות ;
עס האט פאר די אויגען געשווינדעלט.

און מיינט איהר, עס זענען געוועזען עולמות ; עס איז קיין
א י י ז וועלט, זאגט ער, אויך נישט דא. ער ווייזט מיר אויס
מיט ראיות ברורות, אז עס איז קיין וועלט נישט דא, א י ד בין
נישט דא, ע ר איז נישט דא, און דער שטענדער, ביי וועלכען
מיר זענען געשטאנען, איז אויך לא היה ולא נברא, — אלץ איז א
פארבלענדעניש.

אזא מענש איז דאס געווען ; מבטל געווען, אלץ מבטל גע-
ווען...

און היינט, ברידערליך ?

אויס גרויסע ! קיין גדולים פון ד ע ר זייט, קיין גדולים
פון י ע נ ע ר זייט ; קיין פשוט'ע בעלי-בתים זענען אוראי
נישט דא... פאראן מיטעלמענשען, נאָר נישט אזוינע, וואס געהען
אין דער מיט, נאָר אחינאון-אהער-מענשען, וואקעל-מענשען,
שכור'ע נשמות...

יעדערער איז „חציו שלי וחציו שלך“ ; חסידים, מיט א שפאר
ביסעל יצר-הרע, אפיקורסים, וואָס פאָהרען ביים ערשטען צאָן
וועהטאָג צו א גוטען איד, און די בריק צום סמבטיון האָט נאָר
הינטער זיך קיין איינציגער אפיקורס נישט פאָרברענט.

דער פרומסטער איד האָט דרייערליי שלחן-ערוך'ס : א שלחן-
ערוך פאר'ן רשות הרבים מיט סאמע אסורים ; א שלחן-ערוך פאר'ן
כרמלית, וואו נאָר ער און זיינס גלייכען געהט — מיט א מאסע
היתרים און א שלחן-ערוך פאר זיך אין דער היים — סאמע לע-
דיגע בלוטער מיט א י י ז התרת נדרים...

די אפיקורסים זענען אויך אזוי : דרייפאָכיגע. פיערפאָכיגע,
וויפיעל איהר ווילט אליין.

אין דער היים שאַרפט ער זיך די בריטווע צום גאָלען די באָרד
אז דער רצועה של תפלין, ביי זיך אין „רעדעל“ איז ער יוצא דער-
מיט, וואָס ער איז א גרויסער אוהב ישראל, דער עיקר מיינט ער,
די בנות ישראל... און א „מאמר“ שרייבט ער : חס ושלום, ריהרט
נישט ! צאן-קדשים, בני-נביאים, מנהגים קדושים — ממש עס
ברענט... און געה ווייס !

דאס איז אין „נגלה“ ; אין „נסתר“ איז אויך דאס אייגענע.

עס פעהלען נישט קיין מקובלים, זיי וואלטען געקאנט באשאפען גולמות, אראפברענגען משיח'ן, הייסען שניי זאל פאלען אין תמוז, און אינמיטען ווינטער זאל געהן א שלאגס-רעגען. — נאך נאך וואס טויג עס זיי? זיי ווילען בעסער ע"פ קבלה איבערפעקלען א שטיי-קעל סחורה איבער די גרענעץ, פארקויפען אן עקרה פאר ח"י זהובים א בוזכר...

א קרעמעל האבען זיי זיך געמאכט, און איינער יאגט דעם צווייטען, און די פריוונות ווערען קלענער פון מאג צו מאג... און די אפיקורסים האבען זיך אויך געעפענט א קרעמעל... אראפברענגען זיך, ווי פארצייטענס, א בת מלכה, איז היינט שוין נישט כדאי, מאכט מען זיך בעסער א פארלאג מיט קליינע יצר-הרע-ביכלעד...

קליינע פריונ'עלעד, קליינע ביכלעד, קליינע מענשעלעד... מיט א י י י זאך טרייסט איר מיר נאך: פני הדור כפני הכלב; די וועלט האט שוין אזא הינטיש פנים, אז משיח מ ו ז שוין קומען...

איבער שרפות.

יערען זומער מעהרען זיך די שרפות אויף דער האלצערנער
שראָווינץ, נאָר דאָס יאָהר האָבען מיר געהאט אַ מ ג פ ה
פון שרפות.

מען האָט נישט גערעדט פון פארברענטע הייזער, נאָר פון
גאָסען און שטערט, וואָס זענען אוועקגעגאָנגען מיט'ן רויך!
טויזענטער פאָמיליען זענען געבליבען אַהן א דאָך איבער'ן
קאָפּ, טויזענטער בעלי־מלאכות — אַהן וואַרשטאַטען, אַהן כלים
צו דער ארבייט; בעלי־בתי'שע מענשען האָבען געמוזט אויס־
שטרעקען די הענט נאָך בעטעל־ברויט.

אויך איז זיך זעלטען באַגאָנגען אַהן לעבעדיגע קרבנות.
מיר האָבען געלעזען פון מענשען, וואָס זענען אַרומגעלאָפֿען
משוגע פאר שרעק אין די ברענענדיגע גאָסען, און האָבען נישט
געפונען דעם וועג פון דער שרפה אַרויס.

פון עלטערען, וואָס האָבען אין פייער און רויך די קינדער
פאַרגעסען און געראַטעוועט א שטיק מיט שטרוי אָדער א שייטעל
האַלץ.

פון בעלי־בתים פארברענטע, וואָס האָבען געדריקט אין פאַר־
קניילטע הענט עטליכע רובעל...

ווער איז שולדיג אין דער שרעקליכער מגפה פון שרפות?
שולדיג איז געוויס דער דלות, וואָס בויט מיט האַלץ און
שטרוי, נישט מיט שטיין און אייזען.

שולדיג איז די ברענענדיגע זון, וואָס האָט דאָס אַלץ אויס־
געטרוקענט, ווי די קינדלעך.

שולדיג איז דער, וואָס איז נישט געוואָרענט געוועזען און האָט
דעם ערשטען פונק געלאָזט.

שולדיג איז דער ווינט, וואָס האָט געשפּילט זיך מיט'ן פייער

און איבערגעוואָרפֿען די פייערדיגע צונגען מיט די רויכע זיילען פון איין עק שטאָרט צום צווייטען.

נאָר שולדיג איז אויך די פאַרשטעלונג פון א „געראַטען קינד“. דאָס א י ד ע א ל פון גוטע, ציכטיגע אינגלעך, וואָס האָט נעה געוועזען אמאָל און איז נאָך נעה עד היום אויף דער פראַווינץ, וואָס איז געבויט פון האַלץ און פון שטרוי...

וואָס הייסט א גוט ציכטיג קינד? נישט אַזוינס, וואָס וואַרפט אַרויף די פאַנטאַפֿעל אויפ'ן דאָך פון נידעריגסטען הייזעל, ער זאָל דערנאָך אַרויפקריכען און זיי אראָפֿעמען; אפילו נישט אַזוינס, וואָס פיהלט אין זיך אן איבריג ביסעל כח און וויל עס אויסברענגען מיט „איבערהאַצקען“ די גאָס! אפילו נישט אַזוינס, וואָס שפּרינגט איבער דער שטוב פון איין ענגען ווינקעל צום צווייטען!...

וועה און ווינד איז דעם קינד, וואָס מען האָט געטראָפֿען רייטענדיג אויפ'ן שטאָרט־צאַפּ, אַרומשפּרינגען אויף די ברעטער, וואָס מען האָט אָנגעגרייט צו א בנין.

ציכטיג און שטיל הייסט — געהן זיין וועג מיט קליינע שפּרייז, ווי א כשר'ער איד אין שבת, נישט אַפּשטעלען זיך אין גאָס און אַז אַזויג וואַרפֿען אויף דעם, וואָס טוט זיך אַרום, בפרט נישט אַרויסכאַפֿען זיך פון שטאָרט און זעהן, זוי די בוימער וואָס סען אַדער ווי עס שאַקלען זיך די זאַנגען אין פֿעלד.

אַן איבריג מאָל באַדען, איז א זינד; א הויר, פרעהליך, קינד דיש געלעכטער, א סימן פון א „לאָבז“, פון א מאוס'ען קונדאָס! ווער שמועסט א פייה טון אַדער לאָזען א פאַפּירענע שיף אויפ'ן רינשטאַק! צו שפּילען אין באל מוז מען שוין זיין אין אמת א „שייגאָץ“...

אַ גוט, ציכטיג קינד הוירעט זיך נישט אויפ'ן בענקעל, קוקט נישט אַרויס דורכ'ן פֿענסטער, שמעהט נישט אין טיר; די איינ־ציגע באַוועגונג, וואָס איהם איז ערלויבט, איז צו שאַקלען זיך ביים דאָונען און צו דרעהען מיט'ן גראָבען פינגער ביים לערנען; זיצען אויף אַן אָרט, נישט קאָנען קיין צוויי צעהלען; זיצען שטיל, מען זאָל „זיין פאַרע נישט הערען“!

אַט דאָס איז א וואויל געראַטען קינד!

אַ מאַמע פרעהט זיך, אַז איהר קינד זעהט שוין, קיין עיז־הרע, צוים, ווי אַן אַלטער! עַל כָּל פָּנִים, ווי א מענש!

נאך גרעסער איז די שמחה, אויב עס קרימט זיך איהם אויס דער מאַרד-ביין מיט'ן פלייצעלע פון התמדה; ווער שמועסט, אויב דאָס קינד לייזט שוין אויף א געוויסער קרענק גלייך מיט'ן ערשטען בעסטען מלמד!

אן אידעאל פון א קינד איז — א ווייכער ליב, ווי א קלוסקע-לע, א געל פנימ'על, ווי אן אַקס, און א דורכזיכטיגע הויט, ווי גלאַז... דערצו מוז עס נאך זיין קרום, ווי א שופר...

אן אמת אידיש קינד הייסט עס, א רינענדיג נעזעל און טריי-פענדיגע אויגעלעך האָט עס, אויף ליימענע פיסלעך שטעהט עס, נאך עס שיינט און עס האָט טויזענט חן! טאקע א פיין, גרין ציר-בעלעלע, וואָס האָט ארויסגעשפראַצט אויפ'ן מיסט אין גשן פון מצרים...

פון די שטיל-שווייגענדיגע קינדער ווערען חתובחורים...

אַלע ארום האָבען געמאָן זייערע בשלמות: דער פאָטער האָט אויסגעפאָטשט, די מוטער — אויסגעקניפּען, פעטערס און מוהמעס — אויסגעשריען, און די מלמדים — אויסגעשמיסען א פיין חתובחור'ל...

אומזיסט באמיהט זיך די לעבעדיגע יונגער אויסצובלאָזען אינ'ם פאַרטריקענטען הערצעל עפעס א פאַרלאָנגען, א חשק צום לעבען; דער הויך פון פרישען זומער בלאָזט אויף אַש, דער מאַרד געוואָלט אויף פויל האַלץ.

דעם חתובחור בליצען אויף די אויגען אפשר דאמאָלט, ווען ער קריגט א מתנה א זייגערל, א יארמולקעלע; ווען ער מאַכט א סיום, ווען מען פארברענט דעם חמץ, אָדער ווען א איד מעג נע-מען אן איבריג ביסעל בראנפען, דאָס הייסט, פורים — המו'ען אויף פאָהיבעל! אפשר נאך שמחת תורה!

מיד און פאַרשלאָפען שטעלט ער זיך אונטער דער חופה און כאַפט זיך אויף צום מאַרגען שוין אלס יונגערמאן!

עס שפראַצט איהם נאך קיין איינציג האַר איבער דער אוי-בערשטער ליפ און ער איז שוין איינגעשריבען אין חברה-קדישא!

איידער ער געוועהנט זיך צו צו דער נייער „תבונה“, צו זיין אייגענער שטאָרט אין קלויז, צו א בעל-בית'ישער עליה — איז ער שוין א טאטע פון א קרענקליכען קינד, וואָס וועט דורכמאַכען דעם

אייגענעם קראנקען וועג, אונטער דעם אייגענעם רעגען פון צופ, רים, קניפ, דושיאך און פעטש...

נאך — מיר האלטען נאך נישט ביים קינד.

דער פאטער ווערט דערוויל אן אמת פיין בעל־בית'ל! ער מישט זיך נישט אריין אין קהל'ס זאכען; ער וויל נישט וויסען, וואס עס טוט זיך ביי דער קלפי; זיין דאגה, ווער עס איז גבאי אין בית־המדרש! ער זאגט קיינעם קיין דעה נישט, ער האט זיין ווייב, זיין שטוב, זיין גמרא אויף זיין שטענדער און זיצט זיך שטיל, ווי א טויב, נאך דער הארב ווערט גרעסער און גרעסער און אויף דער לעבער הויבט ער אן צו ליידען... מיר ווילען דעם שטילען ציכטיגען יונגענמאן נישט באגלייטען אויף זיין שטילען, ציכטיגען וועג ביז'ן קבר אריין. מיר פאר האלטען זיך ביי דער מינוט, ווען ער איז אין די בעסטע, בליהענדיגע יאהרען — א שעה'ן יונג בעל־הבית'ל, ווי געזאגט — פון אן אייר גענער שטוב, פון אייגענע ווייב און קינדערלעך, מיט אן אייגענער שטאדט אין בית־המדרש. א חנו'דיגער יונגערמאן! אויסגעוויקט, ווי א הערינגעל.

ביי די שלייפען אונטער'ן דינעם הייטעל שפרינגען ארום בלויע אדערען.

אז ער נעמט די קופערנע קווארט מיט די צוויי אויערען צום וואשען אין דער האנט אריין, ציטערען איהם די הענט. אז ער געהט איבער דער גאס אויף די שטרויענע פיסלעך, ווייסט מען נישט, צי לאמט ער, צי האט איהם א ווינט געכאפט און אויסגעקרימט!

די אויגען זענען באהעפט צו דער ערד — טאמער, חסד'שלום, קומט איהם אקעגען אן אשה!

דער קאפ איז געבויגען איבער'ן דארען ברעטעל, וואס מען רופט „ברוסט“, ער זאל, חסד'שלום, נישט דריקען די פיס פון דער שכינח!

מיט די הענט ווארפט ער נישט, עס איז קיין דרד־ארץ, קיין שטייגער נישט!

אט — א שטיל־ציכטיג בעל־הבית'ל ווערט פון א שטיל־ציכטיגטיגען קינד...

און אז דאס שטערמעל באשטעהט פון אסך אזוינע יונגע

בעלי־בתים, און עס איז געבויט פון האַלץ, און די היצען האַבען דאָס האַלץ אויסגעטריקענט, און א שבור האָט פאַרלוירען א פונק. און עס מאכט זיך דערצו א ווינט... פאַרשטעהט איהר אַליין שוין די רעשט!...

אונזער יונגערמאן וועט קיין קאן וואסער נישט טראָגען, אויף קיין דאָך נישט קריכען; קיין האַק, קיין דראַנג אין האנט אַריין נישט נעמען...

אונזער יונגערמאן שטעהט פאַר זיין אייגענעם הייזעל און ציטערט, ווי אין א פיכער! ער ציטערט, נאָר ער מישט זיך נישט... אַז דער רבונז של עולם וועט וועלען, וועט ער איבערדערהען דעם ווינט, אָדער עס וועט אַראָפּפאלען א שלאַנס־דעגען... און אויב נישט, אויב זכות אבות וועט נישט העלפען און דאָס פייער וועט צוקומען צו זיין אייגענעם הויז, דאמאָלט... א! דאמאָלט וועט ער ערשט משוגע ווערען פאַר שרעק און ראַטעווען א שייטעל האַלץ... איך האָב די באמערקונג געמאכט מיינס א באַקאַנטען זיידער נעם יונגענמאן, בשעת מיר זענען געזעסען אויף א שטיין, א שריד ופליט פון אַז אַפּגעברענטער גאס און האַבען באוויינט דעם פרישען חורבן.

— אייך איז גוט צו זאָגען — ענטפערט מיר דער יונגער־מאַן — און א י ד וויל אייך דערצעהלען, וואָס מיין פעטער אברהם'ל האָט געהאַט!

איינמאָל איז ער אַרויסגעגאַנגען שפעט ביינאַכט, שבת־צור נאַכט פון א שלש סעודות, נאָך א קענדעל פריש וואסער צום פלומפ...
ער איז א בעלזער חסיד, און בעלזער חסידים פיהרען לאַנג שלש סעודות...

היים איז געוועזען, האָט זיך זיי פריש וואסער פאַרגלוסט. ווער זאָל געהן צום פלומפ? האָט מען גורל געוואָרפען! און דער גורל איז געפאלען אויף מיין פעטער אברהם! מילא, דער גורל איז געפאלען, געהט ער.

ער געהט צו צום פלומפ, ניסט אַן א קענדעל וואסער און געהט צוריק אין איין ציטערניש, עס זאָל איהם קיין הונט נישט אָנפאַלען; וואָרים שפּאַט ביינאַכט, אז עס ווערט שטיל אין מאַרק, הערט

זיך דאס וואָיען פון די הינט פון דער פאַרשטאַרט, אז עס געהט אַ
טוידער דורכ'ן לייב.

טיילמאַל טרעפט זיך, אז אַ הונט פאַלט איין זיך דורכצור-
נפאַצירען אין גאס און אַפרייסען אַ איד אַ פאַלע.
הכלל — ער געהט.

לויפּען קאָן ער נישט, דאָס קענדעל מיט'ן וואַסער איז גענוג
שווער; אויסניסען און צוריקקומען מיט אַ לעדיגער קאָז, שעמט ער
זיך!

נו — טרעפט זיך איהם אַנס!

ער דערזעהט פון ווייטענס, אז עפעס בלישטשעט רוימליך.
„אז אַוצר“, מיינט ער, און דאָס באנייט איהם דעם כח און ער
לויפט צו מיט'ן קענדעל וואַסער! ער האָט עס קיין צייט
נישט געהאט אוועקצושטעלען!

ער קומט צו געהנטער, זעהט ער, אז משה'אהרן דעם שוחט'ס
הייזעל הויבט נאָר וואָס אָן צו ברענען; איהר קענט דאָס הייזעל?
עס וואַקסט שוין אַ יאָהר פיערציג אין דער ערד אַריין, ציגען שפּרינג-
גען אַרום אויפ'ן דאָר.

און דאָס דעכעל ברענט אין אַ זייט, אַ שפיץ פון דער שטרוי-
ענער זוים ברענט, ווי אַ ליכטעל...

מיין פעטער אברהם קלערט נישט לאַנג, גיסט ארויף דאָס
קענדעל וואַסער און גיט אַ געשריי: „געוואָלד!“ —

וואָס קלערט איהר? אַ סוף, ווי המן האָט ער געהאט!

אַ יאָהר דורכאַנאַנד האָט מען איהם געשלעפט אין פאַליציי
און אין סאַנד אַריין פאַר אַן עדות! איהר קענט מיין פעטער
אברהם? אַ ש ע ה נ ע ר עדות? ערשטענס, פאַרגעסט ער
אַראַפצונעמען דאָס היטעל — כאַפט מען איהם אַראָפּ מיט'ן קאַפּ
צוזאַמען; דערנאָך זעהט מען, אז ער איז אַריין מיט בלאַטיגע
שטיוועל, וואַרפט מען איהם אַרויס, ער זאָל זיי אַפּווישען; מיינט
ער, אז מען הייסט איהם אהיים געהן — שלעפט מען איהם צוריק
מיט זשאַנדארען. און דערווייל קאָן ער קיין צוויי ווערטער בוי'ש
נישט רעדען. און דאָ הייסט מען איהם דערזעהלען, וויפיעל איי-
לען ווייט ער האָט דאָס פייער דערזעהן, ער זאָל אַפּמעסטען אויפ'ן
טיש, ווי גרויס דאָס פייער איז געוועזען...

און ער הויבט נישט אָן צו וויסען, וואָס מען רעדט צו איהם!

און אז ער פארשטעהט שוין, וואָס מען פאַרלאַנגט און וויל מעסטען.
דערזעהט ערשט דער בורמישטש, אז ער האָט פאַרסמאָלעטע הענט
און וואַרפט איהם ווייטער אַרויס — ער זאָל זיך אָפּוואַשען די
הענט און נישט איינריכטען דאָס גרינע טישטויך! ... וואָס קלערט
איהר, עס האָט געדויערט א יאָהר; מײן פעטער אברהם האָט נישט
געהאַנדעלט, נישט געלערענט, נישט געגעסען, נישט געשלאָפּען און
איז אריינגעפאלען פאַר צרות אין א קרענק!

אַמבעסטען — זאָגט מײן זיידענער יונגערמאַן — איז פאַר
א איד זיך נישט אריינצומישען! נאָר פון ווייטענס!
זעהט ער — עמיץ שלאָגט זיך אין גאַס — פלטה!
מען רעדט א הויך וואָרט, מאַך פיס!

נעהט ביינאכט און עמיץ ברעכט שלעסער — טראָג דיך
אַפּ!

פון נישט, האָט מען קיינמאָל קיין חרטה נישט! ...
נאָך לאנג רעדען און שפּאַרען זיך האָט ער מיר אפילו מודה
געוועזען, אז עס וואָלט נישט געווען קיין לאַך אין הימעל, ווען זיין
פעטער אברהם'ל זאָל נישט געוועזען פאַרגעסען אויסצוטון דאָס
היטעל באַלד אויף דער שוועל פון מאַגיסטראַט, אז עס וואָלט גאָר
קיין עולה נישט געוועזען, ווען זיין פעטער אברהם'ל זאָל זיך גע-
וועזען פריהער אָפּוואַשען די הענט און אויספוצען די שטיוועל
(פאַרקערט מיינט ער: פריהער אויספוצען די שטיוועל און דערנאָך
אָפּוואַשען די הענט).

ער איז מודה, אז „דינא דמלכותא דינא“ און אויב דאָס מלכות
וויל, אז די פאָדלאַגע אין מאַגיסטראַט און דאָס גרינע טישטויך
דאַרט זאָלען זיין ריין, דאַרף מען נישט דוקא טון פאַרקערט.

נאָר א איד זאָל געזונט זיין, „ווי א פויער“, איינשרייבען זיך
אין פאָזשאַרנע קאָמאַנדע און אַרויפּשפּרינגען בשעת מעשה אויף אַ
ברענענדיגען דאַך, דאָס איז נישט מעגליך!

דאָס א י ז נישט און עס ו ו ע ט נישט זיין!

„ווי הייסט“?

אַרום אונז האָט זיך דערווייל פאַרזאַמעלט א רעדעל פון
„נשרפים“ און „נשרפ'טעס“ (די לעצטע זענען געשטאַנען אָפּגע-
רוקט פון דערווייטענס) און אלע האָבען מודה געוועזען, אז א איד

קאָן נישט געזונט זיין, ווי א טערק, למשל, וויל א מענש מיט תורה.
קאָן באין אופן נישט זיין אזוי מגושם'דיג!

— א ירא שמים — רופט זיך אַן א מלמד — מ ו ז זיין א
כשל ברך!

— אַז מען זיצט און לערענט — מאכט א צווייטער — אַז
מען פיהלט נאָר א טעם אין לערנען, קאָן מען שוין נישט אזוי
אכטונג געבען אויפ'ן גוף! ווער עס וויל געזונט זיין, דער מוז עסען
צו דער צייט, שלאָפען צו דער צייט, שפאצירען געהן א שעה —
דאָס איז אלץ נישט פאר קיין איד געמאכט געוואָרען...

— אַיד געה איינמאַל אין יאָהר — זאָגט א דריטער — צו
תשל'ך, האָב איד די והותר!

— אויף מיין וואָרט — שווערט זיך עמיץ — אז שבת דאָר-
נען געהן, איז מיר אויך טיילמאַל שווער; די שול איז ווייט,
און געה גלאַט איבער דער גאַס! גאָרנישט? ! געה איבער די גאַס!
וואָס? דאווען איד טיילמאַל ביחידות...

— רבותי, — האָב איד זיי געענטפערט, — לעגט נישט דעם
גאנצען בייגעל אויף דער תורה! די תורה איז דאָ וועניג וואָס
שולדיג... צי טוט נישט דאָס זעלבע דער אידישער שניידער, שוים-
טער, האַלץ-העקער, שטיין-קלאַפער און אלע אידישע בעלי-מלאכות?
צי זיי, וואָס האָבען נישט צו טון מיט סאַמע תורה און יראת שמים,
וואָס פיהלען נאָר א טעם פון א שניט און א פאַלבאַנע — צי זיי
אַרבייטען מיט א סדר, צי זיי עסען, שלאָפען און רוהען צו דער
צייט?

— אמת, — איז מיר עמיצער מודה, נאָר דער אַווענט איז
צונעפאלען און איד זעה נישט ווער—, דער אידישער דרך איז
שוין אזוי, אלץ ביז די לעצטע כחות...

— עס איז אָבער נישט גוט אזוי, זאָג איד, און וויל זיי אויפ-
ווייזען, אז אירען אין ארץ ישראל זענען געוועזען געזונט טאָקע
„ווי די פויערען“, אז זיי האָבען אויך מלחמות געפיהרט, גבורות
געוויזען, ווי אלע מענשען געלעבט.

איד וויל דורכגעהן די געשיכטע פון אברהם אבינו, וואָס האָט
די ערשטע מלחמה געהאלטען מיט פינף מלכים, ביז די חשמונאים,
וואָס האָבען די גריכען געשלאָגען... איד וויל מיר צולאָזען, דער-
היצען, ציטירען ציפּע דער שניידערניס רייד:

„פארוואס קומט גרעדן, זאלען זיי מיר זאגען.
נאר געלעניש — זאכעניש, נאר חול'ה-מאגען ?
גבריא'ל'טשע, איד פרעג דיר, פארוואס ?

צי זענען געוועזען אויך שוואך און אהן אטעם
יעקב אבינו'ס עשרת השבטים ?
געדענקסט ? אז א קול זאל דערלאנגען
בין פרעה'ן, צום פאלאץ, געדענקסט דו, גבריא'ל ?
פרעה, פאר שרעק — א טאלעץ פון דער שטול...
און היינט'זשע — דאס שפרינגען אויף זאנגען ?

און וואס איז געוועזען, זאג, שמשון חגבור ?

איד האב געוואלט רעדען און רעדען, פון רוד'ס דריי גבורים,
וואס האבען זיך דורכגעשניטען דורך א מחנה פון שונאים און
געבראכט דוד'ן פריש וואסער ! פון אהוד... פון טויוענט אנדערע ;
עס האט זיך אבער אויסגעוויזען, אז איד רעד אומזיסט.

זיי ווייסען דאס אלץ.

— בא, בא. — מאכט אן אלטער איד מיט א וואונדערליכער
העל'זילבערנער בארד — בא, בא גיט אונז א לאנד ! גיט ערד,
גיט דערפער, גיט פרישע לופט...

— אידען, — שרייט עמיץ דורכגעהענדיג, — אידען, מעריב
דאוונען !

דער עולם איז זיך צוגאנגען און דאס איז מייז גליק געוועזען ;
די צונג איז מיר, ווי א האלץ געווארען, נישט איבערצודרעהן !

די נייע באוועגונג.

אין מערב־איראפא, צווישען די שווערבאוואפענטע פעלקער, וואס אטעמען קוים אונטער דער שטאלענער לאסט; אין מערב־איראפא, וואו די פרעסע פון האס צווישען פעלקער, רעליגיאנעז, ראסען און קלאסען רייסט און בייסט מיט ווילדען כעס דעם איי־זערנעם נאטארדניק; וואו די רעגירונגען גוצען דעם אנטיסעמי־טיזם אלס דונער־אבלייטער פאר די גאלדענע פאלעזן, וואו קינד און קייט ווארפט זיך אין וויסטע חלומות פון דינאמייט... אין מערב־איראפא באמערקט זיך אצינד א נייע באוועגונג...

איבער'ן ווילד־ברויזענדען ים פליהט א טויב מיט א גרינעם בלאט פון שלום.

עס מאכען זיך איבעראל מאראלישע געזעלשאפטען, וואס ווילן לען, עס זאל אויפהערען דער אייביגער קריג צווישען רעליגיאנעז, פעלקער, ראסען און קלאסען; מענשען זאלען אוועקלעגען דאס מער־דערישע געוועהר פון האנט; יעדערער זאל אוועקלעגען דעם קאל־טען רשע — דעם עגאאיזם; מענשען זאלען אנהויבען לעבען מאַר־ראַליש, — מיט יושר, מיט רחמנות...

זיי גלויבען אין דער מאראליטעט, וואס איז נישט דער אפגלאנץ פון דער בלאנקער שווערט, וואס שטעקט נישט אין קרופס קארטעטשען, וואס האלט זיך נישט אין דער געביילטער פויסט און געהט נישט האנט אין האנט מיט אייגעננז, שאוויניזם און רע־ליגיאנסי־האס!...

און זיי גלויבען, אז דער מענש מוז זיך אויפכאפען פון דעם וויסטען שלאף און דערזעהן דאס ליכט, וואס שלאגט איהם אין די אויגען! ער מוז דערפיהלען, אז ער איז מענטש, און אז נישט

דער עגנאזיס מיט געגעל און באקציון, נאך די ריינע מענשליכע מאדעליטעט דארף זיי דער קאמפאס, צו פיהרען זיין שיף איבער'ן ים!

איהר שאקעלט מסופק מיט די קעפ! אונזער פעסימזם, וואס איז ארויס, ווי א הונט-שוואם אויפ'ן מיסט פון די לעצטע צייטען. איז א נאכטגעוויקס און דרעהט זיך אוועק פאר יעדען ליכטיגען שטראל...

און דער עיקר — עס איז דאך געגען די לעצטע פוסקים! געגען דארוין, ספענסער און ליפערט, געגען די דריי זיילען, וואס האלטען אונטער די בילדונג אפילו אין ישיבות און בתי-מדרשים. מען זאגט, אז דער אייגענער בטל'ישער לץ, וואס האט געדויערן אויף דער האנט, ווי אזוי פראנצויזען און פרייסען האבען מלחמה געהאלטען, און האט, מיט א ש פ י א אויף דער האנט, דערמאנקען עטליכע ראטעס סאלדאטען פון ביידע צדדים, האט אמאל אויך אויסגעטייטש, פון וואנען עס נעמען זיך אזויפיל פאר שידענע מאדען אין ווייבערשע קליידער.

יעדער פאבריקאנט — זאגט ער — האט שמעהן א פעסעל מיט מוסטער-שטיקלעך; וואס אמאל כאפט ער ארויס א מוסטער, ארבייט נאך א סחורה און — עס ווערט א נייע מאדע! און, אז ער האט דאס גאנצע פעסעל געענדיגט, דרעהט ער עס איבער קאפויר, און עס קומט ארויס ג א ר א נייע מאדע, וואס די באבע-יאכנע האט נאך געטראגען.

איד ווייס נישט, ווי אזוי עס געהט צו ביי פאבריקאנטען, נאר אין דער פילאזאפישער אינדוסטריע איז זיכער אזוי! אלטע סיסטעמען שטעהען אויף תחית המתים און ווערען צוריק די נייעסטע מאדע...

אין א צייט ארום פארלירט די נייע סיסטעם דאס געזונט, הויבט אן הוסטען, קריגט אסטמא — פאלט אוועק, שטארבט און ווערט באגראבען, און אויף איהר ארט שטעהט אויף א נייער שוכד עפר; א נייע פילאזאפיע פון דער באבע-יאכנעס צייטען — און די באבע יאכנע, אויב זי לעבט נאך, טאנצט פון פרייד, אז איהר צייט איז צוריקגעקומען!

דאכט זיך, אז „כל דאלים גבר“ (ווער עס איז שטארקער, ביי דעם בלייבט עס!) איז אן אלטע פילאזאפיע, נאך פון אדם הראשון'ס צייטען... אן אמת'ע, נאקעטע וואלד-פילאזאפיע — אלץ ווענדט זיך אין דער פויסט. די וועלט איז א קניזש; ווער עס איז שטארקער, בייסט פריהער אריין; ווער עס האט א ברייטער מויל און בעסערע ציין, רייסט אפ א גרעסער און א בעסער שטיק... אדער ווי מען פלעגט זאגן: אויף דער וועלט איז, ווי אויף א חתונה — כאפ און פרעס, כאפ און זויף!

די סיסטעם איז אזוי אלט, ווי דאס ווילדע לעבען. נישט איינמאל האט זיך אפילו שוין געדאכט, אז די מאראל ליטעט, אז דער יושר פון ציין-און-נעגעל איז אפגעשוואכט, אפ-גענוצט; אז מיר האבען די „טייערע שמאטע“ אין ארכיוו אריין-געלעגט, וואו זי איז שוין מיט שימעל באוואקסען; אז מיר מענשען, האבען שוין איינגעזעהן, אז דאס פאסט נאך פאר ווילדע חיות און נאך נאקעטע ווילדע לייט; אז מיר דארפן זוכען אונזער גליק אין עפעס אנדערש, עפעס גרעסערס, העכערס... און דאך — האט זיך נאך אזוי געדאכט! די פילאזאפישע פאבריק קאנטען פון ניינצעהנטען יאהרהונדערט: דארוין, ספענסער, ליי פערט און אלע זייערע נאכשלעפער און נאכשטופער האבען די מאדע באנייערט!

דארוין האט באמערקט, אז דורך ערציהען, לעבען אויף א גע-וויסע ארט, אין א געוויסען קלימאט, אין געוויסע באדינגונגען — פארענדערט זיך דער קערפער פון מענשען און חיות, און דערפון איז איהם איינגעפאלען צו באנייען די אלטע לאמארקישע סיס-טעם, אז גאט האט קיין באזונדערע מינים נישט באשאפען, אז פון זיין האנט איז נאך איין לעבען ארויס; אז די אלע מינים, משפחות און סארטען קומען ארויס מיט דער צייט — איין מין פון צווייטען, איין סארט פון צווייטען; און דאס ווענדט זיך אין די פארשידענע פארענדערונגען, וואס מאכען זיך אינ'ם לעבען... נו — וואס שאדט עס אונז? וואס זאל אונז דער פוסטער יחוס? אדרבא, עס איז מעהר כבוד, אז מיר האבען זיך אליין אויסגעארבייט, אליין מיט דער צייט פאר מענשען געמאכט, דעם עק פארלוירען און אזויפיעל שכל, אזויפיעל יושר באקומען! נישט איינער זוכט אפשר אין שלאף דעם עק, ווי אז אלטער דייטש די יארמולקע, נישט

איינעם חלומ'ט זיך דער וואלד... נאך מיט דער צייט וועלען די חלומות און דאס זוכען דעם נעכטיגען טאג אויפהערען, פאר-שווינדען...

אמת איז, אז אין „בראשית“ איז די מעשה אנדערש דער צעהלט... נאך „מעשה בראשית“ איז נישט געשריבען פראסט „כדבר איש אל רעהו“ — עס איז פול סודות; א י ד זעה עפעס אנדערש, יענער עפעס אנדערש און דער אלשיך — עליו השלום — אויך עפעס אנדערש... ווער ווייסט, אפשר מיינט גאָר ד א ס דער פסוק... א קשיא אויף א מעשה! אז „חמץ“ קאָן זיין על פי קבלה דער יצר הרע און „מצה“ דער יצר טוב, כאָטש זיי שטעהען ביידע נישט אין מעשה בראשית, קאָן „חזה“ זיין די פאנטאזיע, וואָס טרייבט דעם מענש צו זוכען נייע אמת'ען, נייע וועגען; דער „עץ הדעת“ — די קולטור און די שלאָנג — דער „סקעפטי-ציזם“, דאָס מסופק זיין, דאָס אומרוהיגע פרעגען: פארוואָס און פאר ווען, דאָס וואָס לאָזט אונזער פאנטאזיע נישט שלאָפען און נויט זי, זי זאָל אלע רגע אויפשטעלען נייע סיסטעמען, נייע הייזלעך פון קארטען, „אויף וועלכע דער פויערישער שכל הישר דארף נאָך א בלאָז טון, זיי זאָלען אומפאלען“...

פארציטענס וואָלט מען אזא דאָרווין פארברענט. אין היינטיגע קאלטע צייטען האָט ער אויסגעלעבט זיינע יאהרען און גע-פונען נאָך א גאטסגעלעהרטען, וואָס האָט אויסגעגלייכט דעם פסוק, ער זאָל פאסען צו זיין טעאָריע; גאטירליך — דעם פסוק צוליעב. —

נאָך דאָרווין איז געפאלען אויף נאָך אז המצאה. וואָרים די שאלה איז: פארוואָס ווערען טייל פארענדערונגען פארשוואונדען און אנדערע האלטען זיך שטאַל און אייזען? מיר ווייסען, אז נישט איינמאָל ווערט געבוירען א קאלב מיט צוויי עקען, אָדער מיט צוויי קעפ, מיט זעקס פיס — פארוואָס בלייבט פון דעם אלעם קיין זכר נישט, און פארוואָס, אז עס האָט זיך נאָך באַוויזען א האָרן, האָר בען זיך באלד אלע בהמות פארקוקט און הערנער באַקומען? אויף דעם איז די תשובה: כל דאָלים גבר! דאָס לעבען איז אַן אייביגע מלחמה, איינער מיט'ן אנדערען, איין מיט'ן צווייטען און איין משפחה מיט דער צווייטער... אלע שלאָגען זיך שטענדיג און גובר איז דער שטארקערער — דעריבער איז דאָס קאלב מיט איבריגע

פֿיס נעלם געוואָרען, ווייל פֿיער פֿיס איז איבער גענוג, במרמ — איין קאָפּ! נאָר דער אָקס מיט'ן האָרן, וואָס איז געוואָרען א שור נגח, האָט זיך טאַקע געמעהרט און געפרוכפערט, אזוי לאַנג און אזוי ברייט, ביז עס זענען געוואָרען א וועלט אָקסען מיט הערנער און די רעשט אָקסען אַ ה ז הערנער זענען נעלם געוואָרען — אויסגע'פּגריט אָדער אויפגעפרעסען געוואָרען פון אנדערע בהמות, ווייל פון פרעה'ס חלום זעהט אויס, אז אמאָל האָבען די קיה איינכ דאָס אנדערע געגעסען, נאָר מענשען צוגלייך! פון וואנען עס האָט זיך דער ערשטער האָרן גענומען, דאָס ווייסט דער טייפּעל, גענוג — אַ האָרן האָט זיך באוויזען און דער ערשטער גליקליכער אָקס, וואָס האָט'ן געקריגען, האָט מוצא חן געוועזען ביי די קיה, ער האָט געד האָט אסך קינדער און האָט זיי אלע פאַר'ירש'ענט דעם האָרן... טרעפט זיך אמאָל איינס ווערט געבוירען מיט א גאָלען קאָפּ — געהט עס לאַבד, — ווי איינער אַהן כלי-זין אין דער מלחמה מיט שטאַרק באוואַפענטע! טכוירען, למשל, האָבען אמאָל געלעבט, ווי אלע אנדערע חיות ובהמות; פֿלוצלונג האָט איין טכויר אָנגעהויב כען צו שוויצען מיט א ריח — ווי פון א בעל-תשובה, לעבען וועל-כען עס קאָן אפילו קיין צדיק גמור נישט איינשטעהן... מיט דער צייט האָט מען אלע טכוירען אויפגעגעסען, נאָר פאַר ד ע ס ט כ ו י ר איז יעדערער אנטלאָפּען, און ער מיט זיינע יורשים זענען געבליבען לעבען, און זיי מעהרען און פרוכטפערען זיך, אז מען פיהלט זיי שוין אפילו אין דער ליטעראַטור... פּאָקשיווע (אָדער ווי די „ליטוואַקעס“ ווילען: קראָפּעווע) איז אמאָל געוועזען א געוויקס, ווי אלע געוויקסען, נאָר פון דער העלער הויט האָט איין פּאָקשיווע אָנגעהויבען צו שמעכען און צו בריהען; מיט דער צייט האָט מען אלע מינים פּאָקשיווע צומראַטען, אויסגעריסען, נאָר די בריהענדיגע און שמעכענדיגע זענען געבליבען! און אזוי אלע חיות ובהמות! טייל פערד האָבען אפשר אמאָל קיין עקען נישט געהאט, נאָר די אַהן עקען האָבען זיי די פליגען געפרעסען, און נצול איז געוואָרען נאָר דאָס פערד, וואָס האָט זיך געקאָנט קראָצען מיט'ן עק ביז'ן קאָפּ.

הכלל — א מלחמה און מען דאַרף נאָר גוט כלי-זין!
נאָר כלי-זמן דאָס אלץ איז נאָר נוהג און וואָלד און פעלד,
צווישען חיות און בהמות, אַרט מיד נישט; לוינט אפילו נישט

צו דערנעהן, פון וואנען עס האבען זיך גענומען די ערשטע פאר-
ענדערונגען — דער ערשטער האָרן, דער ערשטער שווייס, דער
ערשטער עק... נישט כדאי זיך דעריבער דעם קאָפּ צו פאָרדעהען.
מיר זענען שוין ל א ג נ פון וואָלד אַרויס, און ביי אונז, דאָכט
זיך, איז גאר פארקערט. אַט האָט ושתי א האָרן באקומען, דאָכט
זיך, א וואויל כל־זין אין דער מלחמה צווישען מאַן און ווייב און
בכלל צווישען ווייבער, און דאָך — איז דער מוסר שטאַרקער
געוועזען פאר'ן האָרן: אהשורוש האָט איינגעזעהן מיט'ן שכל פון
זיינע עצה־געבער, אז א ווייב דאַרף פאַלגען א מאַן, אז יעדער מאַן
מוז האָבען צו שאַפּען ביי זיך אין דער היים, אפילו ווען ער איז
אַזוי קלוג, ווי אהשורוש, און דערביי נאָך אַזוי שכור, ווי ער; אז
אויב ער הייסט, די פלונית'טע זאָל אַריינקומען גאר עליפּיפּשט.
א ה ז אן איינהיל... אמת איז, אז די ממשלה, וואָס א מאַן האָט,
איז כל־זמן דאָס ווייב איז אין שטוב נישט אַזוי פעסט... נאָר דער
„יושר“ האָט פאַרט נוכר געוועזען דעם האָרן, און ושתי האָט גע-
מוזט אַפטרעטען אסתר המלכה'ן די קרוין.

עס ווערען גאנץ אַפּט געבוירען מענשען מיט צו שאַרפע ציין,
צו האַרטע פּויסטען, אָדער מיט נשמות פון טכורען און פוקסען —
נאָר מיר האָבען שטענדיג געמיינט, אז פאר זייערטוועגען טאַקע
האָבען מיר קרימענאַלען, ארעסטען, און טיילמאַל (בסוד זאָל עס
בלייבען) א בינמעל הייסע ריטער, ביז מען ווערט פון זיי פטור...
אונזער לעבען, האָבען מיר געמיינט, רינט שוין כמעט אַזוי קלאָר,
ווי א וואסער... עס פ א ל ט אַמאַל אריין א שטיינדרעל, מאַכט
עטליכע רעדלעך ארום זיך, נאָר באלד ווערט עס פארשוואונד-
ען מיט די רעדלעך צוזאַמען, דער שפיגעל גלייכט זיך אויס און
רינט ווייטער אַזוי ריין, אַזוי קלאָר, ווי דער הימעל... טיפער איז
אפילו קאַלט און פינסטער, און דער העכט לאַזט דעם קאַרפּ נישט
שאַפּען. נאָר מיט דער צייט, האָט מען געמיינט, וועט מען דאַרט
אויך אַריינקוקען... מיט דער צייט וועט דער מענש איינזעהן, אז
די ערד קאָן ערנעהרען צעהן מאָל אַזויפילע מענשען, ווי עס איז
דא אַויף דער וועלט, אז מיר דאַרפען אנשטרענגען אונזער אינטער-
לייגענע, נישט איינער זאָל דעם צווייטען ארויסרייסען פון מויל,
נאָר מעהר באנוצען די נאטור־קרעפטען, וואָס דינען אונז נאָך אין
נאָר א קליינעם פראַצענט. מען האָט געמיינט, אז איינער וועט

ארויסנעמען די הענט פון צווייטענס טאש, דער צווייטער וועט אויפהערען צו רייסען דעם ערשטענס נאָז, און זיי וועלען זיך ביידע נעמען צו די וואסער-פאלען, וואָס רוישען, הילכען, און בייזערען זיך, פאַרוואָס זיי פאַרלירען אַזויפיעל קראַפט אומזיסט... מען האָט גערעכענט, אז אַט, אַט וועט ישעיה'ס נבואה פון אייביגען פרידען מקוים ווערען און אויף דער וועלט וועט ווערען א געקושעריי, א געהאלזעריי, אז מלאכים אין הימל וועלען אונז מקנא זיין...

זענען אבער געקומען ספענסער און ליפערט און האָבען גער-
זאָגט: לאַ כּי! די צוויי פילאָזאָפּען, מיט א הונדערט נאָכשטור-
פער, ווייזען אויס, אז אויסער דעם, וואָס מיר קומען אַרױם
פון וואַלד, מוזען מיר נאָך אייביג שוין לעבען לויט דעם שלחן-
ערוד, וואָס איז אין דעם וואַלד נוהג... און דער שלחן-ערוד האָט
נאָר איין פאַראַגראַף: כל דאֵלים גבר! ואידך — פירושא (די
רעשט איז נאָר א פירוש): פויסט, נעגעל, באַקציון, רציחה, מסירות,
פאַלשקייט — וואָס איז אַהר ווילט אליין...

די אייגענע שווערט "ענגט איבער אונזער קאָפּ אויך! די
פויסט איז ביי אונז אויך יושר און עהרליכקייט צוזאמען! דאָס
גאַנצע לעבען, אפילו דאָס מענשליכע, איז אַן אייביגע
מלחמה... יוסל מיט שמואל'ן, אידען מיט קריסטען, פראַנצויזען
מיט דייטשען, ווייסע מיט שוואַרצע, מיט געלע — אַלע מוזען זיך
שטענדיג רייסען ביי די האַר, צופען ביי די נעז, און ווער עס איז
שטאַרקער, דער בייסט פעסטער אינ'ם קניזש...

די פויסט איז אַלט, ווי די וועלט, ווי דער וואַלד מיט זיינע
חיות רעות! נאָר די סיסטעם האָט אַ נײַעם נאָמען! די
ח"י גדולים קומען נאָך דאַרוויינ'ען: „דער קאמפף אום דאס ראַזיון“.
הייסט עס! דאָס איז דער העכט, וואָס שווימט אַרום אין ספּעכ-
סער'ס וואַסער, דאָס איז די ראָפּוכע, וואָס גראַבעלט זיך אַזוי אומ-
געלומפערט אַרום אין ליפערט'ס שווערען שליים...

אַן אייביגע מלחמה צווישען מענשען, פעלקער און ראַסען!
און דו מיש דיך נישט, יעדער דאַרף פאַר זיך זאָרגען!
עס איז שוין אַזוי, עס מוז און עס דאַרף אַזוי
זיין!

און עס איז אַ גאנץ איינפאַכע סיסטעם:
די גריכען האָבען אַמאָל געטויט קראַנקע און פעהלערהאַפטע

קינדער, עס זאל ארויס א דור פון סאמע גבורים, און דער ניינצ
צעהנטער יאהרהונדערט וויל מיט דער פייערדיגער קאנקורענץ
אויסברענגען אלע שליםול'דיגע מענשען, עס זאל ארויס א דור מיט
סאמע דורכגעטריבענע שווינדלער...

דאס לעבען איז אן אייביגער קריג — ווער עס פאלט, איז
אוראי שכור געוועזען, אדער עס האט זיך איהם אינמיטען דערינען
פארנלוסט צו גענעצען... דאס לעבען איז א „מאקאטווער דראג“,
אויסגעשמירט מיט זיף; ווער עס כאפט זיך ארויף, באקומט א
צילינדער מיט א זיינערל...

און מיט דער צייט וועלען אלע קאנען קריכען!

דער עגאאיזם, דאס אייביגע פערזאנען נאך זיך אליין, דאס
אנפילען נאך דעם אייגענעם מאגען — אט דאס זענען, לויט דער
פילאזאפיע, די געשיכטליכע הייווען, אויף וועלכע עס יעהרט די
מענשהייט, און אהן וועלכע זי וואלט געבליבען ליגען, ווי אן אויס-
געטריקענט שטיקל טייג אין עק מולטער — אצינד הויבט עס זיך
און וועט באלד אריבער איבער דער ראנד! „די אייגענליעכע“ אט
דאס איז, לויט ספענסער און ליפערט, די שפינערין, וואס זיצט
ביים אייביגען רעדעל פון דער צייט, און שפינט אונז די ציוויל-
ליזאציע!

אפשר שרעקט אייך, וואס דער שמאץ איז ברודיג פון ארע-
מען שווייס און רויט פון אומשולדיגען בלוט? וואס מאכט עס אויס?
פון דעם שמאץ קומען דאך ארויס אזוינע שלאפרעק, פרעק און
זיידענע קליידער פאר א צעהנדליג אויסדערוועהלטע... אייביגע
מלחמה, אייביגע קאנקורענץ צווישען מענשען, פעלקער און ראסען;
און מענשען, פעלקער און ראסען וועלען אזוי לאנג אראפפאלען,
ווי פוילע עפעלעך פון בוים, ביז עס וועלען בלייבען סאמע פעהיגע
מאנשעסמער פאבריקאנטען!

איהר פרעגט, צי דאס איז מאראליש?

— מאראליש? ענטפערט אייך די פילאזאפיע, איז דען דא
א מאראליטעט? און אונזערע פילאזאפען זענען קלאר אין דער
סאציאלאגיע, ווי ביי זיך אין דער היים און וועלען אייך פארשיטען

מיט א מיליאן פאקטען, ווי א וואלד מיט שישקעס, און מען וועט אייד באווייזען, אז יעדעס פאלק האט אין יעדער צייט און אויף יעדען ארט אנדערע דעות, אנדערע מדות, אז וואס ביי איינעם איז רויט, איז ביים צווייטען גרין, וואס איינער האלט פאר א מצוה, האלט דער צווייטער פאר אן עבירה... ווי קאן זיין א מאראליטעט? ווי קאן זי דינען אלס טאטאז אין אונזער מאשין, זיין א לאקאמאטיוו, וואס פיהרט די וואגאנען פון דורות?

ביי אונז מעסט מען אויף איילען און קווארטען און מען וועגט אויף לויטען; אין רוסלאנד ווערט געמאסטען אויף ארשינען און טשעטווערטעס און געוואויגען אויף זאלאטניקעס; אין איראקא איז אנגענומען געווארען דער פראנצויזישער מעטער מיט'ן קילא... ווילדע מעסטען אויף דער האנט און טייל ווייסען גארנישט צו וועגען... און פונדעסטוועגען וועט קיינעם נישט איינפאלען צו קלערען: טאמער איז גאר קיין מאס און קיין וואג נישט פאראנען? מיר האבען ציפערען ביז 9 מיט איין 0; אמאל האט מען געזעהלט ביז צוואנציג, די רוימער האבען געהאט עקסטרא ציפערען פאר צוואנציג, דרייסיג א. ז. וו.

טייל ווילדע קאנען מעהר נישט צעהלען, ווי ביז פינף, זעקס הייסט שוין אסד, אדער מען זאגט: פינף און איינס... און פונדעסטוועגען איז קיינער נישט מסופק, אז צוויי און צוויי איז דאך נאך פיער, נישט דריי און נישט זיבען...

מיר נוצען געלט פון קופער, זילבער און גאלד; אין טייל לענדער באנוצט מען אויך ניקעל. די גריכען האבען געהאט מטבעות פון אייזען, ווילדע שטאמען האנדלען און טוישען אויף גרינע שטיקלעך גלאז, מושעל, ביסלעך ריין, און פונדעסטוועגען זענען מיר זיך אלע מקריב פאר געלט, און ווייסען, אז געלט עקזיסטירט... נאך, אז עס זענען פאראנען פארשידענע מנהגים און דעות ביי פעלקער, ווערט שוין דער עולם מסופק, צי עס איז פאראנען א מאראליטעט, קאן שוין זיין, אז „איוב לא היה ולא נברא“, אז נישט — שמעקט די מאראליטעט טאקע אין דער פרייער קאנז קורענץ — אין דער זיפ, וואס לאזט ארויס די קליינע און דראכע און באהאלט די גראבע, גרויסע און פעטע... אין דער זיפ, וואס וועט אונז מיט דער צייט אויסשאקלען הונדערט מיליאן ארבייטער און עטליכע מאנשעסטער פאבריקאנטען...

וואס האט די מאַראַליטעט פאר'ן אַרעמען אומגליקליכען, וואָס פאלט אונטער דער לאַסט? נישט מעהר, ווי א היתר: קריד אויך!
כאַפּ אויך! גלייך מיט'ן בעל-הגדה, ווייסט זי נאָר: „נעם די מצה!“ דער קניזש ליגט אינמיטען גאס, כאַפּ דיך צו!

און עס האָט זיך געדאַכט, אז דאָס איז א גוטע פילאָזאָפיע נאָר באַר רייכע לייט אָדער פאר שטאַרקע פעלקער, אז די פילאָזאָפיע קאָן נאָר ליגען אין אן אָנגעשוואַלענער ברוסט-טאַש און זיין אונטערנעשפאַרט מיט א וואַלד פון באַגעטען, אז אַרעמע לייט און שוואַכע פעלקער, וואָס קאָנען לייכט אונטערנעהן אין דער אייביגער מלחמה, וועלען זיך האַלטען אָן די אלטע מענשליכע אידעאלען. אז דעם אלטען יושר, אָן דער אלטער מאַראַליטעט...

עס האָט זיך אבער אַרויסגעוויזען, אז עס איז א טעות... ווי געזאָגט, קומען שוין היינט ספענסער און ליפערמ אין בית-המדרש אַרײַן, מען שטודירט זיי אין אלע ישיבות...

דער געוועזענער פרוש, וואָס האָט געלעבט פון תעניתים, ווייסט שוין היינט, אז דער בעסטער אבר פון א מענש איז דער מאַגען, אז אלע אנדערע אברים זענען משרתים, אז נאָר ער, דער מאַגען, מאכט די געשיכטע, אז נאָר אייגענליכע שפינט די קולטור!

אויף ספענסער'ס קני וועט אויפגעצויגען ווערען א נייער דור פון סאַמע כאַפּערס...

ווי אזוי דאַרף מען דערצייהען קינדער?

קינדער — זאָגט ספענסער — דאַרף מען דערצייהען אויף אזא'ן אופן, אז זיי זאָלען קאָנען גליקליך זיין... זיי זאָלען קאָנען אויסנוצען דעם גאנצען נחת, וואָס די נאַטור וועט זיי געבען, זיי זאָלען זיין, ווי א שוואַם, איינצוואַפען דאָס גאַנצע פאַרגעניגען, וואָס זיי וועלען געפינען אויף זייער וועג...

וואָרים — אָן יעדערער וועט האַבען זיך אין זיין, וועט אלע-מען מיט זיין, — מזהסתם!

ספענסער און ליפערט ווערען אונזערע נייע געטער!

נאך דאס איז אויך נישט קיין נייעס!

די יונגע עגיפטיאנערין, וואס מען האט יאהרדיעהרליך אריינגעווארפען אין נילוס אלס קרבן פאר'ן הייליגען טיך, האט אליין אויך געגלויבט אין זיין הייליגקייט...

די אמעריקאנישע שקלאפען האבען זיך געשלאגען אין איין שורה מיט זייערע בעליבתים געגען די, וואס האבען זיי געוואלט באפרייען.

אונזערע א ל ט ע פויערים זאגען נאך, אז עס איז בעסער צו ארבייטען „פאנשטשיונע“, איידער צו צאהלען פאראמעס — און מיר, מיר ארעם, צוואווארפען, שוואכסטע פאלק אויף דער וועלט, הויבען אויך אן צו גלויבען, אז דער אידעאל פון מעגלעך איז דער אייביגער קריג צווישען מענשען און פעלקער, ראסען און קלאסען...

די דארווייזספענסער-ליפערטישע סיסטעם, אדער בכלל, דער פאפירענער ליבעראליזם, איז דורך גאנץ אייראפא, ווי א זא-ראזע, פרייהייט הייסט א רעכט צו מאכען זיך מיט די עלענבויגען אן ארט ביים טיש; וועהלען — הייסט קויפען שטימען פאר געלט און בראנפען, פארלאמענטען זענען בערזען, וואו פארטייען שווינדלען מיט פאליטישע פאפירען, וואו די דעפוטירטע פארקויפען איין נער דעם צווייטען די געקויפטע שטימען מיט אן אומגעהויערען ראבאט... די „פרייע פרעסע“, דער שטאלץ פון ניינצעהנטען יאהר-הונדערט, איז א רינשטאק פון בלאגע און שאנטאזש...

אין אייראפא און ביי אונז אונטער'ן אויווע

אז מען רייסט אפ דאס אויג פונ'ם זידענדיגען לעבען אין אייראפא, און מען ווארפט א בליק צו אונז אונטער'ן אויווע, האט מען דאס נעפיהל פון א רייזענדען, וואס קומט נאך שטורעם און וועטער אהיים אין א ווארעמע, שטילע, אלטפרענקישע שטוב. — אין דרויסען האט זיך דער הייליגער הימעל צוקריגט מיט דער זינדיגער ערד, דער הימעל האט איינגערונצעלט זיין שטערען, ווי א פארמעט, און עס ציהט זיך איבער איהם א וואלקען נאך א וואלקען; אלע מאל שווערער, בלייערנער, שווארצער און ניסענדיגער! פון דער השגחה'ס אויג פליהט א בלייז נאך א בלייז און פון גאט'ס האנט שלאגט א דונער נאך א דונער...

אט טרעפט ער אין אן אלטע שאפע אריין; דאס האלץ איז אזוי דאר, אזוי אויסגעטריקענט געוועזען, אז מען האט געמיינט, אז זי וועט די וועלט איבערלעבען, און אט פלאקערט זי אויף ווי א קיין, און פאלט און ברעכט צוזאמען; אט שלענגלען זיך פייערדיגע צונגען צווישען זיילען רויך ארום א ניימאדישען פאלאץ; פון איהם וועט אודאי באלד קיין זכר נישט בלייבען. און דא יאגט זיך בארג אראפ דאס שוימענדיג-זידענדיגע וואסער, יאגט און שלאגט מיט א כעס און רייסט מיט זיך מיט אלע שטיינער, פלאטען און גרענעצען, וואס שטעהען איהם אין וועג.

נאר, געלויבט איז גאט, מיר זענען שוין אין דער היים. דא איז לאנגווייליג נאר שטיל, דושנע נאר ווארעם — דא איז מען זיכער מיט'ן לעבען...

דארט האט דער דונער געקנאקט, דא קנאקט אמאל א ברענענדיג שייטעל האלץ אין אויווע... דארט האט זיך געדראכט, אז גאט וויל כשר'ן די ערד מיט פייער און איבערשווענקען מיט וואסער. דא זיצט קוים די אלטע באבע און פליקט פערדערען... דארט פיהרען

הימעל און ערד מלחמה, און דאָ שפּאַרען זיך צוויי אלטע מוהמעס
וואָס עס איז בעסער: געריבענער אָדער געשאַבענער רעטער...
און זיי זעהען גאַרנישט אזוי שרעקליך אויס! וואָלענע זאָסען
אין די הענט, שפּיזלעך אונטער די אויערען, די ברילען פאַררוקט
אויפ'ן שטערען... וואָס? עס וועט גאַרנישט זיין דערפון.

לעוויאַטמאַנען לעבען אין אַ ים; מיקראָבען — אין אַ טראָפּען
וואַסער... אין'ם טראָפּען שלאָגט זיך אָפּ דאָס גאַנצע לעבען נאָר
— מיקראַסקאָפּיש קליין און... אַמאָל מיט'ן קאָפּ אַראָפּ.

נאָט אייד פאַקטען:

איראָפּאָ האָט אַריסטאָקראַטען און מיר האָבען אַריסטאָקראַט־
טען, ביידערלוי מיוחסים האָבען פיינט די פּאָלקס־בילדונג. ביידע
זאָגען, אז דאָס פּאָלק דאַרף אַ סך גלויבען און וועניג וויסען. ביידע
זאָגען, אז שולען און בפרט אוניווערזיטעטען, אז וויסענשאַפט
און בפרט אז איינפאַך אמת וואָרט אַהן איין איינהיל זענען אַזוי־
נע שווערע מאַכלים, אז דאָס פּאָלק קאָן זיי נישט פאַרדייען... אז
דערפון פאַרדאַרבט זיך עס דער מאַגען, שלאָפט אומרוהיג און האָט
בייזע חלומות... און דאָך איז ווייט פון יענע אַריסטאָקראַטען ביז
אונזערע! די אַריסטאָקראַטען, למשל, איז פרייסען, די „יונקערס“,
ווי מען רופט זיי דאָרט, זענען רייכע גוטבאַזיצער פון אייביגע
יאָהרען. אַריסטאָקראַטען מיט סאַמע ריין בלויליך בלוט; מיט
א יחוס, וואָס גרייכט אַמאָל ביז די חיות ובהמות אין נח'ס תיבה!
זיי גערענקען נאָך די אלטע גומע צייטען, ווען לעזען און שרייבען
האָט געהערט צו זיי, בפרט רעגירען! אין לאַנד זענען נאָר
געוועזען צוויי קלאַסען: א קליין ביסעל פריצים, וואָס האָבען
געהאַט אַלץ און איבער אַלץ צו שאַפּען, און א גרויסע מאַסע
פּויערען, וואָס האָבען אַסך געאַרבייט און גאַרנישט געהאַט. דאָ־
מאָלט האָבען אונזערע יונקערס געלעבט אַ גוטען טאָג, און אז דאָס
פּויערען־פּאָלק האָט עפּעס פאַרלאַנגט, נישט אויף די קני, נישט

אין קלויסטער און נישט פון גאט — האט מען איהם געענטפערט מיט קארטאטשען.

נאטירליך געהט די יונקערס היינט אויך נישט אזוי שלעכט; זיי זענען נאך עד היום די זיילען, וואס האלטען אונטער דעם פריי-שישען הימעל...

די גרעסטע שטעלען אין לאנד, אין דער אדמיניסטראציע, אין מיליטער און בפרט אין קייזער'ס הויף געהערען צו זיי, און אויסער דעם האבען זיי נאך מאסען גיטער, וואס זיי האבען גע-קריגען בירושה פון די אלטע גוטע צייטען, און, ליידער, נאך נישט פארטרונקען און פארהוליעט...

פאר וואס האט דער פריישישער יונקער פיינט די פאלקס-ביל-דונג? פאר וואס קריגט ער הארץ-קלאפען פאר דעם, וואס ער רופט: „דעמאגאגיע“? ווייל ער ווייסט, אז וואס קליגער עס וועט זיין דאס פאלק, קלענער וועט ווערען זיין פעטער ביסען...

נאר וואס פאר א אריסטאקראטען האבען מיר? ווער שרייט אויף אונז, אז מיר זאגען צופיעל אויס דעם פראסטען פאלק, דעם „המון העם“? ווער איז ביי אונז די זויער-מילך און ווער די סמך טענען? ווער האט רויט און ווער האט בלויליך בלוט? דאכט זיך, אז אין יעדער קלענסטער רייהע פון אידישע דורות, וועט איהר געפינען אלע שטעלען פון דער לייטער, אויף וועלכע א אידישער פוס מעג נאך טרעטען! איהר וועט געפינען א פאקטאָר און א רב, א רופא און א דאקטאָר, און א פראצענטניק און נאך עפעס ערגערס, און א גביר, און א טרעגער... ווער זשע זענען אונזערע אריסטאקראטען?

אונזערע אריסטאקראטען זענען: מלמדים, וואס האבען זיך אויסגעלערענט אביסעל העברעאישע גראמאטיק, א בעדער-יונג, וואס האט זיך צוגעכאפט צו לעטריסעס ראמאנטישע געדיכטען, אן אויסגעקארמעט פאקטאָריש בעל-בת'יש עקסעל, וואס האט איינגע-נומען א צוואנציג לעקציעס אלעגאדאָר... אט די לייט און זייער גליי-כען זענען אונזערע יונקערס! אט די לייט ווייסען שוין אזוינע חידושים, וואס מען טאר דאס פאלק נישט אויסזאגען... אט די לייט זאגען, אז די זויער-מילך, דער המון עם דארף האבען א פרוכת איי-בער די אויגען און לאזען זיך פיהרען פון זיי!...

אָט דאָס זענען אונזערע יונקערס אין די פערדערען וואָס די
אַלטע באַבע פליקט !

צי האָט איהר געהערט פון לעצטען אייזענבאַהן־שטריק אין
אַמעריקאָ ? די אַרבייטער און דינער פון דער באַהן וואָבען געוואָלט
א גרעסערען לויז, די בעלי בתים פון דער באַהן האָבען ניט גע-
וואָלט געבען, האָבען זיך די אַרבייטער מיט געוועזען און אויפ-
געהערט צו אַרבייטען... דאָס הייסט אויף זייער לשון א „שטריק“...
דאָס מחלוקת האָט לאַנג געדויערט, די אַרבייטער האָבען פאַר הונד-
נער געמאַכט באַוועריעס, צובראַכען וואַגאָנען, פאַרברענט סטאַנ-
ציעס... די בעלי בתים האָבען געבעטען הילף ביים פרעזידענט,
מען האָט געשיקט סאָלדאַטען מיט ביקסען... מען האָט געשאַסען,
עס איז בלוט פאַרגאַסען געוואָרען... נאָר דאָס איז נאָך אַ קלייניג-
קייט... אין אונזערע צייטען הענגט דער ווערט פון אַ זאָך נישט
אַפּ פון'ם בלוט, וואָס זי האָט געקאָסט...

ביי אונז געהען אַלע רעכענונגען, אַלע חשבונות אויף געלט !
אויף געלט ווערט געשאַצט די אַרבייט ; אויף געלט ווערען גע-
שאַצט הענט און פיס, וואָס מען פאַרלירט ביי דער מאַשין און אפילו
אַ גאַנצער לעבעדיגער מענטש, אויב ער ווערט אַמאָל צוקוועטשט
צווישען איהרע ציין... בפרט אין אַמעריקא, וואו מען שאַצט אויף
געלט אפילו אַ קוש, וואָס אַ מיידעל קריגט אַהן איהר נומען ווי-
לען...

אַלץ ווערט גערעכענט אויף געלט ; און אויף געלט איז דער
שטריק ווערט געוועזען גאָר אַ קלייניגקייט : די בעלי־בתים פון
דער אַפגעשטעלטער באַהן האָבען געהאַט אַ הויז פון דריי מיליאָן
דאָלאַר, די אויבס־סוחרים אין קאליפאָרניע, וואָס האָבען די סחורה
נישט געקענט פאַרשיקען — 5 מיליאָן דאָלאַר ; צוזאַמען האָבען
די קאפיטאַליסטען געליטען אויף 8 מיליאָן און דאָגעגען האָבען די
אַרבייטער געהאַט אַ הויז פון גאַנצע 10 מיליאָן דאָלאַר !

בכלל איז ווערט געוועזען דער שטריק אַן ערד פון פינף
און דרייסיג מיליאָן רובעל אונזער געלט !

ביי אונז איז אויך געווען אַ שטריק... אין קישינאָוו... און אַ
דאָפּעלטער שטריק... דער בעל־טאַקסע האָט אויפגעהערט צו צאָהלען
שכירות די דיינים, און די דיינים האָבען אויפגעהערט שאלות צו
פּסק'ענען..

דער שטרייך האט אוראיי געקאסט, ווי מען זאגט, „ח“י גדולים מיט א קניזש“, און דאך האט א דין גע'חלש'ט אינמיטען גאס פאר הונגער...

„שאלת הפועלים!“ — די ארבייטער-פראגע! אין אייראפא. אז א בעל-בתישער מענש דערמאנט זיך אין דער פראגע, ציטערט אונטער איהם הענט און פיס... קיין פרומער איד שרעקט זיך נישט אזוי אלול פאר'ן שופר, און אויף דער עלטער פאר'ן קבר מיט'ן מלאך דומה, ווי דארט א פאבריקאנט פאר'ן הונגער-יגען ארבייטער! דער בעל הבית ווייסט, אז דער ארבייטער איז קיין פויער נישט און האט גאר קיין חשק ניט אויסצופאסטען זיך דעם ליכטיגען גו-עדן... אז ער איז הונגער-יג, וויל ער שוין נישט מודה זיין, אז דאס האט איהם גאט היינט קיין ברויט ניט באשערט, נאר ער מיינט, אז דער פאבריקאנט האט א קישקע אהן א דגא... אז דאס ווייב ווערט איהם קראנק, אז די קינדער הויבען אן הוסטען, זאגט ער שוין נישט, ווי אמאל אין די גוטע, נאָלדענע יאָהרען, אז עס איז אן אַפּקומעניש פאר די זינד, שלאָגט זיך שוין נישט אין האַרץ אַרײַן און לױפּט שוין נישט צום שטריימעל, ער זאָל איהם אַרויסגעבען א תשובה... איהם דאכט זיך גאר, אז זיין דירה איז שולדיג, אז ער וואוינט אין נאָסען קבר! און עס דאכט איהם, אז דער פאבריקאנט איז איהם מחויב אויפצושטעלען א הויז! ... אז זיין זוהן מוז צו צעהן יאָהר געהן אין פאבריק אַרײַן ארבייטען. גלויבט ער שוין נישט ווי אמאל, אז ארבייט איז א הייליגע זאך, אז פאר דער ארבייט צאהלט מען אויף יענער וועלט, נאר ער איז ביזן פאר וואס האבען אנדערע גימנאזיום און אוניווערזיטעט און דער-נאך א גוטע שטעלע, און זיינע קינדער נישט! ער זאגט נאך, אז די פאבריקאנטען קאמאדירען אויף זיין חשבון, און דריי פערטעל סתורה איז זיין שווייס און בלוט...

און אז עטליכע מיליאנען מיינען, איז ביטער ווי גאל! נאר דאס אלץ איז אין אייראפא... ביי אונז איז פון דעם אלעם קיין זכר נישט דא, מיר האבען קיין פאבריקען נישט, קיין ארבייטער נישט... מיר קענען, דאכט זיך, רוהיג שלאָפען... און דאך

האָבען מיר אַ קליין „שאלת הפועלים“? ... אַ קליינס, אַ חנ'עוורדיגס...
צום קושען !

מיר שטיצען די אַרבייטער אין ארץ ישראל...

טאָג טעגליך געהען אין תּמליץ נדבות אויף די פּועלים !

און עס איז אַ גוטע זאך ! אויסער וואָס די אַרבייטער ווער
לען אַמאָל עפעס האָבען פּוֹל'ס געלט, איז דאָס דערווייל די בעסטע
רעקלאַמע, וואָס אַמעריקאַ פארמאָגט עס נישט !

עס האָט אַ יונגער שנעק ערגעץ אַ דרשה געהאַלטען און עס
ווייל קיינער דאָריבער איז צייטונג קיין וואָרט נישט שרייבען...
שרייבט ער אליין : „ווייל איר האָב אין האַציפּלאַץ פאַר די
משכילים אין שטאָרט אַ דרשה געזאָגט און אלע זענען שיער אויס-
געגאָנגען — שענק איר אכטצעהן גדולים לטובת הפועלים.“ דער
„מליץ“ דרוקט און די וועלט קליינט מיט'ן נייעם בעל-דרשן.

שאלת הפועלים איז אפילו אַ סגולה אויף פראַקסע פאַר אַ
יונגען דאָקטאָר ; אויב ער האָט נאָר אַ גוטען פריינד, וועט שוין אַן
איהם דאָס פובליקום נישט פארגעסען...

קוים האָט ער געענדיגט דאָס אוניווערזיטעט, שענקט זיין גר
טער פריינד פאַר גרויס פרייז, וואָס דער באַריהמטער קאַפּ האָט
געענדיגט מעדיצין — ח"י גדולים ! ווערט דער דאָקטאָר אַ חתן
— ווייטער ח"י גדולים ! האָט ער חתונה — נאָך אַמאָל ח"י
גדולים... מאכט ער אַ ברית — ווייטער ח"י גדולים ! פאַרשרייבט
ער די ערשטע רעצעפט אימיצען אויף אַ קאָטאָר — גאָר נייע ח"י
גדולים פון דער נאָדעל ! און אזוי נאָך קליינט גאנץ אייראָפּא
מיט'ן דאָקטאָרל, וואָס, ווען נישט די שאלת הפועלים, וואָלט ער
געמוזט אַרומלויפּען אין די גאַסען, שרייען : „אַני שלמה !“ און
יערען אריינשטופּען אין האַנט אריין דעם אַדרעס...

אַ ליטעראַט האָט פאַרקויפּט — נישט די פערער, די איז
שוין לאַנג פאַרקאָניעט... נאָר זיך אליין, פאַר עטליכע רובעל נדו !
ווער וואָלט געוואוסט דערפון ? שאלת הפועלים ! צוואַנציג נומערען
דורכאַנאַנד ווינשט מען איהם, און פאַר יעדען וואונש קריגען די
אַרבייטער ח"י גדולים...

און עס וואַקסט פון טאָג צו טאָג !... די גבירה האָט דעם גביר
געוואָרפּען אַ ראַנדעל אין קאַפּ אריין : האָט זי געטראָפּען, שענקט
דער גבירה'ס מוטער, ד. ה. דעם גביר'ס שוויגער, ח"י גדולים !

האט זי נישט געטראפֿען — שענקט די דינסט, וואָס האַלט מיט'ן בעל־הבית, ח"י גדולים! געהט די דינסט אַוועק דיקער, ווי זי איז געקומען, שענקט דעם בעל הבית אַ גוטער פֿרייגד ח"י גדולים... נון, זאָגט אַליון, קאָן אזא שאלת הפועלים אימיצען שאַרען? מען זאָגט, אז דאָ האַבען מיר אַ סך אַרעמע בעלי מלאכות. אז פֿאַר דעם געלט וואַלט מען זיי געקאָנט וואַרשטאַטען מאַכען, נייע מאַשינען קויפֿען...

עס קאָן זיין, נאָר מיר קענען נישט אַנדערש, מיר מוזען האַבען אונזער אייגען, היימיש, וואַרעם, שמיל שאלת הפועלים'על!

אין אייראָפּא זענען געוועזען פּאָנאַמאַס און פּאָנאַמינאַס... און נאָך אייראָפּא האָט געקאַכט ווי אַ קעסעל! אין פּראַנקרייך האַבען מיניסטאַרען גע'גנב'עט און געגאַנגען אין קרימינאַל אַרײַן; אין איטאַליען האַבען סענאַטאָרען געגראַבעלט אין דער קאַסע, און גאָנץ איטאַליען האָט געזאָמען! אין שפּאַניען האַבען אַ סך אַריסטאָקראַטען געהאַט לאַנגע פינגער און מען האָט זיי נישט געשווינגען! אין שיקאַגאָ האָט מען איינגעזעצט אַן עסטרייכישען קאָנסול פֿאַר געלד־זאַכען; אין ענגלאַנד אין אַרײַנגע־פּאַלעז, נעביד, אַ לאַרד...

אומעטום — סקאַנדאַלען, ערד־ציטערניש!

ביי אונז איז געוועזען אַ פּאָנאַמינאַלע — און שמיל! שאַ! — עס האַבען גאָנץ קליינע מענשעלעך געמאַכט אַ גאָנץ קליין חברה'לע צו קויפֿען ערד אין אַרץ־ישׂראל... קוים טויערנט מענשען און אין גאַנצען צו הונדערט פּראַנק...

מיט דער צייט, האָט מען אויסגערעכענט, וועט די ערד וואָקסען און וואַקסען, און יעדערער פון די טויערנט מיטגלידער וועט האַבען זיין אייגענע קאַלאָניע אין אַרץ ישׂראל... וואו אַ שניידער, וואו אַ שוסטער, וואו אַ קבצן, האָט פּאַרקויפט די צירונג מיט'ן בעט־געוואָנט, צוגעבאַרגט די רעשט אויף פּראַצענט — און אַרײַנגעטראָגען הונדערט פּראַנק... צו וועמען? מן־הסתם צו אַ איד... וואָס האָט מען דאָ צו פרעגען...

אין קורצען האָט מען געקויפט אַ שטיק ערד, מען האָט עס

א נאמען געגעבען „עירזיתים“... און במשך פון א יאהר זענען גער פלויגען פון ארץ ישראל בשורות טובות ווי די טויבען, דער כנסת ישראל צום דערקוויסעניש... די אייגענע, וואס האבען די חברה צוזאמענגעשלאגען, האבען דעם גארטען געפלאנצט, וויין געבויט... „אונזער וויינגארטען — האט מען געשריבען — וואקסט פון טאג צו טאג, מיט יעדער מינוט וואקסט זיין ווערט, מענשען זעהען און גלויבען נישט זייערע אייגענע אויגען...“ „נאך אזויערנאך — האט מען געשריבען, קאן קומען די גאלה“, „נאך דורך אזוינע חכרות קאן מען אויסגעלייזט ווערען פון גלות.“

פלוצלונג איז אבער דער געזעלשאפט איינגעפאלען אראפצורשיקען א מענש קיין ארץ ישראל, צו באקוקען עירזיתים, און עס איז איהם פינסטער געווארען פאר די אויגען — שטיינער און בייזער !

די הונדערט טויזענט פראנק — פיו !
נאך שטיל ! קיין סקאנדאלען מאכט מען נישט ! מען האט קיינעם נישט אפגעגעבען „פאד-סוד“... וואס דען, עס האט זיך אויסגעוויזען דאס אייגענע, וואס אין כעלם !

אין כעלם איז אמאל פארשוואונדען געווארען מילך פון א טאפ... און קיינער איז נישט שולדיג געוועזען ! די קאז איז געווען גע'פגנ'ט, דער בעל הבית און די בעל הבית'טע — פליישיג, און פאר דער דינסט וואלט דער רב געמעגט שווערען...

אין אונגארן איז ערשט נישט לאנג געוועזען א שטארק מחלוקת ווענען חופה וקדושין. די אריסטאקראטען, וואס האבען דארט א גרויסע דעה, זאגען אז אין חתונה האבען שטעקט א גרוי סער סוד, א הייליגקייט, א הימעל-זאך, און אז כאטש „בת פלוני לפלוני“ איז באשערט און ווערט אויסגערופען נאך פיערציג טאג איידער גאט טראנספארטירט ארויס די נשמה פון אוצר, מוז איבער יעדען זונג דאס שטריימעל מאכען א ברכה !... דאס פראסטע פאלק אבער זאגט, אז חתונה האבען איז א מענשליכע זאך, און אז עס שטעקט דערינען גאר קיין סודות נישט, און מען דארף דערצו נישט מעהר, נאר ער זאל וועלען, זי זאל וועלען און דאס מאגיסטראט זאל פארשרייבען, אז זיי האבען ביידע געוואלט ; כדי מען זאל וויסען ווער מיט וועמען עס וועט זיך אמאל גט'ען און ווער עס וועט נאך וועמען נעמען ירשה און קדיש זאגען...

אין אונגארן איז דא א פארלאמענט, וואו עס זיצען אויסדער-
וועהלטע פון פאלק, און א הערנהויז, וואו עס זיצען גרויסע הערען—
אריסטאקראטען. קיין פראווע איז דארט נישט גילטיג, ביז זי ווערט
נישט אנגענומען אין פארלאמענט, באשטעטיגט אין הערנהויז און
דערנאך ערשט — אונטערגעשריבען פון קייזער. נאטירליך, האט
דער פארלאמענט געוואלט, אז די חתונה זאל בלייבען א ציוויל-
זאך, נישט קיין הייליגער סוד... נאך דאס הערנהויז האט נישט גע-
וואלט, און עס האט זיך נישט אונטערגעגעבען, ביז מען האט עס
נישט גענוים מיט שטיינער און בלאטע די אריסטאקראטען אין די
קאמטשען אריין און מיט אויסהאקען די שויבען. זיי האבען זיך אונ-
טערגעגעבען און — היינט מארגען וועט דער קייזער אונטערגעשריי-
בען דאס נייע געזעץ, אז חופה וקדושין קאנען זיך באגעהן אה'ם
שטריימעל...

ביי אונז איז אויך עפעס עהנליכעס געשעהען נאך... מיט'ן
קאפ אראפ!

אין א געוויסער שטאדט האבען די „דייטשען“, דאס הייסט
אונזער ליבעראלע, געבילדעטע פארטיי געוואלט דורכאויס אריינ-
פיהרען די חופה אין שול אריין, גלייך צום ארון-קודש... און דער
פרומער קלאס האט נישט געלאזט! פאר דער חופה — זאגען זיי —
איז גענוג פלאץ אויפ'ן בערגעל מיסט, אויפ'ן שול-הויף...

דעם פרומען קלאס איז לייכט צו פארשטעהן... זיי ווילען בכלל
נישט קיין נייעס... דערצו וויסען זיי, אז לויט אונזער געזעץ איז
גענוג, אז זי שטעקט אויס א פינגער. ער זעצט ארויף א פינגערל,
וואס מוז ווערט זיין וועניגסטענס א פרוטה, און זאגט „הריאת“...
דערביי דארפען, נאטירליך, זיין עדות, ער זאל נישט אפליקענען
שטיין און ביין; א מנין איז נאך בעסער, נאך אזוי ווי יעדער קאן
צוקומען צום עמוד, אזוי קאן יעדערער מקדש זיין...

נאך וואס די „דייטשען“ ווילען, פאר וואס ניט דער ראבינער
חופה וקדושין דוקא ביים ארון-קודש אין קאר-שול, איז נישט
צו פארשטעהן...

דאכט זיך, אז אין דעם קלאס שטעלען זיך צו דער חופה:
א חתן, וואס האט שוין קיין האר און קיין סודות נישט, און א
כלה, וואס ווייסט פון פאל דע קאק, זאלא און אנדערע, אפילו ווי

צווי מען האט קיין קינדער נישט, אז עס האבען נישט חתונה קיין מענשען. נאר צוויי בייטעלער געלט... וואסזשע דארף מען דא דעם פרעדינער ?

נאר נישט אין דעם געהט אונז..

גענוג, אז די פראגע, וואס האט אויפגעקאכט גאנץ אונגארן. האט זיך אפגעשלאגען אין אונזער טראפען וואסער, נאר מיט'ן קאפ אראפ !

פון דעסטוועגען מיינט נישט, אז עס איז נאר אין גאנצען שטיל ! די פרומע חובבי ציון שלאגען זיך מיט די ליבעראלע חובבי ציון... אין וואס עס געהט, איז שווער צו וויסען פון די הונדערטער פאסקוור לען, וואס ווערען צושיקט אין בריף אדער געדרוקט אין צייטונגען... עס מוז דאך זיין אז ארט פראגע: וואס איז בעסער, געשאכענער אדער געריבענער רעטער ?

1896.

אונזער טרייסט.

מען דארף זיך טרייסטען!

א פאלק, וואס האט אזוי פיעל צרות איבערגעלעבט, אזוי פיעל פינסטערע צייטען איבערגעווארט; א פאלק, וואס מצרים און בבל, צוויי שרעקליכע שכנים, האבען נישט אויפגעגעסען, און דאס בלוטזיכטיגע אומגעהייער — דאס מיטעלאַטער, נישט איינ-געשלאנגען — וועט היינט, אין ניינצעהנטען יארהונדערט, נישט פארלוירען געהן.

מען דארף זיך טרייסטען און האפען!

טרייסטען דארף מען זיך מיט דעם, וואס אבוואָל דער האט צווישען מענשען איז נאָך נישט אויסגעלאָשען; אבוואָל דעם שוואַכען דינט נאָך נישט דאָס אייגענע רעכט, וואָס דעם שטאַרקען; און אבוואָל: „לא תגזול“, לא תרצח, לא תחמוד“... איז נאָך נוהג צווישען איינעם און דעם צווייטען פון איינעם צו נעמען פאלק, — דאָך איז דער האט צווישען מענשען שוואַכער, מילדער, געלאָסענער, ווי פאַרצייטען...

אמאָל זענען נישט קיין פעלקער, נישט קיין מדינות, נישט קיין שבטים, נישט קיין משפחות געוועזען, נאָך איינצעלנע האָר-דען; חברות מענשען האָבען זיך ארומגעדערעהט, ווי חיות און סטאָ-דעם... דאמאָלט זענען די חיות הייליג געוועזען, און דער מענש האָט נאָך אלס פרעספליש געדינט! אין דער האָרדע אליין האָט געמוזט שוין זיין א צייכען פון מוסר, נאָך צווישען איין האָרדע און דער צווייטער איז געוועזען אייביגער קריג, און אייביגע פרעסעריי — און

די שוואַכע האָרדע איז אויסגעקוירט
לעט און אויפגעגעסען געוואָרען.

דערנאָך באווייזען זיך נאָמאָדען — גרויסע פאמיליען פאס-טיכער, וואָס בלאַנקען זיך ארום אין סטעפ מיט זייערע סטאָדעס.

איין פלאץ קאן צוויי סטאדעס נישט ערנעהרען; איין ברונען, איין קוואל קאן צוויי סטאדעס נישט לעשען דעם דורשט, און צוויי שען איין פאמיליע און דער צווייטער איז ווייטער קריג און מלחמה, און וועה און ווינד איז דער שוואכערער פאמיליע!

דאך פרעסט מען זיי שוין נישט אויף! די סטאדע דארף מען-שען, דער פאטריארך און זיינע ווייבער דארפען שוין באדינונג! און דאמאלט — ווערט די קנעכטשאפט געבויט רעו!

שרעקליך זעהט זי היינט אונז אויס, נאך דאמאלט איז זי א גרויסע גוטע רעפארמגעוועזענע! ניינציג פראצענט מענשען האט זי גערעמט פון טויט! אלס קנעכט האט דער מענש שוין א גרעסערען ווערט געקריגען — ער האט אויפגעהערט נאך פרעספלייש צו זיין!

מענשען האבען זיך באזעצט און אנגעהויבען באארבייטען די ערד; עס זענען געווארען לענדער און שטעט. נאך נישט מיט אמאל געשיהט עס! אלע מאל פאלען אראפ נייערע נאמאדען פון בערג אין וואלד, באפאלען די שוואכערע ערד-ארבייטער, קוילען אויס די, וואס שטעלען זיך אקעגען, די רעשט נעמט מען געפאנען, טייל פון זיי פארקויפט מען, אנדערע באהאלט מען ביי זיך אליין פאר קנעכט...

שלעכט איז דעם באזיגטען שוואכע... נאך אלץ בעסער, ווי פריהער: דער באזיגטער איינוואוינער לייזט זיך אויס מיט קאנטריבוציעס, מיט מס; ער באקומט נאך א נייעם הערשער; די באזיגטע מדינה ווערט נאך צוגעטיילט אלס פראווינץ צו א נייעם לאנד!

נאך דאס פאלק ווערט שוין נישט פארטריבען, נישט אויסגעקוילעט, נישט אויפגעגעסען, נישט פארקנעכט פארקוילעט; עס טראגט א צייט נאך א גרעסערע לאסט; עס צאהלט נאך גרעסערע שטייער.

די מדינה טרעט אפ היינט דעם „פאלק"... — נישט פארטעראנד, די „גאציאן" איז היינט אין דער מאדע!... פעלקער טיילען זיך אפ איינס פון צווייטען... און פעלקער פיהרען מלחמה! ווי אזוי דאס געשיהט, פון דעם ווער לען מיר רעדען אן אנדערש מאל. נאך עס איז א פאקט און

ש ל ע כ ט א י ז ד ע מ ש ו ו א כ ע ו, ב א ז י ג ט ע ו
פ א ל ק... פונדעסטוועגען דאך איז בעסער, ווי א מאָל...
מען צושיידט שוין נישט די פעלקער, ווי א ברויט, וואָס מען צו-
טיילט צווישען עטליכע מיילער; מען שמעלט שוין נישט קיין
גרענעצען אויף דער קארטע, לויט ווי עס פאלט איין א קארל אָדער
א נאפאלעאן. עס געהען ווייטערע מלחמות, נאָר עס געהט שוין
וועגען עפעס אנדערש. — יעדעס פאלק וויל האַבען ביים צווייטען
נאָר אַ פּענע גרענעצען... נאָר אַן אַרט, וואו
פראדוקט צו פארקויפן!...

עס איז אמת, אַז אונז, דעם שוואַכסטען פאלק אין דער וועלט,
איז נישט גוט, נאָר דאָך איז אונז בעסער ווי אמאָל...
אמת איז, אַז כל־זמן יעדעס פאלק באַזונדער וועט זיך זינגען
זיין „אתה בחרתנו“, וועט זיך אייגרעדען, אַז נאָר פון זיינעטוועגען
האַט גאָט די וועלט באַשאַפּען, אַז זיין מח איז דער קלינגסטער, זיין
האַרץ דאָס גאָלדענסטע, זיין כאַראַקטער דער בעסטער, און דערי-
בער — קומט איהם אַ פרייערער פלאַץ ביים טיש, פאר דער
ברייטסטער שיסעל און פולסטען כוס; אמת איז, אַז כל־זמן דאָס
אַלץ וועט עקזיסטירען, וועלען מיר קיין גוֹעֶדוּ אויף דער ערד
נישט האַבען...

נאָר דער אַלטער גיהנום מיט זיינע שדים איז דאָך איינ-
מאַל פאר אלע מאָל פאַרפאלען! מען וועט אונז דאָך שוין נישט
פרעסען, נישט קנעכטען, נישט ברענען און בראַטען, נישט פאַר-
טרייבען. דער שטארקערער איז אויך אַ מענש, און דער
מענש ווערט ערלער, די מלחמה שוואַ-
כער, די מיטעל — מענשליכער. און דעם
שוואַכענס לעבען ווערט דאָך אַלע מאָל גרינגער און וועניגער
ביטער...

ת ע נ י ת געדאנקען.

(אפאריזמען).

- (1) אסך ערעלע מענשען קאנען נישט טוימען קיין פליג און עסען אויף אן אָקס...
- (2) האַלב-געבילדעטע מוטערס פיהרען ריין און היגיעניש די קינדער כל-זמן זיי זענען געזונט; ביי דער ערשטער קרענק אָבער, ווערען זיי אַבערגלויביש און שוואַך און קאַרמען די קראַנקע קינדער מיט קאַרמעלקעס און איינגעמאַכטס און טוישען אויף זיי נישט דאָס העמד. האַלב-געבילדעטע פאַטריאַמען טוען דאָס זעלבע מיט'ן פאַלק.
- (3) דער „היינט“ איז אַ מוטל בספק, דער „מאַרגען“ וועט זיכער געהערען צו די, וואָס ווייסען נישט קיין גרויסען חלוק פון אַ תענית ביז נישט אַ תענית!
- (4) מענשען נעמען זיך צוזאַמען אַדער יענעם צו עסען אַדער זיך נישט צו לאָזען עסען; עס איז נויטווענדיג, נאָר נארען מאַכען פון דער נויטווענדיגקייט אן אידעאַל.
- (5) אין יעדען מענש שטעקט אַביסעל גוטס; ווער עס גיט עס אינגאַנצען אַוועק גאָט, דעם בלייבט שוין גאַרנישט פאַר מענשען.
- (6) נישט איינער ווערט גרויס, ווייל ער שטעלט זיך אויף אַ בעסערען קאַפּ אַלס זיין אייגענער איז.
- (7) אַז דו פאַהרסט אין וועג, זעהסט דו פון ווייטען גרויסע בערג, וואָס נעהנטער אָבער ווערען זיי קלענער, און צום סוף קריי-כען גאַנץ לייכט אויף זיי אַרויף דעם בעל-ענגל'ס גע'פּאָר'טע פערד; באקען דיר נישט מיט גרויסע לייט, וואָרים עס וועט דיר דאָס אייגענע געשעהען.
- (8) אַ הויז, וואָס כאַפט דעם אַבראַק, וואָס פאַלט פון איבער-

געפילטען פערדס מויל ארויס, טראכט ביי זיך: וואס פאר א פיר
לאנטראפ עס איז!

(9) ביי טייל געהט א י ב ע ר דאס הארץ; ביי אנדערע—
פלאצט עס.

(10) „נויט ברעכט אייזען“ און „אייזען ברעכט נויט“ — דאס
איז דאס קלעצעל, אויף וועלכען די געשיכטע וויקעלט איהר איי-
ביגען פאדעם.

(11) אפט שרייט מען „לא תגנוב“, אויס לויטער קאנקורענץ.

(12) עס וואלט היינט אויך פון שטיינער וואסער גערונען, דער
שטעקען זאל נישט זיין פארנומען מיט עפעס אנדערש...

(13) אין דער ערשטער קעשענע איז שוין געלעגען דער גאנצ-
צער קאדעקס מיט אלע מפרשים.

(14) די ציוויליזאציע איז א פונקט, וואס באוועגט זיך אימער-
ווערענדיג און מאכט איהר אייביגע ליניע, און זי פיהרט אלע מאָל
צו א העכערען צוועק. טיילמאל ברעכט זיך די ליניע איבער און
לאזט זיך אריין אין דער טיף, און דאמאלט מיינען די קורצזיכ-
טיגע, אז זי האט זיך איבערגעהאקט.

(15) דער קאנסערוואטיום איז א פארשווינדעלסטער באנקראט,
וואס וויל קיינמאל נישט ליקווידירען.

(16) ארעמקייט איז נישט קיין שאנד — נאר א מכה.

(17) עס וואלט קיינמאל קיין שרפה נישט געוועזען, מענשען
זאלען באלד דערוועהן דעם רויך.

(18) דאס לעבען וואלט געוועזען א גאנץ הארמאנישע מעלא-
דיע, ווען די לעדיגע מאגענס זאלען נישט אריינבורטשען און די
איבערגעפולטע — אריינגרעכצען.

(19) מענשען שטארבען פארשידען: א געטע שרייט: ליכט!
אנדערע ווילען, די זון זאל מיט זיי צוזאמען אונטערגעהן.

(20) טייל מיינען, אז וואס מען קאן נישט אויפגעסען, מוז מען
אויסמרינקען.

די עשרת הדברות

מיט א פירוש פון א קליין בעל-בית'ל.

דער ג ר ו י ס ע ר גאט האט געגעבען אויפ'ן בארג סיני
קורץ געפאסטע צעהן געבאטען און אונזער ק ל י י ן - בעל-בית'ל
האט צו זיי צוגעגעבען א ל א נ ג ע ן פירוש אין זיין ק ל י י ן
הערצלע...

„אנכי!“ ... „לא יחית לך“ ... „לא תעשה“...

זאגט דער רבוננו של עולם!

„איד א י י נ ע ר בין גאט און וויל מיין ממשלה מיט קיר-
נעם נישט טיילען! קיין אנדערע געטער, אויסער מיר, זאלסטו
נישט האבען; פון גאלד און זילבער קיין אפגעטער נישט אויס-
האקען. נישט גיסען“ — —

און דאס קליינע בעל-בית'ל שרייבט איין ביי זיך אין הער-
צעלע:

„א י י ן גאט אין ה י מ ע ל, נאר אסך צ ד י ק י ם
אויף דער ע ר ד.“

„צו גאט איז ווייט און דער וועג פיהרט דורכ'ן הייליגען ארט,
און איך ציטער פאר די ווייסע מצבות“...

„צום רבי'ן איז גאהנט און די אומות העולם מאכען באנען.
שאסייען און מען רעדט נאר פון לופט-באלאנען“...

„גאט, ברוך הוא, ווי דער אמת איז, וויל זיין ממשלה מיט
קינעם נישט טיילען, ער דארף און וויל ביי קינעם קיין עצה נישט
פרענען, דאס הייסט: ע ר א י י נ ע ר א ל י י ן א י י ן
ג ו ז ר ! נאר קוים האט ער ג ו ז ר געוועזען, זיינס אפגע-

זאגט. קאן קומען א ליאדע צדיק'ל, אפילו א ווייבעריש, און
מ ב ט ל זיין, און מאכען א ל ע ס כעפרא דארעא!"
„און דוקא ביליג! אינגאנצען פאר ח"י גדולים!"

„אמאל איז גענוג אביסעל אָפּגעשפּראַכענער בוימאויל, א יחי-
רצון'דעל — צו מאכען פון טויט — לעבעדיג... און דאָס קאָסט
נאָר ביליגער."

„אמאל העלפט אפילו קענען דער ג ז ר ה א ט א ט ע ר ל
אויך! און א פינף קאפ. איז א מטבע, א טרונק בראנפען —
אוראי!"

„עס איז אן עבירה פון גאָלד און זילבער אויסצוהאקען אָדער
אויסצוגיסען זיך עבודה-זרה'לעך... די מ ט ב ע טראַגט פראַ-
צענט און איז אויך א ג ר ו י ס ע ע ב ו ד ה - ז ר ה!"
ווען גאט, דער רבנו של עולם, האָט געזאָגט:

„לא תשא... לשוא!"

זענען בלאָס געוואָרען די הימלען, עס האָבען געציטערט די
בערג, עס האָבען טייכען און ימים געשווימט און געזאָמען, די
גאנצע ערד האָט א פיבער געכאַפט, עטליכע שטערען זענען פאר-
שרעק אַראָפּגעפאַלען...

און דאָס קליינע בעל-הבית'על שמייכעלט פאר נחת און פאַר-
צייכענט זיך:

לשוא? אָן איינפאַל! און א ו ו א ר ט א ו מ ז י ס ט
רעדען, וועל איך יאָ? וואָס איז, א מחבר בין איך, וואָס רעדט צו
שטיין און ביין? מיין צייט איז געלט, מיין וואָרט איז גאָלד!
א ו מ ז י ס ט שווערען ביי גאָטס נאָמען וועל איך נישט!
איך וועל נאָר שווערען אין מאַרק, אין געוועלכ... מיט גאָטס נאָמען
וועל איך אויסנאָרען א צעהנערעל אויף דער אַרשין, פאַררעדען
עמיצען די ציין, אויסגלייכען א קרומע וואָג, אונטערהאַלטען משופע
די מאַס... אַלץ נישט אומזיסט!"

„אפשר וועל איך נאָר א מאל מיט א שבועה'לע זיך אַרויס
צו נאָרען פון דער היים אויף אן אַקע'לע... ווייטער נישט!"
„א ו מ ז י ס ט, קיינמאל נישט!"

„זכור את יום השבת“...

„איד וועל געדענקען. אוראי!...“

„יעדעס באשעפעניש דארף באנייען די כחות; איינמאל אין וואך רוהען! רוהען דארפען ווייב און קינדער, דינסטען און משרתים, אפילו דאס פערד און די כחמה — וואס דינען ביי א איד...“

„אבער א קריסט מעג פאָהרען אום שבת?“

„וועל איד איהם מיון פערד פארדינען!“

„שבת קאן זיך אויסשלאָפֿען דער משרת, דער אַרבייטער, די

אַרבייטערין?“

„זאָלען זיי א גאנצע וואָך קיין אויג נישט צוטון, וועל איד נאָר

צאָהלען איין מאל אין וואָך און נישט עובר זיין אויף „לא תֵּלֵךְ“.

„רוהען מעגען ווייב און קינד... איד וועל אויך נישט טון די

האַנט אין קאַלט וואַסער אַרײַן... גענוג א גאנצע וואָך זיך אַרומ-

געיאָנט מיט'ן סאַנד(*), מיט קאַמאַרניקעס(**), מיט גאַט ווייסט

וואָס!“

„שבת — איז א טאָג אויף „קאַפֿ־אַרבייט“; איד וועל מיר

אַפֿ'סדר'ן די גאנצע וואָך: ווי איין און ווי אויס, און וועל שוין

פאַרשפּאַרען א גאנצע וואָך צו קלערען; עס וועט געהען א גאנצע

וואָך, ווי א פוטער!“

„שבת קומט נאָר צו-נוי, אַראָפּצונעמען ביי יענעם די שבת'-

ניקעס, נאָר דאָס טוט שוין דער קאַמאַרניק אַלײַן; די פּראָשעניע

וועל איד איינגעבען אינמיטען דער וואָך!“

„בבד את אביך ואת אמך“...

„מיט'ן גרעסטען פארגניגען! דער אַרעמסטער טאטע קאן גע-

ווינען אויף דער לאַטעריע, געפינען א כשר'ע מציאה און איבער-

לאָזען ירושה“.

„נאָר א ק ר א נ ק ע ר טאטע מעג ליגען אין שפיטאל

(*) סוד.

(**) סודעבני פריסטאוו.

און מיר נישט איינרעכטען דעם סאלאָן; די מאמע מעג וואוינען באזונדער און שמריקען זאָסען. לעדיג געהן איז גאָר קיין תכלית נישט! ביי זיך האלטען איז גאָר קיין פלאן נישט, שנור־ און שוויגער־שפיל איז קיין געשעפט, מיט'ן ווייב זיך גט'ען, הייסט נישט גאט!

„לא תרצח“!

חרט זיך גאטס קול צווישען דונערען און בליצען, און ארט זער בעל־הבית'ל ווערט פארציטערט.

„ווער — שרייט ער באליידיגט — א י ד ? איד — נעמען א האס אין דער האנט אריין און אפהאקען עמיצען א קאפ ? אפשר נאך א פיסטויל ? איד וואלט מיר דען אליין נישט דערשאסען פאר שרעק ? מיין באַבע האט דען געהאט א פיסטויל אין דער האנט ? וואס איז, א רוימער בין איד ? א גרעק ? ב ל ו מ פארגיסען וועל איד ? פולווער וועל איד קויפען ? א נאך בין איד, משוגע!“

„וואס דארף איד דאס ? וואס דארף איד מיר שפילען מיט א מעסער — מיין צינגעל איז וועניג ? מיט א פראשעניעלע, וואוהין מען דארף, בין איד נישט יוצא ? וואס ? יענעמס בלוט וויל איד זעהן ? זאל מען איהם באַגראַבען מיט'ן בלוט צוזאמען; קיין איינ־ציגער טראפען זאל נישט פעהלען!“

„האסט דאס גארנישט גערארפט זאָגען, רבונן של עולם!“

„לא תנאף...“

— „אבער האַנדלען מיט דער סחורה קאן איד ? שיקען קיין טערקיי, קיין ארגענטינא און צוריק פיהרען וואָלוועל מלשינות איז רכילות מעג איד ? לא תנאף — זאָנסט דו ? מהיבא תיתי ! אי יך — נישט ! איד האב קיין צייט נישט דערצו, איד בין קיין בעלן נישט דערויף; מיין ווייב און טאכטער א ו י ר נישט — א ו ד א י נישט, איד וואלט זיי די קעפ געשפאָלטען ! נאָר י ע נ ע מ ס ו ו י י ב, י ע נ ע מ ס טאכטער, רבונן של עולם ? זאל זיך י ע ד ע ר ע ר היטען זיינס!“

„אמת, עס איז א שווערע פרנסה, מיט מסירת נפש, ס כ נ ו ת

נ פ ש ו ת מיט אביסעל חלול השם, נאך אויף דעם איז מען דאך
אין גלות...!"

„לא תגוב...“

„אויך, רבנו של עולם, געזאגט, כביכול, אומזיסט. א י ד
וועל גנב'ענען! און דערנאך? דערנאך וועט מען מיר איינזעצען...
און ווער וועט געבען מיין ווייב און קינדער עסען?“
„זעהסט דו, רבנו של עולם, ווען אויף אמאָל א צעהן-טוי-
זענטער... כא! מיין ווייב וואָלט געלעגט אויף איהר נאָמען א „זא-
לאַג“, און איז דער צייט, וואָס איד וואָלט נאָכ'ן וויראַק*) געזע-
סען, וואָלט זי אביסעל געוואַכערט, ווי א אידענע... נאך דאָס מיינסט
דו דאך נישט, פון צעהן טויזענטער — פון א מיליאן דלא שכיחא,
רעדט מען נישט אויף א באַרג סיני!“

„לא תענה ברעך עד שקר!“

„אויסער — חסד-שלום — ווייס איד? גענען א שונא!“
„אויסער נאך פון דיין תורה וועגען, אז דער גבאי וועט מיר
קיינ גוטע עליה נישט געבען... און אפשר — אויסער לשם מצוה —
אז איד וועל וועלען אז אנדער רב, אז אנדער שוחט, אדער
מאכען מיינס א קרוב פאר א שול-קלאַפער. און נאך — רבנו של
עולם — אויסער די אלע טויזענטער אופנים, ווען איז עס גל א ט
א מצוה א איד צו באַגראַבען!“

„לא תחמוד“

— „רבנו של עולם, איד זאג דיר אָפּען, איד וויל נישט —
נישט יענעמס הויז, נישט יענעמס ווייב, נישט יענעמס פערד און
וואַנען...“
„פארקערט! איד, רבנו של עולם, פארגיין איהם! איד פאר-
גין איהם אפילו זיין עשירות!“ —

„איד וויל א בעסער און א גרעסער הויז; א פאלאץ קאן איד
אויך פארדייען!“

„איד וויל א ווייב מיט מעהר נרו; א שעהנע אידענע אלס
צולאג — קאן אויך נישט שאטען!“

„איד וויל אויך א שענערע קארעטע און בעסערע פערד!“
„און דאס אלץ וויל איד נ י ש ט פון א בשר-רודם, נישט
צונעמען ביי יענעם — נאר „מ ת נ ת ידך הרחבה והמלאה“,
פון דיין כשר'ער האנט!“

„דו זאגסט דאך „לי הכסף ולי הזהב!“
„און, אז דו, רבוננו של עולם, לאַזט נישט אַרויס קיין נייע
באנקאָ-צעטעל, אז דו נעמסט נאָר ביי איינעם און גיסט דעם צוויי-
טען — בין א י ד שולדיג?“

„א י ד — דאָרף, מיין ווייב און קינדער — ד א ר פ ע ז !
ה א ב ע ז — מ ו ז איד, מיין דאגה ביי וועמען דו נעמסט ?!“
אַט אַזוי טייטשט זיך אויס דאָס בעל-בית'ל די עשרת
הדברות.

1896.

פּוּרִים.

„פורים איז קיין יום־טוב; פיכער — קיין קרענק.“
נישט צו באניידען איז דאָך דער, וואָס טרייסעלט זיך אין פיך
בער; און נאָך וועניגער — דאָס פאַלק, וואָס פורים איז זיין
וואויל־טאָג.
און נישט דעריבער, וואָס די הילף איז פון קיין מענער־האַנט
געקומען; נ י ס י ם זענען נישט מחויב — שעלקעס צו טראָגען.
מיר האָבען זיך מיט ד ב ו ר ה, י ע ל און י ה ו ד י ת נישט
צו שעמען.
אסתר'ן אָבער האָבען מיר צו פאַרדאַנקען דעם ערשטען זיג,
וואָס מיר האָבען, נישט ק ע ג ע ן, נישט א י ב ע ר, נאָר
א ו נ ט ע ר פרעמדע קעניגען געהאַט.
פורים איז דער געבורט־טאָג פון ערשטען שוין־איד, פון ערשט
טען קרוב למלכות... פון ערשטען א ו י ס ז אָ ג ע ז און פון
ערשטען פ א ר ז אָ ר ג ע ז א קעניגליך — בעט...
א פרייד איז פורים פאר בעטלער, קלעזמער, פארשטעלטע...
און — פאראַזאַ פאַלק!
טאָנז אויף פרעמדע בעטען. פארוואָרלעסיגטע נשמה, אויפ'ן
קבר פון דיין אַמאָליגען שטאַלץ, — טרינק, און פאַרגעס, אויב דו
קאָנסט...

עם געהט צו פסת.

עם געהט צו פסת, און איר בעט מיר ביי אייך איין צום סדר.

נעמט מיר אויף!

קיין סך וועל איר אייך נישט קאסטען; קניידלעך עם איר

נישט!

זייט מיר אויך נישט מכבד מיט מרור; מיט דעם בין איר

געבוירען!

הייסט מיר אויך נישט צעהלען קיין „מכות“; איר האב די

מצריים שוין לאנג מוחל געווען, און עם איז גלאט א מין „ברכה

לבטלה“; פון געשריבענע אדער געדרוקטע מכות איז נאך קיינער

נישט קראנק געווארען.

באפרייט מיר אויך פון „שפור חמתך“! ... איר בין נאך צו

יונג, פאר'סמ'ט מיר נישט דאס בלוט מיט נקמה... איר האב אויף

בעסערע צייטען און וויל אפילו קיין געצען-דינער נישט שילטען.

איר וויל אפילו נישט זאגען „לשנה הבאה בירושלים!“ וויל

„פון זאגען ווערט מען נישט טראגען“!

דערווייל וויל איר אייך נאך ווינשען, אז איהר זאלט אויפ'ס

יאהר דעם גאנצען „מה נשתנה“ מיט'ן „עבדים היינו“ פארגע-

סען... און —

אז איהר וועט עפענען די טיר און רופען באמת, נישט ווי

היינט אויף לבז-ארמי'ס לשון, „כל דכפין ייתי ויכול!“ זאל קיי-

נער נישט אריינקומען; עם זאל קיינער נישט ד א ר פ ע ז

אריינקומען!

1896.

5"ג בעומר.

א יוסטוב פאר קינדער!

וואס אייגענטליך 5"גבעומר איז, אסור אויב איר ווייס! אין חדר, געדענק איר, פלעגט דער רבי דערצעהלען פון א מגפה צווישען רבי עקיבא'ס פיער און צוואנציג טויזענט תלמידים... אויך פון „הלוא דר' שמעון בן יוחאי" און פון בוימאויל גיסען אויף זיין קבר! נאך איר האב וועניג וואס געהערט; מיר איז עפעס א נ ד ע ר ש געלעגען אין קאפ: עס זענען שוין אריבער די טרויעריגע ספירה-טעג, 5"גבעומר הויבט מען זיך אן באַדען, און דאס וואסער דארף א מ ע נ ש, מוז מען עס אָפּנארען מיט א קאץ!

„נער הייתי וגם זקנתי" און צינד זעהט מיר דאס אלעס אויס אזוי פראסט, אזוי נאטירליך! מגפות האָבען פארציטען אויך נישט געפעהלט, עס זענען נאך אנדערע קמיעות, אנדערע רפואות און אנדערע דאקטוירים געוועזען! אז עס איז א מגפה געוועזען, און זי האט 5"גבעומר אויפגעהערט — איז אויך ריכטיג, יעדע מגפה מוז אמאל אויפהערען; אנטיסעמיטיזם, פאנאטיזם, ספיריטיזם זענען אויך מגפות און וועלען אויך אמאל אויפהערען... און יענע מגפה האט נישט געקאנט וויסען, אז עס איז 5"גבעומר, זי זאל, גאט ווייסט וועמען צו להכעיס, דוקא אויפהערען א טאג פריהער אדער שפעטער! און ר' עקיבא, אויב ער האט געהאט אזוינע ענגע, דושנע און ברודיגע חדרים, ווי אונזערע קינדער האָבען היינט, איז לייכט צו פארשטעהען, פארוואס די מגפה האט זיך אין זיינע תלמידים געהאלטען!

הלוא דר' שמעון בן יוחאי איז אויך צו דערליידען. „הלוא" איז אייגענטליך א חתונה און דא מיינט מען נאך א יאהר-צייט, נאך עס מאכט נישט אויס, סאפיר זאגט, אז איבער דעם האט א

חופה פיער שטאנגען, ווייל זי איז מעהרסטענטיילס א דאָפּעלטע
 מטה! און מדרכי הב"ד זאָגט, אז דעריבער באדעקט מען די כלה.
 זי זאָל נישט זעהן, ווי מען קוילעט זי. אז די, וואָס ווילען נישט קיין
 אילומינאציע אויף די חשמונאים'ס נצחון געגען די גריכען, נאָר
 דוקא הייליגע חנוכה-ליכט לזכר פון נס, וואָס פון איין פּאַרציע בוימ
 אויל האָט זיך אויסגעמאַסטען אכט, כאַטש דאָס מאכט היינט א
 ליאדע סוחר'טע, אז די לייט, וואָס האָבען ליעב און לעבען פון
 נסים אויף דער מאַס און וואָג, ניסען בוימאויל דוקא אויף ר' שמעון
 בן יוחאי'ס קבר, איז אויך נישט חוץ לדרך הטבע; זיי גלויבען
 פעסט, אז ר' שמעון בן יוחאי האָט געמאכט דעם זהר, דער זהר—
 די קבלה, די קבלה — חסידים, און אונזערע חסידים'לעך (און דאָס
 איז טאָקע אמת) האָבען מתקן געוועזען נאָסען און דאָך ברענענדיג
 גען תקון, וואָס מאכט דעם גאָרגעל פייכט, דאָס לעבען זיס און דעם
 קאָפּ אזוי לויטער... ממש ווי זהר-לשון!

עס איז מיר אפילו היינט קיין וואונדער נישט, אז וואסער
 לאָזט זיך אָפּנאָרען און נעמט צו א קאָץ פאר א מענש! טוען מיר
 דען אנדערש? געהט אַרויס אויפ'ן הייליגען אָרט, עפענט אויף
 דאָרט די קברים, אויב איהר וועט נישט געפינען ניינציג פראָ-
 צענט קעץ! עפענט א בלאט געשיכטע און באטראכט גוט, וועט
 איהר זעהן, אז מען רעדט מכלומר'שט פון מענשען און פון צוויי-
 שטען די שורות קוקען אַרויס פרומע קעציגע בלויע אויגעלעך, אז עס
 איז א מחיה! עס טרעפט זיך, אז בערען פיהרען דאָס רעדעל, ביי-
 נער קנאָקען אונטער די ציין, בלוט פליסט פון פיסק אראָפּ אַרום
 די לאַפּעס... עס טרעפט, אז פוקסען כאַפּען די לייצען אין די הענט
 אַריין און פארפאָהרען גלייך צו דער הינער-שטאַל, און פערדערען
 פליהען עד לביהשמים, נאָר ע'ל פי רוב — דרעהט אונז דעם שטריק
 אַרום דעם האַלז א פראַסטע ווייסע אַדער שוואַרצע, נאָר — זכרונה
 לברכה — א קאָץ!...

איד וואָלט אסך גערעדט פון טויטע קעץ, איד זאָל קיין מורא
 נישט האָבען פאר די לעבעדיגע... אד, זיי דראַפּען און — ערגער
 נאָך — זיי מסר'ן!

נאָר ווי עס איז, פון וואנען ל"ג בעומר קומט אַרויס, זאָל זיין
 פון דער קאָץ אַלײן, אבי צום לעבען! אבי אונזערע אַרעמע קינד-
 דער כאַפּען זיך כאַטש איינמאָל אין יאָהר אַרויס פון תפיסה, פון

פינסטערען חדר. דער „סמאטריטעל“ אליין — דער בייזער מלמד, עפענט אליין אויף די טיר און פיהרט זיי אין וועלדעל אריין! א, לאכט נישט אויס איין טאג אין פרישען, פרייען וואלד!

דאס קינד גיט זיך קיין רעכענשאפט דערפון נישט אפ, נאר עס דערפיהלט פארט, אז אין חדר איז דא א ר נישט ווי עס דארף צו זיין! דער הימעל איז דא נישט אזוי קליין, נישט אזא שמאט-קעלע, ווי צווישען דעם רבי'נס פענסטער מיט'ן שכו'ס דאך! די סאסנע שיסט גלייך ארויף צום הימעל, נישט געקרימט, נישט גע-בויגען, גלייך, אהן קונצען, אהן פשט'לעך, נישט פארקניפט און נישט פארבונדען!

דאס קינד קלערט זיך: דא וואוינט גאט, און דא ר ט — דער רבי... פרישע לופט, פרייער אטעם. געזאנג פון פייגעל, גערויש פון בלעטער, פארשידענפארביגע בלומען, גאלדענע און זילבערנע זומער-פייגעלעך — זענען גאטס, און די בלאטע, דאס מושב, דאס ענגעניש, דער ברוד און די געדערהטע, פארקניפטע, פאר'כשוף'טע פשט'לעך — זענען טאקע דעם רבי'נס!

עס לאזט מיד נישט שרייבען, אזא גערודער ווערט אין גאס! איך לויף צו צום פענסטער!

די נאלעווקעס רוישען ווי א ים, די פראנצישקאנער שומט און יאגט, און פון דעם מבול מענשען שווימט אלעמאל ארויס א נייער אמניבוס, אנגעפאקט פול און פול מיט קינדער! אך! ווי זיי זעהען אויס, די קינדער!

בלאסע, גרינע, געלע און איינגעריסטע פנימ'לעך... זעלטען א געזונט בעקעלע, זעלטען א פריש פנימ'ל! נאר אלע זענען רייד-רעוודיג, אומגעדולדיג, און אלע אויגעלעך ברענען ווי די ליכט! פאָהרט, קינדערלעך, פאָהרט, איד וויינש אייד...

נאר ניין, נישט אלע וויינש איך! נישט אלע! זאגט מיר, קינדערלעך, פריהער, וואס פון אייד וועט ארויס, וועל איך אייד זאגען, וואס איך וויינש אייד! אט ווייזט מיר נאר, ווער פון אייד וועט האנדלען מיט ווערמאנטס סחורה, אדער גלאט אזוי — מיט פרעמדען שווייס און בלוט; ווער וועט בויען זיין הויז אויף יענעם חורבה; ווער וועט אויסוואקסען ווי א צווייגעל פון אן אנדערענס מצבה — א! זאגט מיר ווער, דעם וועל איך אהן

רחמנות ארויסשלעפען פון דער בויד און ווארפען אונטער די רעד
דער!

נאך זאגט מיר אויד, ווער פון אייד וועט ארויסוואקסען אן
עהרליכער ארבייטער, וואס וועט לעבען פון אייגענעם שווייט און
בלוט; זאגט מיר, ווער פון אייד וועט לעבען אויף זיין אייגענעם
חשבון, נישט זיין קיין לויז אויף א פרעמדען קאפ, נישט אריינ-
שטעקען ווי א ווארם די זויגנעפ אין א פרעמדען מאגנען — זאגט
מיר ווער, און דעם וועל אייד געבען עטליכע גוטע, פיינע ביכלעך
צו לעזען, וואס וועלען איהם זיכער צורנוץ קומען!

זאגט מיר אויד, ווער פון אייד וועט זיך מאכען פון דער תורה
א סחורה, און וועט זי פארקויפען אויפ'ן קווינט און אויפ'ן לויט,
אויפ'ן גלעזעל, ווי בראנפן אין שענקס... ווער פון אייד וועט מאכען
מאנאפאָלען אויף כשר'ן וויין, האנדלען מיט הכשרים אויף מעהל,
אריינשטעקען די גאנצע אידישקייט אין א חליצה-שוד, אָדער
צומאכען נאך דאס קלענסטע הומרא'לע, צואווארפען נאך איין
דראָבנע שטויבעלע צו דער גלות-טאטשקע — זאגט מיר ווער, וועל
איך איהם ארויסשלעפען אהן רחמנות פון בויד און ווארפען די
פערד אונטער די פיס, ווייל נאך פערדס-פאדקאוועס קאנען ארויס-
שלאָגען א פונק פון אזוינע פינסטערע קערפער!

נאך זאגט מיר אויד — ווער פון אייד וועט ארויסוואקסען א
מענש מיט א שטאלצען שטערן, פרייע אויגען, א קלארען מוח און
א ברייטען, אָפּענעם הארץ... א, זאגט מיר, ווער פון אייד וועט זעהן
ווייטער אלס א י י י מ י נ ו מ, אין וועלכען עס פארזינקט
דאס גראַבע עס-ארצ'ישע לעבען; וועמענס ב ל י ק וועט זעהן
ווייטער ווי די ד ל ת א מ ו ת, וואס דער פרוש האט פאר'ן
נאָרישען אינדיק ארומגעקריידט — א, זאגט מיר ווער, וועל איך
איהם אַראָפּנעמען פון בויד, אויסקושען יעדען אבר און מיטנעמען
מיט מ י ר אין וואלד אַרײַן...

דאָרט, אין פרישע, גרינעם וואלד, וועלען מיר זיך זעצען הינ-
טער אן אלטען, קלוגען בוים מיט ווייט-פארשפרייטע צווייגען, מיט
מיליאָנען פרישע, גרינע בלעטער, וואס זאנען צו מיליאָנען פרישע,
נאך נייע בלימען... דאָרט וועלען מיר זיך זעצען, דאָרט... אינ'ם
שטילען אָרט, וואו מען הערט נישט די עס-ארצים שרייען, די אַק-
סען בלעקען און די הינט בילען... דאָרט וועל איך איהם פאַרטיר

טשען, וואָס פרייהלינג באטייט, וואָס פריש לעבען הייסט; איד וועל
 איהם דערצעהלען, וואָס עס סוד'ען זיך די בלעטער, וואָס עס דוישט
 דאָס יאָגענדיגע וואסער און וואָס עס בלאָזט אין די אויערען צריין
 דער פרישער ווינט...

אָד! איד וועל איהם נאָך א פאָר שעהנע מעשה'לעך דער-
 צעהלען און שענקען — עס איז דאָך ל"ג בעומר — אַן אמת'ען.
 נוסען פּייל-און-בויגען...

.1896

הורמוז און אחרימוז.

לויט דעם פערסישען גלויבען, עקזעסטרען צוויי געטער: איי- נער הורמוז (להבדיל אונזער יצר טוב) א גוטער גאט, כאטש צו א וואונד צוצולעגען. ער באשאפט נאך — ליכט, בארעמהאציגקייט, פארשטאנד און נאך אנדערע גוטע זאכען צום מענשליכען געברויך. דער צווייטער — אחרימוז (אונזער יצר הרע, נישט אויסגע- רעדט זאל עס זיין!), א שלעכטער גאט, וואס האט ליעב פינס- טערניש, ווי א מוילווארף אדער א פלעדער-מוז, אן אכזר, ווי א טאקוואמאדא און א גוטער פריינד פון נאראנים, וואס טאנצען אויף הינטער-פיסלעך. מיט איין ווארט — פאר אזא גאט, זאל גאט שומר ומציל זיין!

איהר פארשטעהט אליין, אז ווען נישט אחרימוז, וואלט די וועלט געוועזען א גרעדן: מענשען וואלטען געלעבט, ווי ברידער פון איין צווילינג, און אפילו מאן און ווייב וואלטען זיך קיינמאל קיין שלעכטס נישט געוואונשען; מענשען וואלטען ארומגעלאפען אין די גאסען און געזוכט, נישט קיין געשעפטען, נישט קיין שווינד- דעל צו מאכען, נאך טאקע מצוות און מעשים טובים. מען וואלט גערופען: „ווער איז נאקעט, וועל'מיר איהם קליידען; ווער איז הונגעריג, וועל'מיר איהם שפייזען; ווער האט דורשט — וואסער, וויין, קאניאק... וואס איינער וויל! גאנצע פעסער כרמל!“ אויפ'ן היידעלבערגער ביר-פאס וואלט געשטאנען אויפגע- שריבען „כל דכפין ייתי ויכול“, פונקט, להבדיל, ווי אין אונזער הגדה.

און די ווייבער וואלטען נישט געטראגען אויף די קעפ קיין פליגעל פון עקסטרא דארויף געשאסענע פייגעל! עס וואלט נאך געוועזען א פראגע, צי מען מעג שמייסען — אין באד! און פארקערט, — וואלט געוועזען נאך א י י א אחרימוז.

וואלט די וועלט געוועזען א גיהנום, וואס וואלט ארומגעשוואומען ווי א שיה אויף א ים פון מענשען-בלוט און וואלט פארשפרייט א ריח פון געברענטען, געבראטענעם און גערויכערטען מענשען-פלייש אין אלע זיבען הימלען...

און, אויב די וועלט איז נישט קיין גיהנום, אויב פון צייט צו צייט לעשען זיך אויס די אויטא-דאפען, עס פארשטומט דער קלאנג פון קייטען און די הארמאטען ברילען נישט אהן אויפהער; אויב נישט אלע וועגרווייזער אויף די טראקטען זענען תליות, און עס מאכט זיך אמאל אן אסיפה אין האג, וואו מען רעדט וועגען שלום; אויב עס עקזעסטרירט אין א י י צייט תפיסות און שפיטעלער, חברות פון צער בעלי-חיים און אנטיסעמיטען, וועלט-קאנגרעסען און שאוויניזם; אויב די בר-רען שיקען איבער די ענגלענדער א גראטולאציען צום ניעם יאָהר מיט א „פודינג“ (א מין ענגלישער קוגעל) אין א קארטעטש, — איז עס דעריבער, ווייל הורמוז און אחרימוז עקזעסטרירען ביידע אין איין צייט, און איינער קליטשעט דעם צווייטען דאס וואסער און שפייט איהם אין דער קאשע אריין.

דאס אלץ ווייס איך, נישט אזוי פון אלטע פערשישע ביכער אין פארשידענע איבערזעצונגען, ווי פון מיינעם א באקאנטענס מויל, פון אן אלטען פערסער, וואס וואוינט ווייז-ווי אין איין הויז מיט מיר: מיט וועלכען איך האב צופעליג זיך באקענט און מיר האלטען זיך פון דאמאלט אן צוזאמען, ווי צוויי לאנג-נעזיגע, וואס קאנען גלייך נישט ליידען, ווי הינט בילען... און מיר פלוידערען גאנץ אַפּט...

ווען איר טרעף מיך מיט'ן פערס, באגריסען מיר זיך גאנץ הערצל'יך.

— וואס מאכט אייער א ל ט ע ר ? — פרעגט ער מיט א שמייכל, און איך ענטפער מיט אראפגעלאזטע אויגען:

— דערווייל, שטיל! און הורמוז וואס מאכט?

— ער וועט אויספיהרען! — איז זיכער דער פערס, — ער

מוז אויספיהרען! און דער אלטער אפטימיסט שנייצט זיך הויך און מיט א זיכערקייט די נאָז, און ווישט זיך איבער דאס גאנצע פנים מיט א רויט פולארען טור, וואס וואלט גענוג געוועזען הו-ר-מוז'ן פאר א פאָהן.

איינמאל דאך איז ער נישט זיכער געוועזען.

— ווער ווייס, — זאגט ער, — ווער ווייס! אַ ח ר י מ ו ז איז ביטרע, זעהר ביטרע! פיפיג, ווי עס קאן נאָר זיין! ... כל-זמן אַ ח ר י מ ו ז האָט געפיהרט אן אָפּענעם קריג מיט ה ו ר מ ו ז ' ז. בין איד זיכער געוועזען, אז עס מוז קומען אמאָל ה ו ר מ ו ז ' עס אייביג-לאַנגער טאָג, נאָר וועלכען עס וועט קיין נאכט שוין מעהר נישט זיין! איד האָב אבער באמערקט — — — — וואָס האָסט דו באמערקט?

מיר זעצען זיך אויף א באנק, (עס איז זומער און איז א נאָר-טען געוועזען) און דער אלטער פערס זיפצט.

— איד האָב באמערקט, — זאגט ער — אז אחרימון האָט זיין טאקטיק פארטוישט און איז ווירקליך שוין געפעהרליך געוואָר רען... ער שווינדעלט! ער פארשטעלט זיך! ער מאכט זיך פאר הורמוז' אונטערטעניג, האָניג ניסט זיך איהם פון מויל, און נאָרט איהם אָפּ פון קאפּ ביז פיס... הורמוז, דער גוטער, לאָזט זיך גע-נאָרען...

— איז עס מעגליך?

— הער, מאכט דער פערס, — איד וויל דיר א פאָר ביישפּיי-

לען געבען פון זיין טאקטיק:

אַט, למשל, פארצייענעם, אז הורמוז האָט געוואָלט דער וועלט אַ גרויס פארגניגען מאכען, אז איבערראשונג, און באשאפען א זעל-טען-שעהנע פרוי, פלעגט קומען אחרימון און, להכעיס, אַגריהרען זי מיט דער אומריינער האנט ביים שמערן, ביי א באק, און גענוג: — דער שעהנהיים וואקסט שוין דערפון אַרויס א האָרן, אַ קרעץ... נאָר וואָס העלפט עס איהם? הורמוז דערזעהט עס באלד, שיקט א שטראַל פון זיין גענאָד, דער האָרן פאלט אַראָפּ, די קרעץ פאַר היילען זיך, און די שעהנהיים ווערט נאָר שענער, נאָר ערהאבענער... היינט טוט ער אנדערש: ער טוט, גלייך ער איז צופרידען און גליקליך מיט אלעם, וואָס הורמוז טוט!

ער כאפט אויף זיך א פראַק און א צילינדער, באווייזט זיך פאר דער פרוי און זאגט מיט א זיסען שמייכעל: מאַדאַם (אָדער פרייליין), איד גראַטוליר אייך מיט מין הער הורמוז'עם גענאָד! איהר זייט עס ווערט... די גאנצע שטערבליכע וועלט דארף קניען פאַר אייער אומשטערבליכער שעהנקייט!

און שוין! פון דער שעהנהייט ווערט א קאקעטע, א קאלטע
הארץ-פרעסעריז...

הורמוז, למשל, כאפט זיך אמאל צויה און דערוועהט, ווי אן
ארעמאן ארבייט שווער און האט קיין פרנסה נישט. א גוט הארץ
האט ער, געלט אין אוצר פעהלט נישט, כאפט ער עטליכע קאפ-
קעס אין א זעקעל און ווארפט אראפ דעם ארעמאן...

פריהער פלעגט אחריומן שיקען גולנים אדער גנבים, אדער א
שרפה, אוועקצונעמען דעם גוטען גאטס מחנה ביים ארעמאן. עס
האט אבער נישט געווירקט: הורמוז הויבט אן געבען און געבען,
און וויל ער, שטעלט ער גאר דעם מול ביים ארעמאנס טיר, און
דער ווערט רייך און גליקליך!
היינט טוט אחריומן אנדערש.

הורמוז האט געגעבען אן ארעמאן עטליכע קאפיקעס, זעהר
גוט! ער קריגט זיך נישט מיט'ן עלטערען ברודער! פארקערט, ער
לערענט זיך נאך אפ פון איהם, ער וויל אויך א גוטער ווערען! און
ער ווארפט צו דעם ארעמאן נאך א פעקעל — און סאמע גאלדענע
רענדלעך!

פון ארעמאן ווערט א גביר, דער זאק מיט גאלד וואקסט, און,
וואס מעהר ער וואקסט, מעהר מאנעט ווערט ער, מעהר ציהט ער
צו זיך צו! און דער געמאכטער גביר צווישען סאמע ארעמע לייט.
ק א ו נישט זיין גליקליך! ער קאן אפילו נישט רוהיג שלאפען...
די ארעמע לייט ארום שלאפען א ו ד א י נ י ש ט...!
הורמוז וויל עמיצען געבען א גוטע זאך, למשל — גבורה, א
הארץ פון א לייב! — אזוינער קומט צו נוי יעדעס פאלק, יעדער
צייט! —

פארצייטענס פלעגט אחריומן וועלען אזוינעם אומברענגען.
קוילען — פלעגט ער איהם אָנשיקען גאנצע מחנות מיט רוחות און
שרים, זיי זאלען איהם כאפען און עס זאל פון איהם קיין זכר נישט
בלייבען. נאך הורמוז פלעגט נישט לאזען: געגען די מחנות פון
שרים און רוחות שיקט ער מחנות מלאכים, זיי פארציאָגען די שרים
מיט די רוחות צוריק אין גיחנום אריין און דער העלד בלייבט
העלד...

היינט פיהרט זיך אחריומן אנדערש —
הורמוז גיט גבורה, אחריומן דערלעגט נ א ד אביסעל און

פון אונזער באשענקטען פון הורמוז ווערט אן אוואנטורניק, א פראג-
אדם, ווייל עס שפארט איהם די קראפט, דער איבערשפאנטער כח,
און אויפ'ן אָרט פון נוצען, ברענגט ער דעם גרעסטען שאַדען! ...
די זון געהט אונטער און דאָס איז די העכסטע צייט אַהיים צו
געהן פאַר'ן פערס. ער געזעגענט זיך:

— נאָך דאָס — זאָגט ער, אויפשטעהענדיג, — ווייל איך דיר
זאָגען: א מענש דארף עסען, הנגה האָבען פון עסען, באשאפט
איהם הורמוז א דאָרם — אַ קישקע; מען דארף זי נויטיג האָבען,
אַהן איהר איז נישט צו לעבען! וואָס טוט אַהרימון? ער וועט דאָך
ביי אַ מענש די קישקע נישט אויסשניידען — גיט ער צו א
ב ל י נ ד ע ק י ש ק ע, נאָך א שטיקעל! און דאָס שטיקעל איז
שוין א געפעהרליכע זאך, דערפון קרענקט מען שוין!

דער פערס איז אוועקגעגאנגען, און איך האָב געקלערט: צי
איז ער נישט גערעכט?

הורמוז, אָדער דער יצר-טוב, גיט אונז אַרײַן א געפיהל צו ליער-
בען אונזערע נאָהנטע, אונזער פאָלק, אונזער אָרעם פאָלק, פאר
וועלכען מיר ווילען ארבייטען און אָפּפערען זיך; וואָס טוט אַהרימון
אָדער דער יצר-הרע? ער דערלעגט נאָך אביסעל געפיהל, עס ווערט
פון נאַציאָנאַליזם — שאַוויניזם, פון רייכען געפיהל און עקעלאָפּ-
טער שאַרלאַטאַנען-פאַנאַטיזם, וואָס וואַרעמט נישט און לייכט
נישט, נאָך ברענט איז דער פינסטער און קאָן אונז אליין פאַר-
ברענען! ...

אן אָרעם פאַרוואַגעלטער גע'ונד'ניק זוכט זיך א דאָך אי-
בער'ן קאָפּ, א רוהיג שטיקעל אָרט, וואו זיך אַנידער צו לעגען, וואו
די ביינער אויסצורוהען, אום אויפצושטעהן מיט אַלע ג ל י י ד,
צו דער נ י י ע ר ארבייט, — אַלע פאַר אַלע! ... דעם געדאַנק
האַט איהם איינגעפליסט הורמוז... וואָס טוט אַהרימון? ער מאַכט
פון דאָך, פון רוה-בעט, אן אייביגען, הויכען צוועק, אן א י ר ע א ל
און מיר...

מיר האָבען זיך צוריקגערוקט אויף א הונדערט און צוואַנציג
יאָהר!

און עס איז ווירקליך א שאַך די צייט!

וויסען, אירעזן און „איזמען“.

ו ו י ס ע ז איז איינפאך ליכט־העלער טאג.
נאך דאס ליכט פילט נישט אויס דעם רוים, דער טאג — די
צייט, דאס וויסען — דאס לעבען...
אונזער גאנצע ו ו י ס ע ז נ ש א פ ט איז א גראשענדיג
ליכטעל אין אן אומענדליך פינסטערער הייל.
אין פינסטערע ערטער, אין פינסטערע צייטען לייכטען אונז
א י ד ע א ל ע ז, פינקלען און שימערען א י ד ע ז, בליצען
„איזמען“ און שלאגנווערטער.

אירעאלען זענען ליכטיגע, הויכע שטערען אין די ווייטע
ברייטע הימלען.
דערווייל, וועניגסטענס, נישט צום דערגרייכען, נישט צום
דערלאנגען.

און דאס מעהרסט איז מען פון זיי נישט צופרידען :
— איד קאן זיי נישט אנטאפען ! — קלאגט זיך דער בלינדער.
— נישט צום איינבויסען ! — ביזערט זיך דער הונגעריגער.
— וואס פאר א טעם האט עס ? — פרעגט דער פיינשמע-
קער, דער בייכיגער בעל־הבית.
— מען זאל זיי וועניגסטענס קאנען אפרייסען און באנוצען
אלס קאטילאָן־שטערען אין קארנאוואל, זאגט זיין זוהן, דער טענ-
צער, און דער אינגערער זוהן, דער פעסימיסט, וואס איז שוין גע-
בוירען מיט צוקנידערטע נערווען און א מאָגען־קאטאר, שמיי-
כעלט זויער :

— צי פארמאגט נישט דאסזעלבע יעדער גליהוואָרים ? צי
בליצט נישט איבער יעדען זומפ, איבער יעדען געמויעכטס ?
און אויך דער פראפעסאָר פון מאטעמאטיק וויל בעסער זיין

נאכט־לעמפעל, וואָס באַלייכט איהם זיינע ד' אמות פון „צוויי און צוויי איז פיער“...

נאָר די פיהרער פון קאראוואנען אין זאמדיגען סטעפ, פון שיפען אין אַקעאָן מיט באַהאַלטענע פעלזען און ריפּען, ווייסען. וואָס שטערען, וואָס אידעאלען זענען.

אויפ'ן שווייס־ און בלוט־פאַרגאַסענעם פעלד צווישען מערב און מזרח שפּראַצען בלומען־אידעען... זיי שפּראַצען, בליהען, וואַס סען, לעבען, בלייבען שטעהן, פארלירען סעקונדענווייז דעם גלאַנץ מיט'ן זאַפט; זיי וועלען, פאַרשטויבען און פאַרשווינדען...

נישט וואָר און נישט פאַלש זענען אידעען, נאָר פריש און אלט, בליהענדיג אָדער פאַרוועלעקט.

אַז מען טראַגט אייך צו אַן אידעע, בוינט צו די נאָז: פרישע נעמט און שטעקט אייך אויף דער ברוסט, אַלמע — וואַרפט אַרויס. ווער עס איז ווייכהאַרציג, זאָל דערביי לאָזען אַ טרער.

מיינט אבער נישט, אז די פרישע אידעע איז וואָר, אַז זי איז דער אַפּפּלאַנץ פון דער מאַרגענדיגער זון...

נאָר פאַר אַלמע אידעען — היט אייך!

אויב עס געפּעלעט אייך נישט דער היינטיגער טאָג, האָט איהר רעכט: ער זאָל זיין דער בעסטער, וואָלט ער אויך דער לעצטער געוועזען — האָפט איהר אויף מאַרגען, וואויל אייך: עפעס אינער־וועניג זאָגט אייך, אז איהר האָט נאָך וואָס צו דערלעבען, נאָר זוכט נישט זיין בילד אין דעם נעכטיגען טאָג, מאַלט אייך נישט דעם „שפעטער“ מיט די שווייס־בלומיגע פאַרבען פון דער פאַר־גאַנגענהייט; הויבט נישט אויף קיין אַלמען לאַפען מיסט פאַר אַ הייליגע פּאַהן און זוכט נישט קיין בלומען אויפ'ן בית־הקברות... ווילט איהר בלומען, זוכט אייך פרישע.

טייערע שטיינער זענען „איזמען“, דאָס זענען ליכט־פענגער, ליכט־שוואַמען. נאָר דאָס, וואָס זיי שלינגען איין, גיבען זיי נישט אַרויס צוריק; דערצו ווערט נאָך דער שטראַל אין די שטיינער פאַרשידענאַרטיג געבראַכען.

דערפון קומט דער פלעמינג-פינקעלדיגער גלאניז, וואָס טרייסט
 אונזער אויג אין דער פינסטער, וואָס דערמאָנט אָן פארלוירענעם
 און צוריקגעהאַפּטען טאָג; ב א ג נ י ג ע ז זיך מיט דעם ליכט
 קאָנען אבער נאָר קינדער, ווייבער און לעדיגגעהער...
 ביים פיינסטען בריליאַנט קאָן מען קיין בוך נישט לעזען, קיין
 בריף שרייבען, קיין אַרבייט פאַרדיכטען. — דערצו דאַרף מען דעם
 טאָג מיט זיין איינפאַכען ליכט.

1902.

ברית אים ווארשוי.

א.

איבער ווארשע ווילט זיך שרייבען און עס איז שווער צו שרייבען. ערשטענס איז שווער אויפ'ן הארץ: ווארשע, די גרעס-טע אידישע געמיינדע אויף דער וועלט, האט אזא שוואכען פולס, לעבט אזוי וועניג, אזוי באהאלטען שטיל, אז טיילמאל דאכט זיך, עס לעבט גאר נישט! און צווייטענס — פריער די פינגער! דריי רובעל א קערץ קוילען! אמאל פלעגט מען זיך וואונדערען, אז איז ווארשע קאסט וועניגער אויפהאלטען א מענש, ווי א פערד, היינט וואונדערט מען זיך אפילו נישט, אז אויפהאלטען די חיה רעה — דעם אויווען, קאסט מעהר, ווי אויפהאלטען א מענש מיט א פערד צוזאמען! עס איז קאלט... דער רייכער לאזט איבער אומגעהייצט דעם סאלא, א מיטלער בעלי-חבת רייסט זיך אפ פון מויל צו פארשטופען דעם אויווען, און ארעמע לייט געהען גאנץ איינפאד אים פאר קעלט, און אלע צוזאמען. ארעם, מיטעל און רייך קלערען אלץ און זארגען: וואו נעמט מען קוילען?

— וואו נעמט מען די שווארצע ברייאנטען? פרעגט אויך דער ווארשעווער דאזאר, וואס האט קיין קוילען נישט פאר ארעמע לייט. יאהר-יעהרליך ווערט געזאמעלט צדקה געלט אויף הייצען. די סקלאדניקעס פארקויפען קוילען און דער דאזאר פארטיילט דורך זיינע אפיקונעס קוויטלעך אויף קוילען, ווער עס באקומט א פוד, ווער צוויי... די קוילען-צדקה אין ווארשע, ווי אלע צדקות אין גרויסע שמעדרט, וואו די הילף געהט נישט פון האנט צו האנט, וואו דער געבער זעהט נישט דעם נעמער, וואו נישט דאס הארץ גיט, גאר דער שכל, דער יושר אדער דער כבוד, — איז קיינמאל נישט געוועזען אהן פעהלער, קוילען האבען קיינמאל פאר אלע נישט געניגט, און עס פלעגען זיי באקומען נישט די ארעמסטע

נאך די צורדינגליכסטע, די וואס האבען געקענט העכער קרעכ-
צען, לענגער בעמען, בפרט די, וואס רייסען אפ די פאלעס. אלע
זענען אַרעס, אלע וואס שטרעקען אויס די האנט; און אין הארץ
אריין צו זעהען, צו וויסען ווער עס איז אַרעמער, ווער עס דאַרף
נויטיגער, איז דער אַפיעקון נישט אימשיטאנד, צעהלט ער די טרע-
רען; ווער עס וויינט מעהר, באקומט מעהר... דערנאך קומט דער
דלות און פאַרקויפט ערשט דאס באקומענע קוויטעל!... פאַרוואס?
טייל מאָל איז איהם אין סקלאַד אריין צו ווייט, און דער וועג
אחיז מיט'ן לערען זאָק און צוריק מיט'ן שווערען, איז מעהר
ווערט, ווי דער פּוּד קוילען; טייל מאָל האָט ער גראַד מיט וואָס
צו הייצען, אַדער עס איז א שעהנער טאָג. און עס פעהלט ברויט...
און אז מען קומט שוין אָן צום סקלאַדניק, באקומט ער ערשט א
פאַלשע וואָג און שטיינער פאַר קוילען — מיט'ן קוויטעל קאָן דער
אַרעמאָן ערגעץ אַנדערש נישט געהן!

ביי די פעהלער, וואָס שטעקען אין דער נאַטור פון גרויס-
שטאָדטישער צדקה, פלעגט דאָך אַמאָל א פּוּד קוילען טרעפּען אין
איינ אַרעמען אויווען אַריין... נאָר וואָס וועט זיין היינאַהר? עס
איז א קריזיס, א שלעכטע צייט! געלט וועט זיין דרייפאַד וועניגער,
קוילען דרייפאַד טייערער און נישט צום באקומען...

עס איז קאַלט, עס פּרירען די שפיץ-פינגער ביים שרייבען,
און אין הארץ ווערט אויך קאַלט, אז מען דערמאָנט זיך אין „אַמע-
ריקאַנישען דוּעל"... אפּשער ווייסען מאַנכע פון „יוד'ס" לעזער נישט,
וואָס פאַר א מיז חיה דאָס איז, וועל איך זיי פאַרטייטשען...

ביי אונזערע בעלי-הבתים, די אריער, זענען שאַראַנען אויפֿע-
גרויסע פּריצים, וואָס דער עיקר איז ביי זיי דער האָנער! אַז איין
פּריץ באַליידיגט דעם צווייטען, מיט א וואָרט, ווער שמועסט מיט
א מתנת יד, וואָס עס טרעפט זיך אויך נישט זעלטען, קען די
שאַנד נישט אָפּגעווישט ווערען נאָר מיט בלוט, מוז איינער דעם
אַנדערען שיסען. מיר רעדען אצינד פון א געוועהנליכען, אייראָ-
פּעאַישען דוּעל. איינער, דער באַליידיגטער, רופט ארויס דעם
צווייטען צום שיסען, צום דוּעל. ביים שיסען מוזען זיין סעקונדאַנ-
טען, צו צוויי ערות פון יעדען צד, איינער פון די ערות שטעלט
אויס די צדדים איינעם געגען דעם צווייטען, צעהלט: איינס, צוויי,
דריי, פיף-פאַף! מען שיסט, און ווער עס פאַלט, דער בלייבט

לינען. דאס איז דער געוועהנליכער דועל און ער האט פארשיידענע פעהלער: ערשטענס, פארלירט מען דערביי א מאסע צייט, מען שיקט זיך סעקונדאנטען, די סעקונדאנטען פרוואווען מאכען שלום, דערנאך באשטעלט מען אן ארט, וואו מען זאל זיך טרעפן, מוז מען ערשט ארויספאהרען הינטער דער שטארט אויף א שטילען ארט, וואו קיינער זאל נישט שמערען און דערגלייכען...

צווייטענס — האט מען הויז געלט. איינער נאך מוז אוועק געהן פון דער וועלט, און שיסען מווען ביידע, על כן — מווען ביידע קויפען פיסטאלעטען, דריטענס האט מען אמאל הויז א מענש; עס מרעפט, אז ביידע שיסען צוזאמען, ביידע טרעפען און דער האנער פארלאנגט נאך איין קרבן, נישט צוויי... פערטענס האט מען צו טון מיט א פראצעס, מיט פאליציי און געריכט. דא, וואו פיער מענשען ווייסען א סוד, ווערט שוין א פינפטער און א זעקסער טער געוואר און עס קומט צו דער פאליציי, די פאליציי גיט איר בער דעם געריכט, און כאטש דער האנער איז א וויכטיגע זאך, ענדיגט זיך אמאל דער עסק מיט „ארעסטאנטסקע ראטעס". — דאס אלץ פארשפארט מען ביים אמעריקאנישען דועל. עס מאכט זיך גאנץ איינפאך. צוויי מענשען קומען צו דער דעה, אז איינער פון זיי איז איבריג אויף דער וועלט. אז איינער מוז אפטרעטען, נאך מען ווייסט נישט ווער? ציהט מען קניפלעך, און ווער עס ציהט דאס לעצטע קניפלעך, דער שיסט זיך אליין, במשך דער צייט, וואס מען האט פריהער אפגעטרעדט. דא פארשפארט מען סעקונדאנטען, דא איז מען יוצא מיט איין פיסטאלעט, מען האט קיין פארכט פאר פאליציי, און האלטען ווארט, שיסען זיך צו דער צייט, הייסט דער האנער; דערוועלבער האנער, וואס ער לויבט צו באנקראטירען פאר א פאך שטיוועל דעם שוסטער, פאר א פאך פלודערן דעם שניידער, און נויט אפצושיקען באלד פריה מארגען דאס געלט, וואס מען האט ביי נאכט אין קארטען פאר-שפילט... באדיי א משכון צו פארזעצען, ווייב און קינד צו פאר-קויפען!

צוזאמען מיט אלע מעלות טובות האט אונז די אסימילאציע געבראכט דעם האנער, דעם דועל, אין דורך אן אמעריקאנישען דייזל, האט זיך ערשט נישט לאנג אין מיט'ן אלעע געשאסען א

יונגער מאן, וואָס איז ערשט פון דער האַנדעל־שולע אַרויס אויף דער וועלט...

איהר קענט עס אפשר נישט פארשטעהן? און דאָד איז עס זעהר לייכט! עס זענען פאראן יונגע לייט, וואָס הענגען, דאָס דער ערשט נישט לאַנג מאַדע געוואָרענער ערציהונג אין דער לופט צווישען צוויי וועלטען, און געהערען נישט אַהין, נישט אַהער!... פון איין וועלט זענען זיי אַרויס, צו דער צווייטער קענען זיי נישט קומען... פאר זיך האָבען זיי א נידעריג מיט עולם־ הזה, נאָר דער טויער איז פאַרמאַכט און מען האָט קיין בילעט אויפ'ן באַל... און הינטער זיך א וועלט, צו וועלכער עס ווילט זיך נישט צוריק — אַ פאַרווייניגטע, פינסטערע וועלט... זי באַדט זיך אין אייגענע טרערען, אין אייגען בלוט! און הענגען אין דער לופט איז אויך נישט גוט, א מענטש דאַרף האָבען עפעס פּעסעס אונטער די פיס...

לעבען פאַר זיך אַלליין קאָן אן אַלטער אויסגעדראַטער מאן, א קראַנקער, צוגעשלאָגען צום בעט... זיי זענען יוצא דערמיט, וואָס זיי האַלטען די ציטעריגע הענט אַרום דער קליינער לעבענס־פלאַט, עס זאָל זי דער ווינט נישט לעשען... יונגע לייט מיט בלוט אין די אַדערען, קראַפט אין די פליישען, געפיהל אין האַרץ און געדאַנקען אין מוח, קענען פאַר זיך אַלליין נישט לעבען, זיי מוזען געהערען א וועלט, זיי מוזען האָבען אַ פאַל, וואו צו ווירקען, פאַר וועמען צו לעבען און צו שטרעבען און ווער עס האָט עס ניעמ, דעם איז נמאס דאָס לעבען, וועניגסטענס האָט עס פאַר איהם אַ קליינעם ווערט, אז ער קען עס לייכט פאַרשפּילען אין קאַרטען פאַרטוישען אויף עטליכע פליישיגע קוש פון א מויד, אָדער א קניפּעל פון אן אַמע־ריקאַנישען דוּעל!

דער נייער קרבן האָט זיך נאָך געאיילט! צוויי יאָהר צייט האָט מען איהם געגעבען, און ער האָט זיך מקיים פסק געווען דעם פינפטען צו דעם זעקסטען טאָג! אויף וואָס האָט ער געזאָלט וואַרטען? אין זיין לערען לעבען האָט שוין די צייט נישט גע־האַט וואָס אַריינצוגיסען!

דער צופאַל, פון וועלכען מיר האָבען גערעדט, האָט געריהרט דעם וואַרשעווער „איזראַעליט“ : ער זעהט דערינען א ביטערען סימן, אז עס געהן אונז אויס די כחות, אז מיר פאַרלירען די לוסט צום

לעבען... אויב דאס הייסט בילדונג, — זאגט דער „איוראעליט“ אין לעצטען נומער פון ניינצעהנטען יאהרהונדערט—איז בעסער צו זיין אומגעבילדעט, ווי אונזערע אלטע זיידעס זענען געווען. נאך דער „איוראעליט“ האט אומזיסט אנגעהערט די בילדונג, אומזיסט געוויזען דאס אויער איבער די פלייצעס. ער ווייסט, ווי דאס קינד הייסט, נאך וויל עס נישט אנרופען ביים נאמען — דאס קינד הייסט „אסימילאציע“, נאך דער „איוראעליט“ האט מורא, דער „קראי“ זאל נישט נאך אמאל באמערקען, אז די בעסטע מענשען אין דער אידישער געמיינדע זינגען נישט מיט איהם דעם זעלבען מה יפית, אז זיי האבען נאך א פיינערן נוסח...

דער ארעמער „איוראעליט“, עס געהט דער צוואנציגסטער יאהרהונדערט און ער הענגט נאך אלץ צווישען צוויי וועלטען. הענגט נאך אלץ אין דער לופט, נישט אהין און נישט אהער...

און דאך ריהרט עס זיך! די צייט שלעפט מיט זיך אפילו דעם פוילסטען... אין דערזעלביגער נומער „איוראעליט“ קלאגט זיך הערר נ. ס. אויפ'ן באגריף פון „היימיש“ און „פרעמד“... ער טייט מיט די פינגער אויף די ווארשעווער מיוחסים, וואס קוקען מיט אויגען פון פרעמדע אויף אייגען פלייש און בלוט, וואס קומט פון יענער זייט ראגאטקע. טייל האלטען פאר אמת'ע ווארשעווער נאך די, וואס זענען געבוירען אויפ'ן הייליגען גרזשיבאוו, די נאך לעוויקס אפילו זענען שוין נישט היימיש, זענען שוין פאר זיי פרעמד... די צייט רוקט זיך און אפילו אן ערשט נישט לאנג געשטארבענער ווארשעווער גביר האט איבערגעלאזט אכט און פופציג טויזענט רובעל פאר א קרו קימת צו העלפען די, וואס וועלען עמיגרירען אין דער פרעמד ארין! קיין אפריקא, קיין אמעריקא, בכלל „אויף יענער זייט ים“ (אצעאן).

אויב די חובבי ציון וועלען זיך וועלען באנוצען מיט דער צואה, וועלען זיי מוזען אויסגראבען א ים (אצעאן) צווישען ווארשע און ארץ ישראל, אדער פיהרען די עמיגראנטען, ווי מען האט אמאל גערעכענט, איבער ארגענטינא, אבי איבער א ים... דאס אלץ קען געשעהען שוין אין צוואנציגסטען יאהרהונדערט...

מיט שרעק לויפט אין צוואנציגסטען יאהרהונדערט ארין דער נעיונד'ניק, דער „וועטשני זשיד“ אויף הירשענבערג'ס בילד, וואס איז אויסגעשטעלט איצט אין ווארשע... א וואלד מיט צלבים, מיט

גרויסע הילצערנע צלבים... אויף דער ערד פיעל געהרג'טע, אומגע-
קומענע אידען. דאס פרישע בלוט איז נאך נישט איינגעזאפט אין
דער ערד, און אז אלטער שרעקליך דערשראקענער איד לויפט!
ער לויפט — מיט איין האנט פארשטעלט ער זיך די זון פאר די
אויגען, ער וויל זעהען ווייט, ווייט, צי ענדיגט זיך אמאל דער
וואלד מיט די הרוגים, מיט'ן זידענדיגען בלוט, די צווייטע הויפט
ער ווי צום הימעל מיט א געבעט, און די אויגען זענען ווייט פאר
שרעק, פאר יאוש, כאטש עס דאכט זיך אונז. ער לויפט אין צוואנ-
ציגסטען יאהרהונדערט אריין.

ב.

נישט איינער פון די לעזער מיינט, אז אויסטראכטען ווילדע
מעשיות קען נאך שמ'ר און די אלע, וואס שרייבען „אזוי ווי
שמ'ר“, „בעסער ווי שמ'ר“ וכדומה. עס איז אבער פאלש. דער
בעסטער אויסטראכטער איז דאס לעבען אליין, בפרט דאס לעבען
אין די גרויסע שטעט... אין די גרויסע שטעט דרעהען זיך ארום
גרויסע שרייבער און זוכען מעשיות — טעמאטען צום שרייבען.
און אויף יעדען שריט און טריט וואלגערען זיך ארום מעשיות, וואס
בעמען זיך א שרייבער, נאך די שרייבער מיט די מעשיות טרעפען
זיך זעלטען... דעריבער ווייסט דער גרויסער עולם זעלטען פון די
שרייבער וואס מליצען איהם איבער דאס אלטע שטרוי, און נאך
זעלטענער פון די אמת'ע פאקטען, פון די אמת'ע טעמאטען, וואס
דאס לעבען גיט און איבער וועלכע א מענש דארף זיך אפשטעלען
און איבערקלערען: און טאמער דארף טאקע זיין אנדערש?
צו ר' „זיינוועלען“, דעם עלטסטען פון די ווארשעווער רבנים,
איז אין לעצטען פורים אריינגעקומען א משולח און געבראכט איהם
שלח-מנות, א בעל-הבית האט עס געזאלט שיקען, ר' זיינוועלע
מאכט א צופרידען פנים, די רביצען נעמט איבער א גענוג גרויס,
פיון-געפלאכטען קיישעל, מיט א פיין געשניצט שטאלערן שליסע-
לע... דער רב מיט דער רבי'צין נעמען זיך צו עפענען דאס קויר-
שעל, דער משולח וואס ווארט אויף טרונק-געלט, העלפט מיט.
דאס קיישעל ווערט געעפענט באהיטזאם: אפשר פיין גלאז,

אפשר געבעק; זי שטעלט עס אויפ'ן טיש — פון אויבען באווייזט זיך א שורה וואַטע, ווייסע, פיינע וואַטע און אונטער איהר — א פיער-וואַכענדיג קינד;

אויפ'ן העלזעל הענגט א בריעה פון דער מוטער:

— זי מוז אוועק קיין אמעריקא, שרייבט זי, זי האָט אין וואַרשוי, וואו זי איז פרעמד געווען, שלעכטע געשעפטען געמאַכט און מוז אוועק, מיטנעמען דאָס קינד אויף אַזא ווייטע רייזע קען זי נישט, אין פינדעל-הויז געבען, וויל זי נישט... זי וויל דאָס קינד זאָל בלייבען א איד...

— זי האָפט צו גאָט, אז „משנה מקום משנה מול“ — אז אין אמעריקא וועט זי בעסער מאַכען; אז פון דאָרט וועט זי געלט שיקען און מיט דער צייט א שיפסקארטע פאר'ן קינד, עס זאָל צו א י ה ר קומען — — —

מען האָט געמאַכט א פראַטאָקאָל אין קהל-שטוב (אזוי רופט מען אין שטאָרט דאָס געמיינדע-הויז, דעם „זאָרזשאַנד“) און די גע-מיינדע האָט איבערגעגעבען דאָס פארלאָזטע קינד צום ערציהען... זאָגט אליין, — א שלעכטע התחלה פאר א ראָמאַן אלס שט'רף? נאָט אייד נאָך איינע:

צו אַז אַרעמען שוסטער קומט אַריין א פאַרפאַלק; זי האַלט אַ זויגענדיג קינד ביי דער ברוסט, און איז נאָך בלאָס, ווי א פרישע געווינערי... א שטיל קינד, עס זויגט און שמייכעלט אין שלאָף... עס איז אביסעל גרינלעך. נאָר דעם שוסטערס אַ כ ט קינדער זעהען אויך נישט בעסער אויס... דאָס פאַר פאַלק איז געקומען דינגען זיך א ווינקעל, וואָס דער שוסטער האָט אָפּגעגעבען... מען דינגט זיך און מען דינגט, ביז עס איז געבליבען צוויי רובל א חודש. דאָס פאַר פאַלק לאָזט איבער א רובל האַנט-געלט מיט'ן שלאָפענדיגען קינד, געהט נאָך די זאכען און — קומט שוין מעהר נישט צוריק... דעם שוסטערס ווייב האָט באקומען דאָס ניינטע קינד, נאָר שוין אַהן וועהען...

וואַרשעווער קהל האָט איבערגענומען נאָך א קינד, שוין א מיידעל.

אַ מענש, וואָס באַשעפטיגט זיך מיט קהל-זאכען, אַן אמת'ער מתעסק בצרכי הצבור, קען זיך ביי די פאַקטען אָפּשטעלען; קלער רען, אז ביי אונז האָט געמוזט עפעס אַנדערש ווערען; ערנער

ווערען ווי אמאל; אז דער בלאנקעדיגער שפיגעל פון אונזער פא-
מיליעו-לעבען האט עפעס פלעקען, אויב נישט שארפע ריצען אוי-
שפאלטען, באקומען. נאָר אַז עכטער ראַמאַנען-שרייבער אַלאַ שמו"ר,
אדער בעסער ווי שמו"ר, וועט געוויס בעסער באַנוצען דאָס מאַטע-
ריאַל... איין קינד וועט ער לאָזען ביים שוסטער, דאָס צווייטע וועט
ער איבערגעבען א שניידער; דערנאָך וועט ער אַפּוואַרטען אכצעהן
יאָהר, און וועט זיי ביידע, דאָס אינגעל מיט'ן מיידעל, צוזאַמענ-
פיהרען אין א זומער-אַווענט אין זאַקסישען גאַרטען, וואו די לופט
איז פול מיט יצר-הרע אַטעם, די בוימער זענען „מאפיל בטליתם"
און וועט זיי הייסען דעקלאמירען... ווען נישט עס דעס-
לאַמירען!

האַט איהר א פראָלאַג (התחלה) און אַז עפּילאָג (סוף) צו אַ
נעכסט אינטערעסאַנטען ראַמאַן.

ליידער, נישט נאָר אונזערע שרייבער שטעהען ווייט פון לע-
בען. נאָר אפילו אונזערע סוחרים; די וועלט-מענשען! זיי האָבען
אויך מיט'ן לעבען וועניג וואָס צו טון...
אַלץ געהט צו ווי אין א סטאָדע, אַלץ זעהט אויס ווי א מגפה...
האַט איינער פארדינט פון צוקער, שפעקולירט די גאַנצע אידישע
וועלט מיט צוקער, קויפען דיינים, מלמדים און בעלפער קוויטאַנ-
ציעס אויף צוקער... פלוצים ווערט א געשליפערדיי אויף דער „אונז-
טער-בערזע" מיט אקציעס, דערנאָך געהען הייזער, פלעצער באהן-
רעקלאַמאַציעס!... אַלע פארדינען, דערנאָך קראַך! באַנקראַטירען
אַלע... דאָס רעדעל דרעהט זיך, היינט א גביר, מאַרגען קצבה
מאַן... היינט פאַהרט מען אויף גומירערער, מאַרגען פלטה, באהאַל-
טען צווישען זעק אין א אידישער בויד! אבי געלעבט, דאָס הייסט
אבי געלעבט מיט פארמאכטע אויגען...

אין קורצען וועט זיין אין ווארשע א מלחמה, בעסער געזאגט
א דועל, צווישען גאז און עלעקטריציטעט! די רעגירונג האָט באַ-
שטעטיגט עלעקטרישע באַלייכטונג, און די נייע געזעלשאפט, וואָס
נעמט איבער די עלעקטרישע באַלייכטונג, וועט קאָנקורירען מיט
דער אַלטער געזעלשאפט, וואָס באַלייכט ביז אַהער מיט גאז. אַ
מלחמה וועט זיין א שווערע, א שטארקע! דער גאז האָט זיינע

פּעחלער, ער לייכט נישט אזוי העל ווי עלעקטריציטעט, און, אכ-
נעטאן אין „אויערס העמדלעך“, גיט ער ווייס, בלאַנק ווייס
ליכט, נאָר ער שאַרט צו די אויגען! עלעקטריש ליכט האָט דאָ-
געגען צוויי מעלות, עס שאַרט נישט פאר די אויגען און גיט א
העל, אנגענעם ליכט. נאָר די גאָרעזעלשאַפט, וואָס האָט שוין
פון לאַנג איהרע אנשטאַלטען, איהרע רעהרען, איהרע לאַמפּען,
וועט קאָנען אַפּלאַזען פון פּרייז, ביליג מאַכען די באַלייכטונג פון
גאָז, און אויב די קאָנקורענץ וועט עס פאַרלאַנגען, וועט זי דאָס
נוצנעלט פון איהרע איינריכטונגען גאָר נישט רעכענען,
וואָרים זי האָט שוין גענוג פון זיי געלט ארויסגעצויגען.

דאָגענען די נייע עלעקטריציטעט-געזעלשאַפט, וואָס מוז ערשט
אריינשטעקען פרישע סומען אין איינריכטונגען און אנשטאַלטען,
וועט נישט קענען געבען איהר באַלייכטונג אזוי ביליג, און וועט
זיך מוזען אין אַנהויב וועניגסטענס באַגינגען מיט רייכע לייט, ביי
וועלכע דער אונטערשיד פון פּרייז וועט קיין גרויסע ראָלע נישט
שפּילען...

מיט דער צייט, איז צו רעכנען, וועט די עלעקטריציטעט גובר
זיין, נאָר די מלחמה וועט זיין אויף א לאַנגע צייט; און פאַלען
אין דער מלחמה זאָל פריהער נאָך דער נאַפט! ווארים ביים ביליגען
פּרייז פון גאָז-באלייכטונג וועט קיינער נישט ברויכען זיך צו בא-
נוגענען מיט'ן אומריינעם קאָפּטשענדיגען נאַפט...

אזוי זאגט דער עולם... טייל אַבער דריקען די אַקסעל און גלוי-
בען אין דער מלחמה נישט! פארקערט, זאָגען זיי, ביידע געזעל-
שאַפטען וועלען זיך בלייבען גוטע פריינד! זיי וועלען שותפות
מאַכען אויף דער פרעמדער קעשענע, ביידע וועלען האַלטען דעם
פּרייז. עלעקטריציטעט וועט זיין פאר גאָר רייכע, גאז פאר גע-
וועהנליך רייכע און נאַפט וועט בלייבען נאַפט פאר אועלכע, וואָס
קאָנען זיך נישט ערלויבען אויף א בעסערע באַלייכטונג.

דערפון רעדען אונזערע סוחרים גלייך מיט אלע, גלייך מיט
אלע וועלט-מענשען; זיי רעדען, ווי פון אַ פרעמדער זאך, פון אַ
פרעמדען עסק, וואָס קאָן זיי וועניג וואָס אינטערעסירען! דין געזעל-
שאַפטען פון גאָז און עלעקטריציטעט זענען צו גרויסע העכל, אונ-
זערס א קליין סוחר'ל זאָל קאָנען איינפאַלען, אַרויסצוכאַפּען ביי
זיי א ביסען פון מויל! ... און דאָך...

און דאך איז שוין אין אויסלאנד באקאנט א נייע ערפינדונג, צו באנוצען אויערס העמדלעך צו דער געוועהנליכער נאפט-בא-לייכטונג; די ניי-ערפונדענע לאמפ איז כמעט אזוי איינפאך און כמעט נישט טייערער, ווי די געוועהנליכע נאפט-לאמפ, וואס מיר נוצען ביז היינט און דאס ליכט זאל זיין אזוי העל און אנגענעם! צי וועט איינפאלען אונזערס א סוחר צו באמיהען זיך צו

באקומען פון ערפינדער א פארטרעטונג אויף ווארשוי?
נאך וואס? ווי געהט מען עס ארויס פון דער סטאדע? און די סטאדע הויבט אָן צו ס פ ע ק ו ל י ר ע ן איבער טאַרף! איבער טאַרף, וואס וועט אמאל זיין! איבער קוויטאנציעס פון טאַרף לעתיד לבא!

דער ווארשעווער גענעראל-גובערנאטאר האָט ארויסגעגעבן א וויכטיגע באפעהל, מען זאל צוריק איינפיהרען ראט-מעגער אין די פוילישע מאגיסטראטען, על פי דין דארף יעדער מאגיסטראט האָבען, צום בירגערמייסטער צו הילף, אויסגעקליבענע ראטמענער די פוילישע מאגיסטראטען. על פי דין דארף יעדער מאגיסטראט נוהג איז מען זיך אין אונזערע מאגיסטראטען, אויב א ראטמאן שטאַרבט אדער זאגט זיך אָפּ, קיין נייעם נישט אויסצוקליי-בען! אין מאַכע שטעדט האָט מען שוין גאָר אין די ראטמענער פאָרגעסען, און דער בירגערמייסטער (אין גרעסערע שטעדט: דער פרעזידענט) פיהרט אליין דאס רעדעל און באגעהט זיך אָהן די עצות פון די בעלי-ביתים.

דער נייער באפעל פון גענעראל-גובערנאטאר איז מבטל דעם שלעכטען מנהג, און הייסט אויספיהרען דעם ריכטיגען דין.
די רעכט פון די ראטמענער זענען נישט קיין קליינע:

פון די ראטמענער מיט'ן בירגערמייסטער צוזאמען באשטעהט דער שטאדט-ראט און דער האָט צו פאָרזאָרגען: די בעל-בת'ישקייט פון שטאדט, צו מאכען און פאָרצושטעלען דער רע-גירונג צום באשטעטיגען דעם שטאדטישען בודזשעט (דעם חשבון פון הוצאה והכנסה). צום שטאדט-ראט געהערט די אויסערליכע איינריכטונג פון שטאדט (ברוקירען און ריינקייט פון די גאסען, דאָס אויסזעהן פון הייזער, איינריכטען שפאציר-פלעצער, סקווער

רען וכו'). אכט געבען אויף די שטאדטישע אנשטאלטען (אינסטיטוציעס: — שפיטעלער, בעדער וכדומה). ווי אויך צו ענטפערען אויף די פראגען, מיט וועלכע די רעגירונג ווענדט זיך צום מאגיסטראט. אויסער דעם, געהערט צום שטאדטראט צו באשטעטיגען, ווי אזוי דאס שטאדטישע אייגענטום זאל ווערען באנוצט, אכט צו געבען, דער שטאדטישער בודזשעט זאל ווערען ריכטיג אויסגעפיהרט... אויך צומילט ער די אפצאהלונגען צווישען די איינוואוינער, קוקט דורך אלע חשבונות וכו' און ענדליך, ענדע יעדעס יאהר, האט דער שטאדטראט דאס רעכט פארצושטעלען דעם גובערנאטאר באמערקונגען וועגען דער פיהרונג פון שטאדט ביז אהער און פלענער אויף שפעטער.

איחר זעהט, אז דער שטאדטראט האט א גרויסע דעה און אסך צו טון; אז א ראטמאן איז א וויכטיגע פערזאן, וואס קאן ארבייטען למובת הכלל און — מיר בלייבט נאך צו צוגעבען, אז אויסגעקליבען ווערען אלס ראטמענער קאנען א ל ע אהן אונטערשיד פון גלויבען...

אידישע בעליבתיים, דאס לעבען געהט אייך אקעגען, צי וועט איהר עס אויך אויסמירדען, ווי אונזערע שרייבער און סוחרים?

דער „קוריער ווארשאוסקי" האט באמערקט, אז דעם באל מאכט א מאסע בלוט!

דער „קוריער ווארשאוסקי" האט באמערקט, אז דאס באל האבען זיי געמאכט, די אידישע שרייבער, וואס ארבייטען אין אידישע (העברעאיש-ווארשאגאנישע) בלעטער, מען זאל חלילה נישט מיינען, אז א ליטעראט, כאטש א איד, וואס שרייבט פויליש, האט געטאנצט אויפ'ן באל, חס ושלום!

אנדערע, מיט דער „ראלא" אין דער שפיץ, האבען געקריצט מיט די ציין און געשפריצט מיט שוים: ווי הייסט? צי איז פאר-ראן א אידישע ליטעראטור? אידען און שרייבער, אידען און קונסט? אפילו דער ליבעראלער „פשעגלאנד טינאדניאוו" האט אביסעל אונטערגעמורמעלט... אידישע מאסקארעדע. הייסט עס! א י י פוילישע צייטונג האט פון א י ד י ש ע ן פורים-

באל נישט דערמאנט, זי האט פון איהם גארנישט געוואוסט, דאס
איז דער ווארשעווער „א י ז ר א ע ל י ט“!

ג.

פון אלע זייטען קומען שלעכטע בשורות.

אין פעלד איז נישט געראטען, עס וועט העכסטענס זיין ברויט
קוים צו דער זאט; אין פאבריקען און אין לאגער ליגען סחורות
ווי שטיינער, ווי אידישע השכלה-ספרים... און אויף דער בערזע
לינט א גוסס — דער קרעדיט; ער עקט, ער ווערט בר-מנחם...
מיט איין ווארט: חשך אין אלע ווינקעלעך... און, ווערט
אמאל ליכטיג, פלוצים ליכטיג — ברענט א הויז, א קוים צוגע-
פיהרטס צום דאד; פלאמט אויף א פאבריק, פלאקערט א לאגער
פון סחורות...

עס וואלט נאך ליכטיגער געוועזען... שבת צו נאכטס ביי דער
הברלה, ביי „בורא מאורי האש“, רינט אזש וואסער פון מויל;
די פאזשארנא קאמאנדא שטעהט אבער אין וועג, דער פראקטוראד;
מען לאזט נישט לעבען...

אויב א נישט באהארצטער סוחר זיפצט, טראכט ער אודאי:
רבנו של עולם, וואו נעמט מען א דירה לעבען א באלדיגען נשרף;
אין זיין זכות וואלט איד אויך אפשר אויסגעלייזט געווארען...

העל אויפגעפלאמט האבען אויך עטליכע פויליש-אריסטאקרא-
טישע הערצער... און דוקא נישט צו מיוחס'דיגע רייט-און-שפאן-
פערד, צו פארשידענע האנדלען, לאטעריע-צעטעל אדער באלעט-
און טינגעל-טאנגעל דאמען, נאך — צו מצוות און מעשים טובים.
נעמליך עס גרינדעט זיך א חברה גבורים, וואס וועלען זיך
אונטערגארטלען די לענדען און ארויסגעהן מלחמה האלטען מיט'ן
יצר-הרע, וואס מאכט א חורבה אין ווארשעווער יונג-ווארג.
די שטאט ווערט גרעסער פון טאג צו טאג און — די צאהל
פון ארעמע, פארלאזטע מיידלעך וואקסט פון שעה צו שעה! מייד-

לער פאריתומ'טע, מיידלעך פארוואגעלטע, וואס זוכען ארבייט;
נעהטארינס, וואס געהען לעדיג אדער פארדינען „וואסער אויף קא-
שע“; באנעס אהן שטעלען, דיענסט-מיידלעך אהן ערטער און בכלל
מיידלעך, וואס זענען גלייך מיט אלע גבירישע און בעלי-בתישע
קינדער פון פלייש און בלוט, און האבען דאך קיין האפנונג נישט
געפיהרט צו ווערען בכבוד און מיט פרייד אונטער דער חופה...

אויף די אלע לאקערט דער יצר-הרע אין אלע ווינקעלעך, אין
גאס, אין הויז, אויף די טרעפ, אויף שפאציר-גענג, פון אונטער
אלע בוימער אין גארטען... און דער האנדעל מיט לעבעדיגען פלייש,
וואס פארזארגט היימישע, אמעריקאנישע און אזיאטישע קאנסומ-
מענטען מיט פרישער סחורה, וואקסט אויך, ווי אויף הייווען...

די נייע חברה וויל זיך באמיהען צו פארשאפען פאר די ארעמע
קרבנות ארבייט צום פארדינען א כשר'ן גראשען; נאך אזוי ווי
ארבייט פארשאפען איז נישט לייכט, און ווערט נאך שלעכט בא-
צאהלט; אזוי ווי די פארשאפענע ארבייט פארנערעסערט די צאהל
פון די ארבייט-הענט און ווארפט דעם פרייז פון דער ארבייט צו-
זאמען מיט דער מאטאליטעט פון דעם ארבייטער-קלאס, — על כן
וועט זיין דער עיקר כלי-זיון געגען דעם יצר הרע: מגירות! א
ווארעם ווארט מוסר, וואס זאל זיך גיסען אין הארץ אריין; גע-
טרייע פרומע ווערטער, וואס זאלען זיך אריינגע'ענען צו דער
נשמה — — — —

און אויסער דעם: כשר'ע און עהרליכע פארוויילונגען; מיי
וועט מען טרינקען לייכטען, אהן ראם; עסען וועט מען בייסקוויטס,
אפשר גאר ברויט מיט פוטער, טאנצען וועט מען אונטער דער
השגחה פון אלטע, גרייז-גרויע משגיחים...
ביליג און פרום...

די הכנסה וועט זיין, ווי געוועהנליך, פון נדבות, בעלער, אלער-
ליי פארוויילונגען... נאך א בראקען געווארפען פון דער הויך.
איד וואלט פון נייעס, מאגערן, פון דער זאטער הויך אראפ-
געווארפענעם בראקען ניט גערעדט, ווען די חברה זאל נישט ארויס-
טרעטען אויפ'ן אנטיסעמיטישען אופן; זי, די צדקה-חברה, די
גבאי'טע, די צנועה, וויל אויך זיין „אידען-דיין...“
הייסען וועט די חברה: „אונטער ר' ז ג ר י נ ע מ

קרייז, און אין איינעם פון איהרע ערשטע תקנות שטעהט
בפירוש: אז אנגענומען קאנען ווערען נאָר קריסטען...

דער פוילישער שוסטער זאגט, אז דעם איד קען מען נישט
נעמען אין צעד אריין, ווייל ער פארשושט די מלאכה; ער ארבייט
אָהן לעבשאפט. און דעריבער פעלשט ער און גיט פאפיר
אויפ'ן אָרט פון לעדער, כמעט שטרוי אנשטאט שטיפטען; דער
פוילישער סוחר שרייט, אז מען דארף אויסרייסען דעם האנדעל
פון אידישע הענט, ווייל זיי ווארפען דעם פרייז און פארקויפען,
צוליב דעם, שלעכטע, פארשושטע סחורה, און דער גראַף פרזשעז
דזיעצקי, איינער פון די ערשטע גרינדער פון דער חברה, שרייבט
אין אן אָפּענעם בריף אין „קוריער ווארשאַווסקי“, אז מען האָט
געמוזט פארמאכען די טיר פאר נישט־קריסטען, ווייל זיי פושערן
אין דער מאַראַליטעט.

— נישט־קריסטען, — שרייבט דער גראַף — קענען זיין
עהרליך און מענשליך, אפילו בעלי־צדקה, נאָר דאָס איז וועניג!
צו דער הייליגער זאך, וואָס מיר נעמען זיך פאַר, מוז מען צוגעהן
מיט'ן גאנצען הארץ, מיט דער גאנצער נשמה; ווער עס וויל
מלחמה האַלטען מיט'ן יצירהרע, מוז זיך קענען מוסר־נפש זיין, מוז
ארבייטען לטובת הכלל אין גאטס נאָמען,
דאמאלט ערשט וועט ער ארבייטען בשלמות, וועט ער האַכען
התלהבות און דבקות...

איהר באַמערקט אפשר, אז די ווערטער קלינגען גאנץ אידיש,
דערמאנען אין אונזערע מוסר־ספרים?...

דאָס איינגענע באַמערקט אויך דער ווארשעווער „איזראַעליט“,
וואָס וויל נישט איינזעהן, אָדער, וואָס מאַכט זיך נישט וויסענדיג,
אז דער שוסטער מיט'ן סוחר, מיט'ן גראַף זאָגען דאָסעלבע, נאָר
יעדער אין זיין ענין מיט זיינע ווערטער, אז די גאנצע געזעלשאַפט
איז פון אונטען ביז ארויף ריין אַנטיסעמיטיש, און מאַכט זיך
תמ'עוואַטע און דרוקט א לייט־אַרטיקעל, א דרשה, מיט וועלכער
ער וויל באווייזען, אז דער גראַף פרזשעז־דזיעצקי האָט, לאַ עליכם,
א טעות; אז מוסר, התלהבות און דבקות זענען עכט אידישע
סחורות, א ריינער סיני־עקספּאָרט...

אויך אַ סיסטעם...

די פראגע איז נאָר, — וואָס וועט זיין, אז די נייע חברה וועט באשטעטיגט ווערען און וועט אָנהויבען מאַכען בעלער ?
 צי וועט מען שיקען בילעטען אין רייכע אידישע הייזער ?
 צי וועלען אונזערע אריסטאָקראַטיש-אידישע הייזער נאָר אָפֿ-
 שיקען געלט פאר בילעטען, אָדער נאָר געהן און אויסבעטלען א
 טענצעל מיט'ן גראַף פרושעוודזיעצקי און זיין גלייכען פאר א שעה-
 חנ'דיג אידיש בלח-מיידעל ?
 ווער ווייסט ? !

נאָך א פראגע: צי איז נישט א יושר נאָכצומאָכען ? אויך
 גרינדען א חברה מיט ביליגען טיי און נאָך ביליגערען מוסר ?
 דערמיט זאָלען זיך באשעפטיגען די אַלע, וואָס האָבען נאָר
 נישט פארלאָרען דעם צוטרוי צו דער אַלטער מעדיצין מיט אָפֿ-
 שפרעכען. מיר קענען נאָר באַמערקען, אז אזא מיטעל (ארבייט
 צו פארשאַפֿען נאָר אַהן מגירות), אזא בלי-זיין מלחמה צו האַל-
 טען מיט'ן יצר הרע, האָט אויך דער וואַרשעווער „דאָואַר“ אין דער
 האַנט.

אויך א „בראָקען פון דער זאַטער הויך געוואַרפען...“
 איך מיינ די וואַרשטאַטען פאר אַרעמע אינגלעך און מיידלעך,
 וואָס דער דאָואַר האָט אויף דער שליסקא-גאס נומער 28.
 לויט דעם אויספיהרליכען באַריכט, וואָס דער דאָואַר האָט
 איצט אַרויסגעגעבען פאר'ן יאָהר 1899, מיט ציפער און חשבונות
 פאר דער צייט 1892—1899, איז דער צוועק פון די וואַרשטאַטען
 אויסצולערנען אַרעמע קינדער א מלאכה, זיי זאָלען זיך שפּעטער,
 אז זיי וועלען עלטער ווערען, קענען פארדינען זייער ברויט מיט
 עהרליכער נוצליכער אַרבייט.

די וואַרשטאַטען זענען פאר אינגלעך און מיידלעך, נאָר גע-
 לערענט ווערען זיי נישט דיזעלבע מלאכות. אינגלעך לערענט מען:
 טישלעריי, דרעקסלעריי, שלעסעריי, גיסעריי, בלעכעריי, בערשטען
 מאַכען, רימען האַנטווערק, שניידעריי און שוסטעריי; מיידלעך
 לערנט מען דערווייל נאָר קערב פלעכטען און איינבינדעריי.
 ערשט איינער נעמט מען זיך איינצורייכטען פאר מיידלעך נאָר
 א מלאכה — בלומענמאַכעריי.

די ווארשטאטען פאר מיידלעך עקזעסטרען אינגאנצען זעקס יאָהר און זענען נאָר דעריבער וועניג אנטוויקעלט.

לויט באריכט האָט מען אין די ווארשטאטען אין יאָהר 1899 אינגאנצען 187 ארבייט־מען, ווייל אויסער שבתים און ימים טובים, האָט מען נישט געארבייט אויך די זונטאגס, נעוויס ווייל די לעך־רער זענען קריסטען.

אין די 187 טעג האָבען געארבייט טעגליך אמוועניגסטענס 2, אממעהרסט 13 שילערינען. געענדיגט די מלאכה האָבען אין יאָהר 1899 אינגאנצען צוויי מיידלעך.

לויט באריכט זאָל די ארבייט זיין געשמאקפאָל און פֿיין. און ווערט פארקויפט אין גאנץ רוסלאַנד.

דער חשבון פון הוצאה והכנסה שטעלט זיך פאָר גאנץ אַרעם. דער אינווענטאר (כלים, מאַשינען) האָט אין יאָהר 1899 באַטראַפֿען 312 רובל; מיט 49 רובל מעהר ווי אין 1898.

געקאָסט האָט דאָס לערנען:

נעהאַלט פאר לעהרער	— — — — —	932 רובל	(קאפּעקען)
וואַרפֿען מיר אַוועק	די וואוינונג	200 —	"
באדינונג, באַלייכטונג,	פארהייצונג	140 —	"
געקויפט מאַטעריאַל צו דער ארבייט		1132 —	"

צוזאמען: 2404 רובל

הכנסה אין געוועזען:

פון פארקויפטער גאַלאַנטעריע	— — — — —	517 רובל
פון פארקויפטע קערב	— — — — —	292 "
פון פארקויפטע מאַטעריאַל (?)	— — — — —	133 "

צוזאמען 942 רובל

עס וואָלט געפֿעהלט — — — — — 1462 רובל

נאָר דעם אונטערשייד, מיט אַ רעשט פון 218 רובל האָבען געדעקט די נדבות, איינמאָליגע — 220 רובל, אָפּגעזאָגט אין אַ ירושה 1450 רובל.

פיעל בעסער שטעלען זיך פאר די ווארשטאטען פון אינגלעך, וואס עקזעסטרען שוין פון 1879, און ווירקען אין אַרדנונג פון 1892, מיר שטויסען זיך עס דערפון, וואס אין באריכט געפינען זיך גענויע חשבונות נאָר פון 1892טען יאָהר אָן.

ווי געזאגט. אין די ווארשטאטען ווערט געלערנט אומזיסט;
אינגלעך באקומען נאך עסען און קליידען. ווי ווייט עס געניגען די
נדבות.

די מאטעריעלע זייט פון די ווארשטאטען אנמאויקעלט זיך
נאנץ פאמעלעך:

האט דאס פאר- מעגען פון די ווארשטאטען בע טראפען (רובל)	אין יאהר	דער אינווענטאר	געלויזט האט מען פאר אויס- געארבייטע סתורה
6677	1892	5451	760
6825	1893	5777	1873
7734	1894	9193	2348
8823	1895	6628	2096
8882	1896	6749	2973
9395	1897	6632	3245
10177	1898	6799	5802
10161	1899	7480	6101

דערביי מוזען מיר באמערקען, אז די ארעמקייט און דאס פוילע
וואקסען פון די צאהלען שטאמט דערפון, וואס מיט די ווארשטא-
טען אינטערעסירען זיך נאך די געבילדעטערע קלאסען, בעת די פרו-
מע ווארשעווער בעלי-בתים זענען יוצא מיט חדרים צו פארזארגען די
נשמה און גיבען אויף די ווארשטאטען כמעט קיין גראשען.

נאך נישט בעסער שטעלט זיך פאר די טאבעלע פון לעהר-

לינגע:

אין יאהר	האבען זיך פארשריבען	זיך געלערנט האבען	דורכשניטליך געענדיגט האבען
1892	431	150	6
1893	375	167	5
1894	236	141	7
1895	367	146	7
1896	251	133	6
1897	219	140	4
1898	181	133	11
1899	168	116	4

מיר זעהען, אז פון יאהר צו יאהר פאלט, מיט אייניגע אויס-

נאמען:

- (1) די צאָהל פון די, וואָס פארשרייבען זיך (אויסער 1895).
 (2) די צאָהל פון די, וואָס לערנען זיך, און —
 אז די צאָהל פון די, וואָס ענדיגען די ווארשטאטען האַלט זיך
 (אויסער 1898) צווישען 4 און 7!

אז דורכשניטליך ענדיגען $6\frac{1}{2}$ אויף 141 שילער, וואָס האָבען
 געארבייט און $278\frac{1}{2}$ — פארשריבענע...

דאָכט זיך וועניג?

די סבות, וואָס לאָזען די ווארשטאטען זיך נישט שטארקער
 אנטוויקלען, זענען, ווי מען קען זיך משער זיין, פארשיידענע.

(1) אסך קינדער קענען נישט באזוכען, בפרט ווינטער, די
 ווארשטאטען, ווייל זיי האָבען נישט אין וואָס צו קומען און זיצען
 נאָקט און באַרוועס אין דער היים. ריכטיג באַמערקט דעריבער
 דער קאָמיטעט, אז ווען די נדרות זאָלען געניגען, מען זאָל שפּיר
 זען און קליידען אַלע שילער, וואָלטען די ווארשטאטען בע-
 סער געשטאַנען. נאָר ריכטיג איז עס נאָר אזוי ווייט, אז ביי
 פריי האַלטען אַלע קינדער מיט עסען און קליידונג וואָלטען זיך
 מעהר קינדער פארשריבען, עס וואָלטען דורכשניטליך אויך מעהר
 קינדער געארבייט, בפרט ווינטער-צייט, ווען די הילף איז נויט-
 גער, נאָר מען מוז מודה זיין, אז דער פראָצענט פון די, וואָס ענ-
 דיגען די לעהרע, געגען דער צאָהל פון פארשריבענע, וואָלט וואר-
 שיינליך נאָר מעהר געפאלען, ווייל —

(2) די צווייטע סבה שטעקט זיכערליך דערינען, וואָס דאָס
 רוב עלטערען שיקען נישט די קינדער אויסצולערנען א מלאכה;
 זיי ווילען זיי בעסער האַלטען אין א חדר אָדער שיקען אין א
 לערנ-שולע, נאָר זיי ווילען איבערקומען די שווערע ווינטער-צייט
 אָדער אזוי א שלעכטען חרש, ווען די קינדער ליידען הונגער און
 נויט... אויך —

(3) האָט די אַרעמקייט נישט קיין צייט צו ווארטען עטליכע
 יאָהר זיך אויסצולערנען א מלאכה... קוים קען דאָס קינד, וואָס
 עס איז ארבייטען, צוהעלפּען, מוז עס שוין פארדינען און צו-
 שטייער געבען דער גאנצער פאמיליע. דיוועלכע סבה ווירקט נישט
 נאָר אין די ווארשטאטען, נאָר אויך ביי לעהראינגלער, וואָס אר-
 בייטען פריוואַט ביי בעלי-מלאכות; זעלטען זיי זאָלען אויסהאַל-

טען די באשטימטע צייט; די נויט יאגט ארויס פארדינען די פאר גראשען נאך איידער מען האט זיך ריכטיג אויסגעלערנט די מלאכה.

(4) ביי גרעסערע מיטלען, וואלטען די ווארשטאטען געקאנט זיין א ריכטיגע שולע, דאס הייסט: א חדר (פאר אידישע זאכען). א שולע (פאר אלגעמיינע) און א ווארשטאט (אויסצולערנען א מלאכה) צוזאמען, דאמאלט וואלטען די ווארשטאטען באקומען א דאפעלטען ווערט, זיי וואלטען געוועזען נישט נאך א צדקה זאך און נישט נאך פאר ווארשוי, נאך אן אלגעמיינע אידישע אינ-סטיטוציע, צו פארשפרייטען א ריכטיגע ערציהונג פאר בעלי-מלאכות; און דאס וואלט ווארשע, דער גרעסטער אידישער קהל אויף דער וועלט, געדארפט האבען. ליידער אבער איז דאס אומגעליך (1) כל זמן עס אינטערעסירט זיך מיט די ווארשטאט-טען נאך די געביידע אידישע קלאסע, בשעת ווען די ארטאדאקסישע איז יוצא מיט פארזארגען די נשמות מיט חדרים און לאזען איבער די זארג פאר'ן גוף דער השגחה פרטית... און (2) כל זמן די ווארשעווער קהלס-לייט וועלען זיך באנוגענען מיט וואלטעטיגקייטען און שרעקען זיך פאר פאלקס-ארבייט... און וועלען נישט זעהען ווייטער, ווי זייער, ווען אויך גענוג לאנגע, קהל'ש'ע נאז...

דאס פאלקס-געפיהל זאל זיין שטארקער, וואלטען די מניעות, וואס לאזען נישט פון די ווארשטאטען מאכען ריכטיגע שולען, אוועק-געפאלען און די נרכות וואלטען פיעל גרעסער און מעהרער געווען...

דערמאנענדיג דעם באריכט איבער די ווארשטאטען, ווינשט זיך דער העכסט-ליבעראלער „פשעגלאד טיגאדניאווע“, אז דער קאד מיטעם, וואס פיהרט די ווארשטאטען, זאל באשטעהן מעהר פון אזוינע לייט, וואס ווייסען און פיהלען דאס געברויך פון לאנד; ווען ווינשען זאל העלפען, וואלט איך צוגעגעבען; און דער עיקר פון זייער פאלק...

מיר דערמאנען נאך אמאל : ווארשעווער קהל איז דער גרעס-
טער אידישער קהל אויף דער גאנצער וועלט, און — וואס גרעסער
מען איז, מעהר פליכטען האט מען...

ג. ב. דאס מיניסטעריום האט ערלויבט דער ווארשויער איי-
דישער געמיינדע צו מאכען אן אנלייהע אויף דריי הונדערט טוי-
זענט רובעל אויף ענדיגען דאס נייע שפיטאל.

ד.

איך האב אייך שוין לאנג גארנישט מודיע געווען פון ווארשוי;
איך האב נישט געהאט וואס. זומער זענען געווען שטארקע היצען,
נאך זיי זענען געווען אין יעדען קרעהווינקעל — בכל תפוצות
ישראל! די געשענקטע צייט, דאס שעהנע וועטער סוכות און נאך
סוכות, האבען אלע געהאט און אומעטום האבען זיך די בארוועסע
תלמודית-ורה-קינדער דערקוויקט מיט דער ווארעמער, טרוקענער
ערד. דערנאך אז עס האבען זיך געמאכט פלוצים קעלטען און רע-
גען, האבען זיי קיינעם נישט געפעהלט; נישט זיי, נישט די קינד-
דער-קרענק — קאקלוש, קרופ, און שקארלאטינע, מיט וועלכע די
קראנקע וועלט וויל זיך באפרייען פון איבריגע מילער...

האב איך אויך געזאלט מודיע זיין, אז עטליכע יונגע לייט
האבען זיך לעבעדיג-ערהייט באפרייט פון תרי"ג מצוות, אדער, ווי
אנדערע זאגען: פארטוישט דאס רענדעל? דאס זענען ביי אונז
וואכעדיגע זאכען! אין מאנכע קלאסען האלט מען עס פאר א גוט
געשעפט: פאר דער בכורה האט מען אמאל געגעבען אביסעל-רוי-
טע לינזען און מען טרעט זי היינט אפ פאר פרנסה אויף א גאנץ
לעבען, דער כלל-ישראל מאכט אבער אויך נישט קיין שלעכט גע-
שעפט דערביי — „קלענער דער עולם, שענער די חתונה“, זאגט
דער עולם; איז נישט אזוי ענג אין גימנאזיום און אוניווערזיטעט...
אמת, עס האט זיך א דינסט-מירעל נאך סוכות געהאנגען;
די בעל-הבית'טע האט זי חושד געווען אין א גנבה, זי האט זי גע-

שראקען מיט פאליציי און קרימינאל... נאך פון דינסט-מיידלעך שרייבען האט קיין שיעור נישט; א שטיק צוועלף ווערען יעהרליך געהרג'עט, אראפפאלענדיג פון דריטען און פערטען שטאק, ביים וואשען די פענסטער, — מאי כולי האי? דינסט-מיידלעך פעהלען נישט!

אויף דער ליסטע פון די, וואס האבען באנוצט מעסער אין געשלעג און באשטראפט געווארען פון ווארשעווער גענעראל-גובערנאטאר מיט ארעסט ביז דריי מאנאט, שיינען עטליכע אידישע נער מען; נאך צוצופיהרען זיך דעריבער האב איך דאך נישט געקאנט; דאס זענען, חלילה, קיין בעלי-בתישע לייט; סאמע המון עמ, גראבע יונגען, ווייס איך!

איין פאקט איז יא געווען א וואונדערליכער, דהיינו, א ווייז בעל, וואס האט געוואלט פטור ווערען פון מאן און דער מאן האט איהר בשום אופן נישט געוואלט געבען קיין גט, האט אפגע-נארט דעם רב און גענומען א פאלשען גט פון אן אונטערגעשטעל-טען מאן; נאך דער פאקט איז ער קאמיש, ער זאל פאסען פאר מיין ש ו ו ע ר געמיט; וואס א נארישע אידענע קאן!

האב איך טאקע געשוויגען, ביז איך האב נישט באקומען עט-ליכע ציפערען, איבער וועלכע עס לוינט צו שרייבען.

דער ווארשעווער דאָזאר (די הנהגה פון דער אידישער קהלה) האט ארויסגעגעבען (אין ווארשעווער איזרעאליט) זיין קאסע-בא-ריכט פון יאהר 1899.

די הכנסות באשטעהען:

(1) פון עטאט (די סומע, וואס דער דאָזאר צולעגט אויף די אידישע איינוואוינער פון 2 ביז 375 רובל), וואס האט אין 1899 איינגעבראכט 126,696 רובל.

(2) הכנסות פון פראגער שול און מקוה (צירקא פערטהאלבען טויזענט רובל).

(3) אפצאהלונגען אויף מנינים (צו 5 און 10 רובל — 1290 רובל).

- ארעמע לייט און ארעסטירטע (7733,27), הייצען
 אויף ווינטער — (קוילען — 3592,34), קליידונג
 (הלבשת ערומים) פאר אַרעמע לייט און תלמוד-
 תורה קינדער (4703,21), הילף פאר קראנקע
 " (9282,97) א. ה. ג. — — — — — 42,538,38
 (ז) „לקיים דברי המת" — אויסהאלטען אָרע-
 " מע קרובים, מאכען אזכרות נשמות לויט צואות 8,222,67
 (ח) ניט שטענדיגע הוצאות : צוקויפֿען א פלאץ
 פאר'ן פראַגער בית-עלמיו, (22,750,74) % פון דער
 " הלוואה אויפ'ן נייעם אידישען שפיטאל (18,000) 40,750,74

בס"ה — 254,187,55

דער עורף פון דער הוצאה אויף דער הכנסה, (10,000) האט
 מען גענומען פון זאפאסנעם קאפיטאל. —

מיר זעהען גרויסע ציפערען, נאָר אַרעמע ציפערען לויט
 דער באפעלקערונג פון וואַרשוי... אַ היבשער פראָצענט געהט, ווי
 עס דאָרף צו זיין, אויף „למוד" און „חנוך", נאָר, ווי עס איז בא-
 קאנט, פארזאָרגט ווערען ווער ווייס אויב 40 פראָצענט אַרעמע קינד-
 דער; די צדקה ציפערען זענען נאָך אַרעמער...
 אין וואַרשע האָבען מיר לערר 40 טויזענט אידישע פאמיליען,
 פון זיי לכל הפחות 15,000 פאמיליען אָהן דער מעגליכקייט צו
 ערציהען קינדער און 10 טויזענט כמעט אָהן ברויט...
 אויסער דעם דאָזאָר זענען פאראנען פיעל צדקה חברות, וואָס
 העלפֿען פריוואַט, לויט דער מעגליכקייט פון קליינע, שטילע חברות,
 נאָר דאָס אלץ קלעקט זעהר וועניג. איבערהויפּט באַמערקט זיך די
 אַרעמקייט פון דער וואַרשעווער געמיינדע שוין דערינען, אז די גע-
 מיינדע האָט נאָר איין שול אין פראַגע, די קאָרשול אין וואַרשוי אין
 אַ פריוואַט־אייגענטום פון רייכע לייט, דער רעשט זענען מנינים,
 פון וועלכע מען צאהלט דעם דאָזאָר 5 צי 10 רובל אַ יאָהר!
 די גרעסטע אידישע געמיינדע אין אייראָפּא האָט קיין איין-
 גענע שול!

פון דעם גאנצען רייכטום פון גרויסע ציפערען שיינט אַרויס
דאָס אידישע דלות !

די „געזעלשאַפט גענען בעטלעריי“ האָט איינגעפיהרט אין
וואַרשע באַוועגליכע קיכען, וואָס פאַהרען אַרום אין די גאַסען,
שטעלען זיך אָפּ ביי פאַבריקען, וואַרשטאַטען און דערגלײַכען, און
פאַרקויפֿען ביליג היים עסען... אין דער געזעלשאַפט זענען אידען
פאַראַן, ר י י כ ע אידען צאָהלען — נאָר פון די באַוועגליכע
קיכען קענען אַרעמע אידען נישט נוצען; די געזעלשאַפט זאָגט:
עסט ! אַרעמע אידען זאָנען: נישט כשר, מען טאָר נישט ! שלײַנגען
די סלינגע און געהען פאַרביי...

און די אַרעמע און רייכע לײַט טרײַסטען זיך.

— אז משיח וועט קומען, טרײַסטען זיך אַרעמע לײַט, וועט
אונזער רעליגיאָן זיין אָפיציעל אין אונזער לאַנד, און אלע וועלען
דאָרט מוזען עסען כשר אָדער פאַרהונגערען, ווי מיר היינט
רייכע זאָנען:

— גוט וועניגסטענס, וואָס מען לאָזט אונזער געלט אסי-
מילירען.

נישט אלע דאָך זאָנען; מאַנכע טראָגען שוין אין דאָזיגן אַרײַן
נדבות, מען זאָל איינריכטען אַ אידישע כשר'ע באַוועגליכע קיך...
— פאַר וועמען ? — פרענען אנדערע — וואו האָט איהר אַי-
דישער אַרבייטער אָהן אַ היים ?

נאָר די צדקהגעבער ווייסען, אז מאַסען אידישער טרעגער
שטעהען אַ גאנצען טאָג אין גאַס און לעבען גאַנצע טעג אָהן „א
לעפעל וואַרעם וואַסער“; אז מאַסען אידישע מיידלעך און אינגלעך
אַרבייטען פון זיבען, אַכט אין דער פריה ביז צעהן און עלף ביי-
נאַכט אין פאַבריקען און וואַרשטאַטען, באַקומען קיין צײַט נישט
אויף אהיים געהן מיטאַג עסען און מוזען זיך באַגנוגען מיט טרוקע-
נעם ברויט... אַז די אַרעמע תלמוד-תורה קינדער, וואָס געהען פון אַלע
וואַרשעווער ווייטע עקען אין די צוויי אידישע בילינגע קיכען אויף
בילינגע און פרייע מיטאַגען, געהען ווינטער אויס אויפ'ן וועג פאַר

קעלט... (זומער באקומען זיי דערווייל קיין מיטאגען נישט), אז ווינטער צייט לעבען מאסען אידישע פאמיליען אהן ווארעם עסען, ווייל עס איז נישט דא מיט וואס אונטערצוהייערען, ווייל קוילען ווערען יעדעס מאָל טייערער...

פון ברענע וועלען עס אפשר אויך אנדערע וויסען? ... צי לע-
זען רייכע אידען דעם אַרעמען אידישען „יוד“? ווער ווייס? פון
דאָקטוירים און אדוואַקאטען, וואָס לעזען אידיש, לאַזט זיך שוין
הערען; אויף באַנקירען און גרויסע סוחרים וועט אויך אפשר קור-
מען אמאָל א צייט...

ה.

פיל פון בויגען איז אריבער אַלדאָס-גוטס.

עס איז אריבער דער זומער מיט זומער-וואוינונגען, מיט טיפע,
שטילע און קלאַרע אָווענטען, מיט גרינע וועלדער, גאַלדענע פעל-
דער... כאַטש פרעמדע!

פאַרקלונגען זענען אויך די ווייכע האַרציגע סינינגונים, די
שטאַל-און-אייזערנע פיוטים, דאָס הייליגע שופר-בלאַזען, צוואַמען
מיט'ן האָניג און מיט די זיסע מעהרען אין סוכה...

און הושענא-רבּה איז אויך פאַרביי... מען וועט ווייטער שמיי-
סען, נאָר שוין נישט מיר, און נישט מיט הוּשענא'ס
און נישט אויפ'ן הילצערנעם שטענדר... אויב
מען וועט שמייסען, וועט ווירקליך בלוט רינען!

און דאָס הושענא-רבּה-קוויטעל האָט מען אין קעשענע, נאָר
לעזען קען מען עס נישט. אויף הימעל-פאַפיר מלאכים-כתב!
מי ינוח ומי ינוע? ווער וועט זיין א געשלאָגענער, ווער אן אנט-
לאָפענער? ווער א פאַרברענטער, ווער נאָר אן אָפגעברענטער?
און ווער וועט זאמלען נדבות: איך פאַר יענעם, יענער פאַר מיר?...
און מיט א פאַרקלעמטען האַרץ וואָרפט מען א זייטיגען בליק אויף
ווייב און טאָכטער...

און ווייט, ווייט איז צו אלעם גומען!

ווייט איז דער הימעל, ווייט — פאלעסטינא, ווייט איז אפילו
אונאַנדא, וואָס שרעקט שוין פון ווייטען מיט'ן וועקסעל-פייבער:

א מענש געהט אין גאס און פאלט פלוצים אנדער און שלאָפֿט איין... ערגער, דאכט זיך, ווי היישעריק... ווייט איז אפילו צו חנוכה, צום האלבען יום־טוב מיט דער טייערער גרויסער אַקע און שפּאַט־ביליגער, קליינער אילומינאַציע און נאָך ביליגערע, כאַטש פלאס־פייערדיגע, רעדען איבער פאלעסטינא, אונאַנדא, אָדער איר בער סדום, וואָס דאַרף זיך איבערקערען, ועמורה, וואָס זאָל איינגע־זונקען ווערען...

און די טעג ווערען וואָס אמאָל קירצער, טרויעריגער, פייכ־טער און וואָס אמאָל א ו מ נ י צ ל י כ ע ר.
און אַן אונטערגאַנג געהט ארום אויף קינדער, אויף די אַרעמע שעפעלעך... וועניגסטענס, קריינקט מען אַהן אַן אונטערשיד פון גלויבען, אַהן פראַצענט...

קאַלט, טרויעריג, נאָס און אַן אונטערגאַנג אויף אומשולדיגע קינדער, נאָך א טייל פון דער פוילישער פרעסע, דער פ ר ו מ ע ר טייל, מיין איר, איז גאנץ לוסטיג און לעבעדיג!
אויף דער לאַנקע, וואו עס גראַזט דאָס אמת'ע פיה, דאָס אמת ריינע, פרומע און כשר'ע, איז די פאשע פעט און נאָך באַשריצט פון נחת־בלימלעך — א פארשמעקעניש צו דער נאָז, א פרייד צו די אויגען!

נאָך לאַנג, לאַנג וועט מען ברויכען די אַנטיסעמיטישע פרעסע! עס ווייזט זיך אויס, „אַז די וועלט פארמאָגט צעהן מיליאָן אידען און די העלפט דערפון וואַלגערט זיך ארום אין טשערטאָ" ! פינף מיליאָן אידען וועלען געוויס זיך אזוי גיך נישט אויסטויפען, נישט אזוי גיך אסימילירען... מען וועט זיי אזוי לייכט נישט פארדייען... הכלל — געשעפט בלייבט געשעפט! ווי עס איז, פאראומערען דאָס לעבען וועט מען זיי שוין!

„און די אינטענדאַנטסטוואַ, לעבען זאָל זי, האָט אָנגעהויבען קויפֿען פּוראַזש דירעקט ביי די פריצים; אידישע פאָדריאטשיקעס און פאָקטורירס וועט מען שוין, גאָט זיי דאַנק, פטור ווערען" ! כדי אבער די אידעלעך זאָלען נישט שווינדלען, און אונטערשטעלען פריצים אלס פארקויפער פאר זייער תבואה, „פארלאַנגט די קלוגע אינטענדאַנטסטוואַ פון יעדען, וואָס שטעלט צו א פארטיע פּוראַזש, א באווייז, אַז די תבואה איז אויף זיין אייגענעם פעלד געוואַקסען" ! מען דאַרף נישט די תבואה זאָל זיין מיט אייגענע הענט געזייעהט

און געשניטען; גענוג דאס פערל זאל זיין אייגען. און אויף רעליגיאז פרעגט אייגענטליך די אינטענדאנטסטווא נישט, דאס ברויכט זי נישט... גוטבאזיצער אידישע אין פאראן וועניג (אז מען דארף, שרייט מען, אז צופיעל), ארענדאטאָרס אפשר מעהר, זיי הויבען אָבער אויך שוין אָן צו פאלען אין דער צאָהל: דער גרעסטער גוטבאזיצער, דער גראַף זאַמאַיסקי, וואָס האָט ביז אַהער, לויט מען פלעגט שרייבען, לייעב געהאַט, אויסער פערד און שאַנ-סאַנעטקעס, נאָר אידישע אַרענדאטאָרס אין זיינע פאַלוואַרקען, און פאַר דאָס פיינט געהאַט גלחים און קלויסטער, איז היינט, גאָט זיי דאנק, א בעל תשובה געוואָרען. די קלויסטער, וואָס ליגען אין די גרעניצען פון זיינע שטערט און פאַלוואַרקען, ווערען פאריכט און פיידגעשטעלט אויף זיין אייגענעם חשבון. גלחים ווערען צו יעדער צייט פֿיין אויפגענומען, מיט אלערליי כבודים... דערפאר אָבער, וואו עס ענדיגט זיך א אידישער קאָנטראַקט, היידא, געהט שוין אויף זיין אַרט אַריין א קריסט! נאָר צעהן פאַלוואַרקען און צוויי און צוואַנציג מיהלען זענען אין אידישע הענט, נישט אויף לאַנג: א ו י ס ג ע ל י י ז ט מ ו ז ו ו ע ר ע ז ד י ע ר ד!

איז דאָס זעהט? אומעטום די זעלבע אידעאלען — גאולת הארץ!

און נישט די ערד אליין דארף אויסגעלייזט ווערען, דער האַנט דעל אויך! דער אמאָליגער, נאָרישער פריץ האָט זיך געשעמט מיט'ן האַנדעל (אויסער'ן האַנדעל מיט אונטערגעפֿעלשטע פערד), היינט קומט דאָס דארף אין שטאָדט אריין און צושפרייט מיט די הענט, און שטופט ארויס דעם איבעריגען, דעם פרעמדען... אויף די נאַלעווקעס, פאַר'ן אייזערנעם טויער, אויפ'ן גרזשיבאָוו אפילו מעהרט זיך די צאָהל פון ריין-קריסטליכע געשעפטען און אפילו דאָס געלט-געשעפט האָט אויך אויפגעהערט צו זיין א מאָנאָפּאָל אין אידישע הענט. מיר פארמאָגען שוין עטליכע קריסטליכע באַנק-הייזער, אַצינד האָט זיך נאָך איינס געעפֿענט: ברוזסקאָ עט קאַמפּ... א פֿיין חנוכת הבית געוועזען, עכט עהרליך און פרום...

און דאָך איז דאָס ארויסצושטופען, איבער דער גרענעץ ארי-בערצואוואַרפען נישט אזוי לייכט. די אידישע עמיגראַציע וואַקסט אפילו פון טאָג צו טאָג, אָבער דאָך נישט אזוי געשווינד, ווי דאָס דאָרפֿישע פֿרומע האַרץ פאַרלאַנגט עס! און די דאָרפֿישע עלטער-בויגען בויגען זיך אמאָל איין, נישט אויס... בעסער וואָלט געווען

עס זאל בטל ווערען די „משערטא אסיעדלאסטוי“, אירען זאלען זיך צושימען אויף גאנץ רוסלאנד, צווייגט און צושפרייט זאלען זיי ווערען... אומעטום זאלען זיי זיין, נאך אין ערגעץ נישט די מער-הייט, אין ערגעץ נישט קיין קראפט... וואס וועניגער אירען אויף איין ארט, איז געזינטער!...

עס איז דאך נישט אזוי לייכט — קרעכצט מען — פון אירען פטור צו ווערען. פאראן א קאפעליע אין פילהארמאניע, מוזען זיין, אויסער דייטשע און פראנצויזישע, אויך אידישע קלעזמער! גע-מאכט אן אויסשטעלונג אויף צעלניק — אירעלע מוז אריין מיט זיין סחורה! און אין פאביאניצע, אין א שטאדט, וואו דער אנטיר-סעמיטיזם וואקסט ווי אויף הייווען און ציהט זיך ווי א שטריק אויפ'ן אידישען האלץ, וואו מען האט שוין א ריין קריסטליכע קרעדיט-געזעלשאפט, און מען עפענט נאך א צעלניק-קראם: „יעדנאשטש“, פארשטעהט זיך, א ריין קריסטליכע קראם, געהט זיך פונדעסטוועגען א אירעל און בויט זיך א דריי-שטאק הויז, גלייך ער וואלט נאך אויף משיח'ן נישט געווארט, גלייך ער רעכענט, אז זיינע אייניקלעך נאך וועלען דא פארפעסטען די לופט מיט צי-בעלעס און קנאבעל!

און נישט אזוי ווייט שולדיג איז די האק, וואס האקט אויס די בוימער, ווי דער וואלד אליין, וואס גיט די שטיל צו דער האק! אין ווארשוי איז פאראן א אידישע געווערב-שול, לערנען קריסט-ליכע מייסטערס די אידישע קינדער ארכייטען! און אין פאביאני-ציע, ווער בויט דאס אידישע הויז? פארשטעהט זיך, די קריסטליכע מוליארעס! און וואס קומט ארויס דערפון? מען לאזט דעם איד וואקסען, און מען פארלירט דערביי די וועלט און יענע וועלט! ווייל אזוי דער קריסטליכער מייסטער אין דער אידישער געווערב-שול אין ווארשע, ווי דער מוליאר, וואס בויט אין פאביאניציע דאס אידישע הויז, מוזען האלטען שבת! און וויי-טער דאס אייגענע! די זעלבע אירעאלען — „גוי ששבת“ איז ביי זיי אויך סכנת נפשות...

צווישען די קליינע, נארישע העצערניען געפינט זיך אבער אויך עפעס וויכטיגס: ווי, למשל, די פראגע פון שחיתות... פאראן אין ווארשוי, ווי אומעטום, א חברה „צער בעלי-חיים“, וואס ווייסט שוין נישט, וואס מיט זיך צו טון... ארומלופען אין

גאס און כאפען דאראשקארעס, וואס שמייסען צו שטארק די פערד. אדער שפאנען איין קראנקע פערד, אדער איבערלאסטען די פערד, ווילט זיך נישט... דאס טוט יעדער סטראזשניק! אין דארה, מיט'ן פויער אָנצוהויבען, איז דאך געפעהרליך, מען קען לייען א גוט ווארט אונטערגעשפארט מיט א זעץ אין פלייצע... ווארפט זיך, נע- בער, די חברה ווי א שלאנג, מען מוז דאך האבען עפעס צו טון. מען מוז שאפען מאטעריאל, צום פארשרויבען אין די יעהרליכע חשבונות, וואס געהען אין די הויכע פענסטער און וואס דארה איבערגעהן צו דער געשיכטע!... געהט זי, נעבער, די חברה און נעמט, למשל, אויף זיך די הינטשלעגערין אין די גאסען, דאס אפ- רייניגען די גאסען און ארויספיהרען די נבלות פון געפגרטע הינט און קעץ... איז נאך וועניג, נעמט זי זיך אצינד נאך צו שחיטה. שחיטה, זאגט די חברה, איז איין עולה! קיילען מוז מען, נישט שעכטען! אין שעכט—בעסער געזאגט: אין קייליחיון פאלען נישט דערשלאגענע אקסען, נאך פאר יציאת נשמה ציהט מען פון זיי אראפ די הויט.

נאר מיט די העקעריינגען וויל די חברה נישט אָנהויבען; מיט אידען איז לייכטער. אויך האט מען דא א גרייטע ליטערא- טור. וועניג האט מען געגען שחיטה געשריבען? מען דארה נאר איבערזעצען און פארשטעלען, וואו מען דארה...

וואס מען האט פארא שחיטה געשריבען, האט אפילו דער הויך-געלעהרטער „פשעגלאַנד-מיגאָדניאַווי“ נישט געלעזען! און דעריבער פרעהט ער זיך אזוי, וואס די חברה צער בעלי חיים נעמט זיך צו אַזאַ ניצליכע זאך, ווי מבטל זיין שחיטה.

„ערשטענס, איז א י ד ו ע ל כ ל — שרייבט ער — אַז שחיטה איז נישט מעגליך.“ די מעגליכקייט פארלאנגט: קיי- לען! אַ האק אין קאפ אריין, איז איינער צו וועניג — נאך א זעץ... ביז צום דריטען און פערטען מאָל... די הויט דערווייל מעג מען שינדען.

צווייטענס, האלט דער „פשעגלאַנד“ זעהר פון די אויסלענ- דישע פרייע לענדער און אז מען האט אין דער שווייץ גע'אָסר'ט שחיטה, קען ער איהר קיין גוטער פריינט נישט זיין! און אידען — זאגט ער — וועט מען אויך דערמיט קיין רעה נישט טון. צו טרופות איז זיך זעהר לייכט צוצוגעוועהנען, אַ

והא ראייה: אין דער שווייץ האט מען זיך שוין צוגעוועהנט! אוי-סער, נאטירליך, די זעהר פרומע נאראנים, וואס ברענגען זיך פלייש פון עסטרייך...

„דערפאר — שרייבט ווייטער דער „פשעגלאנד“ — וואלט רעגולירט געווארען דער האנדעל מיט'ן פיה“. וואס פעהלט דעם האנדעל מיט פיה און ווי אזוי מען קען איהם העלפען? שרייבט ער נישט, נאָר — אז ער זאגט, זאגט ער... טרויעריג איז אָבער, וואס די היינטיגע רעגירונג וועט נישט אַנריהרען קיין רעליגיעזען געברויך.

צי איז ווירקליך די גאנצע געזעלשאפט דורך און דורך פאר-סמ'ט מיט'ן נאָרישסטען האס צו אירען? ווער ווייסט? אפשר שווייגט ער נאָר די גוטע?

1.

קיין סך נגונים האט קיין שאַרמאנקע נישט. און געהט יעצט דאס לייערעל „גוי ששבת“, וועט עס געהן און געהן צום דול ווערען. שטשעפאנאָוו איז א דאָרף. אז שטשעפאנאָוו איז א דאָרף, האט עס א פרייץ, האט דער פרייץ — א ווינט-מיהל, דינגט די ווינט-מיהל א איד, שטעהט די ווינט-מיהל שבת, דרעהט זי זיך זונטאג! און שטשעפאנאָוו איז נישט אין ארץ ישראל, נישט אין אר-גאנדא; אפילו נישט אין ענגלאנד, וואו מען חלש'ט א איד צו פארזארגען, אפילו ניט אין פראנקרייך, וואו מען יאגט די הייליגע שווארצע מענשעלאך און עס האלט כמעט ביי פארמאכען די קלויס-טער. שטשעפאנאָוו איז א דאָרף אונטער לאַמזשא, לאַמזשא איז א שטאָדט אין פוילען, וואו עס הערשען די „ראַלא“, און די „קראַ-ניקא ראַדזשינא“ און דער „פשעגלאנד קאמאליצקי“, און די „ניווא פאלסקא“, וכדומה...

פאר וואס דרעהן זיך די פליגעל פון דער קאטוילישער ווינט-מיהל אויף דער קאטוילישער ערד אום זונטאג און שטעהען שבת? ווייל די קאטוילישע ווינט-מיהל אויף דער קאטוילישער ערד האלט א איד. פארוואס האלט זי א איד? ווייל ער האט געגעבען א רובל שכירות מעהר. פארוואס האט ער געגעבען א רובל מעהר?

צי ווייל ער האט דעם פריץ ליבער? א קלאג איז דער ליבער-שאפט! ווען זיי זאלען ליבע האבען דעם פריץ, וואלטען זיי נישט גערעדט פון פאלעסטינא. אפשר ווייל א איד דארף וועניגער און וויל וועניגער פארדינען? חס ושלום. א איד דארף מעהר! דער בענט: געפילטע פיש אויף שבת, ווייסע חלה אויף יום-טוב, אויף פורים — מיט זאפרען, חדרים פאר קינדער, מקואות פאר ווייבער. היינט — קהילה-געלט פאר שוחטים און רבנים אין דער גאנצער שטאדט אריין, שקל-געלט פאר'ן ד"ר הערצל קיין וויען, אונטער-צושטיצען די האקאטע אין בערלין... אלא מאי? טאקע להכעים! נישט מעהר ווי להכעים דעם קלויסטער! דעם גרעסטען נחת האט א איד, אז ער זעהט, ווי א קאטוילישע ווינט-מיהל דרעהט זיך אום זונטאג און שטעהט אין זיין הייליגען שבת...

דאסזעלבע איז מיט דער שמידעריי פון זעלבען פריץ, איז זעל-בען דארף. ווי קומט א איד צו א שמידעריי? זינט דער רבונ של עולם האט פארשטאלטען אדם הראשון און זיינע קינדער מיט דער ארבייט, באמיהט זיך דער איד אלץ אינאיינעם, די גאנצע קללה זאל פאלען אויף גוי'שע קעפ און ער זאל אוועק-קויפען דאס גאנצע ביסעל נאפט אין באקו אדער האנדלען מיט אלטע הויזען. עשו האט געארבייט אויף דער בכורה, יעקב האט זי אויסגענאָרט פאר אביסעל לינען. פון מצרים, וואו מען האט געמוזט ארבייט טען, איז מען אנטלאָפען אין מדבר אריין, וואו מען קריגט, אָהן א שפור פון ארבייט, מן און שלו פון הימעל און וואסער פון שמיין. אין ארץ ישראל האבען געארבייט די פלשתים מיט גבעונים און אידעלעך האבען זיך געשפאצירט „עולי-רגל“... דערנאָך איז זיי דאס אויך נמאס געוואָרען, און איבערגעקויפט טיטוס'ן, ער זאל זיי פארטרייבען, ער זאל חרוב מאכען דעם בית-המקדש, וואָס האט פארלאנגט קרבנות, מיט'ן לאַנד, וואָס האט פארלאנגט ארבייט, זיי זאלען האבען לייכטע פרנסות — נאפט אין באקו, אלטע הויזען, פאלשע לאָזען וכדומה... נאָר אז דער „בית-המקדש“ וויל להכעים טון דעם קלויסטער, געהט א איד און שטעלט זיך אפילו פאר א קאוואל! פארשווארצט ער זיך די ארבעל און קאוועט דעם פריץ'ס פערד, פארשטעהט זיך אום זונטאג, ווארים א גאנצע וואָך האבען דאס פערד ווי דער פארנאל קיין צייט נישט!... און זונטאג, די גלאַק קלינגט און דער אידישער האמער קלינגט אינ'ם גלאַק אריין!

אבער שבת — חסד'שלוס! שבת שטעהט די קוזשנע אין שטשעפאד-נאוו, פונקט ווי אין באגושיצע, אין זורזשעשטש, און גאט ווייסט וואו נאך עס ארבייטען אידישע קאזואליעס — פארהאמערט, כאטש האק און בראק, כאטש ברען און בראט, שבת ארבייט ער נישט!

און פארקערט, וואו מען קען שאדען א קריסט מיט חלול-שבת, איז מען מחלל שבת. דער רב כלומרשט ביזערט זיך, קהל שרייט, דאס איז אבער נאך לפנים; מען מיינט עס נישט ערנסט פארקערט, מען ווייסט, אז אנדערש וועט דער אידישער מסחר, געגען דעם קריסטליכען, קיין קיום נישט האבען!

אז מען האט פאלשע מאס און וואג, שלעכטע סחורה און הויכע פרייזען, כוון מען שפעקולירען אויף דער צייט, אויף די טעג, ווען די קריסטליכע געוועלכער און קראָמען זענען געשלאָסען. און ערשט ניט לאַנג, — ווייסט די „ניווא פאלסקא" — האט זיך אפגעשפילט אויף דער מאַרשאַלקאָווסקא גאס אזא מין קאמעדיע:

צו א כלומרשט גאנץ אַרענטליכען אידעל, וואס האט אַפּען דאס געוועלכ אום שבת, זענען אריינגעקומען דריי כלומרשט גאנץ אַרענטליכע אידען פון גאס און האָבען זיך איהם געבויגען און געניינט מיט א שעהנעם „גוט מאַרגען!" און אזוי געזאָגט: „ר' איר, נאך וואס פארזינדיגט איהר אייער נשמה און האַנדעלט אין הייליגען שבת? צי איז אייער נשמה א וויסקראָביק פון א פרעמדער מולטער און איז נישט געשטאַנען ביים בארג סיני און נישט געהערט, אז זעקס טאָג האט גאט געאַרבייט און באַשאַפּען די וועלט, און דעם זיבעטען טאָג האט ער גערוהט?"

דערויף האט זיך דער כלומרשט שעהנער איר, וואס האלט אַפּען דאס געוועלכ אום שבת, צוריק געניינט און מיט א שעהנעם „גוט יאהר" צוריק געבויגען, און געלענטפערט און אזוי געזאָגט: „רבותים, נעמט די פיס אויף די פלייצעס און געהט צו אל'די שווארצע יאהר"... און אזוי זאָגענדיג האט ער גאָר פריינדליך גע-שמיכעלט.

און די דריי כלומרשט אַרענטליכע אידען זענען ארויסגע-גאַנגען פון קראָם און האָבען אויך געשמיכעלט, און איינער צום צווייטען האט געוואונקען מיט נחת: יוצא געווען געגען גאט און

געגען קהל — ער וויל נישט, און אז ער וויל נישט, קענען מיר אויך נישט וועלען...

און פיעל, פיעל אידישע געוועלכער לייזען אום שבת און דעריבער מוזען די קריסטליכע סוחרים האלטען אפען די קראם אום זונטאג!...
נעבער!

און פונדעסטוועגען הויבט זיך דער קריסטליכער מסחר. אט דער זיפּענזידער פון וואַלסקא גאט נומער 13. די „ראַפּאַ“ ווייסט, וואָס אירען קאָנקורענטען האָבען אויסגעארבייט אונטער-צוברענגען דעם קאטוילישען זייף. עס איז זיי אָבער נישט געראָטען... דער זיפּענזידער וואַקסט און וואַקסט און שטעלט שוין צו זייף אין די שפיטעלער אריין...

דערפאר אָבער וואַקסען ביי אונז אנדערע פרנסות. אמאָל פלעגט מען זיך דרעהען ארום דער באַנק און — לעבען דער פּוּז. האָט מען עס פארוועהרט. מען פלעגט האָבען שענקען, אויף יעדען ווינקעלע אַ שענק — מאַכט זיך אַ מאַנאַפּאָל! מען פלעגט האַנדלען מיט פּראָצענט, היינט, אויסער בסוד סודות — חס ושלום, מען זעצט איין! אידישע זיפּענזידעריי וועט אויך פאַלען, וואָל-סקא נומער 13 וועט זי אודאי איינשלינגען... זיין ליבער נאָמען שיקט אָבער די רפואה פאר דער מכה: אויפ'ן אָרט פון דעם אלעם וואַקסט די ליטעראַטור!

אַ גאָסט איז ביי מיר געווען, אַ ווייטער קרוב, לאַ עליכם, אַז אַרימאָן.

— איד בין אייך געקומען בעטען אויף אַ חתונה...
ער מאַכט חתונה די זיבעטע מאַכטער, די „פאַפּירעז“ זענען פאר-טיג, די סאַליע און קלעזמער געדונגען, נאָר אויף אַ סעודה פעהלט איהם, כאַטש עטליכע פונט פיש...
— נעמט איהר כאַטש, פרעג איר, אַז איידעם, אַ פרנסה-נעבער?

— נאָר ווי הייסט, זאָגט ער, אַ פרנסה-נעבער!
ער אַליין איז נאָך פון דער אַלטער וועלט, ער וואָלט געהאַט אמונה און בטחון, ער ווייסט, אַז גאָט פאַרלאָזט נישט.
— אַט, זאָגט ער, ווי איהר קוקט מיך אַז, לעב איך שוין

א יאהר 40 אהן א קאפיקע! און קיין פאך איז דער האנט האב
איד אויך נישט, איהר ווייסט דאך, און, זעהט איהר דאך — איד
לעב!

ווי אזוי ער לעבט, דאס איז שוין אן אנדער שאלה...

די טאכטער אבער איז שוין א היינט-וועלטיגע, זי וויל דוקא
א פארטיגען פארשוין, א פרנסה-געבער... און ער האט איהר גע-
פונען... עס האט אפילו לאנג געדויערט, זי האט זיך אביסעל געעל-
טערט, די טאכטער; נאר געפונען, וואס איהר הארץ האט געגלוסט.
האט ער.

— וואס איז ער, אייער קינפט־יגער איידעם? — פרעג איד.

— א שרייבער! — ענטפערט ער שטאלץ.

— אין א וואלד?

— חס ושלום... פאר וואס אין וואלד? א קראנקער איז ער,

חס ושלום, וואס?

— אין שטאדט, אין א געשעפט?

— אין שטאדט, אבער ניט אין א געשעפט, א גראַבע זאך
וואלט מיין טאכטער נישט געוואלט. זי איז אפילו נאר א געהטערין.
נאר א אידעלען געשמאק האט זי, היינטיגע צייטען — א שרייב-
בער אין א צייטונג איז ער!

— ווי הייסט ער?

ער זאגט מיר א ווילד פרעמדען נאמען.

— א פרישער טאלאנט?

— אבער גאר א נייער. צאפעלדיג פריש פון דער נאָדעל...

ער לערנט זיך נאך צו אביסעל גראמאטיק מיט אויסלעגען. נאר
מען שלאגט זיך שוין איבער איהם. סאַקאלאָו רייסט איהם ביי
דער פאלע צו דער ענציקלאָפּעדיע. „אָוואָסאָ“ שרייט, זי קאן
אָוואָסאָ ניט ענדיגען דעם „לוח“, „האור“ וויל איהם פאר א
סעקרעטאר; זאל זיך נאר לייען, — שרייבט מען איהם — וועט
זי איהם צאָהלען א רובעל פערציג א חודש, לכול הפחות! היינט
גיט רייזען ארויס א זאמעל-בוד, וויל ער כאַטש א נאָוועלע. ווי
הייסט, זאָגט ער, דו ביסט א יונגער, מוזט דו אַרבייטען מיט יונגע.
אַניט, וויל ער כאַטש א שיר'ל, א פיצעל באַדיי, אבי צום באַשמעל-
צען! ... היינט דער „העולם“ — צוויי טויזענט פינף הונדערט רובל

האבען זיי שוין, קוים וועלען זיי האבען דרייסיג טויזענט, מאכען זיי איהם פאר א רעדאקטאר! נאָר פשוט!

— און דערווייל? — האָט איר איבער די גליקען.

— איר האָב דאָך אייד געזאָגט: דערווייל לערנט ער צו גראַמאַטיק מיט אויסלעגען...

— באַ, — גיט ער צו מיט א זיפּ, — ער זאָל שוין קענען גראַמאַטיק מיט אויסלעגען איד, וואָלט ער זיך געלאָזט אָפּגלייטן... וואָלט איר צו איהם נישט געקומען; ער וואָלט איינגענומען די וועלט!

— און ווי אַלט איז ער? — פּרעג איר.

— א יאָהר ניינצען.

— מען וועט איהם נאָך צונעמען צום מיליטער?

— חס ושלום, — זאגט ער — א קאַליקע!

ז.

דעם טאָג, ווי שעהן ער זאָל זיך נישט אָנהויבען, דאַרף מען ניט גלויבען. ער הויבט זיך אַמאָל אויף מיט א פנים פון א רחמנות'דיגען מליצ'יושר, און געהט אונטער — אל-דאָס-בייז זאָל אזוי אונטערגעהן.

דער גרויסער דיכטער אַסיאַן האָט עס אַמאָל געזאָגט ברדר משל:

א יענער — האָט ער באשריבען — האָט זיך אַמאָל אין א שעהנעם העלען פריהמארגען געלעגט אפרוהען אויפ'ן שמעקענדיגען גראַז, אין פרישען, גרינעם, זינגענדיגען וואָלד, אונטער א בויס — א קדמון, וואָס האָט איהם איינגעשלעפערט מיט'ן זיסען גערויש פון זיינע פרישע בלעטער, און איינגעפליסט די בעסטע חלומות מיט'ן געזאָנג פון צווישען זיינע צווייגען, — ווי נאָר א מוטער קען איינוויגען און איינשלעפערען איהר איין-איינציג קינד מיט איהר זיס-האַנגידיגען וויגען-ליעד...

נישט לאַנג האָט עס געדויערט!

דעם יענער האָט אויפגעוועקט א דונער! און, אז ער האָט

די אויגען געעפענט, איז ער שוין כמעט געשוואומען אין א טייד פון רענעוואַסער פון די אַרומיגע בערג...

און איז אייד אַסיאָ וועניג, נעמט א מעשה פון האַמעל:
 די, וואָס דארפֿען אלץ זעהען פאַראַויס, האָבען נישט די טבע הויד אַרױפֿצוקוקען, און האָבען נישט געזעהן דעם פאַגראָם, כאַטש ער האָט שוין געשוועבט איבער'ן שטעדטעל אין דער לופטען, ווי א גייער, וואָס קרײַזעלט אַרום, אױסקוקענדיג זיין רױב פון דער הויד! נאָר די אײדישע הערצער האָבען שוין געצאָפֿעלט. זיי האָבען געפֿיהלט, אַז עס קומט א צײַט, ווען א „גשם אַלֵּהִים“ וועט זיין, נישט קוקענדיג אױף זיין שענקײַט, א געפֿערליכע זאך, און אױפֿוועקען קנאה־שנאה!

און וואָס דאַרף אײך אסד ראיות? אן אַלטער פֿיליסטער האָט אַמאָל געזאָגט: גלױב נישט דעם שענסטען טאָג! און פון דאָמאָלט אָן געהט קיין עכטער בעל־הבית אַהן א רענענ־שירם נישט פון שטוב אַרױס...

אײך בין אײך נאָר געקומען זאָגען, אן אײך אליין האָב אױך איבערגעלעבט אזא טאָג, א טאָג וואָס האָט זיך געעפענט ווי א שמאַל־גרוב פון נחת, און פאַרשלאָסען טאָקע—ווי אַן אמת'ער קבר. און דעם נחת האָב אײך באלד אין דער פֿריה נאָך אין בעט אפֿילו געהאט, דען אײך בין געוואוינט דורכצואוואַרפען די פּאָסט: בריף און צײַטונגען איז בעט, און טאָקע די לעצטע האָבען מיר געבראכט די ישועות ונחמות.

ערשטענס, האָב אײך פון קײנעם קיין מאָה־ברײַף נישט באקומען. כאַטש שולדיג בין אײך איבער'ן קאַפּ, ווי עס פּאָסט פאַר א קלײנעם סוחר... אָדער מײנע נושים זענען צו רײך געוואָרען, און עס פּאָסט זיי נישט צו מאָהנען; אָדער — צו אַרים און האָבען אױף קיין פּאָסט־געלט נישט געהאט, אָדער זיי האָבען מיר שוין לאַנג אַרױפֿ־געשטעלט אױף דער קאַנטאָ פון היזק און אַוועקגעמאַכט מיט דער האַנט — — —

צווייטענס — אַן אנגענעמע דעפֿעשע אין „קוריער וואַר־שאַנסקי“, ווי אײך אין אנדערע, זײנע קאָנקורענטען. און נישט די דעפֿעשע איז אזוי אנגענעם, ווי דאָס, וואָס עס פֿעהלט אין דער דעפֿעשע.

בײַ די לעצטע וויבאַרעם אין פּוילען, האָט א אײך בשום אופן

נישט דערלאזט, עס זאל אויסגעקליבען ווערען א פוילישער פרע-
זידענט; ער האט זיך איינגעשפארט און וויל דוקא א דייטש...
און אצינד שטעלט איד פאר, אז, א חוץ עמליכע אפען-אנטיסע-
מיטישע בלעטער, האט קיין איינציגער נישט פארגעסען אויסצו-
שטרייבען די אידישקייט פון די אויסקלייבער!...

עס פאלט מיר אויף קיין סעקונדע נישט איין, אז די בלעטער
האבען אזוי געטראכט: „אויב מען פארלאנגט, על פי דין פון אסיר-
מילאטארישען שלחן ערוך, פון אירען, זיי זאלען נישט האבען קיין
אייגענעם פאטריאטיזם נאר דוקא א פרעמדען, מוז, לעבען דעם
אידיש-פוילישען, אויך א אידיש-דייטשער פאטריאטיזם עקזיסטיר-
רען, ווי אויך אז ענגלישער, פראנצויזישער, אמעריקאנישער א. ד.
גלייכען, היינט שוין א אידיש-פאנאמישער פאטריאטיזם אויך! אין
עסטרייך מוז גאר זיין א פערמישעניש פון אלערליי אידישע פאט-
ריאטיזמען. נאר וואס-זשע זאלען מיר ארויסשטעלען דעם איד?“
ווי געזאגט, איז מיר דאס גאר נישט איינגעפאלען! דאס וואלט
שוין געווען צו עהרליך און צו קלוג פאר טעגליכע גאסען-בלעטער
פון געוויסען סאָרט. זייער עהרליכקייט טרעט ארויס נאר געגען
שטארקערע, וואס לאזען זיך נישט בייסען נאר בעטען, און זייער
חכמה איז א בלימעל, וואס וואקסט קיינמאל נישט העכער פון
זוים פון בארג, וואו די בהמות פאשען... אלא מאי? מען רעכענט
זיך מיט'ן אידישען אבאנענט! דאס איז אויך שוין א גוטע זאך,
א סימן, אז מיר שטארקען זיך און, לעזענדיג א בלבל, זאגט מען
שוין ניט: „דאס מיינט מען יענעם, דעם מאוסען איד, און נישט
מיד, ווייל איד בין א שעהנער!“ מען ווייסט שוין, אז אלע
זענען שעהן פאר זיך און מאוס פאר פרעמדע! אפילו אין דער
דייטשער שול, דערצעהלט מען, ווערט ביים „לייענען“ שטיל אפ-
גערעדט, וועלכע בלעטער מען זאל שטיצען, און וועלכע עוקר מן
השורש זיין... נישט וואר — א נחת?

דריטענס, איז מיר אין דער האנט אריינגעפאלען אז אנאָני-
מער צירקולאר, וואס ראט: מיר, אירען, זאלען מאכען יד אחת,
און אפזאגען דעם „קוריער ווארשאווסקי“! כאַטש איד ווייס פאר-
זיטיוו, אז דער „קוריער ווארשאווסקי“ איז נישט ערגער און נישט
בעסער פאר זיינע חברים; כאַטש איד ווייס גאנץ זיכער, אז דער
צירקולאר קומט נישט ארויס פון אונזער צד, נאר פון „קוריער

וואַרשאַווסק'ס "קאנקורענטען, וואָס ווילען דאָס אידיש וואַסערל
זאָל געהן אויף זייער מילכעל, פרעה איד מיר דאָד! פרעמדע האַל-
טען אונז פאר א קראַפט! מחוץ למחנה גלויבט מען אין אונזער
סאָלידאַריטעט! און, ווייסען ווייס איד, אז נישט א י י י גוטע
זאָר האָט מען ביי אונז ארויסגעריסען פון דרויסען! דער ערשטער
ציוניסט, למשל, איז געווען א פראַקוראַר, וואָס האָט דערצעהלט
פון אַפּענע גרענעצען!

איד געהט מיר צוריק צו די בלעטער און ווער געוואָר, אז
די אַפּענע אַנטיסעמיטען האָבען, נישט פאר איד געדאַכט, א גרוי-
סען מכשול געהאַט. אז אַנדערער וואָלט שוין דעם האַלז גע-
בראַכען, זיי, וואָס שטיצען זיך אויפ'ן פאַלק מיט'ן קלויסטער,
וועלען עס אויך נישט אזוי לייכט איבערקרענקען. און די מעשה
איז א שעהנע: זאָל אין די אויגען איז זיי פון אייביג אויף די
„גאַזעטא האַנדלאָוואַ“, וואָס שטעקט ווי עס איז אין אידישע הענט,
און כאַטש זי טרעט ארויס גענוג שאַרף געגען ציוניזם און (אידי-
שען, נאַטירליך!) נאַציאָנאַליזם, רעדט זי פאַרט אַמאַל א גוט
וואָרט פאר די „כירגער פון מאָזאָאישער קאַנפּעסאַן“ און האָט
נאָך גאַנץ אַפּט א מאַס'ן ריח פון אידישער חוצפה. אידישע חוצפה
האָט זי, למשל, באַוווּזען ערשט נישט לאַנג, ווען עס איז גע-
גאַנגען וועגען א פאַטריאַטיש ביין אַפּצולעקען. דער וואַרשע-
ווער מאַגיסטראַט האָט באַקומען אז אויסלענדישע הלאָה פון
דריי און דרייסיג מיליאָן אויף שטאַדט-זאַכען, האָט די פרעסע
פאַרלאַנגט, זי זאָל זיין פאַרגעשטעלט אויף די אסיפות וועגען די
חשבונוט פון דער חוצאה והכנסה. ערשטענס, איז עס כבוד, צוויי-
טענס א מין שטיקל פרייהייט. דריטענס, ווי געזאָגט — א ביין
צום אַפּלעקען: נאָך אזוינע אסיפות דערלאנגט מען צו פארביי-
סען! און פיערטענס — וואו חשבונוט, קאָנען אַריינפאַלען טעותים,
טעותים דאָרף מען פאַרגלעטען און פון פאַרגלעטען און העלפּען
פאַרגלעטען לעבט נישט איין פובליציסט... וואָס טוט די „נאַ-
זעטא האַנדלאָוואַ“? אין סאַמע-דאָדנער היץ פון זיך מקריב זיין
למכות הכלל, טרעט זי ארויס מיט א קאַלטער עצה טובה פאַר'ן מאַ-
גיסטראַט, ער זאָל זיך נישט לאָזען כאַפען אין דער גראַבער נעץ פון
פאַטריאַטישער חניפה, און נישט רופּען די עס-האַרצים צו אסיפות
וועגען זאַכען, פון וועלכע זיי האָבען קיין באַגריף נישט! פאַר-

שטעמט זיך, אז אלע „פערערבויסער“, „בראטען דרעהער“, פאטרי-אטיזם-הנדלער און אַנטיסעמיטען, אזוי אָפּענע, ווי באַהאַלטענע, וואָס פאַרקויפּען די סחורה, ווי אויסלענדישע ציגאַרען בסוד סודות פון באַהאַלטעניש אַרויס, און גלאַטע „הויט-שינדער“, וואָס לעבען האַלב דערפון, ווייל די אנדערע העלפט נעהמט צו דער סטיליסט, אַז די אַלע זענען אַרויס פון די כלים! הונדערט נמרוד'ס האָבען זיך געלאָזט געגען איינציגען אידישען פּוקס, און די „גאָזעמא האַנדלאָווא“ האָט זיך, — א וואונדערליכע זאַך! — נישט דער-שראַקען. פאַרקערט, זי האָט נאָך די העזה געהאַט אַרויסצוטער-טען מיט א בייזען אַרטיקעל געגען דער הנהגה אין שפיטעלער.

דער שרייבער פון אַרטיקעל איז מיט דער הנהגה אין די קראַנקענהייזער זעהר נישט צופרידען. מען באַהאַנדעלט דעם קראַנקען לויט דער אַלטער מאָדע, לויט דער אַלטער פילאָזאָפיע פון איוב'ס חברים נאָך, וואָס האָט געגלויבט, אז יעדע קרענק איז איין אַנשיקעניש, א שטראַף פון גאָט, וועניגסטענס אן אַפּקומעניש פאַר שווערע זינד.

וואָס בלייבט ביי אַזאַ אַבערגלויבען דעם קראַנקען צו טון? תשובה טון, אין האַרץ אַריין זיך קלאַפען, מוסר הערען פון גוטע און פּרומע לייטס מויל, און אין איין וועגס וידוי זאָגען. קלאַפען זיך על־חטא און אויסשטרעקען די האַלז געגען מלאך המוֹת'ס חלָף... היינט — מיינט דער שרייבער — זענען אַנדערע צייטען. מיט'ן קראַנקען האָבען מיר מיטלייך, מיר ווילען איהם היילען, שטאַרקען, אָפּשוואַכען וועניגסטענס דעם וועהטאַג, הויבען דעם הומאַר, צויאָגען די מרה שחורה, פרייער און לעבעדיגער מאַכען. אין שפיטאַל איז אַבער אַלץ פאַרקערט. אַלץ וואַרפט אויפ'ן קראַנקען פחד און מרה שחורה. ערשטענס, איז דאָס שפיטאַל א מין תּפִּיסה, מיט „סווידאַניעס“ איינמאַל אין וואָך פאַר די נאָהענסטע קרובים. צווייטענס, איז אַלץ, וואָס רינגעלט אַרום דעם קראַנקען, פאַר'מרה-שחורה'ט, גרוי אַדער שוואַרץ, פון דאָקטאָר ביז צום פערלשער, פון די ווענט, ביז דער הייליגער שוועסטער אפילו ביז'ן שוואַרצען קרייץ אין זאַל.

דאָס האָט שוין איבערגעוואויגען אַלעס! סטייטש, א איד האָט די העזה אונז מוסר צו זאָגען, אפיקורסות צו לערנען און נאָך א דעה זאָגען וועגען דעם קאַליר פון קרייץ?

וואס לאזט זיך אבער אויס? די אפגעע אַנטיסעמיטען האָבן בעז אַ מכשול געהאַט. עס איז גאָר קיין אידישער אַרטיקל נישט געווען, עס זענען געווען, ווי עס האָט זיך אויסגעוויזען, אינציאָלען — ראשי תיבות — פון אַן אמת קריסטליך-פּוילישען שרייבער פון אכות-אכותיו, אָהן א טראָפען אידיש בלוט אין די אַדער רעז...

און פון דעם מכשול שעפּ איד אויך נחת. מען האָט געדוואָלט אונזער איינציג אידיש-אַסימילאַטאָרישע צייטונג ווייטער אַפּקערלען ווי אַ ד ב ר א ח ר, נאָ דיר — עס איז גאָר אַ קריסט!... נחת האָב איד געהאַט אפילו פון „פּשענלאַנד מיגאָדניאָווי“, כאַטש ער האָט פון אַ קורצער צייט אָנגעהויבען ציטערען, מען זאָל איהם נישט האַלטען פאַר אַ פּילאַסעמיטיש בלאַט, און דאָך געפין איד דאָרט אַ ידיעה, אין וועלכער איד שמעלץ מיד, ווי אין סמע-טאַנקאווען פּוטער. „די בעסטע פּוילישע דעקלאַמאַטאָרע — שרייבט דער פּשענלאַנד — האָבען מיר שוין פאַר עטליכע יאָהר געזאָגט (און דער „איזראַעליט“ האָט אודאי מיט גרויס נחת איבערגעשריבען), איז העלענא אַרקאָוויץ, און אויב עמיץ קאָן מיט איהר קאָנקורירען, איז עס גאָר מאָריע גלאָס“. און ווייסען ווייט איד, אז ביידע, אי העלענא אַרקאָוויץ, אי מאָריע גלאָס זענען אַידישע טעכטער. אמת, קיין איינציגע פון זיי וועט אפשר נישט קענען און נישט וועלען דעקלאַמירען עפעס פון ביאליקען אָדער ראָזענפֿעלדען, אָבער — אַ כבוד איז דאָס! אַן אַסימילאַטאָר דאַרף פון דער הויט אַרויסשפּרינגען!

היינט עטליכע קלייניגקייטען: ערגעץ אין דער פּראָווינץ זעדן ען צוויי פּריצות געווען אויף אַ אידישער חתונה, ביי אַ גביר'ס אַ זעהן צי אַ טאַכטער, און זענען, דער „ראַלאַ“ צו צוזעצעניש, געשטאַנען ביי דער חופּה מיט הברלות אין דער האַנט! איד גלויב, אַז ווי דאָס פאַר פּאַלק וועט נישט לעבען, די פּלעמעלעד פון די חופּה-הברלות, אין קריסטליכע הענט וועלען זיי באַשיינען און באַלייכטען דעם וועג פון מענשליכען לעבען — פון „ויסעו“ ביז „ויחנז“...

היינט האָבען דריי פּריצים זיך צוזאַמענגעלעגט און מנדר געווען הונדערט און פופציג רובל אויף די קרושנעוויצער שול. די דייטשע שול אין וואַרשע האָט גאָר די זכיה צו נדבות און מתנות

פון פריש גע'טובל'טע, דארט — פון אמת'ע און געוויס עהרליכע קריסטען, און ווייטער דאסזעלבע: די „ראלא“ פלאצט!
נאך מעהר: אין קאמיטעט פון מלאווער פילחארמאניע איז אויסגעקליבען געווארען א איד אויך, און די „ראלא“ ציטערט, ער זאל נישט באהערשען די גאנצע פילחארמאניע און נישט הייסען זינגען און שפילען מהיפית.

און די ווארשעווער פילחארמאניע? צווישען די וועלט-ארטיס-טען, וואס זי ברענגט היינאָהר אַראָפּ, צו באַלעבען דעם מוזיקאַ-לישען סעזאָן, וועט זיין א גרעסערער פראָצענט אירען ווי צווישען די מעסער-לייט פון דזשיקא גאס!

וואס נאך זאל איד אייך דערצעהלען?

דער „בעל כרחו יענה אמן“ איז אויך מקוים געווארען. דער אַנטיסעמיטישער „וועק“, וויל פאר ניי-יאָהר זיך אינטערעסאַנט און לעבעדיג מאַכען און ניט א גאנצע רייע ארטיקלען וועגען דער אידישער פראגע.

און וועמען געטרויט דער אַנטיסעמיטישער „וועק“ זיין לעצט מיטעל פאר'ן ניי-יאָהר? אונזער איינעם אין די הענט אריין! „אַהר“ האָט עס איבערגענומען און גיסט, און גיסט כמעט יעדען טאָג „לויט באַפעהל“ — א איד טוט אזוי זיינס, אזוי וואס מען הייסט איהם, בשלמות, מיט'ן גאנצען הארץ!

און נאך: פאַראַן א האַפנונג, אז פון ניי-יאָהר וועט די צאָהל פון ווארשעווער גאסען-פערד פארמינדערט ווערען. ערשטענס, פאַרגרעסערט זיך די צאָהל פון אויטאָמאָבילען און, צווייטענס, זאל מען אויסשפאַנען די פערד פון די טראַמווויס און באַוועגען זיי מיט עלעקטריציטעט אָדער אפשר געדיכטע רופט, וואס ווארשע פאַרמאָגט אויפ'ן העכסטען גראַד...

אזוי האָט זיך אָנגעהויבען דער טאָג, נאָר ווי אזוי ער האָט זיך געענדיגט, וויל איד אייך אויך דערצעהלען. ארויסגעגאנגען פון שטוב בין איד א געהויבענער, צוריק געקומען — אויף אַלע שונאים געזאָגט!

נישט ווייט פון דער היים, באַלד אויף דער „ווארימער“ גאס, בין איד שיעור ניט ארויס פון די כלים.

א סצענע אין מיט'ן גאס:

א רעדעל פאר דער פאבריק פון אייזערנע בעמען.

איז מיט'ן רעדעל שטעהט א פרוי מיט א שווארץ פער שמיטע, — אז ארבייטער מיט א דערשראקענעם, — און א גארדאוואי מיט א „שאלת-חכם" אויפ'ן ברייטע פנים. דאס רעדעל ארום זענען קריסטען. אידען געהען פארביי איילענדיג; וואו עס מאכט זיך א גערעדעל, איז א אידיש פנים געפעהרליך. איך האב, גאט זיי דאנק, א טאטאריש פנים, שמעל איך מיר אפ און הער וועגען וואס עס געהט!

און געהן געהט דאס וועגען א שמיד מיט שווארצע הענט פון אייזען איבער א ווייס דאמען-געזיכט.

די דאמע שרייט: וו אוטשאסטאק!

דער ארבייטער מיט דער פאלע אין גארדאוואיס האנט בעט זיך אפ. ער איז נישט שולדיג. ער האט געמיינט, עס איז א אידיש קינד.

די דאמע שרייט נאך העכער: „וו אוטשאסטאק"; אצינד האט ער זי נאך מעהר באליידיגט. צי איז זי דען עהנליך צו א אידישער טאכטער? פאר וואס זאגט ער, אז ער האט געמיינט? דער גארדאוואי איז נוסח צו גלויבען, אז עס איז „א טעות גוי מותר" —

דער עולם קוקט אראפ אויף דער דאמע, פרובענדיג צי האט זי באמת נישט קיין עהנליכקייט צו א אידישער טאכטער — — — פלוצלונג גיט דער גארדאוואי א געשריי: וואס פאר א רעדעל מאכט זיך עס? אלע רוקען זיך קוים, קוים און פאמעלעך אפ. און איך האב מיר פלוצלונג דערשראקען און אנטלאפען און ווייס ער היום נישט, מיט וואס די מעשה האט זיך געענדיגט. רחמנא לצלן, אמאל קומט די נשמה אין די פיס אריין!

אנטלאפען בין איך אויף דער טווארדע גאס און האב מיר אפגעשטעלט מיט דער נשמה אין די צימערדיגע פיס ביי דער סטאנציע פון געלען טראמוויי. באמערק איך א שכן, דאכט זיך, נישט משלנו, און זידעלט זיך „פשא קרעוו", און גערעכט איז ער. אויפ'ן געלען איז זיך זעלטען צו דערווארטען. פאלט מיר איין א געשעפט: צוזאמען צו נעמען א דראשקע. מיין שכן באשטעהט, נאך מעהר ווי זיבען קאפ. וויל ער נישט צו שטייער געבען, אויך צאהלען וויל ער! פאר וואס? ווייל ער פאהרט נישט אויף די נאלעווקעס, וואו איך, פארשטעהט זיך, דארף, נאך ווייטער.

מיין כפרה, נא דיר דרייצעהן קאפ. א דראשקע פאָהרט אונטער,
ער שפּרינגט אריין, איך געה איבער אויף יענער זייט און זיין.

— איך בין, — זאגט מיר מיין שכן, — קיין אַנטיסעמיט
נישט, דערווייל נישט, מען דאַרף איך נאָך אויף לאַנגע יאָהרען
מיט אייער שפּריט, נאָך אויף אייערע נאַלעווקעס, זייט מיר מוחל,
קריג איך דעם קאַטער!

איך באַנוץ מיר דערמיט, וואָס דער דראַשקאַר פאַריכט עפעס
ביי'ס געשפּאַן, און שפּרינג צוריק אַראָפּ צום טראַמוויי, מיט דריי-
צעהן קאַפּ. ווערט מען נישט געבוירען...

קוים איך האָב מיר דערוואָרט און פּאָהר... פּלוצלונג —
סטאָפּ! וואָס איז? דער טראַמוויי קען נישט געהן, — א לויז.
איך הויב מיר אויף — א שוואַרצע, אַנגעפראַפטע גאס, פון פּאַרנט
אן אַרונד...

מיינס א שכן זאגט: א אידישע שוואַרצע לויז!

א צווייטער באַמערקט: געוויס אַן עושר, א בעל-צדקה!
— דאָס איז די מעשה, שרייט עמיץ מיט כעס, וואָס מען
האַלט מלחמה מיט זייערע אַרעמע לייט. דער עושר בלייבט און
העלפט! מען דאַרף זיך צו די עשירים נעמען...
— אַבער ווי הייסט נעמען!
— געוויס!

דער אידישער דריי-פיערטעל טראַמוויי שווינגט און דער פּור-
מאן באַמערקט פון זיין זייט:

— וואו באַקומט מען דאָ א חלק ירושה?

— אַז מען נעמט נישט, האָט מען נישט!

אויך ניט שלעכט, וואָס?

אַבער דעם לעצטען און פעטסטען ביסען האָב איך ערשט
פאַרנאָכט איינגעשלונגען.

עס איז געווען אויף מיין צוריק-דרייזע, אויך אויף א טראַמוויי,
פון דאַרף וואָלאַ, וואו איך האָב מיינע טעגליכע געשעפטען יאָ
פאַרזאָרגט און נישט פאַרזאָרגט, מילער האָבען צוגעזאָגט און אוי-
גען. — געלייקענס...

פאָהרען פאָהר איך שוין אין צווייטען קלאַס, צווישען אירען.
נאָר פאַר מיר זיצט א קריסטליכע געזעלשאַפט: א קאַנאַניק מיט
א פרוי. פון קאַנאַניק זעה איך נאָר א פעטען רויטען קאַרק, וואָס

וואָלט אויף קיין שום חולה (אויסער אויף א אידישען) קיין שלעכט
טען איינדרוק ניט געהאט; די דאָמע האָט געמוזט זיין פון אויס-
לאַנד אָדער פון דער פראַווינק, ווייל דער קאַנאָניק האָט איהר
אויף שריט און טריט געגעבען באַשייד: דאָס איז דאָס, דאָס איז
יענעם...

— און דאָס — וועקט ער מיך פון מיינע פּרנסה-געדאַנקען
אויף — איז דער וואָלער קלויסטער.

— פריש געבויט? — הויבט זיך די דאָמע אביסעל אונטער.
— און וואָס פאַר א צרות — קרעכצט דער קאַנאָניק, און
דער קאַרק לעגט זיך איהם אין פאַלדען, — איך האָב ביים געלט
זאַמלען געהאַט... עס איז איהם גאַנץ שווער צוגעגאַנגען. בא, אין
טייל הייזער האָט מען איהם די טיר פאַר דער נאָז פאַרמאַכט.
וואָס טויג — זאָגען זיי — קלויסטערס? דאָס זענען אַלטע זאַ-
כען! מען דאַרף שפּיטעלער, נאַכט-אַזל-הייזער, איבערהויפט שר-
לען...

א זאַראָזע — קרעכצט די דאָמע — אין פראַנקרייך ווערט דער
קלויסטער געיאָגט און געפלאָגט.

— אויך פראַנקרייך איז נישט שולדיג. פראַנקרייך איז דעם
קלויסטערס ערשטע און ליכטסטע טאַכטער... שולדיג זענען די איר-
דעלעך, וואָס פאַרשפּרייטען זייער אפיקורסות אזוי דאָ, אזוי
דאָרט! און מיינסט, מיין טאַכטער, זיי ווייסען נישט דעם אמת?
א פאַרקערט פאַלק, אלץ להכעיס! נאָר נישט אייביג וועט זיין זייער
יום-טוב...

— ווי אזוי?

— אין פראַנקרייך וועט זיין א רעוואָלוציע! אידעלעך —
חיק! ער מאַכט א צייכען ביים האַלז.

— און דאָ?...

די תשובה האָב איך נישט דערהערט, נאָר פיהלען פיהל
איך זי.

ח.

קיינענעם האָט געווירקט אויף וואַרשוי, ווי א דונער אין שעה-
נעם העלען טאָג פון שטילסטען, קלאַרסטען הימעל.

וואַרשוי איז פאַרציטערט געוואָרען. אויף דער בערזע, אין טע-

אטער, אין צירק, אויף קאנצערטען און אין גערטלעך — פון שוין
לען און גאסען נישט צו רעדען — האָט מען מעהר נישט געהערט.
ווי „אמת“? „אמת“! און אין די אויגען פון דעם, וואָס האָט געד-
פרעגט, איז פארלאָשען געוואָרען דער לעצטער פונק פון דער לעצ-
טער האַפנונג, צו הערען: עס הויבט זיך נישט אָן!

דערנאָך האָבען אלע באקומען א תאווה, א קרענקליכע תאווה,
צו וויסען אלץ, אלץ, מיט'ן פינטעלע, מיט'ן שפרענקעלע; אויס-
צוטרינקען דעם סם ביז'ן לעצטען טראָפען, און דער „קוריער וואָר-
שאַווסקי“, דער איינציגער ברונען, פון וועלכען וואַרשוי שפּט
אלץ, וואָס זי ווייסט, האָט אבער געשוויגען, געוואָלט, צי געמוזט
שווייגען, און אפשר ביידע צוזאַמען...

דערווייל האָט דאָס צורודערטע וואַרשוי איהרם געמאָן:
ארויסגעשיקט קיין קישינעו צוואנציג טויזענט רובעל געלט און
צוויי אידישע רעדאקטאָרען... געלט האָט אפשר וואַרשוי געקאָנט
שיקען מעהר; רעדאקטאָרען מעהר האָט זי נישט; דערווייל נישט...
דאָס געלט איז אין קישינעו, מ'הסתם, צונגן געקומען, די
רעדאקטאָרען אפשר אויך. איינעם איז גאָר באַשערט געווען צו
געפינען אן אלטען כתב און אַפצורדוקען אויסער קאַרעספּאָנדענ-
ציעס. דער צווייטער האָט אָנגעפילט א גרויס בוך מיט זכרונות,
אן אוצר אויף לאנגע יאָהרען... גאָר פון דעם האָט וואַרשוי אויך
א נוצען געהאט: אויף דעם צווייטען, וואָס איז אייגענטליך דער
ערשטער, האָט מען טאַקע געוואַרט, ווי מען וואַרט אויף משיח'ן!...
עס איז שוין, נישט פאַר אייך געדאכט, געקומען צו חרפות
ובושת.

דער לייטשער עולם, דער צילינדער-עולם, די מזרח-וואַנט
פון דער „דייטשער שול“, די געהנטסטע קרובים פון אזוינע גרוי-
סע און הויכע לייט, וואָס דערזעהן שוין נישט קישינעו, אפילו די
כנסת ישראל נישט... אזוינע, וואָס רעכטען זיך היינט-מאָרגען
אפילו אויפצוהערען צו צאָהלען עטאט און באנגיגען זיך מיט אלע
פאַדאטקעס — די אלע האָבען פלוצלונג דערפיהלט, אז זיי האָבען
באקומען זייערס אן אייגען עגמתי-נפש, אן אייגענע שרעק, אן איי-
גענע לעבענספראַגע, איבער וועלכע דער „קוריער וואַרשאַווסקי“
וועט נישט ענטפערען... פון וועלכער ער וועט נישט רעדען, און
אויב יא, וועט דאָס באַרץ וועה טון הערענדיג...

נאָר וואו ווערט מען עס געוואָר ?

א טייל האָבען זיך בסוד סודות געכאפט צו די „נאָוואַסטי“; אנדערע, וואָס האָבען אמאָל אין אַ חדר געלערענט, האָבען מיט אַ פאַרבלוטיגטען האַרץ און פאַרביסענע ליפּען באַלעגערט דעם איד־שען צייטונגס־טרעגער אין גאָס... מען כאַפט די „הצפּירה“, אַ היי־מיש בלאַט. אנדערע, וואָס ווילען ביליגער מיט אַ קאָפּיקע, שטרע־קען אויס די האַנט נאָכ'ן „הצופּה“, נאָך אנדערע, וואָס האָבען וועניגער געלערענט, אָדער מעהר פאַרגעסען, פאַלען, — לאַדעליכע — מיט נאָך אַ שטאַפּעל טיפּער און ציהען אַרויס דעם „פּריינד“... און מען לויפט, און מען לויפט מיט אַ צאָפּעלדיגען האַרץ אַהיים, און מען פאַרשליסט זיך בחדרי חדרים און מען לעזט, און ווער עס האָט קיין חדרי חדרים נישט, און ציטערט פאַר'ן ווייב, און שעמט זיך פאַר דער באַנע, צי פאַר דער דינסט, כאַפט דאָס בלאַט מיט זיך אין גאָרטען אַריין, פאַרשלאָגט זיך אין אַן אָפּגעלעגען ווינקעלע און טרינקט דעם סם... אָדער שפּרינגט אַריין אין טראַמוויי און לאָזט זיך פיהרען קיין פּראָג, אויפ'ן וועג טרעפּען זיינע אויגען די היימישע וויקסעל און ער דערקענט זי נישט, עפּעס איז זי איהם אנדערש, וועניגער היימיש.

ווי עס איז, מען לעבט. די האַנט, וואָס האַלט דאָס בלאַט, צי־טערט; די אויגען, וואָס קוקען אַריין און האָבען מורא אַן אות צו פאַרלירען, פינטלען, און ווייסע ליפּען ציטערען: באַזשיע, באַזשיע! אינמיטען כאַפט מען אַרויס דעם זייגער, מען וואַרפט אַן אויג אויף דער דאָטע פון אַנהויב בלאַט, צי האָט מען קיין טעות נישט אין דער צייט! אַן אנדערער בייסט זיך אַריין אין דער ליפּ — צי עס איז קיין בייזער חלום נישט...

נאָר זאָט דערפון איז מען נישט געוואָרען...

מען פיהלט, אַז עס מוז זיין מעהר! אַז עס איז פאַראַן אַ זיפּ, וואָס לאָזט נאָך דורך דאָס שיטערע, דאָס געדיכטע פאַרהאַלט זי ביי זיך... זאָל דער רעדאַקטאָר קומען, דער אַמט'ער רעדאַקטאָר!... און, אידער ער קומט, פאַרגיט מען איהם אלע זינד געגען די אסימילאַציע, געגען „איוראַעליט“, געגען די דייטשע שול וכדומה, זאָל ער קומען, זאָל ער נאָך דערצעהלען... ווי געזאָגט: געהאַפט, ווי אויף משיח'ן...

און דער משיח האָט נישט געלאָזט לאַנג אויף זיך
וואַרטען.

ער איז געקומען און האָט גערעדט.
א נייער ירמיהו, א נייער חורבן, א שפּאַגעל־נייע איכה... א
נייער שבט־מוסר, מיט א נייעם ברענענדיגען גיהנום!

פארטריקענטע הערצער הויבען אָן בלוטיגען... גאָט ווייסט, אין
וועלכען אַשווינקעלע עס האָט זיך געוואָלגערט א פונק אידיש־
קייט, און עס האָט אויפגעפלאקערט און צופלאקערט זיך דורך די
אויגען אַרויס... האָר אויפ'ן קאָפּ שטעלען זיך קאפּויר, שטייף־גע־
וואַקסענע, הויך־געהויבענע וואַנסען צודרעהען זיך און פאַלען אַראָפּ
אין פאַרשטעלען די פאַרציטערטע ליפּען... איבער בלאַנשירטע דאָ־
מען־פנימ'ער ציהען זיך גאנצע שנירלעך שוואַרצליכע פערעל פון
די ארומגענדערטע אויגען אַרויס...

און דער אַטעם שטאַקט. הערצער שטאַקען און בלייבען
שטיל! — —

די קינה האָט זיך געענדיגט און זי קלינגט נאָך אין דער
לופט... און טרויעריג, ווי מיט שטילע פליגעל קלאפט זי און שלאָגט
זיך נאָך ארום ביי די ווענט, באַריהרט דערשראַקען די פאַרטערטען
פון פוילישע מלכים, שוויצארישע בערג, ריי־געגענדען און אַנדערע
קונסטווערק — —

און פלוצלונג האָט די וואַרשעווער פאַרזאַמעלטע כנסת־ישראל
אויפגעהויבען דעם קאָפּ, און פון אלע געעפענטע מיילער איז אַרויס
א געבריל:

— א וועק מיט'ן „קוריער־וואַרשאווסקי“!

און דער „קוריער וואַרשאווסקי“, האָט זיך דערשראַקען...
און דאָס איז געוועזען שוין דער דריטער באַקאָט.
דער ערשטער איז געווען אויף א געוויסען סאָרט טיי, דער
צווייטער געגען א געוויסער פאַבריק פון פאַפיראַסען, דער דרי־
טער ערשט אויפ'ן „קוריער וואַרשאווסקי“...
און אלע דריי באַיקאָטען האָבען אזוי לאַנג געדויערט און אזוי־

פיעל געווירקט, וויפיעל אלע פוילישע באַיאקאטען געגען דייטשע סחורות...

און דער „קוריער ווארשאַווסקי“ האָט זיך אליין געהאַלפּען... פּלוצלונג, אין אַ שעהנעם העלען זומער-טאָג, האָט ער אָפּגע-דרוקט דעם קראַנשטאטער כּהן-גדוֹל'ס ווערטער... אביסעל האָט ער זיך פאַרשפּעטיגט, דאָך „בעסער שפּעט איידער קיינמאָל נישט“... דערנאָך, אז עס איז פאַרגעקומען אין דער ווארשעווער סודעבנאָיאַ פּאַלאַטאָ דער פּראָצעס פון טשענסטאָכאָווער פּאָגראַם, און אַ טייל אדוואָקאטען האָט פּאַרטיידיגט די פאַר'משפּט'ע דער-מיט, אז אין פּוילען איז קיין אַנטיסעמיטיזם נישט פאַראַן, נאָר, אז מען האָט געהערט, ווי מען האָט געשלאָגען אַ פּויערשע דאָמע, האָט דער ריצאַרסקי האַנער פאַרלאַנגט, מען זאָל אויסהאַקען עטליכע אידישע שויבען פון די פענסטער און ציין פון די מיילער, בשעת, ווען דער צווייטער טייל אדוואָקאטען האָט געזאָגט: לאַ כּי! גע-ווען אַנטיסעמיטיזם און עס וועט זיין, און עס מוז זיין, ווייל די אי-דען שווינדלען, ראַבעווען, נאָגען אויס דאָס פּאַלק, ביז עס ווערט פאַרביטערט און שלאָגט — האָט דער „קוריער ווארשאַווסקי“ אָפּ-געדריקט נאָך די ערשטע רעדען. געגאָסען נאָך דעם זיס-ווייניגען שלאָף-געטראַנק און פון דער רעשט אַ קלונען שווייג געמאַכט.

ווי איהר זעהט, האָט זיך דער „קוריער ווארשאַווסקי“ אליין אָנגענומען ביי די אויערען און אַרויסגעצויגען פון דער בלאָטע... בּנוגע צו טיי און פאַפּיראַסען, האָט שוין געמוזט אַרויסטרעטען דאָס ווארשעווער ראַבינאַט!

אַלץ רוקט זיך, די רבנים אויך!

אַמאָל איז אַ רב געווען כּמעט סאַמע רוחניות... איך זאָג „כּמעט“, ווייל די רבי'צין האָט פון רח"ש צי פון די הייווען, דאָך אַמאָל אָפּגעקאָכט אַ וויעטשערע און דעם רב'ס גוף האָט אויך גע-מוזט אביסעל וואַקסען... און נאָר אינגאַנצען אין הימעל אריין האָט גלאָט אַ רב נישט געקאָנט, ווייל באַלד איז געקומען אַ באַהעלפּער און אַראָפּגעצויגען דעם רב ביי דער פּאַלע, צי דער פיפּיק איז כּשר... אבער אין גאָס אריין איז אַ רב נישט געקומען. ערשטענס, איז אין גאָס אַ בלאָטע, און פוילישע רבנים האָבען געהאַט אַ מאַ-נאַפּאַל, אחוץ אויף די כּשר'ע הייווען, נאָך אויף באַרוועס-געהען

אויך... און גלאט, ווי קומט מען עס גאר אריין, נישט קענענדיג
 קיין צורת מטבע?...

מיט דער צייט איז אלץ אנדערש געוואָרען... היינטיגע רבנים
 זענען וועלט־מענשען... לויפען ארום אין די „סאָנדעס“ אָפּנעמען
 שבועות און האַקען אין רוסישען אַרײַן, ווי אין א קרויט... קאָד
 רעספּאָנדירען מיט אויסלענדישע רבנים, צי מען קאָן נישט אמאָל
 אַסר'ן טײל סערדינקעס וועגען א חשש פון חזיר־שמאַלץ, און מתיר
 זיין אנדערע, וואָס ווילען האָבען א הכשר מיט א השגחה פרטית...
 וועגען פוטער פון גראָז מוז מען שואַל בעצה זיין ביי א כעמיקער...
 און אז עס ווערט א סכסוך וועגען פסח'דיגען טיי און — א מחלוקת
 פון א סכסוך, קומט מען מיט די שאלות ותשובות אפילו אין די
 צייטונגען אַרײַן אויך... שווימט מען ארום אין בלעטער. אין נישט
 מיט רש"י כתב, וואו און אזוי ווי די רבנים פלעגען שרייבען וועגען
 עגונות און עבוד־יָאָהרען, נאָר טאקע אויף דער פיערטער זייט צוויי־
 שטען די מודעות און מיט גרויסע, געוואָלט־שרייענדיגע מרובע־
 אותיות, גלייך מיט „מאַנאַ־וואַנאַ“־פאַפּיראַסען, שמעקענדיגע שטור־
 קאצען, קאָלירטע ראַקעטען, אָדער מודעות וועגען באַנעס און דינס־
 טען וכדומה...

היינט מוזען זיי זיך נאָך אַרײַנמישען אין באַיקאַטען...
 און זיי האָבען זיך אַרײַנגעמישט, און אויך אַרױסגעלאָזט אַ
 מודעה וועגען מחילָה און גוטסקייט, און ליעבשאפט. און זיי, דאָס
 בין איד אייך ערב, וועלען קיין חרטה נישט האָבען...

1900—1903

די לויט

אין אזא גרויסער שטאָדט ווי וואַרשוי, מוזען זיין גרויסע לייט; און אז גרויסע לייט שטאַרבען, זענען גרויסע לויות. אין יענער וואָך זענען דאָנערשטאג און פרייטאָג גרויסע לויות געוועזן!

לער זענען געוועזען די גאסען, די רעסטאָראַנען, קאנדיטאָרייען, קאפּעען; אין די גערטען האָט מען געקאָנט עובר זיין אויפ'ן גאנצען שלחן-ערד, אונזערען צי זייערען, אָהן עדות; פאַר דאָס איז פול געוועזען דאָס בית-עלמין, עס האָט געווימעלט אויפ'ן בית-החיים.

און ווער האָט זיך דאָרט דאָנערשטאג און פרייטאג נישט געטראָפּען?

דער ווירט מיט'ן לאַקאטאָר, דער מלוה מיט'ן לוח, דער ברויט-נעמער מיט'ן ברויט-געבער — אלע האָבען זיך אָנגעקוקט און אָפּגעקערעכצט:

— וואָס איז ווערט — האָבען זיי געטראַכט — אונזער פריינדשאַפט און אונזער האַס, אונזער קאָנקורענץ און אונזער הילף, אונזערע טענות, סכסוכים, קאָנטראַקטען און וועקסלען? פלוצלונג האָבען זיך אלע אלס מענשען דערפיהלט! נאטירליך נישט אויף לאנג! נישט אויף לאַנג „נעמט זיך א לעבעדיגער צום האַרץ!“ דאָס לעבען איז איינען און שטאַל, די מאַראַל „הויך — ווייך און אָנגעבלאָזען!“ אין טויער פון בית הקברות קומט אמאָל אַרײַן א מענש, נאָר אַרויס געהען שוין צוריק חיות רעות... גוט איז דאָך א ליכטיגע מינוט ביי ווילדע משוגעים! א לוויה, א יום-כפור, אפילו א יום-כפור-קטן!

דאָרף איך אייך זאָגען, וועמעס די גרויסע לויות זענען גע-

וועזען? „קינד-און-קייט“ ווייסט, אז „נתבקש בישיבה של מעלה“
 איז געוואָרען ר' זיינוועלע, דער עלטסטער וואַרשעווער דין, כמעט
 וואַרשעווער רב, און איז געקומען צו קבר-ישראל דאָנערשטאג! ...
 צורודערט זענען געוואָרען די מתים:

— ווער פאַרטרייבט אונז — קלאָגען זיי זיך — דעם זיסען
 שלאָף אַהן חלומות, און הרהורים-דעים, פון די אויסגעגעסענע אוי-
 גען-לעכער?

— צי האָט זיך עמיץ פון אויבען באַוויזען און אונטער זיינע
 טריט ציטערט אזוי די ערד?

— וואָס טאָנצען, ווי שכור, די מצבות?

— און וואָס טרעט צווישען די קברים, צי געהט מיליטער אויף
 ערגעץ אַ מלחמה?

אזוי פרעגען די מתים, און דער הספד ענטפערט זיי:

— ר' זיינוועלע געהט צו אייד, ר' זיינוועלע!

— מען מוז איהם גוט אויפנעמען — טראַכטען די מתים!
 אַ קלייניגקייט פיערציג יאָהר „כמעט מראַדאָתרא“ אין
 וואַרשוי!

וויפיעל קדושים האָט ער מסדר געווען!

וויפיעל גט'ן, עכטע כשר'ע גט'ן האָט ער אין קהל-שטוב און
 ביי זיך אין דער היים אויסגעריכט!

וויפיעל מאָל איז ער אויף כסא־של-אליהו געזעסען! וויפיעל
 חליצות האָבען פאר איהם געשפיגען!

און וויפיעל דין-תורה'ס האָט ער גע'פסק'ענט, וויפיעל פשרות
 געמאכט, און וויפיעל נולדים ונפטרים אויס — און איינגעשריבען!
 און ווער וועט איבערזעהלען, וויפיעל הכשרים ער האָט אַרויס-
 געגעבען! פאַר פסח—אויף מיהלען, אויף בעקער-אוייווען, אויף
 מצה-מעהל, אויף מצה-געוועלבער, אויף פאַפירענע מצה-מעצלעך
 וכדומה און אַ גאנץ יאָהר — אויף וויינען, פליישען און אפילו
 אויף פוטער פון פאַרשידענע קרייטעכצער!

און וויפיעל נשים, און וויפיעל טעפעל-לעפעל האָט ער גע'-
 אסר'ט און מתיר געווען!

נישט קיין לעבעדיגער, נישט קיין טויטער, וועלען עס בארע-
כענען. צעהל איבער די שטערען אין הימעל!

און דער מספיד קלאגט:

„די שחיטה האט ער געהאלטען ביר רמה!“
„נישט געלאזט, אז ווער עס איז, פון וואנען עס איז, זאל קר-
מען מיט א סמיכה אפילו פון מאהררבים און אויסציהען א חלף!“
„בל-זמן ער האט געלעבט, האט א ווארשעווער איד געוואוסט,
וואס ער עסט, וועמעס פלייש ער עסט!“
און —

„אידישע קינדער האט ער מיט מלמדים פארזארגט... אסד
מלמדים! אסד תורה, וועניג תורה! אבי נישט קיין ליטווישע
עברי — ווער מלמד! און מלמדים האבען זיך געמעהרט כחול-חים,
קינדער האבען זיך אויסגעלערענט דאוונען און חומש לערנען זון
אידען האבען פרנסה געהאט!“

„און א מרוצה-לקהל איז ער געוועזען!“
א לבי-טוב, אן עיז-טוב — פאר אלעמען גוט!
פאר אלע האט ער געהאט א פריינדליכען בליק אין די ליכ-
טיגע אויגען, א זיסען שמייכל אויפ'ן גלאנצענדיגען פנים, א גוט
ווארט אויף דער גלאטער צונג און אן אויסגעצויגענע, ווייכע, ווא-
רעמע האנט — פאר אויסגעקיהלטע דייטשען, ברענענדיגע חסידים,
אויסגעטריקענטע מתנגדים, — דעריבער זענען אלע צו דער לוי-
ה געקומען, און ווען אלע טרערען זאלען אריינשווימען אין קבר,
וואלט דער ארון, וואס מען וועט אריינלאזען, ארומגעשוואומען! —
און די מתים פון עולם-אמת זיפצען: אמת, אמת!

צווישען איין הספד און דעם צווייטען האט זיך איבערגע-
דרעהט א מת מיט נאך גאנצע זייטען צו זיינע חברים און גע-
פרעגט:

— אלערליי קולות הער איך, פארוואס הער איך נישט די
קולות פון תנוקות של בית-דבן, פון תלמוד-תורה-קינדער?
און נאך א פרישער מת, כמעט נאך נישט אן אנגעריהרטער,
ענטפערט:

— די קונדייסים נעמען צו א לוייה?

זיי וואלטען זיך אפגעשטעלט אין גאס און געשפילט אין „ציר-
געל-מיגעל“, זיי וואלטען זיך גע'ממית'ט, מיט שטיינער געווארפען
און אין מטה אריון, צו דעם הייליגען מת געטראפען!
און פון בית-הקברות וואלטען זיי א תל געמאכט! זיי וואל-
טען אויף די קברים ארומגעטאנצט, איבער די מצבות „קאזשיאל-
קעס“ געמאכט...

און, וואס דער עיקר איז, עס איז א חרפה און א כושה פאר
דער פאליציי — אפגעריסען, אפגעשליסען, אויסגעהונגערט...
אזוי האט געזאגט דער פרישער מת!

און ווער ווייס, וואס נאך פאר א בלבלים דער מת וואלט
אויסגעטראכט אויף די ארעמע תלמוד-תורה-קינדער, ווען נישט,
וואס דער צווייטער הספד האט זיך אנגעהויבען.
„כשמת אחד מן החבורה, ידאגו כל בני החבורה“ — אויף
דעם האט זיך דער מספיד געשטעלט.

עס איז א גמרא, א בפירוש'ע גמרא, און א בפירוש'ע גמרא
איז הפקר; אויף איהר מענען זיך אלע שטעלען, איבערדענען.
איבערניצענען, אויסטייטשען מיט'ן קאפ אראפ און מיט די פיס
ארויף, בפרט פאר ווארשעווער קהל...
און דער הספד-מאכער טייטשט:

— אז עמיץ געהט אוועק פון דער חברה, מוז די גאנצע חברה
זיינע געשעפטען פארזארגען...

— אמת! אמת! — שאקלען ווייטער די מתים מיט די ביי-
גערנע קעפ: מען מוז זיך צוטיילען מיט די גדולים ונפטרים, מיט
די שוחטים, מיט'ן סנדקאות, מיט אלערליי הכשרים — —
אמת! אמת!
דאס אלץ איז געוועזען דאנערשטאג.

פרייטאג האבען די מתים כמעט גארנישט געהערט.
עס איז צו קבורה געקומען א אידישער גביר, א באריהמטער
בעל-צדקה — וואוועלבערג!
נאך די הספדים זענען געזאגט געווארען אויף פויליש, און א

איד, אז מען לעגט איהם, ווי עס דארף צו זיין, אין דער ערד אריין, הערט ער אויף פויליש צו רעדען, און צו פארשטעהן! האבען זיך די מתים, נעבעד, פארטראכט, און אזוי געטראכט: — דער מענש איז א גרויסער, נאָר אַן אומגלייכער מענש געוועזען; ער האָט אסך געזייהט, נאָר וויפּיעל וועט אויפגעהן און וויפּיעל וועט אוועקטראָגען דער ווינט?!

דער מענש האָט געהאט גאָלד, נאָר גאָלדענער, ווי גאָלד, איז געווען זיין האַרץ און האַרטער, ווי שטיין, זיין מוץ: שלום האָט ער געוואָלט, און איז אין דער סאַמע רעכטער מלחמה געשטאַרבן! און איז אוועקגעגאַנגען פון דער וועלט אַהן האַפּנונג, אז עס וועט אמאָל זיין א שטילשטאַנד, אויב שוין נישט קיין שלום!

און ווייטער קלערען די מתים:
— וויפּיעל אידען וואוינען אין וואָועלבערג'ס ביליגע הייזער?
— וויפּיעל פּראָצענט אירישע קינדער וועלען לערנען אין זיינע שולען?

— וויפּיעל אידען, און וויפּיעל נישט-אידען, פרעמדע און היי-מישע, געהען נאָך זיין מטה?
— וויפּיעל פון זיינע מיליאָנען וועלען בלייבען אויף דער זייט און וויפּיעל וועלען אַריבער אויף יענער זייט?
— און ווער — קלערען ווייטער די מתים — וועט זיינע געשעפטען פארזאָרגען?

רבנים וועלען נישט פעהלען; פון אלע זייטען וועלען זיי אַנ-קומען, מיט גרויסע און קליינע בערד, מיט פּראָטעקציע פון חסידי-אומות-העולם, דורך די שפּאַרעס וועלען זיי זיך אַריינרייסען, דורך פענסטער און קוימען קומען — און מען וועט זיי אויפנעמען, מען וועט זיי מווען אויפנעמען, נאָר אזוינע וואָועלבערגס, מיט זייערע גרויסע מעלות, און גרויסע טעותים, אזוינע וואו נעמט מען?
אזוינע גאָלדענע הערצער דארפן וואקסען אויף שטיינער, ליידער וואקסען שטיינער אויף גאָלדענע הערצער!

צוויי גרויסע, גרויסע לויות געווען!
און גרויסע לייט פארנעמען אסך אַרט, אי בייז לעבען, אי

ביים טויט! פיער אַרעמע לוויות האָט מען דעריבער געמוזט אָפּ-
לעגען אויף מוצאי־שבת, נאָר הכרלה! די גרויסע האָבען פאַרלעגט
דעם וועג צום עולם־האמת!

צי איז דערויף קיין עצה נישט פאַראַן?

די וואוינזונגען פאַר לעבעדיגע גרויסע האָבען צווייערליי גענג:
א פאַרזאָרגענע, א ליכטיגען גאַנג — אין גרויסע הייזער אויס-
געלעגט מיט פערסישע און מערקישע דיוואַנען, רעכטס און לינקס
אויסגעשטעלט מיט די פיינסטע געוויקסען; דאָ אַרום קומען פיינע
געסט, רייכע געסט; געסט, פאַר וועלכע דער גרויסער האָט ווין
און אלערליי לעקער־ביסען און אמת'ע האַוואַנאַ ציגאַרען —

און א טונקעלען גאַנג, א גאַנג א שוואַרצען דורך דער קיר,
פאַר קרובים, גלאַט פאַר אַרעמע לייט, פאַר וועלכע מען האָט אמאָל
א האַרטען דרייער, נאנץ אָפט אן אַנווייזונג אין הימעל אריין:
דער, וואָס שפייזט ווערים, וועט דיר אויך שפייזען, מענסט עסען
ערד; אַדער אמאָל א גוט וואָרט: געה גלאַט צו אַל־די־שוואַרצע-
יאַהר!

פאַרוואָס זאָל דאָס בית־הקברות קיין צוויי גענג נישט האָבען?
אַרעמע לייט איילען זיך אַזוי אין זייער רוה אַריין, פאַרוואָס זאָל
מען זיי פאַרהאַלטען, איבער שבת לאָזען?
מאכט צוויי גענג!

איינעם אן אויסגעפלאַסטערטען, א ברייטען פאַר רבנים,
ראשי־קהל, בעל־צדקה און גלאַטע גבירים און פאַר האַלב וואַרשוי
(אַלס באַגלייטער, מין איד!), מיט אַ גרויסען, גרויסען טויער און
דערנאָך מיט גאָלדענעם זאַמד אן אויסגעשטאַמען וועג גלייך צו די
אויבער־אַשטערט און פאַמיליע־קברים!

און א צווייטען וועג, א בלאַטיגען, א שמאַלען (אינגאַנצען פאַר
אן אלמנה צי אן אלמנה, מיט עטליכע יתומים, צוויי־דריי שכנים!).
מיט א קליינעם טויער, מען קאָן יוצא זיין מיט א לאַך אין צוים —
פאַר אַרעמע לייט!

און ווילט איהר, די לוויות זאָלען זיך נישט אויסמישען אויפ'ן
בית הקברות, האָט איהר דאָך אויף יעדען ווינק א „קאַרדאָן“ פון
„העלע קנעפּ“ — מאכט א מחיצה! דיזעלכע, וואָס היטען אייך

שמת תורה צו הקפות און יום-כפור, צו כל-נדריו אין דער „ריי-משער שול“, וועלען אייד היטען די קברים אויך!

און אצינד הערט א מעשה:

מה בין בני לבן חמי? — בשעת ווען דער אידישער גביר וואוועלבערג האט פאר אידישער ליטעראטור כמעט גארנישט גע-זארגט, האט, זכרוננו לברכה, ר' זיינוועלע קלעפפיש אסך פאר איהר געטאן!

וכך הוה:

אמאל איז געווען א רב אין א שטאדט, אויב איך בין מיר נישט טועה — אין פלאצק. איז דער רב א מחבר געוועזען און דערצו אן ארעמאן. פארשטעהט זיך, א דאָפּעלטער — אלס רב און אלס מחבר, און האט זיינע חרשית-תורה, אויב נישט מוסר-זאכען, נישט געקאנט דרוקען...

מילא, כל-זמן א מענש לעבט, לעבט ער מיט האָפּנונג; פאר דער פטירה אָבער האט זיך דער רב געהייסען אויפשרייבען אויף דער מצבה א צוואַג, אז ער וועט א מליץ-יושר זיין, דאָס הייסט, אז ער וועט זיך מיהען אין הימעל פאר די, וואָס וועלען זיך פאר איהם מיהען דאָ אויף דער ערד און וועלען אָפּדרוקען זיינע חבורים...

און דאָס האט ר' זיינוועלע געטאן; ער האט געלט געזאממעלט און געדרוקט!

ביי ר' זיינוועלע'ס אלמנה זענען אפילו פון דעם געלט גע-בליבען 60 רובעל, און זי זוכט צו געפינען נאך מאָנסקריפטען (כתב-יד, מיין איד, פון פלאצקער רב'ס מאָנסקריפטען) און וויל זיי ברענגען לבית-הדפוס...

* *

*

ר' זיינוועלע, זעהט אויס, האט שוין זיכער עולם-הבא! דריי מאל אין טאָג „אשרי“ האט ער געזאָגט; פאר מאכלות-אסורות און שחיטת-חיות פיערציג יאָהר דורכאנאָנד — גאנץ וואר-

שוי באהיט; דוחק-הקץ, צוזאמען מיט די ציוניסטען, איז ער נישט געוועזען, און דער פלאצקער רב, זיין מליץ-יושר, איז אויך עפעס ווערט; און דעריבער, אז איד מאך די אויגען צו, זעה איד בחוש, ווי ר' זיינוועלע'ס ווייסע נשמה פליהט אויף תפלין'דיגע כנפיי-יונה גלייך אין הימעל אריין, אין גזערן אריין, צום כסא-הכבוד צו!

נאָר וואָס וועט זיין מיט וואוועלכערג'ס נשמה?

זיין צדקה האָט אַזויפיעל פעהלער געהאט!

און גלאַט, ווער ווייסט צי מען קאָן זיך קויפּען עולם-הבא פאַר

נעלט, און ווען אפילו פאַר צדקה-געלט?

1902

דער וכו'.

אין קראשינסקי'ס גארטען. צוויי יונגע לייט. ביידע רעדען
אידיש. נאָר איינער ליטוויש — דער צווייטער פּויליש-אידיש. דער
ערשטער פרעגט, דער צווייטער ענטפערט.

— נו, איהר זייט נאָר אלץ נישט קיין ציוניסט?

— ניין.

— אַנטי?

— חלילה, פאַרוואס אַנטי? מורא האָבען פאר דער „נאַצעמאַ

פאַלסקא“?

— וואָס דען?

— איד ווייס צו וועניג!

— דהיינו?

— אַט... איד פלעג אמאָל ערנסט דאווענען... און דאָס דאווענען

איז — ירושלים און ירושלים! ארץ-ישראל און ארץ-ישראל!

ווייס איד אָבער נישט, צי האָט מען ירושלים און ארץ-ישראל
דעריבער נישט פאַרגעסען, ווייל מען דאווענט אזויפיעל; צי מען
האָט נאָר דעריבער נישט אויפגעהערט צו דאווענען — ווייל מען קאָן
אָן ירושלים און ארץ ישראל נישט פאַרגעסען!

אין חדר פלעג איד לערנען: „ארץ זבת חלב ודבש“ — א
לאנד — האָט מיר דער מלמד געמייטשט — וואָס פליסט מיט האָ-
ניג און מיט מילך — האָניג און מילך האָט א קינד ליעב דאָס לע-
בען! ווייס איד? אפשר האָב איד מיר דעריבער דערפרעהט, אז
איד האָב געהערט פון חבת ציון?

איד גערענקט מיר גאנץ גוט אינגעלוייז... די שפעטערע ציי-
טען באמיה איד מיר צו פאַרגעסען... קיין גרויסע האָפנונגען אויף
שפעטער האָט מען אויך נישט... און, אז עס ווערט נישט גוט אויפ'ן
האַרץ, אנטלויפט די נשמה צו די קינדעריאָהרען, ווי א טויב אין

טויבענשלאג אריין... איד ווייס נישט, אויב אלע טוען אזוי, איד
טו עס, און עס העלפט אמאל און פארטרייבט די מרהשחורה... נע-
דענק איד, ווי אלע מיינע חברים פלעגן מיט שמחה וששון נאך-
לויפן דער פאלקסזאנג מוזיק. בכלל דעם מיליטער. אין ווארשוי
זעהט מען עס זעלטענער, איז עס מעהר אינטערעסאנט — קינדער
לויפן... מען קאן זיך נישט זאגן אַנקוקען, ווי עס בליצט דורך די
„שטיקס“ פון די ביקסען; זאגט אָנהערען די שטארקע, פעסטע
מעשענע קולות, וואָס געהען, ווי אייננעמען א וועלט. איד איינער,
געדענק איד, פלעג מיך נישט פרעהען. עס האָט זיך מיר געדאכט,
אז ווען עמיץ באפאלט מיך, מיין טאטע-מאמע, מיינע ברידער און
שוועסטער, וועט דאָס חיל נישט זעהן, נישט הערען, און ווייטער
מאַרשירען, און ווייטער שפילען, און ווייטער געהן אייננעמען די
וועלט... און דערביי פלעגן מיך זיך באווייזן טרערען אין די
אויגען... פשוט פאר קנאה: וואו איז מיין מיליטער, מיין מוזיק?
אז יענער האָט...

איד פלעג, מיט פארמאכטע אויגען און א צורודערטער נשמה,
אויסהערען מעשיות פון משיח'ס צייטען. דער „רבי“ אין חדר פלעגט
דערצעהלען, די באַבע אין דער היים, צי אין בית-המדרש — על-
טערע אינגלעך. ווי ליעב האָב איד געהאט דעם „מלך המשיח“!
מיט אלעם גוטען און טייערען האָב איד איהם באקליידט און בא-
האנגען! ביי א רייכער מומען (זי איז שוין אויפ'ן עולם-האמת)
האָב איד אָפגעריסען די פערעל פון האַלז. ביים גענעראל, וואָס האָט
געוואוינט קענענאיבער — די ווייסע פערדערען פון איבער'ן קאס-
קע... ביים כהן-גדול — דעם חושן ואפוד צוגענומען! איד ווייס?
נאָקעט און באַרוועס וואָלט איד א וועלט געלאָזט! אבער נישט
שמענדיג. טיילמאל האָט מיך מעהר גענומען משיח בן יוסף, וואָס
דאַרף אומקומען, גע'הרג'עט ווערען... און איד האָב אויפגעהוי-
בען די אויגען צום הימעל: פארוואָס? פאר ווען? און נאָך וואָס
זאָל איינפאלען די אייזערנע בריק? און איד פלעג טראכטען: ביי
יציאת מצרים האָט ער די מלאכים נישט געלאָזט זינגען: מעשי
ידי — זאָגט ער — טובעים ביים... און לעתיד לבא... אזוי אָהן
רחמנות? וואָס זענען זיי ערגער פאר די מצרים?

— קינדער-געדאַנקען!

— עהרליכער, ווי מענשען-געדאַנקען, און אמת'ער אויך! דאָס

זענען די גאלדענע פערדים, פון וועלכע עס שטיקט זיך ערשט אויס
א נשמה פון א מענש, א פרישע ריינע נשמה...

נאך געדענק איך: אין דער מערת המכפלה, געקויפט ביי די
בני חת, וואס האבען מיט גוטע ריידעלעך אויסגעשווינדעלט ארבע
מאות שקל כסף... אין דער מערת המכפלה זיצט אברהם אבינו, אַנִי
געלעהנט מיט'ן קאפ אויף דער מוטער שרה'ס שוים... די הנדה
דערצעהלט אזוי... און איך זעה בחוש, ווי די מוטער שרה, מיט א
קעפעל ווי ביי א ציטער-נאָדעל, זיצט און פיהרט מיט לאַנגע, נאָר
דינע דורכזיכטיגע פינגער, צווישען אברהם אבינו'ס זילבערנע לאַ-
קען... אזוי זיצען זיי און ביידע האבען פארמאכטע אויגען, און
עפענען די אויגען וועלען זיי ערשט ביים שופר של משיח, ווען די
טערקישע ווארטע וועט פארשטיינערט ווערען פאר שרעק...
און עס פלעגט מיר ציהען צו דער מערת המכפלה... צום זיי-
דען, צו דער באַבען...

נאָר אויך נישט שמענדיג!

טיילמאָל פלעגט מיר וואונדערען: פארוואס טראָגט עס אברהם
אבינו האָר אחוץ באָרד און פאות?

טיילמאָל פלעג איך גאָר זיין פון הגר'ס צד, און וועלען דער מר
טער שרה'ן אָפטון א שפיצעל! און איך פאנטאזיר הויך צווישען
די חברים: איך וועל מיר אויסלערנען טערקיש, אנטלויפען קיין
ארץ-ישראל, שמעלען מיר דאָרט פאר א זעלנער, און אז עס וועט
מיר אַנקומען צו שטעהן אויף דער וואך פאר דער מערת המכפלה,
וועל איך ביינאכט, אז קיינער וועט נישט זעהן, שטילערהייט אוועק-
שמעלען דעם בוקס, אריינכאפען זיך אין דער הייל, אויף די נעגעל
צוגעהן און געבען דער מוטער שרה אין נעזעל אריין — — —
נאָר אַרויסזאָגען: „א שנעל“, האָב איך די העזה נישט גע-
האַט.

— בעסער א שמעק טאָבאק! — האָט דאָך עמיץ אונטער-

געכאפט...

— קונדסים!

— נומע ציימען געווען!... און וואָס נאָך האָב איך געוואוסט

פון ארץ ישראל?

צום כותל מערבי, האָב איך געהערט, קומט מען צוזאמען מאַרבע

פנות העולם וויינען, די וואנט איז גליטשיג פון טרערען...

און איד האב געגלוסט צו דעם כותל מערבי... דאָרט אַ תשעה
באב! צווישען אן עולם מאַרבע פנות העולם וואָרפען בערעלעך!
טיילמאַל איז מיר בעסער געפעלען די איילומינאַציע אויף ר'
שמעון בן יוחאי'ס קבר! ווייבער וואָרפען פון די אַקסעל אַראָפּ די
טייערסטע פאַרשידענפאַרביגע טערקישע שאַלען, טונקעל איין איז
פעסער שמן־זיט און צינדען אָן! — — אַחוץ אזוי הברלות, ליכט
און קאַלירטע פאַפירענע לאַמטערען! אַ!

נאָך ביי אונז אויפ'ן הויף — מיר האָבען דאַמאָלט אויף דער
פראנצישקאנער גאַס געוואוינט — האָט געוואוינט אויך א שוחט,
אַברהם מאַנים האָט ער געהייסען, א שטידער איז ער געווען דער
אַברהם מאַנים. ווען ער פלעגט מיר טרעפּען, פלעגט ער מיר קניי־
פען אין בעקעל; איד בין א שטיקעל עלוי געווען און ער — אן
אַלטער מתמיד! דעם נאָמען אַברהם מאַנים, געדענק איד. נאָר פאַר־
שטעלען קאָן איד מיר איהם שוין נישט. פאַרמאך איד די אויגען,
זעה איד נישט מעהר, ווי א ווייסע לאַנגע, זעהר לאַנגע באָרד; זי
איז געווען די לענגסטע אויף דער פראנצישקאנער גאַס, די לענגסט־
טע איז גרויסען מנין. טיילמאַל זעה איד נאָך א רויטען האַלז־אונד
נאָקען פון הינטען, מיט א שטיק באוואקסען האַרץ פון פאַרענט —
ער איינער פלעגט נאָך טראָגען אן אָפען העמד מיט נאָכגעלאָזטע
בענדלעך... מעהר זעה איד שוין נישט... אַט דער אַברהם מאַנים איז
מיט דער צייט שוואַך געוואָרען אויף די אויגען, אוועקגעלעגט דעם
חלף און געקליבען זיך קיין ארץ ישראל.

אין טנין איז געווען א רעש. לומדים האָבען געקלערט, צי מען
מען אויסמיידען משיח'ן, מען האָט אויפגעמישט הונדערטער גמרות
און ספרים, אהין און אהער, — מען האָט זיך צושוויצט, צואמד
פערט... נאָר אזוינע וכוּחים פלעגען זיין וועגען אן על חטא ביום
כפור שחל להיות בשבת, און פלעגען אזוי לאַנג דויערען, ביז אן
אַלטער מנין־איד האָט זיך אויפגעשטעלט און פאַר'ן עולם עדות
געזאָגט, ווי אזוי מען האָט זיך נוהג געווען פאַרזאָהרען! און אזוי
איז געבליבען דאָ אויך! דער מנהג איז, אז ווער עס וויל פאַרשפּאַ־
רען גלגול מחילות, פאָהרט קיין ארץ־ישראל...

צווישען אונז אינגלעך איז אויך געווען אן אנדער מין וכוּח...
מען האָט זיך אָנגעשמעקט מיט השכלה... איינער פון מיינע חברים
האַט געלאַכט: „וואו מען מען ווערען יעדנעראל דאָרט איז אַרץ־

ישראל" — יא! איהם פלעגט זיך שטענדיג חלומ'ען א רייט-פערד מיט עפאלעטען!

און אין דערהיים ביים ווארעמעס האט מען געקלערט: ווי אזוי וועט אברהם מאנים, דער אלטער בטלן, מיט די האלב בלינדע אוי-גען, טרעפען קיין ארץ ישראל? די מאמע פרעגט: ווי ארום פאָהרט מען קיין ארץ-ישראל... דער טאטע זאגט: מן הסתם איבער קאָנס-טאָנטינאָפּאָל. און וואו ליגט קאָנסטאָנטינאָפּאָל? ווייט, ווייט! און מען האט געשפונען א מאָדנע געאָגראַפיע איבער טאָל און בערג, נאָר די אלטע מירל האט זי איבערגעריסען. די אלטע מירל איז גע-ווען אונזער דינסט און האט געזאָגט, אריינברענגענדיג דאָס צי-בעלע פלייש, אז אויפ'ן הויף זאָגט מען אויף זיכער, אז „ראָני" די אברהם-מאָניסכע פאָהרט מיט... „ראָני" וועט טרעפען, זאָגט די מאַמע. אלע זענען מודה, אז „ראָני" וועט אויפ'ן פייער נישט פאר-ברענט ווערען!

דעם נאָמען „ראָני" געדענק איך דורך אברהם-מאָניס'עס א גלייד-ווערטעל. אז ער פלעגט פון שחיטה-הויז אהיים קומען שפעט, פלעגט ער אָנקלאַפּען: קומי רוני בלילה!

און לייעב האט זיך דאָס אלטע פאָר-פאָלק געהאט. נאָך ווי לייעב!

אברהם-מאָניס איז אונזער בעל-תקיעה געווען — — און דאָס אָנטון פלעגען זיי, אפנים, האלטען אויף איין בענ-קעל... און איינמאָל, ראשי-השנה, איז אברהם מאָניס געקומען צו די תקיעות אין ראָני'ס א העמד במקום א קיטעל! און האט נאָך גע-שמייכעלט: „ניש-קשה זאָז טעות, ראָני איז א צדקת!" נאָר פאָר-שטעלען ראָני'ן קאָן איך מיר אויך נישט; איך געדענק נאָר: א קליינע, א פרעהליכע, א דורכזיכטיג פאָפירען געזעל מיט א קול פון א פויגעלע. נאָר „ראָני איז א לייט, מיט איהר וועט ער זיך שוין דורכשלאָגען!"

קעגען וואָס דערצעהל איך עס?

יא... ראָני איז צוריקגעקומען פון קאָנסטאָנטינאָפּאָל...

זי איז קראַנק געוואָרען פאָר בענקעניש, און פלוצים פחד בא-קומען פאָר'ן ים... אברהם מאָניס איז ווייטער געפאָהרען...

ראָני האט איהם פארלאָזט!

אז זי האט צוריקוועגס דערזעהן די ווייסקעל, האט זי געוויינט

פאר פרייד! אין גאס האָט זי ממש געטאַנצט — דערנאָך איז זי געלאָפּען אויפ'ן בית-עולם אַרויס און געפאַטשט אין די הענטלעך: מיינע ליבע קברים, מיינע טייערע קברים!... און עליה השלום, דער באבען מיינע, האָט זי מיט גרויס נחת און מיט טרערען אין די אויגען דערצעהלט, און געלויבט איז זיין ליבער נאָמען, וואָס זי האָט זוכה געווען מיט איהרע אייגענע הענט אָנצוריהרען די שיף, וואָס איז אוועקגעשוואומען גלייך קיין ארץ-ישראל...

זי האָט אָנגעריהרט די וואנט פון שיף און די האנט געקושט.

ווי ביי אַ מזוזה!

— ווייבערישע זאכען!

— ניין, דו ביסט צו טרוקען, דו פאַרשטעהסט עס נישט: אַ ווייבערישע צי אַ מענישע, נאָר אַ האַלבע נשמה דאָ, אַ האַלבע דארטען...

— מען רעדט דאָך אבער נישט פון אלטע אידען און אידע-נעס, וואָס אנטלויפּען פאר גלגול מחילות... נישט פון שטאַרבּען פון לעבען רעדט מען!

— איך ווייס? דאָס איז געווען גירסא דינקותא... חרד-זא-כען... און היינט, וואָס ווייס איך? וואָס גיבען מיר די „בלעטער“? איך לען, וואָס עס לאָזט זיך לעזען... איך אליין אויף פּאָלי-טיק פאַרשטעה מיר נישט... נאָר אזוי, וואָס הערט זיך דאָרט?

איינער זאָגט: „יק“ און ראַטשילד הרג'נען די קאַלאָניעס מיט זייערע שווערע פליגעל, וואָס זיי האָבען איבער זיי פאַרשפּרייט... דאָס אפּטרופּסות איז סם המות! עס וואָלט שוין לאנג דאָרט פתום ורעמסס — טפו! ווי דאָס גלות האָט זיך איינגעגעסען, איך מוין „איש תחת גפנו“ געווען, און ווי ווייטער שטעהט... קומט אַ צוויי-טער און זאָגט: ניין, דער חסרון איז, וואָס מען וויל איבער נאכט מאכען פון אַ סוחר אַ פּויער... אומגעלערענט מאכען... אַן אנרגאַנס-שולע דארף מען. עפענט אַן אנרגאַנס-שולע, וועט זיין ששון ושמחה... קומט דערנאָך אַ דריטער, אַ כתוב השלישי און זאָגט: וואָס ווילט איהר? פּויעל-מיך? עס געהט עך צד היותר טוב! אַ מחיה! און באותו הרגע, ווי איך לייען עס, קומט אריין אַן אַרע מאן... ווער ביסט דו? אַ געוועזענער קאַלאָניסט אין ארץ-ישראל...

ער האָט דעם „חלב ודבש“, אפּנים, נישט פאַרדייעט!

זיי שווייגען אווילע, און דער ליטוויש-דעדנער זאָגט:

— עס האט זיך געמאכט א נייע חברה צו שטודירען, אויס-
צופארשען ארץ-ישראל...

— בא! וואלט געווען אן עסק... קלארע דבורים!...
דען נאך אמאל דאסזעלבע: אויף פאליטיק פארשטעה איך מיר
נישט... אדיע!
— אדיע!

1902.

עמרת יתומים אין ווארשוי.

פערזאנען:

אַבעל - בתי שער מענש — האַלב דויטש געקליידט. די אויגען דערמאָנען אַן קעלבערנס, דאָס בייכעל — אַן קאַרלסבאַד. זיצט ביי זויער-מילך מיט שוואַרץ ברויט. קוקט אויף ביידע, ווי אַ קינד אויף אַ רפואה און פאַרקרימט זיך ביי יעדען ביסען. אַ חברה - מאַן — איינער פון די געפעהרליכע מענשען, וואָס צאָפען געלט פון דער וואָנט — פאַר יתומים, אלמנות, תלמוד-תורה'ס, נשרפים, אַפּגעפּאַלענע משפחות וכדומה.

סצענע: ביי דער מליעטשאַרניע אין קראסינקים גאָרמען.

דער בעל-בתי שער מענש — דערזעהענדיג, אז דער חברה-מאַן קומט צו, פאַרקרימט זיך, פּרואווט אויסדרעהען דאָס בענקעל. דער חברה-מאַן האָט איהם אָבער שוין דערזעהן.

בעל - ה ב י ת (צו זיך). וואו מען זייהט נישט!...
ח ב ר ה - מ אַן (צו זיך). ר'דא, דער פויגעל. (חויך).
מאָיען!
בעל - ה ב י ת (זויער). מאָיען! (רוקט אָפּ דאָס נישט דערעסענע, וויל קלינגען און באַצאָהלען).
ח ב ר ה - מ אַן (נעמט איהם אייליג דעם לעפעל פון האַנט אַרויס, קלינגט, צום בעל-הבית). איך וויל אייך ווייזען אַ שעהנע זאך. איילט נישט! (צום אַריינקומענדיגען מילך-מיידעל). זויער-מילך און ברויט!
בעל - ה ב י ת (צו זיך). אריינגעפאַלען!

ח ב ר ה - מ א ז. זעהט! (דערלאנגט איהם א פעקעל פאמט-גראפיען).

ב ע ל - ה ב י ת. פאסטקארטען-בילדער? הכנסה אויפ'ן נאציאנאל-פאנד? שוין געקויפט — עטליכע זעכציג שטיק... וואס זאג איד, עטליכע זעכציג — איבער הונדערט! אחוץ אזוי מארקען! ח ב ר ה - מ א ז (מיט א נישט-גלויביגען שמויבעל). זעהר פיין פון אייער זייט! (ערנסט). דאך קוקט, עס איז גאר עפעס אנדערש. פאר קוקען צאָהלט מען נישט!

ב ע ל - ה ב י ת (נעמט אומגערן, באַקוקט, פאראינפערעסירט זיך). דאס פאטאגראפירט די פאליציי?

ח ב ר ה - מ א ז. פארוואס גראד די פאליציי? ב ע ל - ה ב י ת. וואס אין, איד קען נישט דעם עולם? פון פאטשיועאוו, פון די האלען, וואו גאר מען שטופט זיך! אט דעם בחור (ער ווייזט אויף א פאטאגראפיע). קען איד! א שעהנער פויגעל! מיר אליין ארויסגעשלעפט א נאָז-טיכעל! אפילו געבאפט ביי דער האנט, גאר פונקט ביי דער לינקער, און מיט דער רעכטער האט ער דערווייל איבערגעגעבען דאס טיכעל א צווייטען... אן אויסלענדיש טיכעל געווען! פארפאלען! געווארען פלוצים א גע-פייפערני — הא, הא! גאט געדאנקט, כ'בין אנטלאפען — אלע, זעה איד, אזוינע בחורים (זיפצט). — א חלול-חשם, א חלול-חשם!

ח ב ר ה - מ א ז. אודאי!

ב ע ל - ה ב י ת. עפעס האט מען מיר געזאגט, אז עס איז פאראן אין ווארשוי א הויקער, וואס קלייבט צוזאמען אלע יתומים. רחמנא לצלן, און נעמט זיי אויף דער לערען... א פאר טעג לערענט ער די מלאכה, און דערנאך מוז יעדערער יעדען טאג עפעס אהיים ברענגען — אַניט, קריגט ער געשלאגען! אויף די סטאנקעס, זאגט מען, וואוינט ער... ווער עס ברענגט אָבער די פיינסטע גנבה, קריגט לעקעד און בראנפען! פאר גאלדווארג צאָהלט ער צו עטליכע גראַשען! (ווארפט צוריק די פאטאגראפיען). א ל ע אזוינע פנימ'ער... דאס וועט אמאל אונטערצינדען, מיט מעסער שמעכען, כ'ווייט וואס... וואס! פון רבי'נס אוניווערזיטעט!

ח ב ר ה - מ א ז. נאך מוז איד איד זאגען, אז „רבי“ באקומט א גרויסע קאנקורענץ!

בעל-הבית. מיין כפרה!
 חברה-מאן. עס איז גישט אייער כפרה! (דער-
 לאנגט איהם א צווייט פעקעל פאטאגראפיען.)
 בעל-הבית. שוין דערוואסענע גנבים און גזלנים?
 חברה-מאן. זעהט!
 בעל-הבית (באקוקט). אויך אינגלעך — דאכט זיך,
 די אייגענע גאר, יא?

חברה-מאן. יא.
 בעל-הבית. נאך עפעס אנדערש געקלידט?
 חברה-מאן. כמעט ארענטליך. טייל זאכען אפילו
 אלטע, נאך איבערגעמאכט!

בעל-הבית. עפעס זעהען זיי זאטער אויס...
 חברה-מאן. זיי קריגען צו עסען און צו טרינקען!
 בעל-הבית. און אויף וואס שטודירען זיי?
 חברה-מאן. אויף בעל-מלאכות!
 בעל-הבית. איהר מאכט חוזק?
 חברה-מאן. חס-דשלום! דעם „רבי'נס“ קאנקורענט
 איז א חברה.

חברה-מאן. יא — „עזרת יתומים“ הייסט זי.
 בעל-הבית. א! עפעס געהערט!
 חברה-מאן. איך קאן אייך געבען עטליכע דאטען! די
 חברה האט ביז היינט אפגעגעבען קינדער (נעמט ארויס א צעטל
 און לעזט). איין און צוואנציג צו קאמאשען-מאכער, ניין צו שום-
 טער, ניינצען צו שניידער, עלף צו שאכטעל-מאכער, דריי און
 צוואנציג צו טישלער, אכט צו איינבינדער, פינף צו גאלדשמידען,
 ניין צו היטעלמאכער, פינף צו האנט-שוהמאכער, צוויי צו מעכאני-
 קער, ניין און צוואנציג האט די חברה אריינגעגעבען אין פאבריקען!

בעל-הבית (אביסעל אומגעדולדיג). ובסך הכל?
 חברה-מאן (געלאסען). לייכט צו בארעכענען: הונד-
 דערט איין און פיערציג אינגלעך! דערווייל!...

בעל-הבית (ווייל אומצופרידען זיין): אלץ אינגלעך
 און אינגלעך! ווייל ס'איז דא אזויפיעל תלמוד-תורה'ס, שולען פאר

בעל-מלאכות... נאָר אַ חברה! מ י י ד ל ע ר יתומות, וואָס
זאָלען טון?

ח ב ר ה - מ א ו. מען פאַרזאָרגט מיידלעך אויך. נאָר וועניג,
עס פעהלט געלט!

ב ע ל - ה ב י ת. אזוי... (וויל קלינגען).
ח ב ר ה - מ א ו (נעמט איהם ווייטער דעם לעפעל פון האַנט
אַרויס). וואָס איילט איהר? מען וועט מיר ברענגען, וועט איהר
צאהלען...

ב ע ל - ה ב י ת (פארלעגען). איך אייל מיר!
ח ב ר ה - מ א ו. יא, ביי וואָס האַלט איך? אהא! פאַר אַ
ציט איז צו אונז געקומען א יונגע דאָמע —

ב ע ל - ה ב י ת (פאַרטראכט). א יונגע דאָמע —
ח ב ר ה - מ א ו. א יונגע דאָמע, פיין געקלידט, גאָר
פיין... פערפומירט, אַז עס האָט אין אַלע שטובען געשמעקט...
ב ע ל - ה ב י ת. און וואָס האָט געוואָלט די דאָמע, אַ גרויסע
נדבה געבען?

ח ב ר ה - מ א ו. פאַרקערט. זי האָט מיטגעפיהרט אַ מיידל
דעלע פון אַ יאָהר צוועלף, „אַדער — זאָגט זי — נעמט זי דאָ ביי
מיר צו, אַניט וועט זי זיין ווי איד..."

ב ע ל - ה ב י ת. אהא! פון יענע לייט! אַ נאכט-פויגעל?
ח ב ר ה - מ א ו. אַ נאכט-פויגעל —

ב ע ל - ה ב י ת. און איהר האָט צוגענומען דאָס מיידעל?
ח ב ר ה - מ א ו. מען האָט געמוזט, נאָר עס פעהלט געלט!
אינגאנצען טויענעט צוויי הונדערט און פופציג מיטגלידער —

ב ע ל - ה ב י ת. וואָס צאהלען?
ח ב ר ה - מ א ו. פון דריי ביז צוועלף רובעל אַ יאָהר!
זעלטען איינער פיער און צוואנציג, גאָר זעלטען זעקס און צוואנציג...

ב ע ל - ה ב י ת. שעהן געלט!
ח ב ר ה - מ א ו. אויף ציגאַרען גיט מען אויס מעהר!
ב ע ל - ה ב י ת. איך נישט, איך רויכער נישט...
ח ב ר ה - מ א ו. איז אוראיי גוט...
ב ע ל - ה ב י ת. וואָס איז די גוטסקייט? מוז מען פאָהר
רען קיין קיסינגען!

ח ב ר ה - מ א ו. אַז מען קאן, פאַרוואָס נישט!

בעל-הבית. מען מוז — א מענש איז געפעהרליך!
 חברה-מאן (מיט א שטויבעל). מען זאגט, אז צדקה
 איז אויך א רפואה — פארשרייבט אייד!
 בעל-הבית. לייבט צו זאגען — אזויפיעל אַרעמע
 קרובים אויפ'ן קאפ.

חברה-מאן. גוט מען האָט א קאָפּ! און א קעשענע
 דערצו. פארשרייבט אייד.

(דאָס מולד-מיידעל ברענגט דעם חבר-מאן עסען).

(דער בעל-הבית פאַרחאַלט זי און צאָהלט, שטעלט זיך אויף).

בעל-הבית. אדיע! (ציחט אויס די האַנט).
 חברה-מאן (ציחט זיינע צוריק). מען האָט דאָך גע-
 רעדט פון פארשרייבען?

בעל-הבית. מהיכא-תיתי... מהיכא-תיתי... נאָר אַצינד
 אייל איך מיד! איהר האָט דאָך אוראיי א לאַקאָל, א קאַנצעלאַריע,
 כ'זועל קומען, אוראיי קומען... אדיע! (רוקט זיך אָפּ אַהן די האַנט
 געבען).

חברה-מאן. איהר ווייסט דאָך נישט די אַדרעסע.
 בעל-הבית (פון ווייטען). געוואָר ווערען, געוואָר
 ווערען!

חברה-מאן (שרייט איהם נאָך). קארמעליצקא זיבען
 און צוואנציג! קארמעליצקא זיבען און צוואנציג! (צו זיך). דער
 כלב! (נעמט זיך צו עסען נאָכ'ן דריטען לעפעל). ווהו דו את כל
 אדם לכף זכות — אפשר א קבצן!

געגען האקאטא.

די סצענע שטעלט פאר א באנק אין זאקסישען גארמען.
וועלכע איהר ווילט.

ז י — מיט א פנים פון א חציר-זכר'טע, זיצט אביסעל פאר-
טראכט און אפשר נישט.

ער — א שפיציגער יונגער מאן; א שפיציגער הוט, א שפי-
ציגע נאז, צוויי פליהענדיגע קראוואט-שפיצען, צוויי איבער-
געבוידענע קאמאשען-שפיצען וכדומה. מן-הסתם האט ער
שפיציגע אויגען אויך. נאר דער פון פארענט פארשפיצטער
ראנד פון שפיציגען הוט פארשטעלט זי. ער געהט איבער
דער אלוי, דערזעהט זי, פארקומט זיך, וויל זיך מאכען כלא-
ידעה און פארבוידעהען — עס איז אבער שוין צו שפעט.

ז י (האט איהם שוין באמערקט, רופט איהם צו מיט א שמויכעל,
וואס וויל און דארף זיין זיס, און קומט ארויס זויערליך). א... הער!
(זי רופט איהם ביים נאמען; עס קומט אבער אנגעבלאזען א ווינטעל,
רויסט איהר דעם נאמען פון די דינע ליפען אראפ און שלידערט איהם
ארויף אויף א בוים — עס ווערט א שטיקעל גערודער צווישען די פו-
יעלעד — נאר דאס געהערט שוין נישט צו דער סצענע.)

ער (מיט א פיערמעל גענעץ). א... מאדמואזעל... (ער רופט
זי אויך אן ביים נאמען; עס בלאזט ווייטער אן א ווינטעל, כאפט
דעם נאמען און פארווארפט איהם צווישען די בלומען... די לעזער,
כאטש זיי שפילען נישט מיט, מעגען, פארלירענדיג ביידע נעמען, גאנץ
דרייט — אפויפצען.)

ז י. זעצט אייד...

ער. דאנקע, (זעצט זיך). א שעהן וועטער...

ז י (באלידויגט, אז מען הויבט אן מיט איהר שטעסען פין ווער-
טער). דומהייטען; האט איהר שוין געלעזען... ?

ע. ר. וואס?

ז. י. — נאָ דאָס נייעסטע נייעס... נאָנץ וואַרשוי רוישט...
ע. ר. געבוירען געוואָרען אַן אינדיק מיט צוויי, דריי קעפּ
און אפשר נאָר אַהן אַ קאַפּ? אפשר האָט זיך באַוויזען אַ דבוק אין
פראַנאָ?

ז. י. פון לי—טע—דאָ—טור רעד איד...
ע. ר. פון אַ ליטעראַרישען אינדיק?

ז. י. אד, וואָ! פון דר. רונדשטיינס...

ע. ר. זי מיינען דעם דר. רונדשטיין, דעם געוועזענעם
שטייַלען גרין סרעדאָקטאָר פון קלויזן־שרייַעדיגען
ציניסטיש־נאַליציזש־וואַרשעווער „ווסכוד“, וועלכער האָט זיך אי־
בערגעוויקעלט צום ריין וואַרשעווער „איזראַעליט“, און
אין אינווענס געשטעלט זיך פאַר אַן אויסלענדיש־וואַסער־טרעגער
אין „פּשענלאַנד־טיגאָדניאָווי“...?

ז. י. געשריבען האָט ער עס אין איזראַעליט...
ע. ר. און וואָס האָט ער געשריבען?

ז. י. אַ באַריהמט אַרטיקעל! כמעט די גאנצע פּוילישע פרעסע

האָט עס איבערגעדרוקט!...

ע. ר. דאָס מוז שוין זיין אַ מאַכעל! דאָס וועט שוין קיין

„קויקעל“ נישט זיין. ניין! אונזער דר. האָט שוין געמאַכט אַ

קאַצעזש־פּאַרנאָ... דאַכט זיך — אַזא „געבעד“, און אַז

מען דאַרף, שפּרינגט ער, — אויף וועמען איז ער אַרויפגעשפּרונגען?

ז. י. אד, דער מאַן אייערער! דער אייביגער גאַלגען־הומאָר...

ע. ר. וועגען וואָס שרייבט ער?

ז. י. וועגען פּויזנער אידען...

ע. ר. וואָס וויל ער פון זיי? שטילע מענשען... מען שטופט

זיי, מאַכען זיי שטילערהייט פליטה קיין בערלין... די קהלות פאַלען

אַפּ... נאָר שטיל!

ז. י. נישט וועגען דעם רעדט ער... פאַרקערט, ער ערלויבט

זיי אפילו צו בלייבען אין פּוילען, און צו זיין, ווי זיי זיינען, דיי־

טשען, עכטע דייטשען!

ע. ר. ער, דער ציוניסט — ערלויבט, אידען זאָלען זיין דיי־

טשען?

ז. י. ער איז דען נאָר ציוניסט?...

ע.ר. קאן זיין נישט — נאך א קויקעל, צי א קאצענ-
שפרונג — א יונגער מאן, פארוואס נישט? ... הכלל — זיי מענען,
זאגט ער, זיין דייטשען...

ז.י. נאך קיין האקאטיסטען נישט! ...
ע.ר. נו, דומהייטען! וואסער-געדראשען! דער שוואכער
טאָר קיינמאל נישט האלטען מיט'ן שטארקען געגען
שוואכען! ... קינדער אין די וויגען, ווייסען עס!
ז.י. ער זאגט: זיי זענען!

ע.ר. האט ער פאקטען?
ז.י. אויסטראכטען וועט ער נישט...
ע.ר. קאן זיין, מוחל! אין א גרויסער פאמיליע טרעפען זיך
אידאטען אויך! נאך צי האט ער בארעכענט, וואס עס איז פאראן
מעהר: פוילישע אריסטאקראטען-פריצים, וואס פארקויפען זייערע
גיטער דער האקאטא, דייטשען צו באזעצען, אדער — אידישע
האקאטיסטען?

ז.י. (אָפּגעפאלען ביי זיך). ניין... קיין פאקטען, בפרט קיין
ציפערען איז אין ארטיקעל נישט דא!

ע.ר. וואס דען איז דא?
ז.י. עס איז דא גענוג! (מיט שטוינענדיגער ווארעמקייט).
א טאן, א סטיל, א באגייסטערונג...

ע.ר. (אין איהר טאן). הייס-פוילישער פאטריאטיזם פאר
אנדערטהאלבען קאפיקעס די שורה?

ז.י. (פארוואונדערט). מעהר נעמט ער נישט? (דערמאנט
זיך). אד — שלעכטער מענש! אלץ אויסגעלאכט, ארונטערנע-
ריסען...

ע.ר. פארקערט — איד האלט דעם ארטיקעל פאר זעהר
ניצל'יך...

ז.י. (מיט אביסעל נצחון, דאך אומרוהיג). א—הא!
ע.ר. נאטירליך — נאך אזא ארטיקעל איז לייכט צו ווערען
פראפעסאד אין לעמבערג, אין קראקו... ווילענדיג צי נישט
וויילענדיג, געהט א מענש אין גלייכען וועג צו דעם, וואס
גוט איז...

ז.י. פוין...
ע.ר. שלעכט אדרעסירט, מאדמואזעל... שיקט ווייטער!

ז י (מראכט אַ ווילע: י אַ באַליידיגען זיך, נ י ש מ באַ-
ליידיגען... וואָרפט אויף איהם אַ כליק פון דער זייט; פלוצלונג לעב-
האַפט). אַבער די צווייטע העלפט!...

ע ר. דער אַרטיקעל האָט נאָך אַ צווייטע העלפט? !
ז י. געוויס, און אַ זעהר ראַדיקאלע, אַבער נאָר שטאַרק ראַ-
דיקאַל! אַרויסגעטרעטען געגען קאָפיטאַליזם...

ע ר. מיט'ן פינגער אין שטיוועל — געשאַקעלט?
ז י (אומגעדולדיג). געגען בורזשואַזיע. (היצוג). ער זאָגט,
אז כל־זמן אירען וועלען דינען צום גאָלדענעם קאַלב, כל־זמן אירען
וועלען זיך וואַלגערען אין בעל־בתי'שען רינשטאַק...

ע ר. וועלען זיי זיין אַסימילאַטאָרען...
ז י. אַד, וואָ! האַקאָטיסטען וועלען זיי זיין!
ע ר. קאָפיטאַליזם — האַקאָטא — סיידיען צוואַמענגעבונ-
דען מיט אַ ציצה!

ז י. אַד, נאָר חוזק געמאַכט... די צווייטע העלפט איז זעהר
שטאַרק! און ריהערנר אויך! ער פאַררופט זיך אפילו אויף אידישע
געבעטען...

ע ר. אויפ'ן סדור'ל זיך געשטעלט? ! אַ! נאָך אַ ש ט א ר-
ק ע ר קויעל!...

ז י. אירען, זאָגט ער, בעטען אויף שלום; אויף שלום צוויי-
שען מענשען און פעלקער... זיי בעטען, עס זאָל אויפהערען קריג,
פאַרשווינדען קנאה־שנאה... זיי — ט א ר ע י נישט זיין קיין
האַקאָטיסטען...

ע ר. ריכטיג, מאַדמואַזעל... קיין האַקאָטיסטען טאָרען זיי
זיכער נישט זיין... נאָר וועגען אַרטיקעל אליין, זעהט איהר, האָב
איך אַ טעות געהאַט; עס איז נאָר אינגאנצען אַ מ נ ו צ ל י ד!
אַ ברכה לבטלה: אומזיסט, הייסט עס זיך אין טאַטען אַריין גע-
שאַלטען!

ז י: וואָס ווייטער?

ע ר. זעהען זי — די פּויונער אירען, וואָס זענען, און מעגען,
לויט דר. רונדשטיינ'ס אַרטיקעל, זיין דייטשען, זאָגאר עכטע דיי-
טשען, לעזען דעם פּוילישען „איזראַעליט“ נ י ש ט... פאַר זיי איז
עס פאַרלוירענע שטראַף־דייד... און קיין פּראָפּעסאָר אין לעמבערג
צו איז קראַקוי וועט דר. רונדשטיין וועגען דער צווייטער העלפט

ארטיקלען נישט ווערען... דער פאטריאָטיזם פון דער ערשטער העלפט, זעהט איהר, איז גוט, זעהר גוט! דאס האט מען לייעב... ביי אן אַרעמען פאלק, ווי מיר אָדער די פאליאקען זענען. איז פאטריאָטיזם א גאנגבארע מטבע... אפילו נעמאכטער — אלץ בעסער ווי גארנישט. אבער די צווייטע העלפט — אנטקאפיטאָליזם, נייע אידעען מאכען אלץ צו שאנדען! דאס איז שוין סם... א טרופות פאר גאליציען — ניין, ער וועט קיין פראפעסאר נישט זיין... אויסער...

זי (האלב פאראינטערעסירט, האלב באליידיגט). אויסער וואס?

ער. אויסער, אז ער וועט די צווייטע העלפט אפרופען... א יונגער מאן — וועט ער מאכען נאך א קויקעל... נאך א קאצענישפרונג... וועט ער אפשר בלייבען אויף די פיס!... זי (כמעט מיט אפשויו). זי, שלעכטער מענש... נאך מיט גאל, נאך מיט גאל געשפיגען!

ער (מיט א האלבען גענעץ). בא! א גאל האט מען, שפייען גאנץ אפט—מוז מען! אדיע!

זי (קאלט). אדיע... (בלייבט זיצען). ער (געהט ווייטער, געהענדיג, פויפט ער א גריכיש ליעדעל). פענעלאָפא, די עגונה,

ארבייט האט זי פולע הענט...

שפינען, שפינט זי גאנצע מעג —

און בינאכט ווערט אויפגעטרענט...

פענעלאָפא, די עגונה...

(עס יאגט אן א ווינטעל, צויאגט דאס פויפען איבער'ן גאנצען זאקסישען גארטען)

1902

פאָלעמיק.

(דר. רונדשטיין אלס ציוניסטען-קריטיקער)

1.

דער רעדאקטאָר פון ווארשעווער „איזראַעליט“ האָט איבער-
געהאַט זיין גאַנג אַרטיקלען איבער'ן ציוניזם, וועגען דער מינסקער
פאַרזאַמלונג און האָט אַרויפגעלאָזט אויף דער בימה דעם דר. רונד-
שטיין, דעם באַריהמטען ערפינדער פון אידישער „האַקאַטע“ אין
פויעזען, און געגעבען איהם דאָס וואָרט, ער זאָל באַטראַכטען די
א י ד י ש ע פּאָלקס-באוועגונג פון סאַציאַל-עקאָנאָמישען שטאַנד-
פונקט!

און דר. רונדשטיין, וואָס האָט געשטעלט איין פוס אויף די
פויעזנער אידענעס קעפּ, שטעלט אַצינד דעם צווייטען אויפ'ן ציוניזם
און בלייבט אַליין הענגען אין דער לופט, מלחמה צו האַלטען, ווי
ער זאָגט, מיט די מליצה'דיגע לופט-שלעסער פון א י צ ט י ג ע ן
ציוניזם!

לויט דר. רונדשטיינס מיינונג, מוז יעדע פאַרטיי געגרינדעט
ווערען אויף אַן עקאָנאָמישען פראָגראַם. אַלץ מוז געבויט ווערען
אויף א ווירטשאַפּטליכען יסוד, און דאָס, צו זיין באַדויערען, טוט
דער ציוניזם נישט.

די עקאָנאָמישע פראגען ווערען אַוועקגעלעגט אַן אַ זייט, פון
געגענוואַרמס-פראָגראַם ווערט גאַרנישט, אָדער ו ו ע נ י ג גע-
רעדט און ש ל ע כ ט גערעדט. דער לאַנדאָנער קאָנגרעס האָט
אפילו אויפגעשטעלט „אַ מין פראָגראַם פאר די געגענוואָרט“, נאָר
„דעם ווירטשאַפּטליכען פראָגראַם האָבען געמאַכט אינזשענירען
אָדער דאָקטוירים“, מען האָט זיך אפילו נישט קלאָר געמאַכט די

ת נ א י ם, ביי וועלכע דאָס **א ו י ס פ י ה ר ע ן** פון דעם כלומר'שט ווירטשאַפטליכען פראַגראַם וואָלט מעגליך געווען.

מען האָט גערעדט פון חברות פאר לעבענסמיטעל און אויס-ארכייטען און דר. רונדשטיין אנטדעקט צו פינפצעהנטען מאָל אמעריקא, אז ווען דער ציוניזם זאָל אויף דעם אופן אַרגאניזירען די אידישע ארכייטס־קראפט, וואָלט ער באלד פארלוירען אלע קליינ־הענדלער און קרעמער, ביי וועלכע ער וואָלט צוגענומען די פרנסה... און מיינט, דאָס דערמיט שלאָגט ער נישט זיך און זיין פאַרלאַנגען, אז דער ציוניזם זאָל בויען אויף עקאָנאָמיע.

אין דער אסיפה אין מינסק איז יא געוועזען אן עקאָנאָמישער רעפּעראַט פון אן עקאָנאָמישען ספּעציאליסט דר. גורעוויץ. נאָר דער פאקט שטעלט דעם דר. רונדשטיין נישט צופרידען. ערש-טענס, האָט די פאַרזאַמלונג אויסגעהערט דעם רעפּעראַט גאַנץ קאלטבלוטיג, כמעט פאַרשלאָפּען. בשעת „די קולטור־פראַגע האָט אַרויסגערופּען מינוטען, מיט וועלכע דער ווינער פאַרלאַמענט וואָלט זיך נישט געשעמט.“ (?)

צווייטענס, רעכענט דר. רונדשטיין דעם רעפּעראַט אליין פאר גאָר נישט, אָדער כמעט גארנישט.

דעם דר. גורעוויטש'עס מיינונג, אז „ביי אידען שניידען זיך די קלאַסען שאַרף נישט אָפּ, ווייל מען פאלט גלייך אראָפּ צום לומפּענ-פראַלעטאריאַט“ איז נישט אמת. (און אז דר. רונדשטיין זאָגט, איז גענוג!) די פראַגע: „מען דארף מאטעריאַליזירען דעם אידישען נייסט“ איז נאָך קיין ווירטשאַפטליכעס פראַגראַם נישט, און „די פראַקטישע פאַרשלאָגען, וואָס דר. גורעוויטש האָט געמאַכט, זענען חלומות“, נישט צום אויספיהרען. די אַרטעלען און שותפות-חברות זענען נאָך נישט דאָס לעצטע וואָרט פון דער וויסענשאַפט. קורץ און שאַרף!

פון וואָנען נעמט זיך עס? עס קומט, — מיינט דר. רונד-שטיין, — דערפון, וואָס „די ציוניסטישע ארכייטעקטען זאָרגען מעהר פאר די דאָרשפּיצען, וואָס דינען מעהר צו אַן איילומינאַ-ציע פון מליצות, איידער פאר די פונדאַמענטען פון דעם גאנצען געבוי.“

און אזוי בויען טאָר מען נישט. „א געבוי אַהן פונדאַמענטען, צופאַלט זיך, ווי א קארטען־שטיבעל ביים ערשטען בלאָז.“

און דער פונדאמענט מוז זיין א ווירטשאפטליכעם גענענ-
ווארטס-פראגראם. ווייל „א סאציאלע פארטיי („סאציאלע“ איז
שטילערהיים אריינגע'גנב'עט) וואס וויל אויספיהרען איהרע איר-
רעאלען אין דער צוקונפט, מוז לעגען איהר זאמען אין דעם ניר-
לאנד (?) פון דער געגענווארט.“ „לופט-שלעסער און חלומות זע-
נען שלעכטע פונדאמענטען פאר א געבוי, וואס זאל ארויפשיסען
צום הימעל מיט מיסטישע (?) בלומען-בעכער!“
די משלים פון בויען און זייענען מישען זיך אפילו צופיעל
אויס. כמעט אין יעדען זאץ ווערט געבויט און געזייהט, נאך נישט
וועגען סטיליסטישע פעהלער געהט עס.

דר. רונדשטיין האט אריינגערוקט נאך א קליין ווארט „סא-
ציאלע“ — א קליין שטיינרעלע, וואס דער לעזער קאן לייכט נישט
באמערקען און שטרויכלען דעריבער, און פאלען דעם הויך-פילאז-
אפישען קריטיקער אין שוים אריין...

דער ציוניזם וויל און מוז זיין א אידיש פאליטישע
פאליטישע סאציאלע ווארט. רונדשטיין מאכט פון איהם בלאחר יד
אסאציאלע באוועגונג, וואס מוז ווירקליך געבויט ווערען
אויף א געוויסען ווירטשאפטליכען פראגראם און מוז ווירקליך
„אנגעהויבען ווערען אונטען, ביים פונדאמענט.“
„די נידעריגסטע פאכען פון לעבען מוז מען באלייכטען; די
קרעפטען, וואס ארבייטען און שאפען, אנטפלעקען; קלאר ווערען
וועגען געוועב פון אורזאכען (סבות), ווארים „די ווירקליכקייט
לאכט פון חלומות און פאנטאזיעס און זי ווארפט ארויס די הארפע
פון פאעטס האנט.“

די ציוניסטען אבער טוען עס נישט, זיי האבען קיין פעסטעם
ווירטשאפטליכעם פראגראם נישט.

„זיי פארבענדען נאך מיט אן איילומינאציע פון מליצות און
באטויבען מיט הויך-קליינגענדיגע, נאך הוילע ווערטער, ווי: ארץ
ישראל, קאלאניאל-באנק, קולטור... אדער באשעפטיגען זיך מיט
„האלב-מיטעל“, מיט ווארעם וואסער פאר בלוטיגע וואונדערן, מיט
פלאסטער פאר הילצערנע פיס“...

אזוי רעדט דר. רונדשטיין פון „יעצטיגען“, פון ה י י נ ט י ג ע ן ציוניזם פון ב ע ל - ב ת י ' ש ע ן מאמענט, „ווען די באוועגונג וויל ווייס זיין, ווי שניי, און אומשולדיג, ווי א טויב.“ און קאן קיין פרייעס, ערענסטעס ווארט נישט ליידען!
און געמיינט האט ער, אז „אידען“, דאס באריהמטע מחפאלס, וועט אנהויבען די אומאנדערשונג פון זיין לעבען מיט דער גרויער, וואכענדיגער, נאך פונדאמענטאלער ארבייט“ און וועט זיך „צו אלעם ערשטען נעמען איבערצואנדערשען די עקאנאמישע לאגע.“
און, לויט דר. רונדשטיין, וואלט עס זעהר לייכט געווען צו טון.

מען האט נאך געדארפט — זאגט ער — אָננעמען איינעם (וועלכען עס איז?) פון די הערשענדע עקאנאמישע פראגראמען אָדער באשאפען פאר זיך א נייעם!
פון א קליין, שטילערהייט אריינגע'גנב'עט ווערטעל „סאציאל-לע“ באוועגונג, איז ארויס א גאנצער שפאָגעל נייער חוב! דער ציוניזם איז מחויב צו באשטעטיגען, וואס עס איז פאר א ווירט-שאפטליכעם פראגראם, אָדער צו שאפען א נייעם! אלע ציוניסטען, מזרחי, פראקציאניסטען, חירות (אויב זי לעבט נאך!) און די מיטעל-פארטיי, אלע זאלען זיך די הענט געבען און אָננעמען!
און באמת באקומען מיר א פונקטייע מיסיע! עס איז נאך געזאגט, אָננעמען א „הערשענדען פראגראם“! די הערשענדע ווירט-שאפטליכע פראגראמען זענען קלאסען-פראגראמען... און דער ציוניזם, אלס פאלקס-פארטיי, קאן זיך מיט איין קלאס נישט באנגיגען! ער וואלט צוגאנגען, ווי שניי אויף דער זון! אפשר איין פראקציע וואלט געבליבען! אויך נישט די גאנצע! מוז מען טאקע באשאפען א נייעם פראגראם! און עס וועט זיין דאס אכטע וועלט-וואונדער, א ווירטשאפטליכעם סיסטעם פאר גרויס און קליינע-הענדלער, קאפיטאליסטען, בעלי-מלאכות, פאבריק-ארבייט (אביסעל איז פארט פארצו) א י ב ע ר אלע קלאסען און פאר אלע קלאסען! — פאר אלע און מיט קיינעם שאדען!
און אויב מען וועט דאס פראגראם געפינען, וועט שוין די גאנצע וועלט געניסען! מיר האָבען געהאט א שווערע מיסיע צו פארשפרייטען די אמונה און אחרות הבורא, דר. רונדשטיין זוכט אונז א צווייטע!

און אויב נישט, באשטעהט דר. רונדשטיין, אז דער ציוניזם זאל זיך באנגיגען מיט איין קלאס! ... זאל ער נישט זיין קיין פאלקס־באוועגונג! לויט זיין רעזעפט דארפן די ציוניסטן ארויסטרעטן אלס סאציאל־פארטיי, און באגליקען מיט'ן ווירט־שאפטליכען פראגראם נאך „די גרויע דערשלאגענע מאסע, וואס ווערט פון היינטיגען, בעל־בתי'שען ציוניזם געטריבען צו דער פינסטערער רעאקציע!“

וועגן „רעאקציע“ וועלען מיר נאך רעדן! אצינד שטעלען מיר נאך די פראגע:

ווי וועט אויסזעהן דר. רונדשטייןס צוקונפט־ציוניזם פאר דער גרויער מאסע אהן ארץ ישראל, קאלאניאל־באנק און אידישע קול־טור... וואס וועט אין איהם זיין ציוניסטיש!

2.

מיר מוזען אבער דעם דר. רונדשטיין שטעלען נאך א פראגע: מיט וואס פאר א מיטעל רעכענט ער אויסצופיהרען דאס ווירט־שאפטליכע פראגראם, ווען עס זאל געגעבען אדער אָנגענומען ווערען?

ער לאכט אויס די ציוניסטען, וואס רעדן זיך איין, אז די ווירטשאפטליכע פראגען וועלען פארענטפערט ווערען ערשט אין אייגענעם לאנד, אין ארץ ישראל, און האָבען — ווי ער זאגט — פאר'ן געגענווארטס־פראגראם נאך האלבע מיטלען. און דאך איז גאנץ לייכט איינצוזעהן, אז דאס פארענטפערען מיט אידישען ווילען, מיט אידישער קראפט, וואס עס איז פאר א ווירטשאפט־ליכע פראגע, באזונדער פאר אידען אליין, נישט ארבייטענדיג פאר אלע און גלייך מיט אלע, איז שוין מעהר, ווי לופט־שלעסער בויען. דאס איז איינפאך טפשות! דער ציוניסט האט א לאַגישען אויס־וועג: כל־זמן מען איז נישט פריי, קאן מען זיך אינגאנצען נישט העלפען. מיט געבונדענע הענט קאן מען קוים דעם שטריק אויפ'ן האלץ לויזער מאכען, ער זאל נישט ווערען! קודם כל — באפרייען די הענט! דער אפטימיסט גיט נאך צו: דאס פאלק, וואס האט אמאל געהאט שבת, שמחה, יובל און אנדערע מענשליך איידעלע איינריכטונגען, וועט געוויס געהן אין דעם זעלבען וועג ווייטער

ביז צו די העכסטע מדרגות. אָדער: דאָס פּאַלץ, וואָס האָט אַזוי פּיעל געליטען און געהונגערט, וועט וויסען, וואָס ליידען און הונגער איז! דערווייל מוז מען אבער טון, וואָס מען קאָן, און מוז מען זיך כאַנגיגען מיט האַלב־מיטעל, זאָל עס זיין אַ געגענוויכט פאַר אַנטי־סעמיטיזם, פאַר באַשרענקונגען א. ז. וו. ... ווער עס וויל אָבער דאָ, באַלד אויף אַן אָרט און שטעל, אינגאנצען אומאַנדערשען די אי־דישע לאַגע, מוז עס טון אַ וויסער אַלס דעם ציוניזם.

דער ציוניזם, אלס פּאַלס, נישט קלאַסע־באוועגונג, אלס פאַ־ליטישע, נישט עקאָנאָמישע פאַרטיי, פאַראייניגט און ארבייט פאַר'ן גאנצען פּאַלץ; קיינעם נישט אויסגעשלאָסען. די אידישע פּאַלס־פּראָגע און די אַלגעמיינע ארבייט־פּראָגע שטעהען זיך נישט אַקע־גען און דעקען זיך נישט. איין פּראָגע קאָן פאַרענטפּערט ווערען אַזוי דער צווייטער. נאָך מעהר — די ארבייטער פּראָגע קאָן פאַר־ענטפּערט ווערען, די אידען קאָן נאָך דערפון ערגער ווערען, אויב צום רעכט אויף אַרבייט — דאָס העכסטע ארבייט־פאַרלאַנגען — וועט צוגעגעבען ווערען: אויסער אידען! וועט ערשט פון דער אי־דען־פּראָגע ווערען אַ לעבענס־פּראָגע! נישט קיין „נויט“, נאָך אַ ברויט־פּראָגע! און מערקווירדיג! — וואָס פאַר אַלעמען און ביי אַלעמען איז קלאַר און פאַרשטענדיג, ווערט ביי אונז און בנוגע צו אונז פאַרקניפּט, פאַרקריפעלט און אויסגעדריעהט נישט צו דער־קענען.

צי וואָלט דר. רונדשטיין געראַטען דער פּוילישער פּאַליטישער פּאַלס־באוועגונג אין פּאָזען, אָדער דער רוסענישער אין גאַלי־ציען, זיי זאָלען זיך איבערניציווען אויף אַ פאַרטיי מיט אַ ווידע־שאַפּטליכען פּראָגראַם? אויף אַן אַלט אָדער אויף אַ ניי באַשאַ־פּענעם?

צי וועט עמיץ פאַרלאַנגען פון די אירלענדער, וואָס באַרען זיך פאַר'ן פּאַליטישען לעבען געגען ענגלאַנד, אָדער די ארמענער, וואָס האַבען דיזעלעב נאַציאָנאַל־פּאַליטישע חשבונות מיט טערקיי, — זיי זאָלען זיך איינמאַל פאַר אַלע מאל ערקלערען פאַר אָדער געגען מאַרקס?

צי ווייסט איהר נישט, דר. רונדשטיין, אז די ציוניסטישע אָדער אידיש־נאַציאָנאַלע ארבייט וואָלט זיך שוין צו גליקליך גע־שעצט, זי זאָל ברענגען דאָס אידישע פּאַלץ צו דער מדרגה, עס זאָל

האבען זיין אייגענע, כאזונדערע פראגע פון „מיון“ און „דיין“, פון „ארבייט“ און „ליון“: פאר זיך אליין, ביי זיך אין דער האנט! מען זאל קאנען צוגעהן און קלערען איבער איהר מיט'ן אייגענעם פרייען ווילען?

צי ווייסט ער נישט, אז נישט נאָר נאנצע פראגראמען זענען אצינד נישט צום אויספיהרען פאר און דורך אידען באזונדער, נאָר אַז אפילו די קלענסטע תקונים, — איד וויל שוין נישט באנוצען דאָס קלינגענדיגע וואָרט „רעפארמען“, — קליינע פארבעסערונגען, וואָס ליגען האַרט ביי דער גרענעץ פון צדקה, מצוות ומעשים טובים, כא! אַז אפילו צדקה, מצוות און מעשים טובים אליין זענען ביי אונז נישט אין דער האנט?

און ווייסט דר. רונדשטיין פון אן א ו י ס פ י ה ר ל י כ ע ן געגענווארטס-פראגראם אויף א צ י נ ד, אויף שוין, — וואָס שווייגט ער? פארוואָס וואָרט ער, די ציוניסטען זאלען עס אויפס-ניי ערפינדען?

3.

דאָס לעבען איז א י י ן לעבען, און פארשידענע לעבענס-פראגען באריהרען נאָר פארשידענע זייטען אָדער פארשידענע פונקטען פון לעבען. ווי די פראגען, אזוי די פארטייען! די פאר-טייען באשעפטיגען זיך מיט פארשידענע פראגען, און באריהרען זיך, גלייך מיט זיי ארום און ארום אויף אלע גרענעצען. „באריה-רען“ איז אבער נישט „דעקען“. צוויי פראגען, וואָס דעקען זיך, אָדער וואָס ווארטען אויף איין ענטפער, זענען נאָר א י י ן פרא-גע, נישט צוויי! צוויי פארטייען, וואָס זוכען דעמזעלבען צוועק און ווילען איהם דערגרייכען מיט דיזעלבע מיטעל, זענען נישט קיין צוויי, נאָר א י י ן פארטיי! אזוי אויך דער ציוניזם. אלס אידישע באוועגונג, וואָס באהאנדעלט די אידישע לעבענס-פראגע, באריהרט ער און איז, צו אלעם ערשטען, אָפּהענגיג פון דער אל-געמיינער לעבענס-פראגע (דער פונקט, וואָס איז ליידער זעהר ווע-ניג באשפראכען!) און באריהרט נאָר אויסער דעם אלערליי נעבען-און הילפס-פראגען, ווי קולטור, גלויבען, היגיענע, ווירטשאפט, קונסט א. ד. ג.

א ציוניסט קאָז זיך באַשעפטיגען מיט דער קאַרסעטען-פּראָ-גע, צוליעב דעם געזונט פון אידישע פרויען... און דאָך איז דער ציוניזם קיין קולטור-פּראָגע, קיין רעליגיאָן-זאָך, קיין ווירטשאַפּטס-פּראָגראַם, קיין קונסט, פונקט ווי ער איז קיין קאַרסעט-און קיין אַנטי-קאַרסעט-פּראָגע... ווייל פּראָגע, וואָס באַריהרען זיך, צי זיי ווירקען געגענזייטיג אויף זיך מעהר אָדער וועניג, גלייך צי קאָ-פּויר — דעקען זיך נישט! און דער ציוניזם, ווי ער זאָל נישט פיהלען די באַריהרונג מיט דער ווירטשאַפּטליכער פּראָגע, קאָז נישט. נעמען אויף זיך צו היילען די סאַציאַלע וואונדערן, פאַרקערט — יעדער ענטפער אויף יעדער ווירטשאַפּטליכער פּראָגע מוז צושלאָגען די ציוניסטישע פאַרטיי און אַרויסוואַרפען פון דער פּאָלקס-באַ-וועגונג די קלענע, וועלכע דער ענטפער וועט שעדיגען צוליעב אנדערע! קיין ראַדיקאַלער גאנצער ענטפער קאָז עס שוין געוויס נישט זיין!

עס איז פאַרשטענדליך, אז דער פּאָליטישער ציוניזם, וואָס ווייל און מוז זאמלען די מיטלען אויף אויספיהרען זיין לעצטען צוועק ביים גאנצען פּאָלק און מוז זיך דעריבער אָרגאַניזירען איי-בעראַל, בשעת דאָס אויספיהרען אליין מוז ליגען אין די הענט פון איינצעלנע מענשען און אויף א געוויסען פלאַץ, — אַז זייענדיג אין אזא לאַגע, מוז דער פּאָליטישער ציוניזם געבען יעדען קעמערעל פון צושפרייטען אָרגאַניזם, יעדען רעדעל אין דער צואוואַרפענער מאַשין עפעס צו טון. און זעהט, ווי „רעדער“ און „רעדלעך“ פאַרנעמען זיך מיט נאָהנט-ליגענדיגע הילפס-פּראָגע, ווי אידישע קולטור, אידישע קונסט, אָרגאַניזאַציען פון אידישע אַרבייטער, וכדומה... אַניט וואָלטען די „קעמערלעך“ פאַרשטאַרט און אָפּגע-שטאַרבּען, די רעדלעך זיך צולאַפען, און דער „קאַפּ“ אין ווין וואָלט קיין הענט און פיס און וועמען צו באַפעהלען נישט געהאט! אויך איז זעלבסטפאַרשטענדליך, אז וואָס ווייטער די הילפס-פּראָגען לי-גען פון מיטעל-פונקט (פון באַזעלער פּראָגראַם), וואָס וועניגער די פּראָגען, פאַר וועלכע די פאַרטיי-מענער אַניטירען אין ציוניסטישע גרויסע פאַרזאמלונגען, באַריהרען דעם אַייגענטליכען ציוניזם, וועט אלץ וועניגער איינהייט, זיין צווישען די פאַרזאמלע-טע, און וואָס שאַרפער עס וועט זיין דער אונטערשיד, אלץ פלאַ-

בער און מיטעלמעסיגער וועט ארויס די החלטה... נאָר דערמיט מוז מען זיך באַנגיגען! עס ק א ז אַנדערש נישט זיין!

דאָס האָבען מיר געזעהען אויף אלע קאָנגרעסען בנוגע צו קול-טור, און דאָסעלעכע זעהען מיר אויך איצט בנוגע צום ווירטשאַפּט-ליכען פּראָגראַם. ווי געלעהרט עס איז נישט געווען דר. גורעוויטש'עס פּאַרטראַג אויף דער מינסקער אסיפה, זענען אלע זיינע פּראַקטישע עצות נישט מעהר געווען, ווי בעלי-בתי'שע האַלב-מיטלען...

נאָר פון דאָנען איז נאָך נישט געדרונגען, ווי דר. רונדשטיין וויל, אז דער ציוניזם מוז זיך בויען אויף א פ ע ס ט ע ז ווירט-שאַפּטליכען סיסטעם; פאַרקערט, געדרונגען איז, אז דער ציוניזם, וואָס וויל און מוז זיין א פּאָלקס-באוועגונג, טאָר נישט בויען אויף א ווירטשאַפּטליכען סיסטעם, וואָס קאָן העלפּען נאָר איין קלאַס מיט'ן שאַדען (ווען אפילו מיט'ן עהרליכסטען) פון אנדערע!

די ציוניסטישע פאַרטיי, אלס אידישע פּאָלקס-פאַרטיי, מוז זיך שטעלען א י ב ע ר די אידישע קלאַסען, ווי שאַרף זיי זאָלען זיך נישט אָפּשניידען איינע פון דער צווייטער און ווי פאַר-שידען און ווידערשפּענסטיג עס זאָלען נישט זיין זייערע אינטער-רעסען! דער ציוניזם האָט נישט דאָס רעכט צו פאַרווערען זיינע מיטגלידער צו ווירקען א ו י ס ע ר ה א ל ב דעם ציוניזם. אויף איי-גענער פערזענליך פאַראַנטוואָרטליכקייט לויט זייער אייגענעם גע-וויסען און איבערצייגונגען; אָבער אין ציוניזם אליין קאָן נאָר אַנ-גענומען ווערען א געוויסער אומשולדיגער קערן פון וואָס עס איז פאַר א ווירטשאַפּטליכען פּראָגראַם, און נאָר מיט'ן צוועק, דער אידישער אַרבייטער זאָל נישט פאלען נידעריגער פאַר'ן אַרגאַניזירטען נישט-אידישען!

שטעלען זיך, ווי דר. רונדשטיין וויל, אויף א סאַציאַלען פּוס, הייסט פון ציוניזם מאַכען א גאַנץ אנדער פאַרטיי; נישט קיין אי-דיש-פּאָליטישע, נישט קיין נאַציאָנאַלע, נאָר א פאַרטיי מיט גאָר אנדערע צוועקען!

דר. רונדשטיין פאַרלאַנגט אָבער נאָך מעהר. עס איז איהם וועניג צו פאַרלאַנגען, דער ציוניזם זאָל זיך גרינדען אויף א סאַ-ציאַל-ווירטשאַפּטליכען קלאַסען-פּראָגראַם, ער וויל נאָך דעם איינ-י-דיש-פּאָליטישען פּאָרטיי-פּראָגראַם.

ציג נאטירליכען פארטיי-פונדאמענט — דעם נאציאנאליזם אוועק-שאפען.

„בשעת דער נייער מענש — זאגט דר. רונדשטיין — שטרעבט זיך צו באפרייען פון נאציאנאלען אבערגלויבען און באמיהט זיך אראפצואווארפען פון זיך דעם שאוויניזם (די פאלשע נאציאנאלע גאווה), ווילען די אידען (ציוניסטען?) גרינדען אן אייגענע ארגאניזאציע אויף דעם אפגעלעכטען נאציאנאליזם! דאס אידישע פאלק, וואס וויל דאס פעהינסטע זיין צו די אלגעמיין מענשליכע אידעאלען, פארבלאנדזשעט, צו דר. רונדשטיינס באדויערען, אויף די פאלשע וועגען פון א יעקיצעלט אונטערנעהאלטענעם נאציאנאליזם, וואס איז געגען פראגרעס און גאנץ אפט שעדליך (פארגלייך „ניווא פאלסקא“, „גאזעטא פאלסקא“ וכדומה).

מיר האפען, אז דר. רונדשטיין מיינט עס אין אלגעמינעם, אז ער מעסט אלע נאציאנאליזמען מיט איין מאס... אנדערע טוען נאך אנדערש! פרעמדע נאציאנאליזשפראכען, פרעמדע מדות, אכדערע פעלקער-זעלען, אלערליי היסטארישע טיפען זענען כשר, אפילו הייליג, און פארדינען, אפילו פון אונזער זייט, אויף מסירת נפש, און נאך אונזער אייגענער נאציאנאליזם איז אלס איינע — געגען פראגרעס, אלס פאליטיק — געפעהרליך! נאך איינע שטע אייגענארט, איינע קונסט, אידישע שפראך, גע-וואוינהייטען און מנהגים זענען „אלטע לאפען אויפ'ן מיסט ארויס-צואווארפען"... און דעם דר. רונדשטיין מוזען מיר ענטפערען, אז די אלגעמינע מענשהייט אין געשטאלט פון אלע טיטאטארע פון איינצעל-פערזאנען איז שוין אין שוסטער-גאס באקאנט אלס קאמיוואליזשער אידעאל! די מענשהייט, אלס העכסטער ארגאניזם, מוז באשטעהן פון פרייע און זאטע פעלקער, ווי פעלקער — פון פאמיליען, און די לעצטע — פון איינצעל-פערזאנען. אז דער „פראגרעס" פארלאנגט נישט די פארניכטונג פון פעלקער, אזוי ווי ער פארלאנגט נישט די פארניכטונג פון איינצעלנע ארגאניזמען, אום אויפצולעבען און צו באפרייען די איינצעלנע „קעמערלעך" אין לייב! דער פארטשריט געהט נישט אזוי פלאך! ער פארלאנגט נישט נאר א ברייט, נאך אויך א הויך און טיף לעבען, און צו דעם צוועק מוזען זיך פארבינדען וואס אמאל העכערע ארגאניזמען!

און פון נאציאנאליזם ביז שאוויניזם
איז ווייט! מען טאָר זיי אונטער דער האנט נישט אויסמישען.
נישט פארבייטען, ווי מען טאָר עס נישט טון בנוגע צו גוטע
און שלעכטע, קלאַגע און נאָרישע מענשען!
עס וועט קיינער נישט זאָגען: פארניכטעט א מענש, ווייל ער קאָן
ווערען שלעכט! מען זאָגט: זוכט מיטעל, ער זאָל גוט זיין!
בפרט אידישער נאציאנאליזם, וואָס האָט קוים קראַפט זיך צו
שיצען, און קאָן קיין ביזע חלומות נישט האַבען!

מיר זענען אַרויסגעטראָטען געגען דר. רונדשטיין נישט אַלס
גואל-הדם פון ציוניזם; דערצו האָט דער ציוניזם נאָהענטערע
קרוכים, נאָך וועניגער צו פארטיידיגען דאָס בעל-בתי'שקייט אין
דער ציוניסטישער פארטיי... מעהר איז אונז געגאנגען וועגען נאָר
ציאנאליזם, און נאָך מעהר — וועגען אמת, וואָס דר. רונדשטיין
פארטונקעלט און פארשמירט מיט מכלומר'שט געלעהרטע פראָזען
און קלינגענדיגע ווערטער מכלומר'שט אין דער מלחמה געגען פראָ-
זען און קלינגענדיגע ווערטער!

1902.

וועגען אידישער חוצפת.

עס איז פשוט משוגע צו ווערען!

וואָרים באמת — וואָס טוט מען?

געלט אויף בעלער, ווערט וואָס אמאָל וועניגער! נייע שאַנ-
סאַנעטקעס, מען זאָל קאָנען האָבען אן אווענט יצר-הרע פאר א
רובעל, קומען נישט. נייע קלאָאונען — דער ציריק זאָל אינטער-
סאנטער ווערען, באווייזען זיך נישט, און פאר דער פאָליטיק געהט
זיך אן די גרינע גאָלד...

וואָס איז היינט פאָליטיק? גאָרנישט!

אין פאָרן געהט א סדרה — אסומפציאָניסטען; ווייסט דער
טייוועל וואָס פאר א שוואַרצע חברה דאָס איז!

דער „פּשעגלאַנדטיגאָדניאָווי“, וועלכען די „ראָלאַ“ האַלט
פאַר א אידיש בלאַט, זאָגט, אז די אסומפציאָניסטען זענען א באַ-
האַלטענע חברה פון גלחים-אינטריגאַנטען, וואָס ווילען איבערקע-
רען די גאַנצע פראַנצויזישע רעפובליקאַנישע שיסעל, און אונזער
„קוריער וואַרשאַווסקי“, לעווינטאַל'ס, דעם געוועזענעם אפּוטרופּוס
פון אידישען שפיטאַלס בלאַט, זאָגט להיפּוך: די אסומפציאָניסטען
זענען ווייסע שטילע טויבען, וואָס האַלטען זיך אין דער הויך אויף
די שפיצען פון קלויסטער און מען הערט נישט זייער פאַרע...

און געה, ווייס!

פון אפּריקא הערט זיך נישט מעהר, נאָר ויסען ויחננו. אַהין
גערוקט, אַהער גערוקט, צוויי בורען געפאַלען, פיער ענגלענדער
געפאַנגען. — עס ווערט נמאס ומאוס!

ענגלאַנד האָט זיך פאַרקייכט אינמיטען איינשלינגען דעם

בור; נישט ארויסצואוואַרפען, נישט אַראַפּצושלינגען!

וואַלטען כאַטש די בורען אונטערגעלעגט יאַהאַניסבורג, אין
דער לופט זי אויפצורייסען! וואַלט כאַטש געפאַלען א הייסער
דימאנטענער רעגען...

פון כינא קומען אזוינע שקרים, אזוינע נוזמאות :

אז, ווען נישט, וואס אויף דער קראקעווער פארשטאנדט איז פאראן אז אפען געוועלכ מיט א שילד מיט כינעזישע אותיות — ווען נישט, וואָס דאָרט שטעהט א בפירוש'ער לעבעדיגער כינעזער, מיט אן אמת כינעזישען צאָפּ, אויף וועלכען די ווייבער קוקען מיט וואסער אין מויל און אויגען פאר קנאה, ווען נישט, וואָס ער שטעהט א גאנצען טאָג און פארקויפט, ווי ער אליין זאָגט, ריינעם כינעזי־שען טיי מיט א צולאָג, וואָלטען מענשען געזאָגט: „איוב לא היה ולא נברא!“ — עס איז קיין מלחמה נישט פאראן, קיין כינא נישט דא! עס איז א חלום, אן אויסגעטראכטע מעשה; ווי די דריי פראנצויזישע ברידער „גלייכהייט, פרייהייט, ברודערשאפט“, מיט וועלכע מען האָט א לאנגע צייט צו נארען געמאכט דעם עולם.

הכלל — פוסט, תהו ובהו!

וואָס דען טוט מען? פון וואָס שרייבט מען אין צייטונגען! האָט מען זיך טאָקע אזוי לאנג געבראָכען דעם קאָפּ, ביז מען האָט באקומען פון וואָס צו רעדען, מיט וואָס די צייט צו פארברענגען; אבי נישט פון זיך אליין צו קלערען, אבי פטור צו ווערען פון נאציאנאליזם, ציוניזם און אלערליי געטאָדעשפּענסטער, וואָס שרעקען די ווארשעווער לייט בייטאָג און ווערען זיי ביי נאכט... א ניי עסק האָט מען געפונען: די — א י ד י ש ע ח ו צ פ ה !

עס איז אפילו נישט קיין נייע זאך! נאָר אפילו וואָרט, דער גרעסטער שניידער פון פארץ, וואָס שאָקעלט מיט גאנץ ווארשוי, ווי מיט א לולב, איז אויך נישט מחויב, אפילו נישט איין מאָל אין יאהר, אויסצוקלערען א נייע מאָדע; ער נעמט אן אלטע, און פרישט זי אויף, און די אלטע מאָדע ווערט ניי, צוריק שעהן, און ווערט צוריק א מאָנעט, וואָס ציהט אים ביי די ווייבער דאָס הארץ און ביי די מענער דאָס ביסעל מטבעות...

די פראגע וועגען אידישער חוצפה איז זעהר אלט; אזוי אלט, ווי די אידיש־פּוילישע, אָדער די פּויליש־אידישע אסימילאציע, מיט איהר אלטען פראגראם, וואָס האָט זיך אויסגעדרוקט אין איין ווארט: „שא! שא!“ שטיל זאָל זיין! דיין קול זאָל מען נישט הערען! דיינע תנועות זאָל מען נישט זעהן! קיין פאה, קיין פאלע, קיין אידיש וואָרט! בפרט אין א „צוקערניע“.

אזוי האט עס געהייסען!

טראגעדיא א לולב מיט אן אתרוג אין גאס — פוי, אידישע חוצפה! יענער מיט די אָנגעצונדענע ליכטלעך און בעזעמלעך, — מעג! אן איבערגעשפאלטען פוטערען מיצעל, צוזאמענגעבונדען מיט בענדלעך, איז א מחיה; א „פריוועסאָווקע“ — זאָל גאָט היי טען! א העזה זיך צו ווייזען דערמיט אין גאס! ווער שמועסט רעדען א וואָרט אידיש אין גאס, אין טראַמוויי, אין וואַגאָן פון אייזענבאהן, — דאָס איז שוין שפּייד־דישפּין חוצפה!

אַ צייט לאנג האָט אַ אידיש־פוילישער, אָדער אַ פּויליש־אידישער משכיל גאנצע טעג און נעכט געטפונען מיט „חוצפה“... אַלץ ווערט אבער נמאס און די חוצפה איז אויך נמאס געוואָרען! מען האָט אָן איהר פאַרגעסען... אצינד, אין דער שלעכטער צייט, האָט מען זיך אָן איהר דערמאָנט, מען האָט אַרויסגערוקט פון אַלטען אויווען א צובראָכען ערדערען טעפּעל מיט'ן פאַרגליווערטען, פאַרשימעלטען חוצפה־מאכל, מען האָט איהם אויפגעפרישט, דער־וואַרעמט, צוגעזאָלצט, צוגעפערט... און, נאָט אייד, אינגלעך און מיידלעך און עכט! פאַרשטופט אייד די מיילעך און רעדט נישט פון געטאָ, ציוניזם, נאַציאָנאַליזם, קייט נישט און שלינגט נישט די האַרטע זאכען, פון וועלכע א פּויליש־אידישער, אָדער אידיש־פּוילישער מאָגען פאַרדאַרבט זיך אויף אייביג, אַז קארלס־באד וועט איהם נישט העלפּען.

און צוריק די אלטע שאלה: צי איז פאַראַן אידישע חוצפה

צי ניין?

איינער זאָגט: יא, אן אנדערער: ניין, א דריטער מיינט:

אמאָל איז געווען און היינט איז נישט דאָ!

און אלע צדדים ברענגען ראיות, פאַררופען זיך אויך פאַקטען.

נאָט אייד עטליכע:

עס איז פאַראַן אין וואַרשוי א „צדקה גדולה“. נישט קיין אידישע, נישט קיין קריסטליכע, נאָר בכלל א צדקה גדולה, הייסען הייסט זי: „וואַרשאַווסקע טאָוואַרושיסטאָו דאָבראָטשינאָשטשי“ פאַרשרייבען דער צדקה־גדולה הייזער, קאפיטאַלען, מעג יעדער, אפילו דער גרעסטער חוצפה'ניק — א איד! דער „סטרוזש“ פון הויז, וואָס געהט פון צייט צו צייט ארום פון טיר צו טיר מיט אַ

רשימה אויף נדבות פאר דער צדקה גדולה, מאכט אויך נישט קיין חלוק, ווען ביי וועמען פסח געפאלט! ווער עס גיט, דעם פאר-שרייבט ער, ביי דעם נעמט ער.

הכלל—די חברה נעמט ביי אלע; גיבען, זאגט מען, גיט זי נישט אלע... און עס איז קיין וואונדער נישט! מיר האָבען ערשט טענס, אונזער „קהל-שטוב“, מיר האָבען אונזערע בעלער און קאָנצערטען אויף צדקה, אונזערע „שניי־קוילען“ אפילו פאר אידישע אַרעמע לייט! אויף דעם גרינדען מיר א נייע א י ד י ש ע „צדקה גדולה“, וואָס די רעגירונג האָט שוין ערלויבט...

און צווייטענס, ווייזט אויס די „ראָלא“, די „ניוואַ פאָלסאָ“ און דערגלייכע עהרליכע בעלעטער, אז צדקה קומט פון לויטער ליעבשאפט, און — אויף ליעבשאפט האָבען די קריסטען א מאָנאָפאָל; על־כו, איז די צדקה גדולה, וואָס איז געבויט אויף ליעבשאפט צו אַרעמע לייט, א ק ר י ס ט ל י כ ע חברה... אַיי וואָס? אידען גיבען אויך אמאָל געלט? אויף וואָס גיבען זיי נישט?

הכלל — עס איז פאַראַן א צדקה גדולה, וואָס נעמט ביי אלע, גיט נישט אלע — א פאַקט!

דער עיקר איז, אז וואו עס איז פאַראַן א חברה, מוזען זיין גבאים, און וואו עס זענען פאַראַן גבאים, מוז זיין א קלפּי... איז דער עיקר שאלה נישט, וואָס די חברה טוט, — צי בויט זי הייזער, צי טיילט זי פאַר אַרעמע לייט, וכדומה, נאָר — ווער דאַרף אַרויס פון קלפּי?

כל־זמן אידען האָבען זיך צונויפגענומען ביי דער קלפּי און געמאַכט יד־אחת מיט די ליבעראַלען, וואָס האָבען, פאַר דער קלפּי און נאָך דער קלפּי (דאָס הייסט: כמעט א גאַנץ גע־הענדיג יאָהר, ווייל חברות און קלפּים איז דאָ אַסך!) צו די איד־לעך געשמייכלט און צוגעוואונקען, איז גוט געוועזען, האָבען די ליבעראַלען געהאט די חברה אין דער האנט!... דאָס יאָהר אָבער זענען וועניג אידען געקומען צו דער קלפּי, זענען אַרויס כמעט סאַמע ווייסע מיוחסים און שוואַרצע אַרטאָדאָקסען... ווערט א מחלוקת:

זאָגען טייל, אז עס איז א העזה געוועזען פון אידען, נישט צו קומען קאָפּ אויף קאָפּ צו דער קלפּי און איבערלאָזען די ליבער-

ר'אלען אָהן הילף, און אנדערע זאגען: פאר א שמייכל, וואָס איז שוין פארגליווערט געוואָרען אויפ'ן אלטען ליבעראלען פנים, האָר בען שוין אידען די חוצפה נישט געהאט צו קומען צו דער קלפי... זיי ווייסען שוין, אז די האַלכ גע'פגור'טע קאץ וועט שוין פאר זייערטוועגען מיט'ן עק נישט ריהרען...

נומער צוויי:

עס איז פאָראַן אין וואַרשוי א חברה, וואָס גיט בעלי-בתיים קרעדיט אויף הייזער...

אידישע בעלי-בתיים איז פאָראַן אין וואַרשוי א דריטעל; די-רעקטאָרען האָט די חברה דריי. האָבען זיך די נאָלעווקעס מיט'ן גרוזשקאו געוואונדערט, פארוואָס זענען אלע דריי דירעקטאָרען נישט קיין אידען... און, אז איינער פון די דריי דירעקטאָרען איז נפטר געוואָרען, האָבען זיי זיך מיטש געוועזען, פראווען אַפצו-געבען שטימען פאר א איד...

געראַטען איז זיי נישט... נישט אלע אידישע בעלי-בתיים האָר בען געוואָלט א איד; אסך האָבען מורא געהאט פאר א „אידישען טשינאוניק“...

זאָגען טייל: אז די אידען האָבען די העזה נישט געהאט צו מאכען יד-אחת, אויסצוקלייבען א אידישען דירעקטאָר; און אנ-דערע זאגען, אז עס איז א חוצפה געוועזען, אזוינס גאָר צו ווע-לען!...

נומער דריי:

עס זענען פאָראַן אין וואַרשוי אידישע סקולפּטאָרען, אסך אידישע סקולפּטאָרען, האָבען זיי זיך צוזאַמענגענומען מיט עטליכע קריסטליכע חברים, געמאכט אן אסיפה, און מען האָט אָפגעקלערט: היות די סקולפּטאָרען האָבען ער היום נאָך קיין צעך נישט, זאָל מען מאכען א צער.

מען האָט אָנגעגעבען וואו מען דאַרף, א בקשה; עס איז גע-קומען אן ערלויבניש, און דער מאַגיסטראַט האָט פאַרבעטען די סקולפּטאָרען אויף א זיצונג, מען זאָל עפענען דעם צער. דאָכט זיך, אלץ איז דער בעסטער אָרדנונג; דער באַאמטער פון מאַגיסטראַט עפענט די פאַרזאַמלונג, לעגט פאַר, מען זאָל אויס-קלייבען עלטסטע, א קאסירער, א סעקרעטאַר... שפרינגען אַרויס די עטליכע קריסטליכע סקולפּטאָרען און זענען מודיע דעם באַאמ-

טען פון מאגיסטראט, אז זיי קאנען מיט אירען צוזאמען, ביטן אופן, קיין צעד נישט מאכען, אז די אירען קענען נישט די ארבייט. זיי זענען פושער, מאכען און פארקויפען טאגדעם און אזוי ווייטער, ווי אין „ראלא“ שטעהט, ווי אין „ניווע פאלסקא“ שטעהט, און — ווי אלע גוטע, פרומע קריסטען זאגען...

און — די קריסטען האבען פארלאזט דעם זאל...

א ו נ ז ע ר ע אידישע סקולפטארען האבען נישט געוואלט גרינדען דעם צעד אהן די קריסטליכע חברים, האבען זיי די אסיפה אפגעלעגט... אנגעהויבען איבעררעדען, טענ'ען, געבען צו פארשטעהן; באשר ככן — עס איז נישט גלייך, נישט מעגליך! איידען — א נוצליך פאלק, אידישע סקולפטארען — נוצליכע בעלי-מלאכות; אז אנטיסעמיטיזם איז א פאסקודנער בלבול, וכדומה... און דערמיט איז דערווייל אוועק א צייט...

און דיוועלבע צייט, וואס די אידישע סקולפטארען האבען באנוצט צו פארשווארצען ביי די קריסטליכע חברים דעם אנטיסעמיטיזם, האבען די קריסטליכע סקולפטארען באנוצט אביסעל קליינער: זיי האבען זיך באמיהט און איינגעגעבען א בקשה, און באקומען אן ערלויבניש אויף א קריסטליכען צעד, און דערמיט אליין איז אפגעפאלען די ערשטע אלגעמיינע ערלויבניש...

דאמאלט ערשט הויבען אן אונזערע אידישע סקולפטארען צו קלערען וועגען א באזונדערען אידישען צעד! זאגען טייל, עס איז א וואונדער, וואס זיי האבען די העזה נישט געהאט צו בלייבען אויף דער ערשטער אסיפה, און צו גרינדען דעם צעד אהן די קריסטליכע חברים...

אנדערע אבער זאגען, אז עס איז א אידישע חוצפה, היינטיגע צייטען צו גרינדען אין פאליטישען ווארשוי א אידישען צעד...

וואס דען? ווארמען דארף מען!... דער אנטיסעמיטיזם וועט דאך אמאל אונטערגעהן... ער וועט מוזען אונטערגעהן!

און אז דער אנטיסעמיטיזם וועט אונטערגעהן, וועט מען אריינגעמען אידישע בעלי-מלאכות אין די קריסטליכע צעכען! אי וואס? די קריסטליכע צעכען האבען קריסטליכע הייליגע פענער; יעדער צעד האט זיין קריסטליך-הייליגען פאטראן, זיינע קריסטליכע ימים-טובים, — וועט זיך דאך דער אידישער גאט נישט בייזערען, אויב

די אידען וועלען דאס אלץ מיטמאכען! הלמאי, עס האט נאך קיין נעם קיין דונער נישט געטראפען ביי א יאָלעק! און אז נישט, וועלען די אידען נישט האלטען די ימים־טובים פון צער, נישט טראגען די פאז. מאי כולי האי? וועניג באגעהן מיר זיך אהן פער נער, אהן ימים־טובים?!

און, אז דער אַנטיסעמיטיזם וועט אונטערגעהן — וועט מען נישט האָבען קיין צרות מיט דער נייער סעקציע פון בעלי־מלכות, וואָס וויל זיין ריין פון אידען, וואָס פאלט חלשות פאר א ריח פון א קנאָבעל אָדער א ציבעלע...

און אז דער אַנטיסעמיטיזם וועט בטל ווערען, וועט מען אָנרעכענען אירישע דאָקטוירים צו דער „פאָגאָטאָויע ראַטונקאָווע“ („גיכע מעדיצינישע הילף“), וועט כאַטש זיין איין פוהר פאר כשר'ע זוף ביי דער „געזעלשאַפט געגען בעטלער“, און אויף א סימן פון כשר וועט מען נישט טרומיטערען, נאָר בלאָזען שופר... זאָל נאָר דער אַנטיסעמיטיזם בטל ווערען! זיפצט דער עולם...

און, האָט מען אָנגעהויבען רעדען פון אירישער חוצפה, וועט זי שוין אזוי געשווינד פון צונג נישט אראָפּ!... דאָס האָבען שוין אין זיך אלע אירישע פראַגען, אז זיי ציהען זיך, ווי א סמאָלע, נישט אַפצורייסען! און עס איז א פשוט'ע זאך: דאָרט וואו מען טוט, ווערט אמאָל אַפגעטאָן, אבער וואו מען רעדט און מען קאָן נישט מעהר נאָר רעדען, — איז טאָקע פון די „ניין מאָס רייד“ נישט פטור צו ווערען! דערמאָנט מען זיך, אז ערשט נישט לאַנג האָט איינער פון אונזערע איריש־פּוילישע אָדער פּויליש־אירישע שרייבער, א געוויסער „אהר נומער 2“, געשמעלט אין א בראַשורע די פראַגע: פאָרוואָס האָבען מיר נישט ליעב די אידען? און האָט געענטפערט: דורך דער אירישער חוצפה!...

אין דער געזעלשאַפט דערצעהלט דערווייל עמיץ א מעשה: ער האָט געקויפט א בילעט אויף דער אייזענבאהן און איז אריין אין וואַגאָן, וואו ער האָט זיך אויסגעקליבען אַן אָרט, אַני־דערגעלענט דאָס פעקעל, און איז צוגענאָנגען צום פענסטער נאָך אמאָל זיך געזענענען מיט באַקאָנטע.

אז דער צוג האט געריחרט, איז ער צוריקגעגאנגען און גע-
וואלט זיך זעצן, נאך דער פלאץ איז שוין געווען פארנומען און
דאס פעקעל זיינס האט זיך געוואלגערט אויף דער ערד.

— מיין הער, — מאכט ער, נאטירליך אויף פויליש, צו א
קריסט, וואס האט איהם דעם אַרט פארנומען, אבער...

הערט א קלארע תשובה: פאשאל וואו!...

ווערט ער שוין אביסעל אין כעס, זאגט ער נאך אמאל, ווי
הייסט? עס איז זיין אַרט, זיין פעקעל געלעגען...

ענטפערט יענער, שוין מיט א ווארט מעהר:

— פאשאל וואו, זשידזשיע!

זאגט ער: ווי הייסט? באצאהלט האב איך גלייך מיט דיר;
האב איך דאס זעלבע רעכט, ווי דו... וכדומה...

הויכט יענער אויף א האנט...

רוקט ער זיך אָפּ פאר דער יד, און ווארט אויפ'ן קאנדוקטאָר.
אין איינוועגס קוקט ער זיך אום און זעהט, אז איז וואגאָן איז
דא אסך אידען און גאנץ וועניג קריסטען.

„פאר'ן ערנסטען פאל“... טראכט ער...

דער קאנדוקטאָר קומט דערווייל אריין; הערט איהם אויס,
און פרעגט דעם עולם, ווי אזוי איז עס געוועזען? צי עס איז
אמת, וואָס דער איד זאגט?

דער קריסט, וואָס האט דעם אַרט פארנומען, שווייגט און
שמייכלט פייג-יונגערש.

די אידלעך אין וואגאָן שווייגען אויך. נאך די עטליכע קריס-
טען רופען זיך אָן, דאכט זיך, שלא ממין הטענה:

עס איז מיט די אידען — זאגען זיי — נישט מעגליך צו
פאָהרען צוזאמען אין איין וואגאָן: שטענדיג אומרוהען, שטענדיג
האַבען זיי טענות, טשעפען זיך אָן, ווי א סמאלע... מען דארף פאָר
זיי האַבען עקסטרא וואגאָנען, ווי פאר פיה...

דער קאנדוקטאָר, וואָס איז גאָרנישט געוואָרען, געהט
נאטירליך אַרויס מיט גאָרנישט...

די קריסטען רעדען ווייטער, ווי אוממעגליך עס איז צו פאָה-
רען מיט אידען צוזאמען; די אידען שווייגען, איינער פון זיי האט
דאך נישט אויסגעהאלטען! עס איז געוועזען א איד, לויט דער נאָז,
נאך א קריסט, לויט די וואַנסען!

— אמת אידישע חוצפה! — האָט ער אויסגערופען אויף אַן עכט אידיש-פּויליש לשון, — אַ לאַדע וואָס, מאכט מען א געשריי! און אַן אנדערער האָט דערצעהלט אַן אנדער מעשה:

— איך געה, — זאָגט ער, — אין גאס, טרעף איך א באַר קאַנטען פון פּראָווינץ, אמאָל ביי מיר געוועזען! איך האָב'ן גע- קענט אלס סוחר, אלס גרויסען סוחר; גרויסען קרעדיט געהאַט!... ביי מיר טאַקע געקויפט... געהאַנדעלט — נישט קשה... געדונגען זיך, נאָר געצאָהלט צו דער צייט.

פּלוצים האָט ער אויפגעהערט צו קויפּען... רעכען איך, ער איז איבערגעגאנגען צום קאַנקורענט... וויל איך איהם שרייבען... היות... עס פאַסט נישט... איך וועל איהם העכערען דעם קרעדיט... קלער נערען די פרייען... וכדומה... האָב איך אָבער פאַרגעסען... פאַר- נומען, ווי איהר ווייסט...

אַז איך טרעף איהם אבער אין אַ גאס, דערמאָן איך מיד, אַ זכרון, ברוד השם, האָב איך! געה איך צו, שלום עליכם!... ווי אזוי רעדט מען מיט אַ איד פון פּראָווינץ? שלום עליכם... געשעפט איז געשעפט!...

איך זעה, ער איז אָפּגעריסען! ביי מיר איז ער געוועזען אין בעל-בתי'שע קליידער; רעכען איך, אַז דאָס איז ער צו מיר געקור מען אין גאנצע קליידער, אָבער אין גאס, — אַ פּראָווינץ אידעל, — טראָגט ער זיך, ווי אין דער היים!... פּראָווינץ-גבירים, ווייסט מען שוין, געהען אָפּגעריסען, נעכטיגען אין אַרעמע גאס-היוזער, עסען אין די ביליגע קיכען... אַזאַ טבע האָבען זיי. הכלל — „שלום עליכם!“ — „עליכם שלום!“...

קלער איך מיר אזוי: אהיים פיהרען, איז אַ בושה פאַר'ן לאַקיי; פאַרבעט איך איהם אויף שוואַרצע קאווע... מזהסתם אויף די נאַלעווקעס, צו קאַנאַריק'ען...!

פאַהרען מיט איהם אויף אַ דראָשקע, פאַסט נישט; געהען מיר צופום, כאַטש, איהר ווייסט, אַז די פיס ציטערען מיר... נאָר- איבערגעקומען!

מיר זיצען שוין ביי דער קאווע... זאָגט ער מיר, ער איז חונר געריג!

היים איך עפעס דערלאנגען... זעה איך, — ער פרעסט!

טראכט איך — א פראווינץ אידעל, פרעמד געלט, שלינגט
 ער! ... נאָר, — ער וועט שוין באצאָהלען דערפאר!
 איך שפּרינג שיער נישט אויס דער הויט, נאָר אויסהאלטען
 מוז מען... ענדליך, איך אַטעם אָפּ! ער האָט, מיט גאָטס הילף אָפּ-
 געגעסען, אָפּגעווישט זיך די וואַנסען מיט דער פּאָלע...
 פרעג איך איהם: וואָס הערט זיך? און וויל צושלאָגען צום
 געשעפט.

זיפצט ער!

פרעג איך: „וואָס זיפצט איהר?“
 ענטפערט ער, אז ער האָט שוין דריי יאָהר באנקראַטירט,
 זיצט אָהן פרנסה... וואַלגערט זיך אַרום אין וואַרשוי, זוכט א שטעל...
 א העזע פון א קבצן! ... ענטפערט ער מיר „שלום עליכם!“
 געהט ער מיט מיר אויף שוואַרצע קאווע! איהר הערט א חוצפה!
 ער פרעגט מיר נאָר, וואו איך וואוין! ער וויל נאָר צו מיר קומען! ...
 און נאָר און נאָר אַזוינע מעשיות דערצעהלט מען וועגען
 א י ד י ש ע ר ח ו צ פ ה !

1901.

דער פאקט און די פרעסע.

געשעהן איז דער פאקט אין ווארשוי, אויף דער קראקווער פאדזשטאדט, אין א אידישען באנקגעשעפט.

די געשיכטע איז געווען אן איינפאכע, נאך ווי פארשידענדיג ארטיג און פארשידענפארטיג האט זי זיך אפגעשלאגען אין דער פרעסע.

געשעהן איז די סצענע אין א שעהנעם העלען פארמיטאג, אין באנקגעשעפט זיצט פליגעלמאן, קלערט הוריות און ווארט אויף א קונה. אין צווייטען צימער זיצט דער בוכהאלטער זומערשפרענדיקעלע און קלערט, מיט דער פערדער אונטער'ן אויער, ווי אזוי צו פארשרייבען עפעס א שפעקולאציע אויף א ווערטפאפיר. אין דרויסען, ביים שוויפענסטער, וואו עס ליגן אויסגעלעגט אלערליי גאלדענע, זילבערנע מטבעות, באנקצעטלעך, בילעטען און ווערטפאפירען פון גאנץ אייראפא, האט זיך אפגעשטעלט וואשלאפסקי. ער באטראכט דאס פארשידענע געלט און נעמט זיך רעכט און עפענט די טיר פון געשעפט. ער גריסט שטאלץ, ווי א „שלאכט טשיי“, פליגעלמאן בויגט זיך דאפעלט אונטערטעניג אלס איד און אלס סוחר. וואשלאפסקי פארלאנגט א ווערטפאפיר פון א געוויסען פרייז, זומערשפרענקעלע דערהערט אין צווייטען צימער די באשטעלונג און באווייזט זיך אויף דער שוועל, טאמער וועט זיין פאר איהם א שליחות אין א צווייט געשעפט אריין; אין דער אייגענער קאסע, ווייסט ער, ליגט נישט פיעל מעהר, ווי אין שוויפענסטער און גאנץ אפט מוז מען אריינברענגען פון ערגעץ אנדערש. וואשלאפסקי באמערקט נישט דאס זומערשפרענקעלע. סוחרים געהען שטיל, בוכהאלטער — נאך שטילער. דאס פאפיר פאר דעם פרייז, וואס וואשלאפסקי האט פארלאנגט, איז גראד געוועזען, פליגעלמאן דערלאנגט עס און וואשלאפסקי בעט, מען זאל איהם אויסשטעלען א רעכנונג. פליגעלמאן בויגט זיך איבער'ן

טיש און וויל שרייבען, נאך אין דער זעלבער סעקונדע כאפט וואש-
לאפסקי ארויס פון בוזעמטאש א פיסטאָלעט. אינסטינקטיוו לאָזט
זיך פליגעלמאן אראפ אונטער'ן טיש, וואשלאפסקי שיסט דער-
וויל און טרעפט, אויפ'ן אָרט פון דער ברוסט, צו וועלכער ער
האָט געצילט, פיעל העכער, נישט ווייט פון געלענק פון דער האנט,
אויפ'ן אָרט, וואו עס ליגט די שעלקע. די קויל האָט זיך אריינגע-
טריבען, פארוויקעלט אין דער שעלקע, נישט זעהר טיף אין לייב.
אין דער זעלבער סעקונדע לויפט אונטער זומערשפרענקעלע, כאפט
אן פארטומעלט וואשלאפסקי'ן ביי דער לינקער האנט און שטא-
מעלט: וואס טוט איהר? (נאטירליך אויף פויליש) און וואש-
לאפסקי ענטפערט איהם, שווייגענדיג, מיט א קויל אין שטערן
אריין... וואשלאפסקי אנטלויפט מיט'ן ווערט-פאפיר, זומערשפרענ-
קעלע רוקט זיך צו צום שווייפענסטער מיט'ן בלוטיגען קאפ, און
בלייבט שטעקען אין פענסטער — און פליגעלמאן, וואס האָט דאָס
אלץ אונטער'ן טיש נישט געזעהן, כאפט זיך פלוצלונג אויף, שפרינגט
אריבער איבער'ן טיש, און לויפט פון געשעפט אַרויס, נאָכיאָנע!
וואשלאפסקי'ן. וואשלאפסקי לויפט איבער דער גאס, פליגעלמאן
נאך; וואשלאפסקי שפרינגט אריין אין א דראַשקע, פליגעלמאן
נאך; וואשלאפסקי שפרינגט אַרויס, לויפט ווייטער, שטרויכעלט
איבער א שטיין און פאלט, פליגעלמאן לויפט צו, ווי אויך פאַלי-
ציי, וואס האָט זיך דערוויל געפונען, און ליגענדיג אויף דער
ערד, דערלאנגט זיך וואשלאפסקי די דריטע קויל אין מויל אַריין...
עס איז אָנגעקומען די „געשווינדע רעמונג“ און האָט אַוועק-
געפיהרט אַזוי וואשלאפסקי'ן, ווי זומערשפרענקעלע אין א שפי-
טאל אריין. דעם בילעט אויף א פאָר טויזענט האָט פליגעלמאן אַפ-
גענומען און האָט נאך געהאט א היזק אין שווייפענסטער, וואו
פארשידענע ווערט-פאפירען זענען איבערגעוואשען געוואָרען אין
בלוט פון זומערשפרענקעלע'ן.

פליגעלמאנ'ען האָט מען לייכט און ביי איהם אין דערהיים
אפערירט. דאָס שטיקעל שעלקע מיט'ן קיילעכעל האָט די פאַמיליע
באהאָלטען לזכרון. שבת האָט פליגעלמאן „הגומל“ געבענשט, און
דאָס ווייב אין דער הויז, אויפ'ן ווייבערשען באלקאן, האָט זיך
צוואויינט אויף א קול, וואס מען האָט שוין לאנג אין דער דייטשער
שול נישט געהאט. דערנאך האָט זי באקומען מיגרען — —

די רעשט וועט איהר געוואָר ווערען פון דער פרעסע.

מיר מוזען נאָך צוגעבען, אז אין שפיטאַל, ווען מען האָט איהם אויסגעטאָן, איז פון וואַשלאַפּסקי'ן אראָפּגעפאלען א פאַרוק מיט א פאַלשער באָרד!

דער „גאסען-לויפער“ איז געווען דער ערשטער, וואָס האָט דעריבער געשריבען, נישט אומזיסט איז ער „גאסען-לויפער“: ער כאַפט, זאָגט מען, נייעס, ווי פליגען.

„וואַשלאַפּסקי — האָט ער מודיע געווען, — איז קיין געבוירענער מערדער נישט, ער שטאַמט פון אַן אלט־שטעדישער עהרליכער פאַמיליע און האָט באקומען אַן אַרענטליכע ערציהונג. נאָכ'ן ענדיגען פון פיער קלאַסען, האָט מען איהם אַריינגעגעבען אין א געשעפט, פון וואָס ער איז איבערגעגאַנגען צו דער באַהן-ביראָ, וואו ער האָט זיך לעצטענס פאַרדינט ביז הונדערט רובעל א מאָנאַט. געהייראַט האָט ער די טאָכטער פון זיין פאַרגעזעצטען, וועלכען ער איז געפּעלען מיט זיין כאַראַקטער, ווי אַזוי מיט זיין עהרליכער און געטרויער ארבייט. געלעבט מיט'ן ווייב האָט ער די גאַנצע צייט פון דריי פיערטעל יאָהר זעהר גליקליך. זי איז איינע פון די שענסטע דאַמען אין וואַרשוי. א בלאַנדינע, מיט העל-שעהנע האָר און הימעל-בלויע אויגען, אַביסעל מאָגערליך, א דורכזיכ-טיגע הויט, פון די אויגען אבער פאַלען אויף דער הויט א לויטזעליג קינדישער, גליקליך ליכטיגער שמיכעל. עס זענען געווען אַלע שאַנסען, וואַשלאַפּסקי זאָל גליקליך זיין, נאָר די וועגען פון דער השגחה פרטית זענען וואונדערליך און טיף, אין וואַשלאַפּסקי'ס נשמה איז א שרעקליכע קרענק, וואָס ער, ווי אַלע אַזוינע קראַנקע, האָט זיך באמיהט צו באַ-האַלטען פאר דער פאַמיליע, בפרט פאר די חברים. צו פאַרטומלען זיך און צו באַטויבען האָט ער אָנגעהויבען טרינקען, צום הייס-געליעכטען ווייב האָט ער אָנגעהויבען רעדען מיט אראָפּגעלאָזטע אויגען און גאַנץ אַפט נאָך מיט ביטערקייט אין דער שטומע. אין ביורא פלעגט ער זיצען שטונ-דען לאנג פאַרטראַכט, בייסענדיג די פעדער אָדער פוצענדיג זיך, מכלומר'שט, די נעגעל. אַפט פלעגט ער פאַרפאַלען ווערען און באַווייזען זיך אין א צייט אַרום פאַרשטימט, צושטערט מיט ברוינע בלוז אַרומגענדערטע אויגען. דעם לעצטען טאָג איז ער גאָר אין ביורא נישט אַריינגעקומען. עטליכע קאַלעגען האָבען זיך מיט איהם געטראָפּען אין גאַס און האָבען איהם באַ-גריסט, נאָר ער האָט זיי נישט געענטפערט... ווער עס איז אַזוי ליכט-

זיניג געווען און אזא פארשטערמען מענש געבארגט פון דער האנט אַרויס
אן אָנגעלאָרענעם פּיסטאַלעט, איז נאָך נישט באַקאַנט...

די „אייזערנע שטער“ האָט איבערגעדרוקט פון „נאָסען-לוי-
פער“ דעם באַריכט מיט די באַמערקונגען און נאָך צוגעגעבען:

לויט מען דערצעהלט, האָט הער וו. (די „אייזערנע שער“ שרייבט
דעם נאָמען נישט אַרויס) נישט גלויב געשאַסען צו פליגעלמאַנ'ען. ווען
ער צילט צו איהם, וואָלט ער געטראָפּען. ווי ער איז באַריהמט צווישען
זיינע קאָלעגען אלס דער בעסטער שיסער. פאַר-יאָהרען, אין א סילוועס-
טער אָווענט, האָט ער נאָך א שאַרף אָווענטברויט, מיט לחיים'ס אָהן א
צאָהל, געשאַסען צעהן מאָל און ניין מאָל געטראָפּען אין אַם פּיק. גער-
שאַסען האָט ער פאַרווירט אויף אלע זייטען, דער פּיסטאַלעט האָט אַכט
קוילען געהאט. איינע האָט געלעכערט משה-מאַנטיפּיאָרע'ס פאַרטרעט, וואָס
הענגט אויף אלע אידישע ווענט, און פונקט אין דעם אַלטענס נאָז אַרױן;
צוויי קוילען האָבען געלעכערט צוויי שוויבען אין פענסטער אין צווייטען
צימער אַרױן, איינע האָט באַקומען פליגעלמאַן, איינע זומערשפרענקעלע,
איינע ער אליין, און די רעשט צוויי קוילען האָט ערשט אויסגעשאַסען
דער פעלדשער אין שפיטאַל. אז וו. איז צו זיך געקומען און האָט באַר-
מערקט, וואָס ער האָט אין שגעון געטאָן, איז ער אנטלאָפּען און אין מעות
מיטגעכאַפּט א באַנקבילעט, אין וועלכען ער האָט איינגעהילט דעם פּיס-
טאַלעט; אז מען האָט איהם געכאַפּט, האָט ער פריהער אָפּגעגעבען דעם
בילעט און דערנאָך זיך געשאַסען. זאָר-פאַרשטענדליגע זאָגען, אז דאָס
געשעהענע אומגליק וואָלט נישט אַזוי גרויס געווען, ווען נישט, וואָס
ביידע אידעלעך פליגעלמאַן און זומערשפרענקעלע, זענען אַזוינע פּחדנים!
צו קראַנק לאַכען איז, אז אַזוי ווי מען האָט אַרויסגענומען דעם פּיס-
טאַלעט, זענען ביידע ווי שטום געוואָרען און נישט געשריען „געוואָלט!“
— וואָס א איד מוז ביי דער קלענסטער קלויניגקייט. נאָר פליגעלמאַן
איז אַרונטער אונטער'ן מיש און זיין הינטיש-געטרייער בוכהאַלטער איז
געלאָפּען ראַסעווען דאָס געלט אין שווי-פענסטער, (דאָס ערשטע איז ביי
אונזערע אידעלעך—געלט!) און איז שוין דאָרט געבליבען!“

אַלס צולאָג:

„פליגעלמאַן, אלס רייכער מאַן, האָט זיך קורירט אין דער היים
ביי זיך. דער געוויסער ד״ר... האָט איהם באַלד אַרויסגענומען די קוילען,
געוויס איז פליגעלמאַן פאַרזיכערט פאַר אן אומגליקליכען צופאַל און וועט

נאך פון עסק עפעס פארדיגען. ווי נעבעד, און זומערשפרענקעלע ליגען
אין שפיטאל און די דאקטוירים זוכען אין זיי ארום די קוילען און
קאנען זיי נישט געפינען.

דער „מעלער-לעקער“ דערצעהלט נאך די מעשה און לויבט די
באמערקונגען פון „גאסען-לויפער“ מיט דער „אייזערנער שער“ און
האט זיין אייגען שטיקעל מוסר אויך.

„מערדעריי — זאגט ער — ליגט נישט אין דער סלאווישער נאך-
טור. מיר זענען פון דער נאטור צו ווייך, צו גוטמוטיג און אונזערע
נשמות זענען צו לייטזעליג בלוט צו פארגיסען, בפרט וועגען געלט. דאס
שמעקט מיט סעמיטיזם, מיט אַזיען! און דעריבער, אויב וואַשלאַפּסקי
איז נישט קראַנק אויף די געהירען, ווי די ציוטונגען שרייבען, און
דער שפיטאל-דאקטאָר, ווי מיר האָבען געהערט, לויקענט אָפּ, און אויב,
ווי וואַשלאַפּסקי'ס קרובים פאַרזיכערען, עס שמעקט אין זיין בלוט קיין
אוינציגער פרעמדער טראָפען, האָט די געשיכטע פאַר אונז גאָר אַן אַנדערע
געשטאַלט. מיר זענען זיכער, אז פליגעלמאַן האָט וואַשלאַפּסקי'ן
באליידיגט. אונזערע געשעפטס-לויט באהאנדלען אַלע גראַב, קוקען פון
אויבען אַראָפּ אויפ'ן קונד, בפרט פליגעלמאַן מיט זיין אידישער אראפ-
גאַנג (חוצפה). מיר האָפען, אז קיינער וועט אונז נישט פאַלש פאַר-
שטעהען און נישט רעכענען אונז פאַר אנטוסעמיטען, נאָר פאקט בלויבט
פאַקט, אראַגאָט זענען זיי די אידען. זיי זענען מענשען און האָבען
מעלות און חסרונות, ווי אַלע מענשען, נאָר חוצפה האָבען זיי מעהר פאַר
אַלע פעלקער. די שפּאַניער מעגען זיך ביי זיי לערנען חוצפה. אפילו
דער ווארשעווער „איזראַעליט“ לויקענט עס נישט אָפּ. וואַשלאַפּסקי איז
מן-הסתם אַ שלאַכטישץ און קאָן קיין פֿלעק אנדערש, ווי מיט בלוט נישט
וואַשען. די אידיאָמישע פראגע זומערשפרענקעלע'ס: „וואָס מוסט דו,
פריץ?“ האָט איהם נאָך מעהר צורייזט, בפרט נאָך ווען זומערשפרענקעלע
האָט איהם אָנגעכאפט, ווי מען זאָגט, פאר'ן לאַץ — און ער האָט נאָך
אַמאָל געשאַסען! דעם צווייטען שאָס קאָן מען שוין אויף זיין חשבון
נישט שטעלען! פאַר גרימזאַרן האָט ער שוין נישט געוואוסט, וואָס צו
מאָן!

דאָס אַלץ איז ביי אונז זיכער, דאָס אַלץ וועט שפּעטער באַשטעטיג-
גען דאָס געריכט. די פראַגע איז נאָר, צי האָט ריכטיג געטאָן פליגעלמאַן,
וואָס האָט אויסגעריוסען פון וואַשלאַפּסקי'ן נאָכ'ן שייסען זיך פון דער

האלב־פארשטאָרטער האנט דעם בילעט... ווער ווייסט, ווען וואַשלאַפּסקי איז באלוידיגט געוואָרען: פ א ר אָדער נאָכ'ן באַצעהלען פאַר'ן בירלעט? און אפשר איז וואַשלאַפּסקי געקומען אין געשעפט אַרײַן פ א ר ק ו י פ ע ן, נישט קױפּען קײן בילעט?

פליגעלמאן, הגם אַ איד, קאָן זײַן אַן עהרליכער מאַן; עהרליכקײט ווענדט זיך נישט אין דער רעליגיאָן, נאָר אינ'ם כאַראַקטער פון מענש, נאָר ערשטענס, בױ אַזאַ צופאַל! אפשר פיהלט ער זיך גערעכטיג צוצורנעמען דעם בילעט פאַר די קאָסטען פון דער אָפּעראַציע, וואָס ער האָט זיך געמאכט פאַר'ן פאַפירענעם געלט, וואָס איז פאַרבלוטיגט געוואָרען אין פענסטער, און אפשר פאר די עמליכע חדשים, וואָס ער וועט צאָהלען ווער מערשפרענקעל'ן אומזיסט געהאלט? אין דעם פאַל וואָלטען מיר דעם געהערטען פליגעלמאן אויפ'ן וואָרט נישט געגלויבט, בפרט היינטיגע צײַטען, ווען דער אידישער האָט געגען קריסטען האָט זיך אַזױ געשטאַרקט א דאַנק הערצל'ען עט קאָמפּאַניע, וואָס פאַרשפּרייטען דעם צײַטונגס... סױ ווי סױ, די פאַליצײ האָט נישט געדאַרפט דערצו דערלאָזען.

די „היימישע גרין“ ניט איבער וואָרט בײַ וואָרט דעם „טעלער־לעקערס“ ספּקוט וועגען בילעט און באַמערקט דערצו:

„סױ ווי סױ איז א וואונדערליכע זאַך, ווי די אידישע ממשלה וואקסט אין אונזער וואַרשוי פון טאָג צו טאָג. דער עהרליכער „טעלער־לעקער“ פיהלט אויף זיכער, אז דעם בילעט האָט פליגעלמאן גע'גזל'ט כמעט פון א מויער האנט, און האָט די העז נישט אַרױסצוזאָגען עס בפירוש און קאָקעסירט מיט אידען און זײער רעליגיאָן אפילו. נישט אין דער רעליגיאָן און נישט אין בלוט, זאָגט ער, שטעקט עהרליכקײט, נאָר אין כאַראַקטער. אבער, הונט־מיוועל־מענש, פון וואנען נעמט זיך כאַראַקטער, אז נישט פון דער הייליגער רעליגיאָן און אויך נישט פון עלטערען בירושה? נאָר דער „טעלער־לעקער“ האָט עמליכע הונדערט אידישע אבאָגענטען און זײ האָט ער מורא צו פאַרלײען: דער איד איז מרפת, אָבער זײַן גראַשען איז כשר. און אפשר שטעקט אסך אמת דער רינען, ווייל עס איז דאָך באמת אונזער גראַשען... וואָרים וועמעס גראַשען האָט א איד?

אָבער מיר אלס פריי און עהרליך בלאַט, זאָגען אַרױס בפירוש: פליגעלמאן האָט דעריבער איבערגעלאָזט זײַן בוכחאלטער באַגאַסען אין בלוט, ווייל ער האָט געפיהלט, אז מען קאָן כאַפּען א בילעט! וואָס? פרעגט

איחר — פליגעלמאן, דער חויפט־ערהליכער מאן פליגעלמאן וועגען געלד? אוי, נאָרען, נאָרען, קריסטליכע נאָרען! צי ווייסט איהר נישט, אז דאָס גאָלדענע קאלב פאר א גאָט האָט געמאכט אחרן, אחרן הכהן, אחרן, דער כהן גדול, און אז פון דאמאָלט אָן האָט דאָס גאָלדענע קאלב צו שאַפֿען איבער זייערע אלע נשמות. אז עס ברענט, ראַטעוועט א איד נישט דאָס ווייב, נישט די קינדער, אפילו נישט זיין הייליגע גמרא, נאָר דעם בייטעל מיט געלט!

און אפשר וועט אונזער „טעלער־לעקער“ זיך באַרוהיגען, ווען פֿליגעלמאן זאָל שווערען אין קיטעל און מליח, אז דער בילעט איז זיין? מווען מיר איהם דערמאָנען, אז אין זיבענצעהנטען און גאָר אין אכצעהנטען יאָרהונדערט, האָט דער ביסקופ אין סאַנדאַרמירוז פאַרברענט אַכט־צעהן אידען מיט אמאָל פאר א פאַלשער שבועה!

ווייסט איהר, וועמען מיר וואָלטען געגלויבט? טאָקע דעם אַרעמען זומערשפּרענקעלע און אָהן א שבועה! נאָר ווען? ווען ער לויקענט אָפּ דעם טעות און נעמט אָן אונזער הייליגע קאָטוילישע רעליגיאָן. און זייט די קויל האָט איהם געריהרט די געהירען, וויל ער עס; בענקט ער צום אמת, חלש'ט ער צום אמת! די באַרמהאַרציגע שוועסטער אַנטאַנינאַ כאַפּט ער אלע מאָל אָן ביי דער האַנט און קושט זי מיט ברענענדיגע ליפּען און מיט'ן גאנצען האַרץ. „ביי אונז — זאָגט ער — זענען אַזוינע פּוינע, הערליכע און באַרמהאַרציגע מלאכים נישט פאַראַן!“ „ביי אונז — זאָגט ער — איז בעסער, אלץ בעסער!“ און ער וואָלט שוין אפשר לאַנג די זכיה געהאט אויסגעלויזט צו ווערען פון בלויערנער אידישקייט, און די נשמה זיינע וואָלט זיך אויפגעהויבען אויף הייליגע פליגעל צו גאָסס ליעבשאפט און לויטזעליגקייט, ווען נישט דער אידישער פאַנאַטיזם, וואָס טרעט איהם נישט אָפּ א רגע! אָדער פליגעלמאן קומט, אָדער א מוטער, אָדער א שוועסטער, מען לאָזט איהם מיט דער הייליגער שוועסטער קיין רגע נישט אליין...

ווען וועט שוין אויפהערען די אידישע ממשלה אין שטאָרט און זייער ווירטשאפט אין אונזערע שפיטעלער?

נאָר פון אַן אַנדערען שטאַנדפּונקט פרעדיגט די אלטע „פלע־דער־מויז“:

— „ווייטער א רויב נאָך א מערדעריי, נאָך א קאָטוילישע נשמה האָט זיך פאַרפּלעקט אין בלוט און אין היטעל וויינען די מלאכים פאר

זיין ליטעכען-נאָמענס שמואל: ווען וועט זיין א סוף?

און וועגען וואָס איז עס געגאנגען? וועגען געלט!

וועגען געלט האָט א קריסט, וואָס דאָרף ליטעב האָבען און אַלע מוחל זיין, געשאַטען יענעם און זיך... און דער זעלבסטמערדער ליגט אין שפיטאל אין די הענט מיט די שאַרפע נעגל פון אשמודאי, און די קויל האָט זיך איהם פאַרשטעקט אין די געהירען, ווי א זינד אין א נשמה, און ער קאָן אפילו אויף קיין רגע צו זיך נישט קומען, א קרעכץ מין, אין געדאַנק וועגיסטענס תשובה מין... און דער יצר-הרע לאַכט, און דער יצר-טוב שטעהט אָפּגערוקט פון ווייטען און פאַרשטעלט זיך די אויגען... און דער טיוועל פון גיהנום שטעהט גרויס אויסצורויסען די זינדיגע נשמה פון זינדיגען גוף און צו שלעפּען זי אין גיהנום אַרײַן אויף אייביגען צער, אויף אייביגע יסורים, אויפ'ן אייביגען פויער!

און מען וועט איהם אפילו נישט קריסטליך באגראָבען, און מען וועט נישט באַשפּריצען מיט הייליגען שפּרינג-וואַסער זיין קבר, ווי א חיה וועט מען איהם אַרייַנוואַרפּען אין אַ זאַק ביי דעם צוים... און ווער איז שולדיג?

מיננט נישט, אז זיינע תּבּרים, צו וועלכע ער האָט זיין נדן אין קאַרמען פאַרשפּילט, צו די „עופות טמאים“, צוליב וועלכע ער האָט זיין פרום און כּשר ווייב פאַרלאָזט, אָדער טאַטע-מאַמע, וואָס האָבען איהם אַר-בייטען און שפּאַרען נישט געלערענט, און אפילו נישט ער אלײַן מיט זיין אויסברענגעריי. שולדיג איז דאָרויף! שולדיג זענען זיינע איבער-זעצער! שולדיג זענען די אלע, וואָס האָבען געלערענט, אַז א מענטש קומט אַרויס פון אַן אָף, און האָט נאָר אַזויפיעל נשמה, וויפיעל עס האָט א חזיר צי אן אנדער אומרויף מיר. שולדיג זענען די, וואָס האָבען אויס-געלערט דעם הימעל פון גן-עדן, פון מלאכים און אפילו פון גאָט, און געהייסען אפילו דעם רעגען, ער זאָל פאלען נישט פון הימעל, נאָר פון וואַלקען! שולדיג זענען די, וואָס האָבען אָפּגעריסען דעם געוויסען, די עהרליכקייט, דעם מוסר אינגאנצען פון דער רעליגיאָן, און געהייסען זיי זוכען ביי זיך אין האַרץ, אין מענטשליכען האַרץ, וואו דער טיוועל שטעקט. שולדיג זענען די, וואָס האָבען געזאָגט, אז דער מענטש איז נישט באַשאַפּען געוואָרען אויף הכּנעה, אויף אונטערטעניגקייט, אויף צער און יסורים, אבי גליקליך צו זיין אויף יענער וועלט, נאָר האָבען איהם געהייסען זוכען זיין גליק דאָ, דאָ אויף דער וועלט, אין רינשטאַק פון אַלע תּאוות, פון קאַרמען-שפּילען און פּרעכע ווייבער! שולדיג זענען די,

וואָס האָבען געלערענט, אז אלע מענשען זענען גלייך, אז אלע ליפּען דאָר-
פּען טרינקען פון בעכער מיט וויין, אז אלע הענט מעגען גראַבלען אין
שיסעל מיט קרעפלעך — —

זיי זענען שולדיג און אויף זייער נשמה פאלט דאָס בלוט, וואָס
ווערט פאַרגאָסען, די זינדיגע שאַמען, וואָס פאַרשטעלען די הייליגע זון
פון דער אמת'ער רעליגיע...

דאָ, אויף דער וועלט, אויב וואַשלאַפּסקי וועט געזונט ווערען, וועט
דער פראַקוראַר רעדען וועגען איהם; אויף יענער וועלט וועט דער קטיגור
רעדען פון דאָרוויין, העקעל, באַקל און אנדערע הינט, וואָס האָבען אויס-
געביסען די קריסטליכע נשמות...

און די „טויבע גלאַס“ ציטירט די אַלטע „פלעדער-מויז“ אין
צייטונג-שטימען און באַמערקט מיט גרעסערע אותיות פון איהר
זייט:

„גאַלדענע און בריליאַנטע ווערטער! נאָר ווייל פליגעלמאַן איז
אַרויס פון געפאָהר, זומערשפּרענקעלע איז נישט געפאלען טויט אויפ'ן
אַרט, זאָגט אונז אונזער קריסטליך האַרץ, אז דער באַרמחאַרציגער גאָט
וועט זיין פאַר וואַשלאַפּסקי'ן פול מיט חסד, און דער טויט וואַשלאַפּסקי'ס
(לאַנג לעבען וועט ער שוין נישט) וועט מכפר זיין אויף זיינע זינד.
אויב ליידען וועלען נאָר די, וואָס האָבען די וועלט מיט זייער
פאַלשער פילאָזאָפיע פאַר'סמ'ט, און אין מדבר אַרײַן פאַרמירבען“.

פער און שוועבעל גיסט דערפאר דער „סעמיטע-פרעסער“:

„מיר זענען — זאָגט ער — נישט אָפּהענגיג פון קיינעם. אויף
אונזער געוויסען ליגט נישט קיין איינציגער אידישער פעניג, מיר ווילען
און דאַרפֿען, גאָט זיי דאַנק, קיינעם נישט שמויכלען און קאָנען אַרויס-
זאָגען דעם גאַנצען אמת. מיר ווויסען נישט און ווילען נישט וויסען,
ווער וואַשלאַפּסקי איז, ווי ווייט ער איז געווען פון הייליגען ריינעם
גלויבען, ווי אַזוי ער האָט געלעבט אין דער פאַמיליע און וויפּיעל חובות
ער האָט געהאַט אויף זיך. וואַשלאַפּסקי איז שטערבליך קראַנק, און מיר
ווינשען איהם „א גוטען שליסטוועג“ און גלויבען נישט, אַז גאָט זאָל
פון זיינעם וועגען נסים מוז און איהם געזונט מאַכען, כדי דאָס געריכט
זאָל האָבען ארבייט און כדי דער סקאַנדאַל, אז א „סקו“ האָט געשאַסען
א איד און אפּשר נאָך צוגעכאַפּט ביי איהם א פאַר רובעל, זאָל נאָך אַמאָל
דורכלויפֿען די וועלט! דאָס פאַרלאַנגט אודאי דער וואַרשעווער „איזראַ“

עליט", וואָס וויל דערוועקען רחמנות אויף זיין סטאַדע... און אויב דער בילעט איז וואַשלאַפּסקי'ס, איז ער פאַרפאַלען, א איד וועט אויף זיין קריסטליכער אלמנה מיט'ן קריסטליכען יתום, וואָס דאַרף געבוירען ווערן רען און באקומען בירושה א פיינעם נאָמען, ווי א קינד צוויכען אויפ'ן שטערן, קיין רחמנות נישט האָבען! אָבער נישט אין דעם געהט עס. די זאך איז וויכטיגער, ווי אַ פאַרלאָזטע אלמנה מיט א יתום אָדער יתומה... און עס איז נישט דער ערשטער און נישט דער לעצטער קריסטליכער גראַשען אין אידישע הענט! וויכטיגער איז דאָס, וואָס די אידישע באַנדיקערען פיהרען איבער כמעט אלע אונזערע מענער, אלע אונזערע מעכטער און ווייבער! דער אידישער באַנקיר פיהרט זיי אראָפּ פון עהרליכען פרוי מען וועג, באַרויבט זיי פון אלע מדות ומעלות טובות, וואָס זיי האָבען מיט דער מוסערס מילך אויסגעזויגט, פון עלטערען אין בלוט באקומען, און דאָס טוט דער אידישער באַנקיר נישט מיט זיין ליכווע, נישט מיט זיין שווינדעל, דאָס געהט באַזונדער! מון טוט ער עס מיט זיין שווי-פענסטער, וואו ער לעגט אויס דעם יצר-הרע אין געשטאַלט פון זילבער, גאָלד, באַנקאָ-צעטעל און אלערליי ווערט-פאַפירען. אַזאָ שווי-פענסטער אין אַן אַרעמער, פאַרהונגעריגער, אויסגעמאַטערטער קריסטליכער שטאַדט, איז ערגער, ווי א געצענדיגער-מזבח אין גאָטס הייליגען הויז! און וואו עפענט ער זיין שווי-פענסטער? אין די אומרוהיגסטע גאַסען, וואו עס וויר מעלט פון ארבייטער, וואָס געהען אין פאַבריק אריין און קומען צוריק: פון פרויען, וואָס שפּאַצירען, אָדער קומען צוריק פון געבעט: פון אינגלעך און מיידלעך, וואָס איילען זיך אין שולע אָדער צוריק-צורוועגס... דאָס אלץ פאַרהאלט זיך ביים אידישען באַנקירס שווי-פענסטער און בלייבט שטעהן און ווערט בלאס פאר תאווה, און די אויגען פלאמען אויף, און די ערגסטע געדאַנקען, וואָס זענען יאָהרען לאַנג געשלאָפּען, וועקען זיך אויף צום געוועלטיגען, צום הערשען, צום פאַרפיהרען... דער פרומער אַרבייטער געהט אין פאַבריק אריין אַרבייטען, און דאָס שווי-פענסטער רויבט איהם איין: מאַך שבת! און ער געהט און רעדט אַן זיינע חברים צו אַלעם בייז! אַן אַרעם מיידעל מיט א צוריסענעם שאַלעכעל איבער'ן קאָפּ געהט אין אפטייק אריין פאר אַן אַלמער קראַנקער שכנה נאָך א רעד-צעפט, און דאָס שווי-פענסטער שטעלט זי אַפּ, און רויבט איהר איין: געה צוריק, ווערג די קראַנקע און נעם אַרויס דיין ירושה פון אונטער'ן קי-שען. א ווייבעל געהט דורך, אַך! וויפיעל בריליאַנטען וואָלט זי פאַר דעם געלט געקויפט! און אין די אויגען פלאַמט איהר אויף די זינד!

זי ווייסט שוין, ווער עס וועט איהר אזא געלט געבען, דער מאן מיט די קינדער ווארשען אויף מיטאג און זי מאכט אן אומוועג, פארשפעטיגט זיך און קומט אהיים מיט א פארברענטער נשמה צום פארברענטען מיטאג... און אונזערע מיידלעך מיט מוזיק-טעשלעך אונטער'ן אָרעס, דער-הערען דאָ אן אנדער מוזיק, א גיהנום-מוזיק... און אונזערע באאמטע לערנען זיך דאָ צו האַסען זייער אַרבייט פאַר וועניג געלט און אויסצורשטעלען די הענט אויף מעהר...

דאָס איז דער גיהנום, וואָס יודא האָט אונז געעפענט אין אַ קריסטליכער שטאָדט און גענויט נאָך אונזערע קריסטליכע באַנקירען זיי זאָלען איהם נאָכטון! מאַנכע קריסטליכע שווי-פענסטער געהען נאָך איבער די אידישע! מען קאָן דאָך נישט איבערלאָזען דעם גאנצען געלטהאנדעל אין אידישע הענט, די זאָלען אונז אויסלערען און אַוועקשיקען אונזער גאָלד און זילבער צו זייער ניוועס משיח, צום דר. הערצל אין זיין קאָלאַניאַל-באַנק אַרײַן!

אם שאַרפּסטען אפשר איז אַרויסגעטרעטען די „צוואַנג-יאַקע“:

— „ווען וועט מען שוין אראָפּטרויבען די אידישע הענדלער פון קריסטליכען מאַרק? זאָלען זיי צוריק אין געטאָ אַרײַן און דאָרט איינס דאָס אַנדערע ווערגען!

אַוועק היט די אידישע קהל'שע שווי-פענסטער! וואָרים, מיינט נישט, אַז דאָס איז פליגעלמאן צו קוגעלמאן! מאַרגען וועט איהר זיי טרעפּען בעטלען אונטער אַ מויער. קהל'ס קאַמיסאַנערען זענען זיי, פון אַליאַנס-איזראַעליט, פון אידישען פאַנד, פון קאָלאַניאַל-באַנק! נישט אומזיסט איז אין די לעצטע צייטען אזא מאַנגעל אין געלט! דר. הערצל האָט צוריק געצויגען דעם קרעדיט און זאַמעלט 25 מיליאָן דאָלאַר אָפּצוקויפּען אַרץ ישראל ביים סולטאַן! און אַרץ ישראל איז נאָר אַן אויסרייד. מיינען מיינט מען דעם הייליגען קבר, וואָס מען וויל שענדען, אָדער באַלעגען מיט אַ אידישען שטייגער, ווי זיי האָבען פאַרצייטענס געמאַכט מיט די קלויסטער אין מאלאָ ראָסיע!

דער טאָג איז נישט ווייט! דאָס פיהלען מיר, דאָס פיהלען אַנדערע, דאָס פיהלען אלע עהרליכע, נישט פאַרשטעלטע קריסטען! און נישט ווייט איז דער טאָג, ווען דאָס אלץ וועט אנטפלעקט ווערען, און דאמאָלט — וועה צום קהל'שען הויז (גרושיבאָווסקא זעקס און צוואַנציג), וועט צו אַלע ציוניסטען, צו די נאַטאַנאָנס, צו די גראַסגליקס!

מיר רעדען, הס'ושלום, נישט אן צו געוואלט, נאך די פארביטערטע
הערצער פלאצען און צו קיין גומס קאן נישט קומען". —

אין א פאך טאג ארום האט געשריבען דער „גאסען-לויפער“:

„וואַשלאַפּסקי לעבט נישט מעהר!

דער באַרמחאָרציגער גאָט האָט איהם אויסגעלייזט פון ווילדען

שגעון!

דער שגעון איז שוין אצינד זיכער, ווי דער טאָג. דער בעסטער

באווייז — די קירכע האָט ערלויבט אויף א קאטוילישע קבורה!...

מיר האָבען ריכטיג געטראָפּען!

זומערשפרענקעל'ס קויל איז נאך נישט געפונען געוואָרען! --

1903.

גוטע פריינד.

זאל אייד היטען זיין ליעבער נאָמען פאַר גוטע פריינד!
באַקאַנטע, זעהט איהר, זענען נאָך קיין אומגליק נישט. גריסט
איהר איבעריגע צעהן מענשען א טאָג, קאָן עס נאָך שאַטען אייער
קאַפּעלזש; אייער נשמה מעג דערפון וויסען אזוי וועניג, ווי וועניג
זי ווייסט פון די ברויט־ און זעמעל־קוילעכלעך, וואָס איהר קנעט
און קאַלערט, פאַרטראַכטערהייט, איבער'ן טיש.
פריינד אפילו קאָנען אויך אמאָל נוצליך זיין!

אַ מענש, וואָס האָט „התבודדות“ מיט „חשבון הנפש“, קראַצט
זיך גאנץ אָפּט מיט די נעגעל־אזוי טיף און שאַרף אין דער נשמה,
אז ער מוז זיך אמאָל פאַרבענקען צום באַלזאָם פון א פריינדס גע-
טרייער האַנט, און דער פריינד טוט עס גערן, — „אַפּגעגעבענע
זאַכען“, טראַכט ער, און ווירקליך, ווען איין מענש זאָג דעם צוויי-
טען נישט העלפען, וואָלט נאָך קיינעם קיין האָן נישט געקרעהט.
אַבער „גוטע פריינד“.

איד מיין אזוינע, וואָס זענען נישט מחויב אַנצוקלינגען און
זענען יוצא מיט א לייכטען אַנקלאַפּען, ווי רחמנא לַעֲלֹ, דער מלאַד-
המות... וואָס דאַרפען, מיט'ן מלאַד־המות צוגלייך, אפילו נישט
פרעגען, צי זיי שטערען נישט... וואָס זענען קלאָר אין יעדען וויינ-
קעלע פון דיין שטוב, ווי א איד אין „אשרי“ און — פון דיין
נשמה, ווי דיין אייגען ביזן געוויסען! דאָס, זעהט איהר, איז
שוין אן אומגליק! א קללה, פון וועלכער די „תוכחה“ ווייסט נישט,
און קיין גוטער איד זאל נישט וויסען!

און אזוי ווי איד בין געבענשטש מיט אלעם גוטען, בין איד
געבענשטש מיט גוטע פריינד אויך!
און איינעם, — א גוטען פריינד, הייסט עס, — האָב איד,
קומט ער צו מיר א פאָר מאָל אין דער וואָך, פרעגען אויף קליין־

געלט! פינף קאפיקעס איז שוין אן הלוואה; איבער פינף און צוואנציג געהט שוין זיין השגה נישט, אדער געטרויט ער מיין פריינדשאפט נישט. איינמאל, אז ער האט ביי מיר א נייעם, גערשליפענעם שפיגעל געזעהן, מיט א גאלדענעם ראם אין קריינדלעך. האט ער געקוקט און געקוקט, און א ישוב געהאט, און מיט אמאל א זאג ארויס געטאן: ד ר י י ס י ג קאפ! און דאס ערנסטע איז — ער גיט אפ! און דער עהרליכער מאן, דער עהרליכער גר טער פריינד, שלעפט מיך א פאר מאל אין דער וואך אראפ אין דער בלאטע, וואו די קליינע ווערעמלעך לעבען און חלומ'ען פון קאפיקעס, פון בייגעל פאר קאפיקעס, העכסטענס — פון א מיר טאג פאר 5 קאפיקעס אין דער ביליגער קיד! איך וויל א וועלט איבערבויען, און ער רעדט פון קאפיקעס...

א צווייטען האב איך, קומט ער נאך משבת לשבת, דערפאר אבער — נישט מיט לעדיגע הענט, א פעקעל ברענגט ער. א גאנצע וואך געהט ער ארום אין גאסען, קאפען, אין הייזער און גערטנער און קלייבט אויף דאס גאנצע לשון-הרע, וואס מען רעדט אויף מיר, און ברענגט עס מיר לכבוד שבת...

און דאס פעקעל בינדט ער אויף מיט פארציטערטע הענט, מיט א הארץ-רייסענדיגען רחמנות-פנים און ברוינע-בלויע ליפען. ער עפענט דאס פעקעל, און די לשון-הרע-ווערעמלעך צוקריכען זיך אין אלע ווינקעלעך, איבער דער גאנצער שטוב, ביז אויפ'ן וואנט-שענקעל ארויף, וואו מיינע מאנסקריפטען ליגען, — מיין ירושה, וואס איך וועל איבערלאזען דער וועלט, און — עס ווערט א שטיל, נאך אומאויפהערליך פאפיר-פרעסעריי... און ער שטעהט, פארלעגט די הענט איבער'ן ברוסט-ברעמטעל, און זיפט: א שלעכטע וועלט! און ווערט דערנאך ביזן, שפייט אויס: פוי! נאטיר-ליך — וואו ער שטעהט און געהט!

א גרויסע נפא-מינה...

און גאנץ אפט פיהל איך א לי י י ב אשפיגען... און א דריטען האב איך, וויל ער מיך נאך אינגאנצען אומ-ברענגען. עס איז נישט מיין צייט, זאגט ער. און מיט א זיכער-חייט פון גרעסטען נביא אדער פון גרעסטען נאך וויל ער מיר אויסווייזען, אז איך האב געדארפט געבוירען ווערען: אדער אסך פריהער, אדער נאך אסך שפעטער. איך האב געזאגט, אין אברהם

אבינ'ס צייטען, פאשען שאף אין דעם מדבר, אָדער ערשט העט, העט לעתיד לבא, — און ארומשוועבען מיט די ראמאָלטיגע נאָ-קעטע נשמות אין די העכסטע לופט-ספערען, אויף לופט-באלאָנען, און לעקען זאָלן אָדער קאנדעל-צוקער פאר וויס-בלוי און טיף-הויכער זעליגקייט. א ניט, מוז איד ארומנעהן מיט א צושפאָלטענער נשמה אַלץ בערדיטשעווסקי...

און נאָך, און נאָך...

נאָר איינעם האָב איד, באַשטעהט ער פאר צעהן!
אן ערנסט-בייז-שווייגענדיגער גוטער פריינד. ער קומט, זעצט זיך קעגענאיבער, און שווייגט.

די ברעמען אראָפּגעלאָזט, די אויגען זאָלען די וועלט נישט פאר-ברענען; די ליפען פארביסען, א ניט, גאָט ווייסט, וואָס פאר אַ ברעגענדיגע דערנער עס וואָלטען פון דאָרט אַרויס. און הענט מיט פויסטען; קאלטערהייט, איז ער גרייט חרוב צו מאַכען ש"י עולמות מיט אמאָל!... און אזוי זיצט ער און שווייגט. אונטער זיין שטערן — זעה איד בחוש — וועבט און שפינט זיך אויס אן „אָבווייטעלני אקט“ קעגען גאָט און וועלט; ער וועט איהם אמאָל אַרויסדונערען... עס איז אבער נאָך צו פריה; זיין צייט וועט ערשט קומען... דערווייץ שווייגט ער, אָדער וואַרפט אַ פאַר ווערטער...

און ער זיצט מיר קעגען-איבער און שווייגט. און עס ווערט מיר אומהיימליך פאר'ן שווייגען, עס פאלט אויף מיר אן אומעט, אַ מרה-שחורה. איד פיהל, ווי עס דאמפט פון איהם אַרויס אַ שאַ-טען און איד זאפ איהם איין מיט די אויגען... און וואָס מעהר שאַ-טען איד זאפ פון איהם איין, טונקעלער, שוואַרצער ווערט אין מיר, ארום מיר — אַלץ ווערט גרוי, שוואַרץ און אין איינוועגס — פויל און ווערמיג.

איד ווער אמאָל בייז:

— וואָס ווילסטו דו פון מיר?

— פון דיר? — ענטפערט ער קוים — גאָרנישט! נאָר פיער

און צוואנציג גראַשען אַ טאָפּ קארטאָפּעל!

גאָט איז מיין עדות, איד עס קיין קארטאָפּעל נישט. אַ שוואַד-כער מענש, דאָקטוירים האָבען פאַרוועהרט. איד זעה זיי כמעט פאר

די אויגען נישט. וואָס געהען מיר אָן קארטאָפּעל. ווען, וועניגס-
טענס — וויינטרובען!

אבער וואָס העלפט עס! ער שווייגט, עס דאַמפט פון איהם
גרויליך-פויל, און איד זאָפּ עס און שליינג עס איין!
און איד פיהל, אז איד מוז מיר וועהרען קענען שאַטען. קענען
דער מרהיטשורה, קענען די פוילע ווערעמלעך, וואָס הויבען מיר
אָן, שאַרבענדיג, ארומצוקריכען אין קאַפּ...

איד מוז איהם אַ ל י י ן צורודערען, מיט עפעס העכערס
פאַראַינטערעסירען... מיט העכערס און בעסערס, ווי קארטאָפּעל,
ווי וויינטרובען אפילו... איד זוך אין די געדאַנקען, אין זכרון דאָס
שענסטע, דאָס בעסטע און וויל עס איהם אויסשיטען פאר די וואָ-
סעריג-באהאַלטענע אויגען מיט די גרויע ווערעמלעך אויפ'ן אָרט
פון אויגען-אַפּעל, און זאָגען: נא, זעה! שעהן איז דאָך די וועלט!
כ א ט ש קארטאָפּעל זענען טייער! איד וויל איהם צוטראַגען די
פיינסטע בלומען צו דער נאָז, — נא, שמעק! פאַראַן צדיקים אין
סדום... האַניג אויך... קעפּ, וואָס קלערען; הערצער, וואָס קלאַ-
פען; הענט, וואָס ארבייטען... נאָטירליך — לטובת הכלל...

און איד זאָג איהם: טאָקע טייער קארטאָפּעל, אבער אונזער
וואַרשעווער „איזראַעליט" האָט זיך איבערגעבעטען מיט'ן וואָרט
„זשיד", און האָט עס גע'כשר'ט על פי „לינדע" און אנדערע היס-
טאָרישע קוועלען! עס פעהלט אפילו קיין עגמת נפש נישט: ענג-
לאַנד האָט חרטה באַקומען און צוריקגענומען „אונגאַרדא"; די
פראַקציע מיט דער סעצעסיע וועלען מוזען זוכען נייע שטיינער
געגען דער אַרגאַניזאַציע; דער „חוצפה" האָט זיך צובריקערט און
אַראַפּגעוואַרפּען דעם ערשטען „בארייטער"... א רחמנות! דער
„גאַניעץ", אויף וועלכען מיר האָבען מויערען געשטעלט, האָט זיך
צוגעפּגעשטעקט מיט דער „ראַלע" און געטוישט זיך מיט פראַס-
פעסטען... אויפ'ן „ייד פון בעל-מלאכות" האָט מען קיין איד נישט
אריינגעלאָזט און „שא" די „פאַראַידישטע" פוילישע פרעסע האָט
נישט פראַטעסטירט, — דאָס אלץ איז אמת, אבער פּעלדמאן, דער
פון גאַליציע, א ו נ ז ע ר פּעלדמאן, — האָט קונהיש געווען
מיט זיין „שאַטען" (ציען), וואָס מען האָט פאַרגעשטעלט אין טעא-
טער. עס איז אסך געדאַטענער פונ'ם „צדיק", וואָס מען האָט
זומער-צייט אין די גערטלעך געשפּילט. דאָרט האָט געשלאָגען א

נודנע העלִקייט פון צדיק'ס קאפאטע, דא איז אלץ באדעקט און ארומגעהילט מיט א היינט־מאדישען שאַטען...

נישט אמת, וואס משעכאו'ס שאַטען האט דערצעהלט אין „הזמן“, אז פֿעלדמאנ'ס שאַטען האט קיין אידישען טעם נישט. און, למשל, אז עס האט נישט קיין אידישען טעם? אבער פילאָזאָפיע האט עס? אָנגעפילט מיט פילאָזאָפיע!

פאקטען — זאגט פֿעלדמאן — געהען נישט לאבד, — ווער רען נישט פארלירען, הייסט עס. מען פארנעמט זיי אמאָל, אָדער מען מאכט זיך פארנעמענדיג, — קומט אבער די רעכטע מינוט, שווימען זיי ארויס. פון מעשים־טובים שטראַלט אן אייביגער נחת, פינקעלט ארויס א קרוין איבער'ן קאָפּ... און פון מעשים־רעים — זאָל גאָט שומר ומציל זיין! פון זיי דאמפט ארויס א שאַטען, וואָס געהט דיר נאָך טריט ביי טריט, טריט ביי טריט, ביז ער עפענט אַ מויל און שלינגט דיר איין! ... ווי א שלאַנג... לעבעדיגעהייט! ... דו פארמאכסט זיך אמאָל בחדרי חדרים מיט א ניי שפילעכעל, מיט א נייער האָפנונג, מיט א ניי גליק, און זאָנסט: איד בין עס ווערט! מיין נשמה איז העל, ווי א זילבערנע טויב; ריין, ווי א פריש געפאלענער שניי און ליעבליך מילד, ווי א לבנה־שטראַל... מאכט זיך א גוטער פריינד, וואָס האט א זכרון מיט א נאָז, דער שמעקט ער און דערמאָנט דיך. קומט ער און עפענט די טיר, און לאָזט אריין דעם שאַטען, און עס ווערט דיר אַלץ גרוי און פינסט־טער און ווערעמיג פאר די אויגען! און מען קאן זיך אויך אָהן דעם גוטען פריינד באַגעהן... דו האָסט גאָר דעם שאַטען אין דיר אַליין! פון דער געמאָנענער זאך בלייבט דיר אן אַפּאָץ אויף דער נשמה, און דאָרטען ליגט ער, דער שאַטען, איינגעהויקערט, איינגעקנוילט, ווי אן אָנגעזאָגענער באַנד־וואָרעם... און דאָרט זיצט ער און וואַרט, און לויערט, און לאָקערט... און ווען דו גלייכסט דיר אויס, הויבסט דיר אויף פון מיסט, אויף וועלכען דו ביסט געפאלען פון קראַנקען בעט, אויף וועלכען דו ביסט געלעגען גרייט צום גוסס'ן, און שטעלסט דיר אויף דער וועלט א געשריי צו טון: לָהֵרִים! נישט געשטויגען, נישט געפֿלוגען, איד האָב נישט געזינדיגט! ניין, קיין נער ווייסט נישט, קיינער וועט נישט וויסען! און דער וועקסעל, וואָס איד האָב אויף גליק און לעבען, איז נאָך נישט איינגעצאָהלט, און דו עפענסט דאָס מויל און ווילסט פריי איינאַטעמען, איינ־

וויגען, איינזאפען דאָס פרייע גליקליכע לעבען, — דאמאלט הויבט ער זיך פלוצלונג אויף, ציהט זיך אויס, הויבט אן וואקסען... און ער וואקסט און צוואוואקסט זיך און פארשפרייט זיך אין אלע ריינע אברים, אין אלע ריצען און שפאלטען פון דיין נשמה... און ער וואקסט אלץ מעהר און מעהר, און גרעסער... און וואקסט דיר פון מויל, אויערען און אויגען אַרויס... און קריכט אַרויס, און לעגט זיך דיר איבער'ן פנים, און עס ווערט פארשווארצט; איבער דיין שטוב, און זי ווערט גרוי און וויסט, איבער דער וועלט, און זי ווערט דיר גרין און געל... און דאָס לעבען איז שוין קיין לעבען נישט, דאָס גליק — קיין גליק נישט... גארנישט... כאַטש וואָרף זיך אין דער ווייסקעל אריין... א וואַ ראיה: א מיידעל!

א מיידעל, נעבעך, האָט צווישען די שוויצער בערג אן אומד גליק געהאט, א ליבע, הייסט עס... זי האָט זיך דאָרט פארגעסען אביסעל, צו ווייט פאָרקראַכען! נאָר קיינער ווייסט נישט. מיט דער צייט האָט זי עס אליין פאָרגעסען... דער שותף פון דער עבירה האָט זיך שוין לאנג אראָפגעקאלערט פון א גלעטשער, און עס איז פון איהם קיין שריד ופליט געבליבען... און זי וויל נאָך אמאָל אויפבליהען. קומט די צייט, שרייט זי: להד"ם! וויל אָנהויבען אויפ'ס ניי! נאָר פערלמאן, אונזער גאַליצישער פערלמאן, לאָזט נישט. דער שאַטען זיינער לאָזט נישט... טיר און טויער זענען פאַרמאכט; קומט א גוטער פריינד, וואָס האָט א נאָז און דער שמעקט, א זכרון און געדענקט און לאָזט אריין דעם שאַטען, און ער צוואוואקסט זיך, דער שאַטען, און שלינגט איין דאָס מיידעל מיט'ן להד"ם! פיה־פאָף — זי שיסט זיך אין קאָפּ אַריין — פאַרשטעקט?

— נישט כדאי — ענטפערט ער — אז צוועלף קאָפּיקעס א טאָפּ קארטאָפּעל!

דאָס בלוט איז מיר אנטרונען געוואָרען! וואָלט ער כאַטש עפעס אנדערש אויסגעטראַכט! אן אידעע־פיקס, רחמנא לעלן! איד גיב מיר אבער אַזוי געשווינד נישט אונטער! מיט א קארטאָפּעל לאָז איד מיר נאָך נישט דערשיסען! דיר געפעלט נישט פערלמאן, נאָדיר מעטערלינק! מעטערלינק מיט זיין טרופע... מיט זיין אייגען ווייב, וואָס שפילט אין דער טרופע... זעהר שעהן און

זעהר פריש איז זי שוין נישט, אבער עפעקטפול. דער עיקר, דער שוואנען-ווייסער האלז. זי טראגט זיך טאקע דעקאלטירט... זי זאל א שמאטשארקע שפילען, א שמאטשארקע אין א ווינטער-טאג, וואלט זי געגאנגען א ו י פ ג ע ר י ס ע ז. דער עיקר איז דער שוואנען-האלז. דערנאך ערשט דאס שפיציגע נעזעל, די שפיציגע גאמבע... דערנאך ערשט דאס פראנצויזישע שפילען...

עס איז אפילו צו געשווינד און צו עכט פראנצויזיש... נישט אונזער היימיש ווארשעווער באַנע און דאמער לשון... און די זאכען זענען אביסעל צו טיף, צו הויך און, פאר אונזער גראַב־היינטיגען בעל־הבית, אביסעל צו געבעלדיג, און נישט צום גלויבען: בלינדע זעהען מעהר, ווי א קלוגער בעל־הבית מיט אַפענע אויגען; טויבע הערען מעהר, ווי ער מיט אַפענע אויערען אויפ'ן „מיסטישען קאנצערט“ אין פיל־הארמאניא. נאך עס מאכט נישט אויס! מעטערלינק, זיין אייגענע טרופע, זיין אייגען ווייב, איהר שפיציג־נעזעל מיט'ן ווייסען שוואנען־האלז. און — פאַרט פראנצויזיש. און היינט דער לייכטער מאנטעל, וואָס לופטערט זיך אין מאַנאָ-וואַנאַ איבער'ן נאָקעטען לייב... סודר־סודות! און ווי וואָלט געווען, ווען עס רייסט זיך ווינטער־צייט אויף א פענסטער אין זומער־טעאטער און עס בלאָזט אריין א משוגע'ן ווינטעל? הא?

און אונזער בעל־הבית לויפט...

פון היימישע מענשען פארלאנגט ער מוסר און צניעות און פארקנעפעלטע קליידער ביז אונטער דער גאמבע... היינט וויל ער נאך, עס זאל אלץ זיין קלאָר און פליטקע, ווי א גענוע־טויכעל, וואָס שעמט זיך נישט מיט'ן זאמר און נישט מיט די ווערעמלעך צווישען זאמר... פֿעלדמאן, געבער, כאָטש פיין פויליש, האָט מורא יוצא צו זיין מיט'ן שאַטען אליין און שטעלט צו א גוטען פריינד, א פשוט'ען בשר ודם, וואָס עפענט איהם די טיר, און וואָלט זיך, אייגענטליך, אַהן דעם שאַטען באַגאנגען... אז ער ווייסט, זאָגט ער א ל י י א ו י ס — ט ר א כ ט ער אויס! אבער מעטערלינק! פון איהם פארלאנגען: וואָס? נישט אינטערעסאנט? — אפשר, ווען נישט פיער און צוואנציג גראַשען א טאָפּ קאַר-

טאָפּעל!

טראכט איך מיר : אזוי האסט פיינט טעאטער, נא דיר לוי-
טעראטור ! און איך דערצעהל איהם גדולות, עס וואקסט ביי אונז,
ווי אויף הייווען ; ווי גורקען אין א דונערציט, ווי גערשטען ביי
דער לבנה. דער „איזראעליט“ איז אפילו אומרוהיג געווארען... א
קאנקורענץ געגען פויליש... נאך ווער הערט איהם ? ! דער „הצופה“
ווייל איבעריאגען די „הצפירה“ און האט זיך איינגעשפאנט מיט’ן
„השלוח“ ביי איין דיזשעל, אפילו א חשש פון „כלאים“, נאך פאָהרען
וועט זיך... „הצפירה“ וועט יעדען פרייטאָג געבען ליטעראטור :
הויך און ווייך, ווי א באַכעס — אפשר, נאך נישט אזוי פעט ! —
און דערצו כריין און זענפט פון אלערליי קריטיק... אפשר וועט
עמיץ שרייבען „לידידת“... דער „המליץ“ וועט אויך אודאי ארויס-
שפרינגען פון דער הויט, דער „הזמן“ אויך... און די „הצפירה“
מיט’ן „הצופה“ וועלען, זיי להכעיס, נאך אפשר צוזאָגען שאַטען מיט
קאנדעל-צוקער... און אפשר, — אויפ’ן אמעריקאנער אופן —
הענטשקעס מיט שטיוועל... און „הילף“ מיט הילף פון יענער
זייט... און יום-טוב בלעטער, און „לוח אחיאסף“ דיק, ווי „טויוזענט
און איין נאכט“... און דער לוח איז פון סאמערדאנע יונגווארג...
און די דיזיוויטליכע פינגער צופען, נישט נאך די סטרונעס פון
דער האַרפע און זינגען מיט גרויס בענקעניש צו ליכט, לופט און
אַלעס גוטען... נאך אויך אין פובליציסטיק... נא, זעה ! מיש איבער
די קדושים אויפ’ן פרעמדען לשון, און ביים ווייטער — סאמע
שווייצערקען ! באַרוכאָו בראַקט איין אחר-העם’ן מיט „בערדי-
טשעווסקי’ן“, ווי צוויי שוואמען אין איין באַרשט, און עס קומט
ארויס, אז די ליטעראטור אונזערע וואקסט יא און וואקסט נישט.
דר. מאַן רעדט וועגען דיסציפלין אין פארטיי און באווייזט, על פי
קאנט ושאַפּענהויזער, אז פארטייען באשטעהען נאך פון שטיקלעך
נשמות, ווייל די רעשט פארטוען מיר ערגעץ אנדערש... דר. נייר
מאַרק הייסט דעם דר. הערצל „יק“א און אחר-העם, זיי זאָלען זיך
דערלאנגען די הענט און ער וועט זיי ארומבינדען מיט א כשר’ער
ציצה, אבי שלום ! ווייל כאמת „אלו ואלו דברי אלהים חיים“. דאָס
אומגליק איז נאך „שפעת קלנסים“, — וואָס איינער פארשטעהט
דעם צווייטען נישט... און נאך חכמים —
נאך ער האקט מיר איבער :

— און וואס זאגען די חכמים וועגען יקרות אין קארטאפּעל ?

און דאָס איז אמת !

קארטאפּעל האָבען מעהר אָנהענגער, ווי פּילאָזאָפּיע, שליונגען זיך בעסער, ווי די פיינסטע פובליציסטיק, אָבער — וואָס קער זיך דאָס אָן מיט חכמים ? זיי רעדען אפילו נישט פון וויכטיגערע זאכען. למשל : וואָס וועט טון די וועלט אָהן קיינער ווילהעלם'ס פּייז-קלינג-גענדיגער שטימע ? פון וואַנעט נעמען זיך דער יאפּאָנישער פּלאַט מיט דער יאפּאָנישער העזה צוואַמען ? זיי לאָזען אפילו קיין וואָרט נישט פאַלען וועגען פּראָצעס פון ענגלאַנד קאָנטראָ טיבעט. אפילו נישט וועגען דעם, פאַרוואָס האָט די באַראַנעסין זומער נישט באַקור מען נאָבעלס נאָגראַדע פאַר פּרידענשטיפּטעריי ? צי דעריבער, ווייל זי געהערט אויך צום אידישען אָפּוועהר, וואָס איז נישט מרבה-שלום ? און אפילו נישט וועגען דעם ניי-לייכטענדיגען מעטאָל... דער שאַטען „אונאַנדאָ“, וואָס איז אַרויס פון דר. הערצל'ס אויגען, האָט דאָס אַלץ פאַרדעקט, פאַר'חשכ'ט און דערנאָך מן הסתם איינגעשלונגען... אָבער, הכלל ?

זאָל איר מיר דעריבער, מיין גוטער פּריינד, אונטערגעבען ? איז היינטיגער — זאָג איר איהם — נישט קיין גערעכעניש אויף קארטאפּעל, געראַטען דערפאַר מצוות און מעשים טובים ? ממש פון טאָג צו טאָג ! דאָס שפּיטאָל — געענדיגט ? עס פעהלען אַלץ נאָך וואַרעמע שטיוועל און קליידער פאַר שווינדזיכטיגע, וואָס דאַרפען זיצען אויף באַלקאָנען צי ביי אָפּענע פענסטער, — נאָר ערשטענס, א זון אָהן פלעקען, בפרט א שפּיטאָל אָהן פעהלער — איז נישט פאַראַן. צווייטענס — איז אפשר באַלקאָן און אָפּענע פענסטער — לאו דוקא ! מיר האָבען איבערגעלעבט פיאווקעס און באַנקעס, מיר וועלען דאָס אפשר אויך איבערלעבען. אָבער נאָר אויפהערען צו גלויבען די דאָקטוירים, וואָס פיהרען ויכוחים, רופען צו דין-תורה'ס פאַר קאַלענען, און אויב די קאַלענען האַלטען איינעם נישט סאַטיספאַקציאָנס-פעהיג, לויפט ער, ווי דער ערשטער פּוילי-שער מאַגנאַטעל — מסר'ו... „אחיעזר“ און „עזרת יתומים“ לעבען, ווי אמת'ע שוועסטער און ברידער, דאָס הייסט : זיי קריגען זיך כמעט טאָג-טעגליך, אָבער צו א מעסער כאַפּען און אָפּקוילען קומט עס נישט ! אין עס וועט מיט גאַטס הילף נישט קומען ! היינט האַלט

דר. פאזאנסקי אין דער „דייטשער שול“ איין מאל אין צוויי וואָ-
כען רעדען וועגען אידישער געשיכטע; און נעכטיגע אסימילאטארען
וואָס זענען נאָך אינגאנצען פון עולם הדמיון נישט אַרויס, קומען
הערען, און — אזוי גלויבט, וועניגסטענס, דער דר. פאָזאנסקי, —
עס קאָן זיי זיין צו רפואה... און היינט די נייע צדקהחברה פאר
חרד-אינגלעך! און דער קאנצערט, וואָס וועט מיט גאָטס הילף זיין
פאר די ביליגע קיכען, און נאָך, און נאָך...

און איד וויל קיין אַפטימיסט נישט זיין, איד זאָג נישט, אז די
בעל-בית'ישע נשמה האָט זיך, מיר-נישט-דיר-נישט, פלוצלונג צו-
גליהט, ווי אין גאָטס וויינגארטען, וואָס ווייסט פון קיין ווינטער
נישט... פון דער העלער הויט אַרויס צופלאַקערט! איד ווייס, אז א
בעל-בית צו זיין, איז לייכט, אז מען איז, איז מען! לעבט מען שוין
בשלום מיט גאָט און לייט, און מען האַמפערט זיך נישט מיט דריי
פיערטעל עשרת הדברות... אָבער א י י ד ע ר מען ווערט, איידער
מען קומט פון „גאַרנישט מיט גאַרנישט“ צום זמר פון „מנוחה-
ונחלה“! דאמאלט איז אַן אומרוהיגע צייט, פון וועלכער עס בלייבט
אַן אַפּאָזיט אויף דער נשמה...

און אין דעם אַפּאָזיט ליגט באַהאַלטען דער שאַטען! איינגעהוי-
קערט, איינגעקנוילט און איינגעשרומפען, ליגט ער און וואָרט, און
לאַקערט. און זעהט ער, אז דער בעל-הבית וויל פריי אַפּעטעמען און
געהט ביים רויטען שטורקאץ אין זאָקסישען גאַרטען אויף דער
גליטש, קריכט ער אַרויס... וויל ער זיך, דער בעל-הבית, איבער-
שליטלען איבער'ן פריש-געפאלענעם שניי, מיט א „פרעהליכקייט“,
וואָס האָט עפעס איבערגעלאָזט צווישען די שווייצער-בערג, אָדער
עפעס געבראַכט פון דאָרט, צי פון ערגעץ אַנדערש, — שפּרינגט
ער, דער שאַטען, אַרויס, און לעגט זיך איבער'ן פריש-געפאלענעם
שניי, ווי א שוואַרץ טוך אויף ווייסע תכריכים... און — „צדקה
תציל ממות“! דער בעל-הבית האָט אמאל אין חדר געלערענט צי
עמיץ זאָגט איהם אונטער... און כרי די שמחה בייטאָג און דער
שלאָף ביינאכט זאָלען נישט געשמערט ווערען, דער מאדאָס מע-
טערלינק'ס שוואַנען-האַלז זאָל נישט פאַרנעבעלעם ווערען און —
די וועלט זאָל בלייבען וועלט, מוז מען אָדער פּיף-פאַף אָדער
עפעס טון, גוטס טון... וואָרים דער שכר פון מצוות איז אויף
ד ע ר וועלט. פרעהליך ווערט, דער שאַטען פאַרשווינדט! כאַטש

אויף א וויילע! און אויף דער וויילע ווערט אלץ דורכזיכטיג און קלאַר, ווי א גענועד־טייכעל; מען זעהט דעם זאמער אַרויס, די ליעד בע ווערעמלעך אַרויס! און זומער שיינט די זון, אין קארלסבאד אין מאָרינבאד, צווישען די שווייצער־בערג... ווינטער גלאַנצט דער שניי און ביבער־קעלנער שליטלען זיך, אָדער גליטשען זיך אויפ'ן אייז, וואו חוה'ס טאכטער גליטשט זיך אמאָל אויס, פאלט, און עס ווערט א פרעהליך געלעכטער... כאַטש א נייער שאַטען ווערט באשאפען...

און איז נאָך נישט אינגאנצען קלאַר, איז דער שאַטען נישט אינגאנצען פאַרשוואונדען, האָט די לעבעדיגע זון נאָך פלעקען, געהט מען צו צום ראַנד פון אָפּגרונט, און מען לעגט די פלאכע האנט איבער די אויגען, און מען קוקט אַראָפּ: צי קומט ער נישט פון דאָרט, דער שאַטען? ! עס שווינדעלט אביסעל, נאָר מען קוקט... און „געתי ומצאתי“ — אַז מען קוקט, דערזעהט מען! פון דאָר טען קומט ער! אומריין איז דאָרט! נישט געוואַשענע פאָדלאַגעס, קוים גענעל־וואַסער, נישט געקעממע קינדער... און מען לויפט, און מען דערצעהלט עס אין דער היגיענישער חברה און — ממש תוך כדי דבור, ווערט — שופטים ושופטים! לאָזט מען אַראָפּ אין תהום אריין א טויז „אַפיעקונעס“ — אפטרופסים, וואָס זאָלען קוקען אויף רייניקייט, רעדען וועגען וואַשען, רייבען, קראַצען... ווער גען גרינעם זייה, און העמדער, נישט דוקא משבת לשבת... און איז דער נעסט פון דער געזעלשאַפטליכער מרה־שחורה וועט אָנהויבען בלאַנקען און בליצען און שיינען...

און ער האקט מיר איבער און פרעגט:
— אַבוואָל פיער און צוואַנציג גראַשען א טאַפּ קאַרטאָפּעל!
און רעד מיט איהם!
אַז אירע־פיקס, רחמנא לַעֲלֹן!

1906

אן אפענער בריף.

(וועגען מילה-סקאנדאל).

מיט א פאָר יאָהר צוריק וואָלט דער מילה-סקאנדאל אַזויפיעל
שלעכט בלוט נישט אָנגעמאַכט. ביי דער טיר זענען געשטאַנען
ערנסטערע און וויכטיגערע פראַגען און האָבען געווארט אויף באַ-
שייד... און דער „עולם“ איז געווען פיעל ראַדיקאַלער, פריידענקי-
שער...

דאָס געשריי פון א פאָטער: איך וויל נישט, מען זאָל מיין
טויט קינד באשניידען, קענען מיין איבערצייגונג... און דער פראַ-
טעסט פון א קינסטלער, וואָס איז פאַרצימערט געוואָרען, הערענ-
דיג פון באַשניידען א טויט קינד — ביידע וואָלטען זיך גע-
הערט, ווי געפלאצטע פיש-פאכירען צווישען א געפלאצערדיג פון
באַמבען, ווען עס דאַכט זיך, אז אַט-אַט ווערט חרוב די אַלע
וועלט און מען טראַגט שוין ליים און זיגעל אַלע צו בויען,
— אין אַזא צייט וואָלט נישט נאָר די פראַגע פון באשניידען א
טויט קינד, און צי וועלען זיך די ביז אהער באַגראָבענע מתים נישט
פיהלען באַליידיגט, נאָר אפילו אין מעריטאָ — דעם עצם-ענין אַפ-
אָדער נישט אָפּשאַפען מילה—געמאַכט זעהר א קליינעם איינדרוק...
נאָר די רויטע פאָהן איז פון דער האנט אַרויסגעפאלען, די
שוואַרצעסע רעאַקציע האָט געזיגט אויף דער גאַנצער ליניע, פולע
תפיסות, פולע קאטאָרגעס, אין „ווייטען מורח“ בלייבען זיך טוי-
זענטער סקעלעטען — און דער גרויער מענש, דער מיטעל-מענש,
די אונטערדריקענדע מאַיאָריטעט, וואָס שמעקט נאָר צום פעהג-
דעל, פון וואנעט דער ווינט בלאָזט — אַט דער גרויסער, גרויסער
עולם האָט זיך א וואָרף געמאַן — רעכטס...

און—א יום־טוב איז אויף דער רעכטער גאס... אין דער ליני-
קער, אויב מען קרעכצט נישט און מען וויינט נישט, — איז שטיל,
בית־הקברות'דיג שטיל...

און אין דער שטילקייט, האָט זיך דעם טויטען־קינדס פאָטערס
געשריי דערהערט, און דער קינסטלער־פראָטעסט האָט אין אלע
מידע הערצער אָפּגעהילכט. עס איז א פראַגע געוואָרען: און די
רעכטע זייט, דערהערענד א גערופעריי פון לינקס, איז באלד ארויס
מיט דער פויסט. דער גרויער מענש האָט זיך, נישט קלערענדיג,
געשטעלט אויף דער זייט פון דער פויסט... און די געלע פרעסע,
וואָס באַדינט דעם גרויען מענש, האָט געעפענט דאָס מויל — —

און אָנגעהויבען האָט זיך די טראַגיקאַמעדיע.
וואָרס זאָגט, וואָס איהר ווילט, זייט אַן אָנהענגער אָדער א
געגנער פון מילה, — טראַגיקאַמיש איז א פאָטער, וואָס גיט איר
בער זיין קינד, און, דאכט זיך, אַן איינציג קינד — דער ערד
צום פוילען, און דראַהט מיט פאָליציי, אויב מען וועט דאָס
קינד נישט אַריינלעגען אין דער ערד אַריין גאַנצעהייט, אויב
עס וועט איהם פעהלען א פיצעל הויט פון צעהן חדשים'דיגען
קינד...

און טראַגיקאַמיש איז דער ראַבינאַט, וואָס זאָגט: מיר מוזען
זיך מוסר נפש זיין פאר מילה פון א טויט קינד, אויסער, אויסער
— אויב די פאָליציי וועט הייסען באַגראַבען אזוי, ווי עס איז...

טראַגיקאַמיש איז די גרויסע גרויע מאַסע, וואָס זעהט אין
נישט־מל'זיין פון א טויט קינד א געפאהר פאר'ן אירישען פאָלק;
בפרט דער אסימילאַטאָר, וואָס האָט מורא, ער זאָל זיין צווייטע
העלפט נישט פאַרלירען: נישט בלייבען פאָלאַק אַהן „מאַיושעשאַ-
וועגאָ וויזנאַניא“, אויב ער וועט נישט שטיצען דעם ראַבינאַט...

טראַגיקאַמיש איז דער אירישער, היימיש געבאָקענער אינטע-
ליגענט, וואָס ווייזט ראַדיקאַלע פויסטען דער גאַנצער וועלט, מאַכט
באַמבעס פאַר'ן פאָסט מיט אלע קלויסטער, שטריק פאַר אלע
שרים און מלכים, נאָר אַז עס קומט צו איהם אַליין, ווערט ער
פאַרציטערט...

און טראַגיקאַמיש איז א פאָלק, ביי וועלכען די פראַגע פון

מל זיין א טויט קינד, ווערט א לעבענס־פּראַגע און עס קען קומען צו א חורבן פון א קהלה...

עס איז מעגליך, אז אין א געוויסער צאָהל פון יאָהרען אַרום, וועט גרזשיבאָוסקא נומער 6 און 28 זיין א חורבה, עס וועט נישט בלייבען א שטיין אויף א שטיין, קליינע שדימ'לעך וועלען זיך דאָרט שפּילען אין זאָמד, און צובלאָזען עס אויף שבעה ימים, אויף אלע „עק־וועלטען“, און תשעה באב, וועט זיצען דאָרט א אידענע; שוואַרץ, אין שוואַרצען געקליידט, אויף א בערגעל זאָמד מיט א צאינה וראינה אין דער האנט וועט זי זיצען, און וועט ברומען, וויינענדיג ברומען:

איבער דאָך און וואָגען איז חרוב געוואָרען ביתר, איבער אַ חון מיט א האָז — טור מלכא, איבער קמצא בר קמצא — ירושלים, און איבער א גאר נישט, א כמעט גארנישט פון א קליין קינד, פון א קליין טויט קינד — די גרעסטע אידישע קהלה אין אייראָפּא... און אויף אַן אַנדער אָרט וועט שמעהן א פּאַלאַץ... א הויז כען קוימען וועט ער האָבען, ווי די גרעסטע פאבריק. דורך די פענסטער וועלען זיך ארויסרייסען פייערדיגע פלאַמען, ווי פון א קאַלד־אוינען, איבער'ן קוימען וועט זיך רינגלען א געריכט פעטער רויך פון מענשען־פלייש, ביינער, מאַרד און בלוט, ווי איבער א מזבח — א קרעמאַטאָריום וואו מ'וועט די מתים פארברענען... און פאר'ן קרעמאַטאָריום וועלען דענקמעלער שמעהן. דער פאַטער פון טויטען קינד און גאָד עטליכע פריידענקער...

די מילה־פּראַגע איז ביי אונז גאָד נישט צייטיג... פאַראַן גאָד זעהר פיעל, פיעל פאַנאַטישע און אפילו ווילד פאַנאַטישע אידען. זייער גאָט, איז נישט דער גאָט פון ישעיה, ירמיה און יחזקאל, און זייער תורה איז נישט די, וואָס דאָרף ארויסגען פון ציון און באלייכטען די וועלט... קיין ראַסע און קיין פאָלק איז נישט באַפרייט פון אטאָוויזם; מיר — א פאָלק אַזוי זעלבסטשטענדיגער קולטור — געוויס נישט... און א קרבנות־גאָט רעגירט גאָד, אַזוינער, וואָס שמעקט גאָד פעטען רויך... נאטירליך נישט מולך; גאַנצע קינדער נעמט ער

נישט. לייטזעליג איז ער, און בארמהארציג... ער איז יוצא מיט „אבי וואָס...”

ותקח צבורה צור... אויסגעפרוואוט!

און מאַכט זיך א ברית ראש השנה, איז דער בעל תוקע מוצץ אויך... ער רינט נאָך מיט מקוה-וואַסער און כאַפּט דעם שופר אין בלוטיגען מויל אריין — תקיעה... — — — — —

און פרומע אידען זענען פאַראַן — אַן אונטערדריקענדע מאַיאָריטעט, און ביים פרוכען איד איז אלץ הייליג. דער קלענס-טער דין אין חיי-אַדם, דער קלענסטער, נאָרישסטער מנהג... דער גאַנצער גלות-שטריק, וואָס וויקעלט זיך, פון דורות איבער דורות, ארום זיין האַלץ, און דריקט איהם, און ווערגט איהם, נישט אַפּ-צואַטעמען... איז הייליג! און מען מוז מערה זיין, ווי טראַגיש עס זאָל זיין, אָדער ווי ווילד עס זאָל נישט קלינגען, אז דאָס פאַר מינדערען פון אַטעם, דאָס איינשלאָפערען פון אידישען לעבענס-פּוֹלֶס בין מינימום, האָט זעהר פיעל געהאַלפּען צום אויס-און איבערהאַל-טען די קויל-שוואַרצע און די רויט-בלוטיגע צייטען פון אינקוויזי-ציעס, עקסאָצען און דערגלייכען יאָמערליכער נויט, וואָס קיין פּאָלק האָט נישט איבערגעלעבט...

און וואָס עלטער, איז דעריבער הייליגער דער קניפּ... און מילֶה איז אזוי אַלט! מ צ י צ ה איז שוין אַלט! דאָס איז א גאנצע וועלט-אנשוואונג, א רעליגיאָנס סיסטעם, און נישט אזוי לייכט לאָזט זיך א מענש איינוואַרפען זיין בית המקדש און ארויסטריי-בען פון דער חורבה זיין גאָט. דאָס צוזאַמענברעכען פון א וועלט-אנשוואונג איז די גרעסטע טראַגעדיע. און אַממעהערסטען בלוט איז פאַרגאָסען געוואָרען צוליב רעליגיאָנס סיסטעמען, מיט וועלכע מענשען און פעלקער ווערען צונויפגעבונדען, צוזאַמענגעוואַקסען... — — — — —

און — אויב עס זענען פאַראַן „אויך“ און „בויד“-אידען, פאַרוואָס זאָלען קיין סימבאָל-און צייכען-אידען נישט זיין?
מילֶה איז א סימבאָל; א צייכען, אז מען געהער צום אידישען פּאָלק. אזוי באַגרייפּען עס 99 פּראָצענט פון אידישען פּאָלק.
אַמת, מילֶה איז עלטער פאַר אידען... נאָר ווער געדענקט די

אלטע גרויען צייטען? עס באשניידען זיך נישט נאָר אידען אליין;
 קנאַפּע 200 מיליאָן נישט אידען באשניידען זיך... דאָס מעהרסט
 אידען לעבען אָבער צווישען נישט באשניטענע קריסטען!
 און דער סימבאָל איד איז גויסטיג און אַרעמער, זעהר אַרע-
 מער איד. ער פארמאָגט שוין קיין אידישען אינהאַלט נישט. דער
 תּוֹך פון זיין אידישער נשמה איז אויסגעוועפּט; דאָס ליכטיגע פינ-
 טעלע איד איז באַגראָבען אין פרעמדען אַש, און צופּלאַקערט זיך
 זעלטען אַמאָל ביי א פאַגראַם, אָדער אזוי — אין א יאָהרצייט...
 אויף קבר אבות...

קיין שבת, קיין יום־טוב, קיין תשעה באב; קיין אידישע פרייד
 און לייך. און דאָד לעבט נאָך דער פאַלק- און ראַסע־אינסטינקט.
 און פאר אַפּרייסען זיך פון שטאַם, פאר גאָר אינגאנצען ארויס פון
 געטא. ציטערט מען... און דער סימבאָל איז אזא באַהאַלטענער,
 און קאמפּראַמיטערט נישט... און, צום באַרוהיגען דאס פריי-
 הייטליכע דענקער־געוויסען: האָט ער א דאָקטאָר־שפּריד: פּראָפּי-
 לאַקטיק... און הערט ער עפעס קעגען סימבאָל, דאכט זיך איהם,
 אז מען רייסט איהם אָפּ דאָס לעצטע העמד פון לייב, און מען
 שעלט איהם, א נאָקעטען און א בלויען אין מיט'ן מאַרק אריין...
 און ער דערפיהלט זיך נאָך — עלענדער, אַהן טאַטע־מאַמע, אַהן
 קרובים, און גוטע פריינד...

און נאָך איין מאַמענט איז פאראן אינם מיל־הֶסְקָאָנְדאַל...
 דאָס ארויסטרעטען קענען מיל־ה אויף אידיש, אויף מאַמע־לשון...
 דאָס רעדען עפענטליך, פאר'ן גאנצען עולם! די פוילישע בראַ-
 שורע: „אוועק מיט'ן באַרבעריי“, די ארטיקלען קענען מיל־ה אין
 פוילישען „איזראַעליט“. נאָך מעהר אַפּקורסישע ארטיקלען אין
 „השלוח“, אין אַמאָליגען „השחר“, ווער שמועסט אין אַמאָליגען
 „החלוץ“, זענען שאַרפּער, פיעל שטאַרקער, פיעל איבערצייגערדער
 געווען, אבער — געהאַלטען אין א שפּראַך, וואָס איז נישט צו-
 גענגליך פארן גרויסען עולם. און דעם גרויסען עולם,
 מיינט אונזער בעל־הבית און זיין משרת דער בעל־בתישער אינטע-
 ליגענט, טאָר מען די אויגען נישט עפענען...

שאַדט נישט, זאָל מאַרגען איינגעפיהרט ווערען אַלגעמיינע
 וואהל־רעכט, וועניגסטענס צו א שטאַדט־דומע, אָדער ווען נאָך צו
 א קהל־שטוב, וואָלט דער זעלבער בעל־הבית, דער אייביגער פאָר-

וועניג און זיין אינטעליגענט געשטעלט זיך פאר'ן נייעם פרנסה-
געבער און כבודיג-טיילער אויף די הינטערשטע לאפקעלעך, און
אין די הינטישע אייגעלעך וואלט זיך אנגעצונדען אזא מין אי-
בערגעבענהייט, אזא מין געטריישאפט און אזוי פיעל חנופה...

דערווייל אבער איז עס צוקונפטס-מוזיק...

דערווייל האט מען צופיעל שטיקער עולם הזה, וואס מען
דארף פאר'ן עולם באהאלטען: נישט ווייזען, עס זאל איהם קיין
וואסער אין מויל אריין, ער זאל קיין שלעכט אויג נישט געבען.
קיין האנט נישט אויסשטרעקען... און — אזוינע אידעען אויך!

בפרט דאס ארויסטרעטען קעגען אזא רעליגיעזען גרונט-
געזעץ!

מאסען אהן רעליגיאז, ווי שרעקליך!

נישט דא, אין אן אפענעם בריף, איז דער אַרט צו באטראכטען
די פראגע פון סאציאלאגישען שטאנדפונקט: פון וואנען שטאמט
מילה — אין אלגעמיין, קודם מתן תורה, און נישט נאך ביי אי-
דען אליין. די פראגע איז נאך: וואס פאר א באראקטער האט
מילה ביי אונז.

ערקלערען מילה מיט פראפילאקטיק איז ראציאנאליזם. מיט
סימבאליסטיק — דערצו דארף מען א פארנעמעלטען קאפ. און
גאנץ אויסטערלישע אויגען מוז מען האבען, מען זאל זעהען אין
דער אפעראציע אליין פאעזיע אדער שעהנקייט.

רעכט האט דער פשוט'ער איד: מילה איז א קרבן.

נביאים זענען אויפגעשטאנען קעגען קרבנות. אבער נביאים,
אזוינע וואס גאט האט זיי געגעבען די ווערטער אין מויל אריין.
אגריהערנדיג די לעפצען מיט א פייערדיגע קויל. מענשען, וואס
האבען געטריבען די אלט-צייטיגע שווארצע וואלקען מיט שטראל-
לען פון שפעטסטען מארגען, וואס האט זיך שוין גערויטעלט אויף
זייערע הויכע בערג, ווען די טעלער זענען נאך איינגעהילט גע-
ווען אין שאטען. און מענשען זעלבסט-פארגעסענע, וואס האבען
גערעדט צום פאלק אין נאמען פון הויכע אידעאלען, אין נאמען
פון איינציגען גאט...

דאצו טויג דער מאָדערנער קינסטלער נישט... דער, וואָס קען פון זיך אליין נישט ארויס און נישט אריבער, וואָס וויל זיך גלייט שטענדיג איבער לעבען, ווי א לאַבענדיגער ליכט-שטראַל איבער א וואַסער שפיגל; דער, ווען ער שטעלט זיך קעגן אלטע, ריזיג-אלטע רעליגיעזע מאַמענטען, וועט שטענדיג אויסזעהן ווי א דאָזיקבאַט, וואָס רייסט זיך מיט פליגעל פון ווינט-מיהלען; אדער, ווי א אינזעקט, וואָס כאַפט זיך מיט א רייט-בייטשעל צו דער לבנה...

די עכט-פרומע, די ערנסט פֿרומע האַבען געהאַט דאָס רעכט זיך צו פיהלען באַליידיגט און געקרענקט...

אבער פון דער אַנדערער זייט, איז מילך א קרבן, מוז עס זיין א גערנוויליג קרבן: נויטען צו קרבנות קאָן מען נישט, טאָר מען נישט...

נאָך געפֿערליכער איז אַפצושטעלען דאָס גאנצע אידישקייט אויף איין מצוה, — זאָגען אז אַהן דער מצוה, אָדער אַהן דעם סימבאָל, וועט דאָס אידישקייט בטל ומבוטל ווערען, הייסט, נישט מעהר און נישט וועניגער, ווי באַליידיגען דאָס העכסטע און דאָס הייליגסטע, הייסט זאָגען: אידישקייט האָט קיין תּוֹרָה, קיין אינזעקט, קיין נשמה, קיין נשמה נישט, — ווילט איהר אזוי זאָגען?

„איך וואָלט מיין האַנט קעגען מילך נישט אייפֿנעהויבט!“ — זאָגט נאָמבערג, און ער האָט פֿאַר זיך רעכט. בפרט הײַנט, ווען דאָס אידישע לעבען שוועבט צווישען אזוי פיעל געפֿאָהרען, ווען טויערנער אַנדערע לעבענספֿראַגען געפינען פֿאַר זיך קיין צייט, קיין קאַפּ און קיין האַנט...

נאָך מעהר. כל זמן די גרויסע אידישע מאַיאָריטעט האַלט מילך פֿאַר אַן אויסשליסליכען צייכען פון געהערען צום אידישען פֿאָלק, דאַרף, לויט מיין אינערליכע איבערצייגונג, יעדער פֿריי-רענקענדיגער איד, אלס איד זיך אונטערגעבען, אום נישט אָפּנער-ריסען צו ווערען פון שטאַם... דאָגעגען אלס פֿריידענקער האָט ער דאָס רעכט, און איז גינסטיגערע צייטען די פֿליכט, קעגען אזא

איבערצייגונג מיט דער קראפט פון איבערצייגטען וואָרט — צו שטריימען.

און דעריבער—האַט עמיץ ג ע ר ע ד ט, טאָר מען איהם נישט צונעמען דאָס וואָרט, און וויל מען א קינסטלעריש מויל מיט שמר ציגע שמאַטעס פארשטופען, מוזען מיר רופען:
ש מ ו צ י ג ע ל י י ט, ה י ה ע נ ט ב י י ז י ד !

1908.

אויף א מיטינג.

נייז א זייגער פארנאכט האב איך ערהאלטען אן איינ-
לאדונג אויף אן „ערלויבטען“ מיטינג, וואס האט זיך אנגעהויבען
זייגער זיבען, דאס הייסט מיט צוויי שטונדען פריהער. איך
באטראכט דעם פאסטסטעמפעל: ער איז נאך פון אייערנעכטען.
איך פרעג ביי'ם בריפענטרעגער באשייד, שמייעלט ער: „פאר-
דעכטיגע“ בריף הייסט מען אפגעבען וואס שפעטער, וועניגסטענס
מיט א טאג שפעטער.

— יא געהן, נישט געהן?

איך קוק ארויס דורכ'ן פענסטער: די גאס איז שטיל. איך
בויג ארויס דעם קאפ דורכ'ן לופטשיוס: מען הערט נישט מעהר,
ווי דאס זעלבענע קלינגען פון שליטען-גלעקלעך — מען שיסט
נישט אין די גאסען. אין דערהיים זיצען ווערט שוין איבערדריסיג,
מען פיהלט זיך אפגעריסען פון לעבען, פארשיקט, פון אלעמען פאר-
געסען, פון גאט און וועלט צוואמען.
איך געהן.

דער שניי סקריפעט עפעס נישט היימליך אונטער די פיס.
איבער'ן קאפ א קאלטער, אנגעזעצטער טונקעל-שטאלערנער הימעל
מיט א האלבער מאט-זילבערנער לבנה, — אפגעביסען אדער אפגע-
שאסען די צווייטע העלפט! און זי וואנדערט ווייטער — א קא-
ליקע. ערנעץ וואו, ווי פאר שרעק צוואמענע שטויסענע הויפענדי-
לעך שטערן. די גאסען — לער, די לאדען — צו.

ביי א ווינקעל שטעהען צוויי גרוי איינגעהילטע סאלדאטען.
עס איז זיי קאלט און לאנגווייליג. זיי טופען מיט די פיס, גע-
נעצען און איינער, הער איך, צוקומענדיג, זאגט דעם צווייטען:

— איי, ווי מיר ווילט זיך אצינד אויסשיסען!
— לאנגווייליג! — איז מודה דער צווייטער.

גאט זיי דאנק, איד בין שוין אויפ'ן מיטינג. קאפ אויף קאפ.
עמיץ — דער צווייטער צי דער דריטער רעדנער — שטעהט ביים
בעלעמער און האלט אין מיט'ן דרשה. קלאגענדיג — שעלטענדיג
געהט דער טאן:

„היזער האט איהר געבויט און זייט אין זיי נישט געזעסען...
בויער האט איהר געפלאנצט, און זייער פרוכט נישט פארזוכט;
קליידער האט איהר געוועבט, און פרעמדע האבען זיי געטראגען.
און אייד האט דורכגענומען די נעץ און די קעלט; קארן און ווייץ
האט איהר געמאכען, און קיינמאל נישט געגעסען צו דער זעט!
און אייערע זיהן, און אייערע טעכטער האט מען אייד פון די
ארעמס ארויסגעריסען און צו פרעמדער, שווערער ארבייט געטריי-
בען“...

איך דערקען די „תוכחה“, מיין תוכחה, מיט וועלכער מען
האט מ י ד פארשאלטען, און דאך מיינט דער רעדנער נישט
מיר... און אויך נישט מיר מיינט ער, ווען זיין טאן ענדערט זיך.
ווען עס שלאגט זיך אונטער'ן באלקען דער שטאלענער קלאנג:
— נאך אצינד איז אייער טאג געקומען! איהר וועט די ריכ-
טער זיין... און איהר וועט משפט'ען... מאס פאר מאס!

ווי די טראמפייטען איבער ירחו'ס מויערן קלינגט עס!
אבער נישט מ י ד מיינט ער. און איך פארזינק אין מיינע
געדאנקען, און איך טראכט:

— צי איז ווירקליך אזוי נאָהנט שוין דער טאָג?
מאָסקוואַ איז שטיל געוואָרען.... די באַריקאָדען צושמע-
טערט... דאָס „שולדיגע“ און „אומשולדיגע“ בלוט איז פאַרשיט מיט
ריינעם, אונשולדיגען שניי. דער באַהַז - שט ר י ק איז
נישט געראָטען, דער אַל ג ע מ י י נ ע ר — נאָך וועניגער. די
רענטע איז געשטיגען. די אויסלענדישע פרעסע ווינשט דעם גראַף
וויטע גליק; זיינע פאַפירען זענען אויך געשטיגען! דורנאַוואַ
וואַקסט נאָך איבער וויטען! די געפּענגענישען זענען איבערגעפּילט.
אין די שפיטעלער איז נישט אריינצואוואַרפען קיין שפּילקע. פון די
צערקלען געהען די קולות ער לב השמים...

אן אמת'ער סדומ'ער „הכצקתה“, נאר גאט מיט זיינע
מלאכים סוקען נאך נישט אראפ...

צי גלויבט דער עולם דעם רעדנער?

איד קוק מיר אום און קום אויך צום גלויבען.

די צאהל פון די אַפּטריניגע, פון די איבערלויפער פון יענעם
צד באווייזט עס מיר: איידער א שיף געהט אונטער, אנטלויפען
די מייז. און דער מיטינגזאל איז פול מיט אזוינע מייז...

גאט די לייט פון דער פרעסע, וואָס שטעהען ארום „בעלעמער“
און וואָרטען אומגעדולדיג אויף זייער צייט צום רעדען. די היינט-
מאָדישע געלערנטע...

דאָס זענען נישט די, וואָס וועבען אין דער שטיל די אידעען
פאַר שפּעטערע צייטען; דאָס זענען די, וואָס ארבייטען אַזוי פ'ן
טאָג און פ'ן נאָכטאָג! איינצעל־פאַרקויפער... די
צווייטע צי די דריטע הענט. פאַר דאָס אָבער מענשען מיט נען
פון כאָרטען אָדער פון האָזען, וואָס דערשנאָפען אויגענבליקליך, פון
וועלכער זייט עס הויבט אָן צו בלאָזען דער ווינט!

דאָס זענען גלגולים פון די, וואָס דינען שטענדיג דער גע-
נעוואָרט, דעם ערשט־געבוירענעם אצינד. גלגולים פון די, וואָס
האַבען אמאָל די קנעכטשאַפט פאַרטיידיגט, וואָס האָבען אמאָל
שוואַרץ אויף ווייס באוויזען, אָז גאָט האָט עס אייגענהענטיג באַ-
שאַפען די סטאַדע, און דעם הונט, צו היטען די סטאַדע, און דעם
פאַסטור, צו שערען די סטאַדע; אָדער: הערען, קנעכט און די פאַר-
ליציי אין דער מיט.

דאָס זענען גלגולים פון די, וואָס האָבען שפּעטער אביסעל
דעם בעל־בית־ישען ליבעראַליזם געטראָגען, די
הייליגע מאַכט פון „פּריוויליגען“ קאָנטראַקט געפּרעדיגט, די גע-
רעכט־מעסיגקייט פון קייטען, וואָס מען זעהט נישט מיט בלויע
אויגען — פון שווינדעל און שטילען רויב באוויזען; מיט איין
וואָרט: וואָס האָבען אַלץ־אין־איינעם די בעל־ביתישע ברודיגע וועש
אין געלערטען זיפּעז־שויס געוואָשען און גערייניגט. און היינט
זענען זיי דא! היינט וואָרפען זיי די בריק פון געלערטען שפיגל-

וועבס איבער'ן אָפּגרונט צווישען זעט און הונגער, צווישען פינס-
מערניש און ליכט... און — זיי ווייסען געוויס, וואָס זיי טוען!

רעדנער רעדען; פער און שוועבעל גיסט זיך זיי פון מויל.
מיט ברענענדיגע אויגען און טאָפעלט-שארפע שווערדען טראָגען
זיי, ווי אמאָליגע כרוכים, די בעלי-בתים פון ג'עדן אדום! אָפּגער-
שאַפט מוז ווערען זייער פריווילעגיע; די געדויערנע
ארבייט... וואָרעם „דריי-פאַכיק איז דער פלֶוך פון דער געדונגענער
ארבייט!“ „מיט פארדרום ארבייט דער, וואָס באַקומט נישט דעם
גאַנצען ווערט פון דער ארבייט“, „מיט עקעל און גרימצאָרן ווערט
איבערגעפילט דער לעבעדיגער מענטש, וואָס מוז ארבייטען, ווי אַ
טויטע מאַשין; וואָס איז נאָר א צולאָג, א צודאַט צו דער טויטער
מאַשין! וואָס מוז זיין אונטערטעניג דעם ראָד, דעם טויטען ווערק,
אַהן אינציאטיווע, אַהן ווילען און דעריבער אַהן לוסט צו דער
ארבייט!“

און „פארפלוכט איז די ארבייט דורך איהר פארטיילונג, דורך
איהר צוברעקעלטקייט; ווען דער מענטש מאכט אלץ אינ-
איינעם דיזעלבע אויסגעמאָסטענע, פאָרגעשריבענע קליינע באַווע-
גונג, אָפט נישט וויסענדיג אפילו, צו וואָס זי נוצט...“

„נידריגער פאר'ן פיה איז דעריבער געפאלען דער מענטש...
מיד ווילען איהם הויבען!“

„הויד דער מענטש!“ — „נידער מיט'ן בעל-הבית!“
„הויד דער מענטש!“ — „נידער מיט'ן בעל-הבית!“ ברילט
דער גאנצער סאַלאָן. נאָר אינמיטען ברילען פון דער שטורמיגער
מאַסע קייקעלט זיך דורך א דונער פון גאַס...
אַ פראַוואַצירטע כאַמבע, צי א שאַס פער טעות פון א האַר-
מאַט?

אַבער דאָס אלץ שרייט איבער דער רעדנער!
„נאָר דער טאָג פון דער וועלט-גערעכטיגקייט קומט! מיד
וועלען די ריכטער זיין!“ — —

און צווישען ארבייטער-עולם זיצען בעלי-בתים, מיט נאָרישע
פנים'ער, נאָריש-אויסגעלאַצטע אויגען, און הערען זייער שאַנר,
און פאַטשען מיט: „בראווא!“ —

און עס טרױסלען זיך זיי די בייכלעך, ווי פאר נחת! זיי זענען נאך קיינמאל נישט אזוי העסליך געווען!
 „די שקלאפעריי, די ניימאדישע שקלאפעריי מוז אפגעשאפט ווערען!“

„בראווא, בראווא!“ און הענט מיט גאלדענע רינגען הויבען זיך אין דער הויך און פאטשען בראווא! און די גאלדענע קייטען טאנצען איבער די פלושענע וועסטען פאר גרויס נחת!
 און דאס זענען דאך דיזעלבע שטאלצע בעליבתיים, וואס הארבען ערשט נעכטען אינדיווידואליזם און, על פי נישטע די „הערץ מאראל“ געפרעדיגט, וואס האבען דעם שווייס פון ארבייטער-פאלק נישט געקאנט פארטראגען, וואס האבען זיך געהויבען, ווי די געטער אין וואלקען, הויך איבער'ן „פעבעל“, וואס האבען געהאלטען יעדען פארלאנג פון א העכערען לויז פאר א דרייטסייט, דאס פארקירצען פון ארבייטס-טאג — פאר א פארברעכעריש אומפארשעמטקייט, וואס האבען אלע ארבייטער פאר איינפאכע גנבים געהאלטען און געלאזט רעווידירען ביי יעדען ארייזאון ארויסגעהן פון פאבריקס...

און אצינד? אצינד לויפען זיי איבער! פאטשען זיי בראווא. און ווילט איהר, שלאגען זיי זיך אין הארץ אריין „עלחטא“. עס געהט, אפנים, דער יום הדין, עס געהט!

אט שטעלט מען ווי ערב יום כפור, קערות! פאר געפאנגענע, פאר פארוואונדעטע, פאר פאמיליען פון געפאלענע, פאר פארשיקטע און — אויף געוועהר!

און דער בעליהבית ווארפט מטבעות; אויף זיין אייגענעם „פאיהיבעל“ ווארפט ער.

ער איז מיר קיינמאל נישט אזוי נמאס געווען.

און די שווארצע לייט קומען אויך.

לאנגזאם און שטיל קומען זיי. פאמעלעך, ווי עס פאסט פאר הייליגע לייט; שלייכענדיגע, ווי אמת'ע טעמפל-דינער.

אט געהט איינער צו בעלעמער צו פרעדיגען. קריסטליך-סאציאל פרעדיגט ער.

נעכטען האט ער די באצווינגער געהייליגט. קלוגע שווינדלע-

קעפ געזאלבט, כאפער-הענט געבענשט; איבער בעכער פון בלוט
און שווייס ברכה געמאכט. און היינט?
„מיר האבען עס שוין לאנג געזאגט! לייכטער איז א מויל-
טיר צו פאסירען דורך אן אויער פון א נאדעל, אלס דעם רייד
כען דורכצוגעהן דעם טויער פון גן-עדן“...

מיט דער צייט וועלען נאך וועלט-באצווינגער קומען און זא-
גען: „יגענע זענען שוין צו שוואך; זייער נאקען שוין צופיל
דורכגעפולט, און קענען שוין אונזערע שטולען נישט דערטראגען;
א י ה ר זייט פריש און געזונט, בויגט אייך און לאזט זיי אונז
שמעלען אויף אייך“...

אלץ וועט קומען מיט דער צייט!
דערווייל, א הייס-געהענדיג, פאסיר איך דורך טויטע גאסען.
קאלט און שטיל איז דער שטאלענער הימעל, מיט אייז-פיג-
קעלדיגע שטערענדלעך און א האלב-אפגעשאסענער לבנה...
אומהיימליך סקריפעט דער שניי אונטער די פיס און אקענען
קומט מיר א וואקעלדיגער קאזאק:
— מי קודא שליזעשסיא? !
איך כאפ פאר שרעק ארויס א פאפיראס און דערלאנג איהם.
— ספאסיבא, בארין! — ענטפערט ער מיר און וואקעלט זיך
ווייטער.

פון דער שווערער צייט.

דאס קריסטליכע ווארשע איז פון דער העלער הויט פרום געוואָרען; איבער מיר און מויער, איז פענסטער און וויטרינעס, איבעראל — הייליגע בילדער. דאס פרומע קריסטליכע ווארשע קריגט פחד פאר'ן הונגעריגען, אפעלירט צום קריסטליכען רחמנות, ישר און ברודערשאפט און ווייזט אן מיט'ן מינדסטען פינגערל צום אידישען שכן; יענער איז געוועהנט דערצו און די שטראף וועט זיין ליכטער...

דערווייל פארשטעהט מען זיך נישט אויפ'ן וואונק.

א דרייצעהן יעהריגער יאשקא מיט אן אָפּגעריסענעם דאָ-שעק און א צושפּאַלטענעם אויער און „זיינס גלייכען“ יוסקע מיט לויפּענדיגע אויגעלעך און א צוקראַצטען נעזעל קוקען נישט אויפ'ן „להבדיל“ פון צווישען שתי-וערב און ארבע כנפות, און כאַפּען ביידע צוזאמען איין פלאַש מאַנאַפּאַל, און וואַרפּען אויף דער געפרוירענער גאַס. דאָס „לעבעדיגע וואַסער“, וואָס האָט גע-קאַנט דערקוויקען אזוי פיל פרומע נשמות, שפּריצט לחלוטין אומ-זיסט ארויס פון דער צושמעטערטער פלאַש, אן אמת'ער „בל-תשחית“, און די פלאַשען-שטיקער גליטשען זיך קלינגענדיג און פינקלענדיג, גלייך עפעס רעכטס, ווייטער איבער'ן אייז...

א פרומע ווייבערשע נשמה, אריינגעזעצט פון בעל-הרחמים-גאט אין א גוף מיט א געשטופעלט און האַלב אָנגעשוואַלען פנים, טאַפּט א פלאַש אונטער א שאַל און לויפט צו א ווינקעל און וויל שוין א ברכה מאַכען, — יאשקא און יוסקע האַבען עס דערזעהען: שטעה, אַלעמע מכשפה! מיר זענען קיין גנבים נישט! און מען רייסט איהר אויס פון אונטער דער שאַל די פלאַש, טראַסק! עס שפּריצט, עס קנאַקט — —

און פאר גרויס שמחה איבער'ן נצחון כאפען זיך יאשקא און
יוסקע ארום און זינגען, און טאנצען מיט האַלביבאַרעסע פיס איי-
בער איין און גלאַז...

א גרויסער הויפען געהט. ערנסט, גלייך, „פּריוועסאַווסקיס“
מיט מיצען און קאפעליושען אויסגעמישט, איבער דער גאַס, די
אויגען פאר זיך, גלייך! ... זיי געהען אפשר א קעגען משיח'ן?
צווישען עולם דערהערט זיך א קול: „עה, גומע ברידער! וואר-
הין געהט איהר? וואָס טוט איהר? אויף דער פראנציסקאנער
גאַס האַבען אירען א גלח געטויט! קומט!“ דער עולם פארציי-
טערט א וויילע, נאָר עמיץ נעמט די שלאַנג אָן ביי א לאַץ: „אין
וועלכער פאבריק ארבייטסט דו, ברודער?“ ער שווייגט, און פויס-
טען האַגלען אויף זיין קלוגען קאַפּ...

וואָס איז געשעהען?
צי איז ווירקליך גענוג געווען, אז אן אַלטער, אַסטמאַטי-
שער גענעראַל זאָל, אויפ'ן וועג פון ווילנא קיין פאַרזין, אַפּשטעלען
זיך ביי דער נעווא, און, אפשר אַהן שום כּונה, אַרויסזאָגען דאָס
וואָרט: „צוטרויען“ — עס זאָלען ווירקליכע וואונדער געשעהן?
צי האָט ער, נישט ווילענדיג, אַפּגעשפּראַכען אן עין-הרע,
פאַריאַנט א שווערען כּשוף, אַפּגערוקט איין אַלץ פון שווערען
ה א ר י ? און דער גרויסער עולם איז אַרויס פון דער הינער-
פּלעט?

אַלץ קאַפּויר: בלינדע זעהען, לאַמיר לויפּען, טויבע שרייען...
און איז מיט'ן ווינטער אונטער'ן גרעסטען איין רודערט זיך.
וועסט זיך: אַקסעל צו אַקסעל, ברידער! הויבט אייך, צוואויגט
אייך, צושמעטערט! דער הימעל רופט!

דערווייל איז נישט היימליך, איבערהויפט אווענטצייט...
די לערע אַפּגעשטאַרבענע גאַס קוקט דיר אין פענסטער אריין
מיט בלינדאונטערנעשלאַגענע אויגען, מיט אַן איינאיינציגען

לאמטערן, א שריר ופליט פון אלע חברים... און דאס ארעמע פלע-
מעל דערינען ציטערט, פלאטערט, ווארפט זיך ווי'ן א פיבער:
פיקט, ביקט, ניקט און טיקט זיך, אט פארשלינגט עס די חיה רעה
— די נאכט; און עס שרעקט זיך פאר'ן טויט, און אין מיטען דער
גסיסה גיט זיך עס מיט'ן לעצטען כח א ווארף, ווי א שלייזן פון
אונטערן מעסער, און א הייב, א טאנץ — ווי לאנג וועט דויערן
די גסיסה?

ערגעץ ווייט, ווייט פלאצט א שויב פון א וויסטאווע, — אפשר
א שאַס? א „צופעליגער"... אין עק הימעל שפריצט ארויס א
פייערדיגע צונג פארשווינדט און זינקט איין... און ווייטע פאר-
שטיקטע קולות הערען זיך —
נאָר טסס!

עס הערען זיך פעסטע, זיכערע טריט איבער דער גאס...
די שטאטס-לאָגיק אויפ'ן דרך הישר געהט, מיט „אותות
ומופתים" אין דער האנט... אותות ומופתים זיכערע,
שניידענדיגע, פייערדיגע...

וואס נאך?

עס צושפריצען זיך די געדאנקען אין מח, ווי די פונקען, ווי די
פויגעל אונטערן פרייען הימעל...
עמיץ קלאפט אין טיר?
דאס לעבען? אדער נאך דער „אורח חיים"?
ביידע נישט.
חברים...

אבער וואס פאר א פנימ'ער דאס האט!
— חוזק, — פרעג איך דעם עלטערן, — וויפיעל קווארט
עסיג האסטו דו היינט אויסגעטרונקען?
חוזק, אין שווארצען העמדעל מיט'ן גרויסען ביינערנעם קנאָפּ,
מיט די וואסערדיגע אויגען אין פארמעטנעם פנים, ועצט זיך, פיהרט
מיט א ציטעריגער האנט איבער'ן שוואד-און אשגרוי באוואקסע-
נעם קאפּ, און זיפצט אָפּ:

— א וויסטער, פינסטערער חלום!

— וואס איז?

— איד בין, ענטפערט ער, קיין גבור נישט, פארפאלען...
 „פאראן גרויסע שטארקע מענשען מיט אייזערנע הענט און
 שטאלענע נעגעל, וואס געהען צו צו פעלזען ביים ים, רייסען
 פון איהם שטיקער און ווארפען אין הימעל אריין, און ווילען זיך
 אזויערנאך אראפּווארפען דאס טעלערל פון הימעל...
 „פאראן קלענערע גבורים, שפילען זיי מיט אייזערנע רעש-
 לעד, ווי אין באָל...
 „פאראן נאך קונצענמאכער, וואס שרעקען אומזיסט דאס
 „געעהרטע פובליקום“ און ווארפען מיט פאפירענע קוילען,
 דעקעלען, נאך הינטער דער סצענע שלאגט עמיץ
 אין א בלעד אריין, מיינט מען: דאס דונערן די קוילען...
 „פאראן נאכטוואנדלער, וואס קריכען מיט בלוזע הענט אויף
 גלייכע מויערן...
 „איד בין עס נישט... נישט קיין גבור, נישט קיין סוראנאט
 פון א גבור...
 „איד בין חוזק...
 „איד בין א מענטש, קאמארי...
 „א מענטש, וואס האט אויך א הארץ און א לונג און לעבער...
 „נאך אז דאס הארץ טוט מיר וועה, האב איך קיין נביא'ישע
 טבע נישט, ארויסצולויפען מיט א קול אין מארק אריין: א רוח
 אין אייער טאטענס-טאטען-אריין! און, אז די לונג הייבט אן פויר
 לען און די גאל גיסט זיך איבער, האב איך קיין טבע נישט, ארויפ-
 צושפרינגען אויפ'ן טורעם פון פייער-וועהר און אראפ שרייען:
 ס'ברענט!... עס ברענט נישט אין ערגעץ, נאך ביי מיר...
 „דאמאלט האב איך דוקא לייעב התבודדות...
 „לייג איך מיר, ווי א בער אין דער בערלאגע, און ביים מיר
 פאר הארץ-הונגער די לאפעס; גאנצע בערג אפגעביסען...
 „ערשט אז עס ווערט מיר גרינגער, געה איך ארויס.
 „נאך וואס? פייפען אויף קהל...
 „פיהרען, ווי ישיבה-בחורים-גבורים מיט שטענדרער פאר כלי-
 זיין אין די הענט קעגען ארום-קודש, קען איך נישט... גיט מיר
 א חברה חדר-אינגלער, מיט געמאכטע פייקלער, וועל איך מיט זיי
 געהן צום ראש-הקהל אויף א קאזמוזיק... דאס קען איך...
 „איך געהער נישט צו דעם, וואס איהר רופט „לעבען“ און

דאָס „לעבען“ געהערט נישט צו מיר. איר שפיי אויפ'ן „לעבען“.
און אויך נאך פון דערווייטענס...

„צווישען מיר און דעם „לעבען“ פל ים ט און אפשר שטעהט א וואסער...

„איבער'ן וואסערל שפיי איד, איבער'ן וואסערל שטעל איד
פייגען ארויס, פיער מיט אמאָל, דאָס קען איד! אמאָל — א
ווייסע צונג, איהר ווייסט, איד לייך אויפ'ן מאָגען...

„אז מען זעהט מיד און הערט מיד נישט גוט, שמעל איר מיד אויף שטאלצען און פייף... עס איז נישט אזוי נאטירליך. נאר עס טראגט זיך ווייט, ווייט... עס הערט זיך!

„און דער עולם שרייט: בראווא! בים!
„נישט דער געטראפענער — אנדערע... דער געטראפענער
שילט...“

„כאטש ניט איד בין שולדיג; איד שפיי אין דער וועלט אריין. שולדיג אין דער ווינט, די השגחה פרטית... ער אבער שילט מיד און דער עולם קיינט, פלאצט פאר געלעכטער...
„אמאל פלאצט א גבאי...“

„ער האָט פון צדקה־פּושקע אַרױסגעשניפּט אַ גאָלדענע מטבע; ער האָט געזעהען, ווי אַ באַנקיר האָט אַריינגעוואָרפּען, נישט באַ־ מערקט, אַז עס איז אַ פּאַלשע מטבע... האָט ער גע'לעקט'נט... האָט ער מורא געהאַט פאַר באַזוכען און געפֿינען, האָט ער די מטבע אויף דערווייַל אַיינגעשלאָנגען... קום איד אַרױס אויף שטאַלצען, מיט אַ יראַת־שמים־פֿנים און אַינ אַרױסגעשטעקטע צונג, און פֿיער פֿייגען אין די הענט, — לאַכט ער, קנאַקט ער, פֿלאַצט ער; אַינ העלפֿט—רעכטס, די צווייטע—לינקס, די מטבע—איז דער מיט... דערזעהט דער עולם, זי איז פֿאַלש, פֿלאַצט דער עולם פאַר געלעכטער“...

— נו, אויך מיין עסק! — וויל'מיר איהם טרייסטען.

— „בא — זיפצט חוזק אפ — דאס אלץ איז נוט געווען
איבער'ן רוהיגען, שטיל-פליסענדיגען אדער גרינליך-שטעהענדיגען
וואסער. מען האט מיר געזעהען, געהערט, און: בראווא, בים!
„צינד — א ים!

..שמעל דיד אויף שטאַלצען. פאליעם דעסען דיר איבער!

„מייף — ווען א ים קאכט און זידט...

„שפיי — ווען ער שפייט, און גלייך ארויף צום הימעל;
טו עפעס, ווען די וואסער-ריווען צושפילען זיך, צווינגען זיך,
און שפארען אין דער וועלט אריין, טראגעדיג מיטל-דערער און
שטיקער גרעכל אויף די אקסעל...
„טו עפעס!“

חוזק פארשטומט, און נישט בעסער, ווייזט זיך אויס אין
דעם פאָעט...

— גם אני בחלומי, זאגט ער...

„א פוילע זאך...“

„וואָרים וואָס בין א י ד ? א מענש מיט א פיפערל...“

„מיט א פארכשוף'טען פיפערל...“

„פון א פארכשוף'טער קאלינע א פיפערל... פון עק וועלדעל,
געבויגען איבער'ן וואסער שטעהט זי, און זאפט אין זיך איין דאָס
גערויש פון קליינעם שטילען וואסערל, פון קליינעם פארחלומ'טען
וועלדעל, פון מחנות פייגעל, וואָס פליהען אונטער בלויען הימעל,
שלינגען ווערימלעך און זאגען שירה, און די ווייסע בייכלעך ציטער-
רען פאר נחת, פאר דאנק... פון ד ע ר קאלינע א פיפערל...“
און א מיידעל האב איך געהאט מיט א פויגעל-הארץ...

זיצען מיר אין שאַטען פון דער קאלינע, אין עק וואָלד, ביים
קלאָרען טייכל; איך שפיל און איהר פויגעל-הארץ צוגעהט, צו-
געהט...

שפארט זיך אַז דאָס זיסע קעפעל אויף מיין קני, קומט זי
צו מיר ארויף מיט שטיל-זיסע-ברידער-אויגען, וואָס פינקלען מיט
שטילען נחת, ווי א פויגעל, וואָס האָט א ווערימעל געכאָפט, און
איך זאָפ איין דאָס נחת און שפיל פאר גרויס פרייד, פאר דאנק,
וואָס גאָט האָט מיר די פינקעלדיגע אויגלעך מיט'ן זינגענדיגען
פויגעל-הארץ באַשערט, עס איז מיין...

עס ציטערט איהר ברוסט פאר נחת, טרערען קומען מיר אין
די אויגען אריין פאר גרויס דאנק און איך שפיל אויפ'ן פיפערל...
און עס מאַכט א רושם, שטארק! — אויף איהר... זי שטרעקט

צו מיר הונגעריג אויס די ווייסע הענט... דורשטיג שוואלען מיר
אקעגען די קרעלענע ליפלעך!

און נישט נאָר אויף איהר...

א ווייסע גאַנז שווימט איבער'ן טייכעל און שטעלט זיך אָפּ
מיט א דינעם גרעזעל אין מויל... און זי שלענגט עס נישט איין, פאַר-
געסט עס און בויגט אויס צו מיר דעם ווייסען האַלז און קוקט,
און שווייגט...

א יאָלאָווקע קומט ארויס פון שטילען וועלדעל, מיט עכט
פרום-קעלבערנע אויגען, מיט א חז'עוודיגען, צערטליך-דינענדיגען
מילעכל און בלייבט שטעהן ווי פארכשופט, און זעגעלט שטיל
מיט'ן זידען-העריגען עק אין דער שטיל-שמעקענדיגער לופט...

און פייגעל מיט ווייסע און געלע בייכלעך שטעלען זיך אָפּ
אונטער'ן הימעל און צוויטשערען:

— ווער איז דער פויגעל דאָרט?!

„איך געפעל..."

„איך געפעל און ווער גרויס; עס איז צייט צו געהן אין דער
וועלט אריין, שפילען פאר דער וועלט... פארכשופ'ן א וועלט, דאָס
לעבען באצויבערען, ווי דען!

„און אז מיין מידעל דרימעלט איין, קוש איך זי שטיל צום
„אדע" אין ווייסען שמאַלען שטערן אריין — און לעג לאַנגזאַם
איהר קאפּ פון מיינע קני אויף א בינטעל גראַז אראָפּ, — זי
זיפצט אָפּ אין דרימעל, עס ריהרט מיר נישט, העכערע צוועקען
פיהרען מיר... איך פארשווינד, צו דער וועלט לויף איך מיט מיי
פייפערל, מיט מיין פארכשופטען פייפערל, פון דער פארכשופטע
קאַלינע, פון עס וואָלד, ביים שטילען טייכעל..."

— נו, שפיל פאר דער וועלט?

— שפיל! די וועלט שפילט, און נישט אויף א פיי-

פערל!

„דאָס לעבען אליין גיט קאַנצערט!

„נישט אויף פייפערלעך, נישט אויף פלייטען, נישט אויף היל-

צערנע און געבלאָזענע אינסטרומענטען...

„ה א ר מ א ט ע ו שפילען, ק א ר ט ע ט ש ע ו זינגען.

טענער — שראַפנעלען!

„די לעבענס אָפּערע געהט, א וועלט־פּאָעמא!
ווי קום איד מיט מין פייפערל“...
ער האַקט אָפּ און מאַכט אוועק מיט דער דורכזיכטיגער האַנט...
— א רחמנות נאָר אויפ'ן מיידעל, נעבער...

— מיר איז נישט בעסער! זיפצט דער פילאָזאָף...
יאַהרען האָט ער איז דער הויך איז זיין דאכשטיבעל פאר-
בראכט... ביי קארגע שטראלען דורך פארגרינטע שייבלעך ביי
טאָג ביי א ציטעריגען חלב'נעם ליכטעל ביינאכט, איז ער אַ גאַנץ
לעבען אָפּגעזעסען, קלערענדיג און גריבלענדיג, וואָס „גלייך“ איז...
און אז ער איז שוין גרוי און אַלט געוואָרען, אז די צייט
האָט איהם אויסגעצויגען דעם מאַרד פון די ביינער און אויסגע-
זויגען די פאַנטאַזיע פון קאַפּ, איז ער ערשט געפאַלען אויף דער
המציאה, אז „גלייך“ איז דאָס, וואָס עס איז נישט קרום...
און ער האָט געוואָלט אויפשפּרינגען פאר פרייד, נאָר די קני
האבען אָנגעהויבען קנאַקען!
אַלץ איינס! אבי נישט אומזיסט אזוי פיעל יאָהרען, אזוי
פיעל לעבען געוואָרגען און געשטיקט! ער האָט ארויסגעפישט א
פערל פון תהו ובהורדיגען ים... און ער איז א גוטער, נישט פאר
זיך אליין האָט ער זי געפונען, ער וועט זי שענקען דער וועלט...
ווי קראַנק און עלענד ער איז, וועט ער באַשענקען א וועלט...
און ער געהט קוים אראָפּ פון די טרעפּ, אָפּט קריכענדיג אויף
אלע פיער; די ביינער קנאַקען... נאָר, געלויבט איז זיין ליבער
נאָמען, אַט איז די גאָס...

— רבותי, הויבט ער אָן —
זיין קול אָבער ווערט דערשטיקט...
פאַליעס מענשען שלאָגען איבער דער גאָס, טויזענטער צונגען
רופען:

— מיר ווילען! מיר ווילען!
„ווער פרעגט וואָס גלייך איז?“
מיר אלע פארשווייגען... יעדער פון אונז פיהלט די לאַסט.
זיי — פון שווערע געדאַנקען, איד — פון די יאָהרען...

עמיץ קלאפט!

אחא? דאס לעבעז?...

ניין... עס האט זיך נאך געדאכט!

שווערע, נאך זיכערע טריט אין גאס, די שטאטסלאַניק געהט.

מיט אותות ומופתים געהט זי... פעסט, שטייף, אייזערעז...

.1906

פראמעטעאפ.

רציחה'שע נקמה!

דאס שטאלענע געטליכע הארץ!

א נאקעמען, האט ער מיר מיט קאלטע אייווערנע קייטען צום
קאלטען פעלזען צוגעשמירט.

און פון דער פייכט־קאלטער הויך לאזט זיך אן אדלער, א
שווארצער, ברייט־פליגעלדיגער אדלער, מיט אן אומבארמהארציג
קאלטען בליק אין אויג...

און דאס קאלטע אומגעהייער, דער קאלטער פעלז וועט פון
מיר זאפען און זאפען די ווארעמקייט פון הארץ, און דער מער־
דערישער אדלער וועט עסען פון מיר די לעבער...

און אייביג, אייביג וועל איך ליידען!

דער מערדער — —

די געטליכקייט האט ער מיר נישט צוגענומען, די אומ־
שטערבליכקייט — נישט! אייביג זאל שלאגען דאס הארץ, דער
פעלז זאל האבען פון וואס צו ציהען. און אייביג וועט צוריק און
צוריק וואקסען די לעבער, דער אדלער זאל האבען אייביג צו
פרעסען!

אזוי וויל ער, יופיטער —

אזוי איז ער זיך נוקם!

און פארוואס?

ליכט האב איך ביי איהם גע'גנב'עט, ליכט — א פונק פייער

פאר אַרעמע מענשען!

אלץ וויל ער זאל זיין איינגעזונקען אין פינסטערען תהום און

פון דארט ארויפקוקען מיט באגייסטערט נארישע אויגען צו די

געטער אויפ'ן אלימפ, צו די, וואס זיצען איינגעהילט אין פרעכ-
טיגען ליכט, עסען אמבראזיא און טרינקען נעקטאר.
און ער וועט זיך פון צייט צו צייט אראפלאזען אין פינסטערען
תהום אריין, אין געשטאלט באדיי פון א קוה — ארויסצוכאפען
א שעהנע און א טייערע פערל פון ים...
און איד האב זיי ליכט געבראכט —
כא—כא—כא — עס איז גענוג א פונק ליכט! ביי א פונק
ליכט, זעהען די געטער, זעהט דער אלימפ אנדערש אויס — און
יופיטער, וואס קאן שוין די קוהפעל פון זיך אינגאנצען נישט
אראפשווארפען...

וואס לאזט זיך דער אדלער אזוי לאנג אראפ?
וואס באטייטען די רעדער, וואס ער מאכט אין דער לופט
אין דער הויך?
ווייל ער מיד פריהער נאך שרעקען — איז נישט די שרעק
גרעסער פאר דער ערגסטער שטראף?
הא — ווי שארף עס ענטפערט די לופט אויף יעדען ריהר פון
די שווארצע פליגעל, אויף יעדען שניט פון די שפיציג-שווארצע
ברייטע מעסער...
און ער שווימט און שווימט...
גאט אין הימעל איז עס נישט — — —
וואס?
עס איז דאך אוממעגליך!
פארוואס? פאר א פונק פייער! אין פייער און פלאם אייני-
געטונקטע געטער זאלען קארגען א פונק פייער! יופיטער, וואס
דונערט ביי יעדער לייכטסטער געלעגענהייט, אויף יעדען געבורטס-
טאג פון דער אינגסטער אלימפישער סוברעמע, ביי יעדער מאל-
צייט, טיילמאל פאר זיך אליין ביי יעדען הויך — זאל קארגען א
פונק?
און וואס וועלען זיי, די ארעמע מענשען, מאכען פון א פונק?
פייער וועלען זיי מאכען, כא, כא, כא! קעלכער וועלען זיי
בראטען, פאר זיך, פאר דיר אויך, יופיטער!

און אז ס'וועט דיר ארויס פון האַלז, וועט דיר שמעקען אַבי-
סעל געבראַטען קעלכערנער רויך!

ניין — נאַרישע מענשען, נאַרישע געטער!
קעלכער בראַטער, קעלכער פרעסער...
פאַר וועמען, פון וועמען וועל איך ליידען...
ניין — טויזענט מאָל ניין!
עס איז א מיראַזש, א וויסטער חלום — מען דאַרף נאָר די
אויגען אויפרייסען!

געוויס א שטיק שוואַרצער, פאַרגליווערטער, טויטער וואָל-
קען בלאַנדזשעט פאַרוויסט ארום אין דער לופט — נישט קיין
אַדלער — וואָס פאַר א פעלז, כאַ—כאַ—כאַ! קיצלען לאָזט ער
זיך, קראַצען, איד שויל איהם, ווי א קעכין א קאַרטאָפּעל — א
ווייכער נאַרישער פעלז...

און די קייטען —
כאַ—כאַ—כאַ!
שטרוי, פויערישע שטרויענע שטריק — —
שפּרינג אויף פּראַמעטעאוס!
דו האָסט פון דיין אייגענעם א שוואַרצען חלום געליטען... קיין
פעלז, קיין קייטען, קיין אַדלער, קיין יופיטער, קיין אַלימפּ...
וואו האָסט דו א פונק פייער גענומען!
האַ, וואָס!

פּראַמעטעאוס — כאַ—כאַ—כאַ!
געוויס אויך א חלום — — —
א וואָהניניגער חלום, א ליגנער א גרעסס אויסגעטראַכטע
מעשה — ווער פּראַמעטעאוס, ווען פּראַמעטעאוס —
וואָס פאַר א פונק פייער...
עס איז פינסטער, נאכט.
א א א — — —
נאָר אַביסעל שלאָפען!
צי בין איך נישט א פּוריסטוב נאָך אַז איבעריגען גלעזעל?

דער טאג.

דער מאניפעסט איז, וואס אנבאלאנגט צו דער אידישער לאגע, נישט קלאר. איז וויטע'ס ערקלערונג — וואקעלדיג... די רעני-רונג וועט שמרעבען צו גלייכבארעכטיגען אלע איינוואוינער אין דער אימפעריע. קיין צייט דערויף איז נישט באשטימט, און וויטע, ווי מיר ווייסען פון די בלעטער, האט פולע הענט ארכייט און אוי-סער דעם נאך אפענע טירען פאר דער פרעסע, אפענע אויערען פאר אלערליי פארשטעהער; כמעט ער שלאפט נישט!... צי קלינגט עס נישט ווי: משיח וועט קומען, ער מוז קומען, נאר ווען?

און אנטשיידען וועט די דומע. זי וועט פלייכט, ווי אמאל די פוילישע געזעצגעבונג, זאגען: אדרבא, אידען קומט גלייכבאר-רעכטיגונג, נאר זיי מוזען זי פארדינען, אומזיסט טרינקט מען וואסער, און אויך נאר איז קליינע שטעדטלעך; און — אויב די פאות זענען שוין אפגעשניטען; אומגעשוירענע בערד טראגע רוסען אויך, לאנגע רעק אויך, דארף מען נאר פארלאנגען, זיי זאלען, דאוור-נען אויף רוסיש!

האט מען טאקע געקלאפט א טעלעגראף צו וויטען מיט אן אנפראגע, צי איז די אידישע גלייכבארעכטיגונג פארזיכערט, האט ער — א פארנומענער מענש — נאך נישט געענטפערט... פאר דאס האבען אויף זיין ארט געענטפערט אנדערע: די כוליאנעס, די שווארצע מאות, די באסיאקעס, רופט זיי, ווי איהר ווילט נאר; די באהעלפער און אונטערשטיצער פון דער הערשענדער פארטיי, וואס מוז און וויל פארט נישט אראפ, און שפרעכט אפ איהרע שלעק מיט'ן אלטען שפרוד: פון מיין קאפ אויפ'ן אידישען קאפ...

די אלטע שפיצלעך, פון וועלכע פארטשריטס-פארטייען לא-כען און מיר, מיר אידען, וויינען. יענע קייקלען זיך פאר געלעכטער

און מיר פאר שאנד, שפאט און וועה, און פארניסענדיג אונזער בלוט, אונזער הארציג בלוט אין דער בלאטע אריין...

און די אלטע אידען, וואס מיר האבען אין אונזערע חלומות לאנג באגראבען, לעבען נאך און געהען ארום אין די גאסען; היינט מעג מען; מען כאפט אינעוועניג א ציטער און מען געהט בלומר'שט מיט א פנים פון פראנק-און-פריי אויף א הפקר-וועלט...

— פאגראמען! שריי איד אזא אידען אין אויער אריין; איד וויל וויסען, צי ער לעבט באמת, צי ער געהט ארום אויפ'ן עולם-הדמיון.

— אין רוסלאנד: ענטפערט ער מיר שטאלץ.

פרעמד בלוט, הייסט עס, פארגיסט זיך.

איד פארלאז דעם אפגעשטארבענעם און געה ווייטער איבער דער מארשאלקאווסקי גאס... מאסען געהען. ביי יעדען אין מח בויערט די פראגע: מען וועט שיסען, צי ניין? און געהן געהט מען. עס געהען באגייסטערטע פארטיי-מענשען, וואס זענען ווירק-ליך גרייט אריינלאזען אין זיך דעם ערשטען בעסטען באיאנעט, אויפ-צורייסען זיך די ברוסט פאר דער ערשטער בעסטער קויל... עס געהען אויך מענשען, וואס ווערען מיטגעריסען מיט דער מאסע, מענשען, וואס האבען גארנישט זייער אייגענס און ווערען צוגע-צויגען פון דער קראפט פון דער מאסע, גלייך אייזען-שטויב פון א מאגנעט, און וועלען זיך אויך צופליהען, ווי דערוועלבער שטויב ביים ערשטען טראמפלען פון באריטענע פערד, פון ערשטען הילד פון א שאס אין דער לופט, אפילו פון א הויכען פאליציאנטען-נעשריי, גאר פארגעסענדיג, אז היינט רעגירט עמיץ אנדערש אין דער גאס, אז דער ערשט-נישט-לאנג אליין הערשענדרע פאליציאנט אין געפאלען! און נאך אז אנדער סארט מענשען געהען... איינ-ציגווייז געהען זיי, שטיל, ווי גנבים, אויסקוקענדיג, ווי דאס ערג-סטע אומרוהיגע געוויסען און מיט בליצען פון שלאנגען-גיפט אין די אייגען — אגענטען פון דער אלטער ארדנונג געהען... עס הערט זיך געזאנג, עס באווייזט זיך א רויטע פאז, עס

ווערט א געשריי: היטלען אראפ! און דער מענש פון דער מאסע, פאר ליעבשאפט, פאר פרייד און גאנץ אפט פאר בלויער געוועהנדיג הייט צו פאלגען, כאפט זיך צום היטעל, נאך אויב עס איז א קריסט, הערט ער הינטער זיך:

— הויב נישט! עס איז א א י ד י ש ע פאן... א אידישער געזאגט!

און איינער פון די אונטער-זאגער געהט צו צו זיין חבר און פרעגט:

— אפשר אנפאלען?

— ניין, מיר זענען צו וועניג! — הער איד א תשובה.

עס קומט צו צו מיר איינער א האלב-לעבעדיגער, האלב-טויטער טער איד און פרעגט:

— צי קאן זיין אין ווארשוי א פאגראם?

און איד קריג אויף איהם, אויפ'ן האלב-טויטען, האלב-לעבעדיגען, קוים אטעמדיגען ווארשעווער איד, רחמנות און זאג איהם: ניין.

— זיכער? — גלאַצט ער אויף מיר די אויגען אויס.

— זיכער, דער היגער פראלעטאריאט איז אנטוויקעלטער; די צאהל פון לומפּענפראלעטאריאט — קלענער. דער געווער-ב-מאן טרינקט פיעל וועניגער, צו די געהיימע אנענטען האָט מען קיין צור טרויען נישט, און הער! מען שרייט: יעדנאָשטש! ניער זשיע יעדנאָשטש! אויסערדעם — צוויי גרויסע אנטיסעמיטען האָבען אויף א ווייץ פארזיכערט, אז עס וועט נישט זיין, זייער אַנטיסעמיטיש עהרעד-וואָרט געגעבען...

און עס קומט אין איהם אַרײַן א חיות, א ניי לעבען, דאס פנים שיינט, די אויגען ליכטען, ווער איד פלוצלונג ביין אויף איהם און זאג:

— און א פ ש ר יא... קיין נביא בין איד נישט!

און ער איז צוריק האלב-טויט, האלב-לעבעדיג געוואָרען... ער שטאַרט! ער פאַלט...

אפשר פאַרבעטען איהם צום זעלבסט-שוץ?

רויטע פענער — מאַסען באַגייסטערטע פנים'ער, פלאַמענדי-גע אויגען — העלדען... אייערע און אונזערע צוזאַמען! יעדנאָשטש! און אין מיר אַרעמען, נאָך לעבעדיגען איר דרעהט אין אַלטען קראַנ-קען האַרץ די פראַגע:

— צי וועלען זיי מיר אויך העלפען?

עס געהען פאַרטייען נאָך פאַרטייען, פענער נאָך פענער — מיינע, ביז אין דער לעצטער מינוט הייס-געליעבטע פענער: פריי-הייט! אכט-שטונדיגער ארבייטס-טאָג! עס לעבע דער פראַלעטאַט-ריאט!... און דאָך איצט, אין דער מינוט, ווען פאַגראַמען שטעהען אין דער לופט, זענען זיי מיר נישט אַזוי היימיש, נישט אַזוי הייס געליעבט... דאָס איז מיר איצט פיעל צורועניג!

צוויי געהען פאַרביי און איינער פון זיי לערענט דעם צווייטען: — דער קלאַסען-קאמף מוז זיך אריינמישען אין נאַציאָנאַלען קאמף, נאָר אויף אַזוי ווייט, ווי עס אינטערעסירט דעם קלאַסען-קאמף — — —

ווי ווייט עס קאן אינטערעסירען, האָב איר נישט געהערט. עס האָט א דונער געטאָן: יעדנאָשטש! הייזער ציטערען... איר אבער ציטער אויך...

מיין טאָן איז נישט געפעלען געוואָרען. „סטייטש, אין היינטיגען מאָמענט, ווען די וואנט פאַלט, די טירען פון תפיסות סקרי-פען און ווילען זיך עפענען, און וועלען זיך היינט-מאָרגען עפֿענען, ווען די צייטונגען געהען אַרויס (אין די רעזידענצען) אַהן „דאָוואַלענאָ צענזוראָר“, ווען צעהן מאָל אין טאָג פאַרזאַמלען זיך מיטינגען, און מען רעדט וועגען אַלץ פראַנק און פריי אין די אוי-גען פונ'ם אַלטען טשינאוויק... היינט רעדסטו פון קאפּעלושען?“

רבותים, זייט מיר מוחל... זייט מיר מוחל, וואס איד האט
מיינע אויגען, און אויף זיי מיינע אייגענע ברילען און קאן נישט.
און וויל נישט זעהן אויף אייערע אויגען, קל וחומר — אויף אייערע
ברילען! און אז איד זעה אין דער לופט ארומשוועבען קאפעלעשען
— מוז איד געבען א משל מיט א קאפעלעש... און אין דער לופט
זעה איד שווימען ארום קאפעלעשען אהן קעפ, אהן מענשען... א
טראניקאמעדיע זעה איד, א פורים-שפיל!

אין קאפ דרעהען זיך מיר, ווי פליגעל פון א ווינטר-מיהל, רעס-
קריפטען, מאניפעסטען, מיטינגען, פארזאמלונגען, סאמע גוטע זא-
כען, און פול בין איד „גאלגען-הומאָר“... איד זעה אן עולם געהט
אין באַד, זיך כלומר'שט אַפּוואַשען, און האָט אפילו א בעזעמעל
צום שמיסען זיך אין די הענט, נאָר אַהן פרישע וועש! אַרויסגע-
הענדיג פון דער היץ, פון פלוצלונג'דיגער התלהבות, וועט ער צוריק
אין אלטען העמד, אין דער אלטער ברודיגער וועש... א נייער טאג,
זאָגט איהר, — איהר גלויבט, און איד גלויב נישט! צי האָט
איהר דאָס רעכט צו פארלאנגען פון מיר אמונה?

און נישט איהר אליין, לעזער, פארלאנגט אמונה...
די אלטע וועלט, וועלכע איהר האָט שוין, ווי אייך חלומ'ט
זיך, אין קבר אריינגעלעגט, מיט ערד באשיט און איהר, ווי עס
דאָכט זיך אייך, געהט צוריק פון דער לוייה און רייסט גראָז און
וואַרפט צוריק אויפ'ן קבר — די אלטע וועלט האָט פארלאנגט
אמונה...

אויף א הויכער פאַלקע פון האַלץ-ווערים צופרעסענעם שראַנק
איז געשטאנען אַן אלטער, דריי-פיערטעל אויפגעגעסענער ספר, און
האָט פארלאנגט אמונה. און איהר לעבט נאָך אין זיין צייט, און
דאַרפט אייך נאָך פיהרען לויט זיינע עצות...

דער רב און דער צדיק האָבען פארלאנגט אמונה, אז פאר זיי
איז אַפּען דער הימעל, וואָס איז פארשלאָסען פאר א י י ד...
דער דאָקטאָר, ביים בעט פון קראַנקען, האָט פארלאנגט אמונה אין
זיינע סודות, אין זיין באהאלטענער קבלה-מעדיצין, וואָס ער טאָר
נישט אויסזאָגען, נישט דעם קראַנקען, נישט זיינע גאָהנטסטע

קרובים. דער סוחר בכלל, דער רייכער און דער קאפיטאליסט בפרט, האבען פארלאנגט אמונה, אז יעדער גראשען איז עהרליך פארדינט; דער ביוראקראט האט אודאי פארלאנגט אמונה! איהר מוזט איהם גלויבען, אז ער ווייסט אלץ, כוט אלץ צו אייער בעסטען, בפרט ווען איהר באצאחלט דערפאר, און קוים האט איהר אַני געהויבען מסופק צו ווערען, איז ער, גאנץ עהרליך, ביז געווארען און אז א טאטע ווערט ביז, שמיסט ער; פון דעם האט נאך שלמה המלך געוואוסט...

און אויב די נייגעפענטע וועלט פארלאנגט אויך אמונה. זאג איר אייד, אז די נייע וועלט איז קיין נייע נישט, אז דאס איז אַ מלמד, וואס האט זיך פורים לשם מצוה, איבערגעקנעפלט אויף גוי'ש, פון רעכטס אויף לינקס, און געמיינט, אז מען וועט איהם נישט דערקענען...

ווארים נישט נאך איהר, לעזער, פארלאנגט אמונה... די בעלי-בתים, וואס פארפלייצען די מיטלגען און הערען אויס די זיסע רייד פון פאסטעמפאזער דעמאקראטיע, וואס בליהט אלץ אויף גערעכטיגקייט; די פייערדיגע אויסגעשרייען פון דער נארא-דאווער דעמאקראטיע, וואס טראגט די ווייסע פאן; די שטער-כענדיגע, ביסענדיג-ברענענדיגע רייד פון פראלעטאריאט-רעדנער און נאך און נאך אלערליי פארשידענע רעדען, און פאטשען נאך יעדער רעדע „בראווא!“ ווילען אויך, מען זאל זיי גלויבען; גלויבען, אז זיי האבען: ע ר ש ט ע נ ס, פאליטישע איבערצייגונגען, צווייטענס, בלויז געפיהל פון גערעכטיגקייט, כאטש זיי באנוצען זיך מיט'ן ארבייטער-בלוט פאר זייערע צוועקען, און דריטענס, אז זיי האבען באמת אהבת נפש ליעב דעם שמרייקענדיגען פראלעטאריאט, וואס שטעהט פאר זיי און פאטשט זיי און שמיסט זיי מיט איי-זערנע ריטער און שפיט זיי נאך דערצו אין פעטען פרצות אריין...

און די רעדנער, די פארטייען-פארשמעהער? אט שטעלט זיך אויף א אידעל מיט וואנסען און שיט פייער און פלאם, ער זאגט, אז ער איז א געבוירענער פאליאק, אז איז דער שטוב, וואו זיין ווין איז געשטאנען, האט מען גערעדט פויליש, אז דאס ערשטע לייעדעל, וואס ער האט געהערט, איז געווען א פויליש לייעדעל — אז זיין גאנץ פארלאנגען, דאס ציל פון זיין גאנצען לע-

בען, זיין איינציגע האפנונג איז צו פארדינען דעם טיטעל: „אביר-וואטעל פאלסקי“...

און דערביי פארלאנגט ער א קלייניגקייט; ער פארלאנגט, אז איך און די אלע, וואס זענען געזעסען ביים טיש פאר דער פרעסע, און דאס גאנצע פובליקום איז סאלאן פון פילהארמאניע זאלען האבן בען אין איהם אמונה, און גלויבען איהם, אז ער רעדט אין נאמען פון „בונד“, אז דער „בונד“ האט'ם געשיקט, אזוי צו זאגען, אז זיין פראגראם איז דעם „בונדס“ פראגראם...

און א פארטרעטער פון ס. ד., וואס וויל אפילו קיין באזונדערע קאנסטיטואירענדע פארזאמלונג פאר פוילען נישט, פארלאנגט, מען זאל איהם גלויבען, אז ער איז אזא גוטער הייסברע-נענדיגער פאליאק, ווי דער, וואס וויל דאס גאנצע פאליטיש אויפגעברויזטע, פאליעס-שלאגענדיגע וואסער צוציהען צו זיין מיהל, עס זאל דרעהן דאס איינציגע רעדעל פון „באזשע צאש פאלסקי“.

און א פארטרעטער פון פ. פ. ס., וואס וויל א קאנסטיטואירענדע פארזאמלונג עקסטרא פאר ווארשוי און דערמאנט נישט א ווארט וועגען ליטא, מאלאראסיע, ליפלאנד א. ד. גל., פארלאנגט פון מיר אמונה, אז ער וויל, ערשטענס, בשום אופן זיך נישט אפ-טיילען פון רוסלאנד, אז ער איז, צווייטענס, גערעכט פאר אלע פעלקער אויף דער וועלט, און דריטענס, אז עס איז מעגליך א קאנסטיטואירענדע פארזאמלונג אין פעטערבורג, די צווייטע אין ווארשוי און אז ביידע וועלען אויספיהרען נראד דאס זעלבע, ווארים דאס לעבען וועט שוין ווייזען, ווי אזוי!

און א אידעל מיט א נאז א לא פינטשען, אפילו מיט א בארד, פארטרעט די פוילישע נאציאנאל-פאסטעמפאווע דעמאקראטיע, און זאגט, אז די וועלט מוז שטעהן אויף פרייהייט און גערעכטיגקייט גלייך פאר אלע, און דעריבער מוז אין גאנץ פוילען. וואס האט איין דריטעל אידישע באפעלקערונג, הערשען נאר די פוילישע שפראך, קאנען עקזיסטירען נאר פוילישע שולען, און מאכט זיך אפילו נישט וויסענדיג, אז דאס אידישע דריטעל, מיט'ן אויסנאם פון א גאנץ קליין ביסעל אפטריוניגע, וואס האבען איינגעזאפט דאס „פוי-לישע לעידעל נאר אין דער וויג“, וויל אידישע שולען, דאס אנערקענען פון דער אידישער שפראך, וועניגסטענס אין אייגענע אפגעזונדערטע אנגעלעגענהייטען, — דאס משהרבינו-פערדעל פאר-

לאנגט פון מיר אמונה, אז ער האט א לאגישען קאפ. אז גערעכט איז פויליש פאר פאליאקען און אומגערעכט—אידיש פאר אידען... און אונזער איינער, וואָס בוים זיין ירושלים אויפ'ן אידישען נאציאנאליזם, וויל: איד זאל איהם גלויבען, אז דאס צוברעקלען פון גרויסען רוסישען לאנד אויף קליינע לענדער, וואָס מוזען זיך מיט דער צייט אפרייסען גאר אינגאנצען, וועט נישט צוברעקלען די אידישע מאסע אין לאנד, און אז עס וועט קיינמאל נישט קומען די צייט, ווען דער ליטווישער איד מיט'ן פוילישען, וואָס לעבען אזוי אויך נישט ווי אמבעסטען, וועלען זיך נישט זיין אזוי פרעמד, ווי דער דייטשער איד מיט'ן פראנצויזישען, און נישט קוקען אויף זיך, ווי קאץ און מויז!

און אפילו דער טיש פאר דער פרעסע, וואָס פארלאנגט גאר געוואלטיג דאָס פרייע וואָרט און ווערט שיער נישט משוגע. פאר כעס, אז מען רעדט קעגען ליעדעל „באזשע צאזש פאלסקי“ און טאפּעט מיט די פיס, און שרייט, ווי אין א דול-הויז: אראפ! אראפ! פארשטאפט איהם דאָס מויל! אפילו דער טיש פאר דער פרעסע פארלאנגט פון מיר אמונה, אז דאָס פארלאנגען די פריי-הייט פון וואָרט איז ביי איהם אַן ערנסט און ער מיינט עס פאר אלע...

און די, וואָס געהען מיט מיר צוזאמען ארויס פון וויעץ, פאר-לאנגען אויך פון מיר אמונה, איד זאל גלויבען, אז די רעזאָלוציע פון וויעץ, מען זאל פארלאנגען גלייכבארעכטיגונג פאר אידען, דאָרף מיך אינגאנצען באדוהיגען, כאַטש פאר דער רעדאקציע פון „גא-ניעץ“ שמעהט א גרויסער פוילישער פאלקס-מיטינג און שרייט, צווישען אנדערע געשרייען: פרעטש ז זשידאמי... און כאַטש די שוואַרצע מאה רעגירט פראנק און פריי איבעראל, אידישע פאָגרא-מען צופלייצען זיך אומעטום און — צוויי פוילישע גמינעס האָבען שוין פארלאנגט, מען זאל ארויסטרייבען די אידען...

און אלע בעלי-ביתים, זייערע און אונזערע, פארלאנגען פון מיר אמונה, אז עס איז א יושר, דער פראָלעטאָריאט זאל ברענען, און זיי זאלען אויפ'ן לעבעדיגען פייער בראַטען גע'גול'טע קאר-טאפּעל; אז עס איז א יושר, דער אַרעמער אַרבייטער זאל זיין אין דער פינסטערער נאכט א לעבעדיגער שטורקאץ, ביי וועלכען זיי

וועלען צעהלען זייער געראבעוועט געלט און אונטערשרייבען זיינע פארשווינדעלטע וועקסעל...

און די ווארשעווער פאליציי וויל, איד זאל איהר גלויבען, אז דער מאניפעסט איז מאניפעסט פאר איהר אויך, בשעת, ווען זי שטעכט און שיסט די נישט-באוואפענטע מענער, אלטע לייט, וויי-בער און קינדער אין די גאסען... אז איהר גאנצער מין איז, עס זאל זיין שטיל און רוהיג אין גאס און דעריבער מוז זי שטעכען און שיסען; בשעת, ווען זי לאזט דורך פראנק און פריי די גרעסטע מאניפעסטאציעס פון דער שווארצער נאראדאווע דעמאקראטיע...

און פעטערבורג פארלאנגט, אז דער מאניפעסט, וואס מען האט באקומען דורך געשרייען, פראטעסטען און סטרייקען, קאן ערפילט ווערען ערשט דאמאלט, ווען די געשרייען, פראטעסטען און סטרייקען וועלען אויפהערען! דאס נאסען-גערודער שטערט דער רעגירונג ביי דער ארבייט!

זאל האבען אמונה, ווער עס האט... איד האב נישט, און וויל איד האב נישט, שרייב איד פעליטאנען פון קאפעלזשען... פון קא-פעלזשען און קעפ, און מענשען.

אויס! מעהר פיהר איד מיט דער אלטער רעגירונג קיין מחלוקת נישט.

כל-זמן די אלטע רעגירונג, וואס וויל בשום אופן נישט אלט ווערען, האט מלחמה געהאלטען מיט מאניפעסטען, איז געווען א געשעפט צו ענטפערען מיט לייט-ארטיקעל, פעליעטאנען — מיט אלערליי לייטער ארטיקלען, מאניפעסטען, און — שרייבען קענען מיר בעסער! האט א י י זייט געבעטען זיין קרעדיט, האט די צווייטע קורץ און שארף געענטפערט: לאו! האט איין צד געזידעלט: פאר'חלומ'טע קעפ, דעמאגאגישע אונטערדע-צער וכדומה, האט דאס צווייטע געענטפערט: שטארקעפ, אינטרי-גאנטען, שווינדלער, פראוואקאטאָרען! אויפ'ן פאפיר האבען מיר שטענדיג די אויבער-האנט געהאט; דאצו האבען מיר געשיקטערע הענט, שארפערע צונגען און א פרייערען סטיל. נישט אומזיסט זענען מיר טינט-אין-פערדע לייט! אצינד האט זיך אבער די אלטע רעגירונג מיט געווען און האט צוריק ארויסגענומען און אנגע-שארפט דאס אלטע כל-זמן: קריגס-צושטאנד, קאלעס, שטיקעס, ארעסטען, פארשיקערען, קריגס-גערעכטען — אויף דעם איז שוין

מיט טינט און פערדער נישט צו ענטפערען! זאל זי קומען אויף אנדערע הילף, און מיר, מיר עצהגעבער און טינט-און-פערדער-לייט, וועלען זיך דערווייל באשעפטיגען מיט כשר'ע, שטילע היימישע געשעפטען — ביז דער צארן וועט אריבער! ביז דער הימל וועט זיך אויסלייטערען און די שטילע ארבייט פון אונטער דער ערד וועט צוריק ארויס אויף דער ליכטיגער שיין.

און היימישע געשעפטען האבען אויך דאס רעכט אויף אויפמערקזאמקייט.

און היימישע געשעפטען פעהלען נישט.

די קאמיסיע, וואס איז געזעצט געווען ביים זוארשעווער גע-נעראל-גובערנאטאר, אום אויסצוארבייטען דאס נייע געזעץ פון א שטאדט-פארוואלטונג (זארושאנד מיעיסקי — גאראדסקאיע סא-מא אופראוולעניא) אין פוילען, און וואס האט איבערגעריסען איהר ארבייט ביים ערשטען אויסרופען פון קריגס-צושטאנד, — די קא-מיסיע האט אצינד צוריק אויפגענומען איהר ארבייט און האט שוין אויפס-ניי עטליכע זיצונגען געהאט.

אויף דער לעצטער זיצונג איז געשטעלט געווארען די פראגע: אין וועלכער באציהונג דארף שטעהן דער אידיש-פּוילישער קהל צו דער שטאדט-פארוואלטונג? און בידע אידען, וואס זיצען אין קאמיסיע, צוויי פייערדיגע זיילען פון דער פּויליש-אידישער אסי-מילאציע, האבען ארויסגעזאגט די מיינונג, אז די אידישע געמיינדע דארף אין קיין באציהונג נישט אונטערפאלען דער שטאדט-פאר-וואלטונג; אז די אידישע געמיינדע דארף זיך פיהרען באזונדער, עמאנציפירט פון אלגעמיינע שטאדט-זאכען. אזוי אויך דארפען באפרייט ווערען אלערליי צדקה-חברות און — וואס דער עיקר איז — די מיינונג איז פון דער קאמיסיע אָנגענומען געווארען. עס פראפאגירט זיך נאך: דער ווארשעווער דאָזאר זאל שטעהן אין דער שפיץ פון אלע עמאנציפירטע פראווינציאלע דאָזארען, אָפּע-נער געזאגט: עס ווערט פארגעלעגט א פרייע אָרגאניזאציע פון אלע אידישע געמיינדען אין פוילען מיט ווארשוי אין דער שפיץ. זעהט איהר נאך אמאל, אז א „אידישע קישקע קאן מען

ווייזט זיך נישט שאצען, אסימילאטארען און א רעגירונגס-קאמיסיע פארלאנגען א פרייע אידישע פאָלקסטימליכע אָרגאַניזאַציע, און ווען אפילו אַהן א „געזעצגעבענדען סיים“!

נאָר צי ערלויבט דערויף דאָס הערשענדע געזעץ וועגען אידישע געמיינדען?

דאָס הערשענדע געזעץ איבער אידישע געמיינדען ערלויבט אַלץ און גאָרנישט; געשווינדער — גאָרנישט, ווייל דערווייל איז נאָך געגען געזעץ אַלץ, וואָס דאָס געזעץ האָט נישט אויסדריקליך ערלויבט, און דאָס געזעץ, פון וועלכען מיר רעדען, איז זעהר אַלט, זעהר קנאַפ און — ווי אלע אונזערע געזעצען — געלאָטעט און דורך נישט-געשיקמע הענט.

איבער דער גאנצער צייט, ווען דאָס לעבען האָט זיך אזוי גע-וואַלטִיג געענדערט, האָט זיך די רעגירונג מיט די אידישע גע-מיינדען כמעט נישט באשעפטיגט, און אזוי ווי מען קאָן לאָנג די קינדער-שיד נישט טראָגען, האָבען די אנטוויקעלטערע געמיינדען (וואַרשוי, לאָדז...) לאַנגזאַם, יעדעס מאָל מיט א ספעציעל ער-לויבניש פון מאָניסטראַט, זייערע אטריבוציעס (רעכטע) פאַר-שפּרייט, פאַרטיפּט, און וואָס מען האָט באקומען, שוין פעסט גע-האַלטען אויף שפּעטער און ווייטער אנטוויקעלט. מיט דער צייט האָט די געמיינדע זיך אויפגעהערט צו פאַרלאָזען אויפ'ן געזעץ און דער איינציגער מאָטיוו אין אלע פאַפירען צו דער רעגירונג איז געוואָרען: היות, ווי דער מנהג איז... אויף רוסיש דיסט עס „По примѣру прежнихъ лѣтъ“

אצינד, אז דאָס אַלטע און פאַרשימעלטע שווימט אָפ און ער אָרגאַניזירט זיך, אויף דער גאנצער דערווייליגער רעאַקציע נישט קוקענדיג, א ניי לעבען, וואָס מוז האָבען נייע פאַסענדיגע געזעצ-ליכע פאַרמען, בלייבען די אידישע געמיינדען אַדס-נאַקעט, און עס איז נויטיג א ניי געמיינדע-געזעץ, וואָס זאָל פאַסען צו די נייערע לעבענס-פאַרמען. און ווירקליך: דער וואַרשעווער דאָנאַר האָט אַרויסגעזעצט א קאָמיסיע פון עטליכע פאַרשטעהער, אויסצואַרביי-

טען א נייעם געזעץ־פראיעקט פאר די אידישע געמיינדען אין פוילען.

דערפאר, וואָס דער ווארשעווער דאָזאָר שלאָפט נישט, קומט איהם א שעהנעם דאנק, פון דער צווייטער זייט אבער, איז א פראַיעקט פאר אידישע געמיינדען, וואָס וועט אויסגעאַרבייט ווערען פון היינטיגען ווארשעווער דאָזאָר, פאר'ן אידישען נאַציאָנאַל־לעבן, אביסעל צו געפעהרליך.

די היינטיגע פאַרשטעהער, אלס פאָליטיש עהרליכע לייט, מאַרען נישט פאַרגעסען:

(1) אַז דער אוסטאָוו דארף זיין נישט פאַר וואַרשוי אליין, נאָר אויך פאַר דער פראָווינץ. נאָך מעהר: אַז די פראָווינץ איז מעהר פאַראינטערעסירט דעריןען, ווייל זי דארף אונטערפאלען וואַרשוי.

(2) אַז זיי, די היינטיגע פאַרשטעהער, זענען אויסגעוועהלט געוואָרען, לויט א זעהר אלטען, היינט שוין, אפילו אין רוסלאַנד, נישט פאַסענדיגען וואַהל־רעכט, וואָס האָט געגעבען די דעה נאָר, פאַרהעלטניסמעסיג, פאַרמעגליכע לייט.

(3) אַז געוועהלט זענען זיי געוואָרען נאָר צום פאַרוואַלטען מיט דעם, וואָס עקזיסטירט שוין: חשבונות צו פיהרען, הכנסה והוצאה צו מאכען, נעמען געלט און געבען געלט און לויט א באַקאנטען און באַשטעטיגטען בודזשעט, אבער נישט אַרױפצואוואַרפן אויף קהל א נייע לעבענס־פאָרם, פאַרבינדען דאָס אידישע לעבען מיט א נייעם אוסטאָוו. דאָס געהערט צו זייער מאַנדאַט נישט, אויף דעם האָבען זיי קיין פאַלמאכט פון קיינעם נישט! און אויך —

(4) אַז די קאָדענץ פון די היינטיגע פאַרשטעהער איז טויענט ניין הונדערט און פינף געענדיגט, און ווען נישט דער קריגס־צושטאַנד מיט די אומרוהען, דורך וועלכע די געמיינדע־וואַהלען זענען אָפגעלעגט געוואָרען, וואַלטען מיר פילייכט שוין געוואוסט, אַז די געמיינדע האָט נישט דעם גאנצען צוטרויען צו די רייכע, עהרליכע, טעטיגע, אַבער וועניג, אַדער גאָרנישט אידיש געבילדעטע יעצטיגע פאַרשטעהער...

און אז עס איז דעריבער א יושר :
צום באטראכטען דעם אוסטאוו צוצורופען די פראווינץ און
אין ווארשוי אליין — די ווירקליך-אידישע אינטעליגענץ. —

טראַג-אָד !

די דיקע מויערען ציטערען.

נאָטס דונער איז נישט אזוי שטארק. ערד-ציטערניש, וואָל-

קע-ברוד !

— מאַדאָם !

זי הערט מיד נישט. זי ציטערט, די פינגער אין די אויערען.

די אויגען שטאר, דאָס געזיכט אָהן א טראָפען בלוט, א דיקער טראַג-
פען שווייס אויפ'ן שטערן, זי פאלט טיף אריין אין פאָטעל.

— וואָסער ! — רוף איד, נאָר מיין שטימע ווערט פאַרדעקט

מיט דריי געדיכטע סאַלווען.

דאָס שיסען האָט זי שוין נישט געהערט.

דער קערפער איז ווי אַפגעשטאַנען ; א לייכטער שוידער לעשט

זיך אויס ביי די פאַרבלאַסטע ליפען.

און נאָר א נאנצער שטונדע, אז זי איז קוים צו זיך געקומען.

האָט זי, מיט א טרערען-אַנגעזאפטער שטימע, געפרעגט :

— וואָס איז עס ?

— קריג, מאַדאָם !

— אבער דער האָס ! פון וואָנען נעמט זיך דער האָס ?

— איהר ווילט ליכטשאפט, מאַדאָם ?

— ליכטשאפט, באַרמ האַרציגקייט... האַרמאָניע...

— נוטע זאכען, מאַדאָם !

— האַרמאָניע, מלאכים-געזאַנג, הימעל-שפיל...

— ווי איז אָבער, מאַדאָם, אז א פרעכע האנט האָט די האַר-

מאָניע איבערגעריסען ? אז אינמיטען הייליגער ברודערשאפט איז

עמיץ געשעדיגט געוואָרען, בלוט איז פאַרנאָסען געוואָרען — דאָן,

מאַדאָם...

— וואָס דאָ? — פרעגט זי מיט נאָך נישט באַרוהיגטע אוי-
גען, נאָך שוין מיט עטוואָס גערויטעלטע ליפּען.
— דאָ, מאַדאַם, איז די ל י ע ב ע, די באַרמאַרצייגקייט,
די אלץ־פאַרצייהענדיגע ברודערשאַפט אַ פאַרבּרעכען!
— אַ פאַרבּרעכען?

— געוויס. לאָזט זי, די לייעבע, הערשען, די ווייבע, פאַר-
טרערטע, אייביג קושענדיגע לייעבע, וועט קיין ווייץ און קיין קאָרן
נישט וואַקסען; זי וועט נישט לאָזען אויסרייסען די דערנער, און
זיי וועלען פאַרדעקען דאָס פּעלד. עס וועלען קיין פּרוכט־בוימער
נישט אַרויס, עס וועלען קיין בלומען אין קיין גאָרטען נישט שפּראַ-
צען, ווייל פלאַנצען און לערע בוימער וועלען פאַרנעמען דעם
פלאַץ. „ריהר נישט!“ זאָגט די לייעבע.

און צוואוואַקסען וועלען זיך אויך נאָך די מענשען־דערנער.
די ווילדע מענשען־פלאַנצען... און פאַר גוטע און פּרומע און ערלע
וועלען שטעהן תּליות אין די ג א ס ע ו, וואָס וועלען געוואַשען
ווערען מיט'ן עהרליכסטען בלוט... „ריהר נישט!“ זאָגט די לייעבע.
און ביי די תּליות וועט זי שטעהן און מיט די גיטע און פּרומע
און ערלע ודוי זאָגען און פאַרשפּרעכען, ו ו אָ ס איהר ווילט
אויף י ע נ ע ר וועלט... די וועלט אַכער וועט זיך אייביג
באָדען אין בלוט, אין בלוט פון די בעסטע, פון די שענסטע, פון
די העכסטע...

— אד, גאט! — רופט זי אויס דערשראָקען, און פאַרשטעלט
די קוים־אויפגלאַנצענדיגע אויגען מיט די מאַרמאַר־ווייסע הענט.
— גאט, מאַדאַם, האָט זיינס געטאָן. ער האָט אויסער לייעבע
נ א ד עפּעס באשאפּען.
— וואָס?

— דאָס, וואָס איהר רופט ה א ס און איז ווירקליך נישט
מעהר אלס ג ע ר ע כ ט י נ ק י ט!
דאָס פּרעכע אינסטרומענט, וואָס האָט יעלעכט אַריינגעבלאָ-
זען אין דער מענשליכער סימפאָניע, מוז פאַרשטומט ווערען... די
האַרמאָניע, וואָס איז צושטערט געוואָרען מיט געוואָלט, מוז צו-
ריקגעשטעלט ווערען מיט געוואָלט!

זי נעמט די הענט פון די אויגען אוועק.

— און דאָ? פרעגט זי, אז זי וועט צוריקגעשטעלט ווערען?

— דאן, אויב עס וועט אמאל געשעהען, זאל הערשען די
לעבע!

די וועלט, ווי געזאגט, איז די אלטע...
עס האבען זיך נאך געענדערט די אויסרופען, די קלינגענדיגע
ווערטער, די ארט, לויט וועלכער יעדער פארטיימענש, יעדער פאר-
טייקאמיוואיאזשער רופט אין זיין געוועלבעל אריון, איז פאר-
ענדערט געווארען — דאס פארטיימאטעריאל — דער מענש
האט זיך נישט געענדערט...

און ווייל דער מענש האט זיך נישט געענדערט, וויל ער, מען
זאל איהם גלויבן! ווער עס האט אלערע קאסע, מוז
לעבען אויף קרעדיט, מוז אונטערשרייבען וועקסלען, און גאנץ
אפט — פאלשע וועקסלען, וועלכער ער האט גארנישט בדעה צו
צאהלען!

איד רעד שוין נישט פון דער ביוראקראטיע (שפייט אויס
דריי מאל!), וואס בארוהיגט דאס פאלק פון פאגראמען...
פון שטאטס-מענער, וואס צוטיילען צווישען פרייהייטס-הונגעריגען
פאלק מעניד-צעטעל, וואו עס ווערען אויסגערעכענט אלערליי
מאכלים טובים, און רעכענען גארנישט צו דערלאנגען, און דעקען
אפילו נישט דעם טיש, און הייצען אפילו נישט אונטער די קיך...

איד רעד נאך פארקערט פון צד שכנדרו...
זאלען די שטארבענדע באגראבען זייערע טויטע, איד רעד פון לע-
בעדיגע, פון די, וואס געהען אקעגען דעם נייעם לעבען און רופען
עס ארויס פון אלטען ביוראקראטישען תהו ובהו, פון די, וואס רר-
פען אלע פיגה מינוט „לחיים!“ און נישט איבער'ן בעכער פון ביר-
ראקראטישען בלוטיגען וויין, נאך לחיים קאנסטיטואנטע, לחיים
דער אכט-שטונדיגער ארבייטס-טאג און — לחיים ווארשעווער
קאנסטיטואנטע!

פון פ. פ. ס. רעד איד!

פ. פ. ס. פארלאנגט פון מיר אמונה, אז דאמאלט, ווען עס
וועט אויסגעפיהרט ווערען איהר פאליטישע פראגראם, וועט זיין
פריי, אלץ פריי, יעדעס פאלק, אפילו יעדע איינצעלנע אינדיוויד-
רואליטעט; — „מיר — זאגט מאדאם ס...קי, די געוועזענע ג—ע

מיט איהר קלינגענדיגער, אריינשלייכענדיגער שטימע, — מיר, פ. פ. ס., אז מיר וועלען זיגען, וועלען נישט זיין אזוי קליינליך, אזוי ענגהערציג עמיצען אין זיינע געוועהנהייטען צו שטערען, מיט געוואלט זיין געשמאק צו ענדערען, זיין פריי-וואָרט צו שמעלען — און דער מיטינגזאָל, דער פ. פ. ס. דעולם, פאָטשט: בראַוואָ! עס הייסט: אודאי! און אויף דעם זעלבען מיטינג ענדערט דאָס פֿרעזידענט פון פ. פ. ס. מוטווייליג די רייהע פון אויסגעטיילטע שטימען... רוקט אָפּ די נישט פ. פ. ס. שטימען, וואָס ווייטער און ווייטער, און בשעת עס לאָזט די פ. פ. ס. גלייט רעדען, ווי לאַנג זיי ווילען, כאַטש די אויערען אין זאָל ווערען גע-שוואַלען, באַגרענעצט זי די צייט פאר נישט פ. פ. ס. דרעדנער... פ. פ. ס. פאַרלאַנגט פון מיר אמונה, אז דער נאַציאָנאַל-קאָמף איז גאַרנישט, כמעט גאַרנישט, דער עיקר איז דער קלאַסען-קאָמף, וואָרים די ערשטע „פ“ פון „פ. פ. ס.“, די אַל, וואָס שטאַרט פון זאָק אַרויס, איז, אויב נישט נאָר לָנוי, כָּלל וכלל נישט לתשמיש, עס געהט נאָר וועגען דעם, וואָס די „סמך“ מוז באַציי-כענען די גרענעצען פון טעריטאָריעס, פון דעם פּלאַץ, וואו דאָס פּאַלס, וואָס איז נישט מעהר, אַלס א טייל פון דער אַלגעמיינער פּראָלעטאַריע-אַרמיי, שטעהט! און דער פאַראַל איז: פּראָלעטאַ-ריער פון אַלע לענדער, פאַראייניגט אייך! וואָרים דער ב ל ו ט פ א ר ב א נ ד, דאָס נאַציאָנאַלע געפיהל, איז ביי איהם פיעל שוואַכער אַלס דער קלאַסען-פאַרבאָנד — די סאָלידאַריטעט פון אַלע פּראָלעטאַריער, — און דאָר וויל זיך פ. פ. ס. אויף קיין פאַל נישט אויסגלייכען מיט ס"ד און „בונד“, וואָס פאַרלאַנגען, עס זאָל זיין איין קאָנסטיטוציאָנע איז פּעטערבורג פאר אַלע פּראָווינצען, וואו אַלע פּראָלעטאַרישע פּאַרטייען וועלען זיך צוזאַמענהאַלטען און אויסרייסען פון ביוראָקראַטישען האַלץ די גאַנצע פּאַלקאַמענע פרייהייט פאר אַלע פעלקער, די ווייטסטע אויטאָנאָמיע פאר פעל-קער טעריטאָריאַלישע און א קולטורעלע אויטאָנאָמיע פאר עקס-טעריטאָריאַלע פעלקער! און פ. פ. ס. פאַרלאַנגען, נישט קוקענדיג אויף דעם, וואָס זיי שעדיגען די פאַראייניגונג פון פּראָלעטאַריאַט, אויף אַרטי-און-שטעל אן עקסטראַ קאָנסטיטוציאָנע פאַר פוילען, גאַנץ גוט וויסענדיג, אז אויב די פּראָווינצען, וואָס רייסען די בלוטיגע פּעדים, מיט וועלכע די געוואַלט האָט זיי צוגענעהט צום אימפּערי-

יום, וועלען זיך אפטרענען צו פרייה, וועט אין די אינערע גובער-
ניעס דער פראלעטאריאט, צוזאמען מיט די ראדיקאלען און ליי-
בעראלען, ווערען אזוי אפגעשוואכט, עס וועט זיך אפילו נישט
לוינען ארויסצושטעלען קעגען זיי עטליכע כוליאנעס...

איד, פערזענליך, האב איד גארנישט דאגעגען, וואס דאס
בלוט פולסירט אפט שטארקער און דאס נאציאנאלע געפיהל רופט
העכער, אלס עס ווילט זיך אמאל דעם מעארעטישען גענאסע פון
פ. פ. ס. ! נאך וואס אבער פארלאנגען פון מיר גלויבען אין ד. ע. מ.
אין וועלכען ער גלויבט אליין נישט ?

פ. פ. ס. פארלאנגט נאך קרעדיט אויף עפעס אנדערש : עס
וויל מיר איינרעדען, אז עס האלט מלחמה נישט נאך מיט דער
פינסטערער נאראדאווער דעמאקראטיע, נאך אפילו מיט'ן קלויס-
טער שלאגט עס זיך ! ווארים נישט נאך די נאראדאווע דעמא-
קראטיע וויל טאנצען איהר אייגען טענצעל אויף די שאנצען פון
דער אלטער פעסטונג, וואס דער פראלעטאריאט האט איינגענומען
מיט הונגער, שוויים און בלוט, נאך אויך די גלייכגילטיגקייט וויל
אריינשטעקען איהר פאן אויף דער שאנץ. — „אוועק מיט'ן
קלויסטער !“ רופט פ. פ. ס. און ווייטער : „לעבען זאל דער רעד-
נער !“ די פיעלחארמאניע ציטערט ! ווארים באמת, „די ליעבשאפט,
די ברודערשאפט, וואס דער גלח פרעדיגט, איז נאך א הוילער.
פוסטער קלאנג ! — זאגט ווייטער דער רעדנער, — דאס איז די
פאלשע שלאנג, וואס וויל פארזינדיגען דעם פראלעטאריאט, ער
זאל נישט קאנען קומען אין זיין גרעדן אריין“... און נאך אמאל :
בראווא ! הענט ווערען געשוואלען, פ. פ. ס. ברילט, ווי א לייב !
און פלוצלונג, שא ! עס ווערט שטיל אין זאל, ווי אויף א בית-
עלמין, די פארשוויצטע פנימ'ער ווערען פארקלערט, די אויערען
שפיצען זיך און ציהען זיך, ווי קעגען שופר של משיח, די אויגען
ווערען פול האפנונג, פרייד, תענוג און שטראלען מיט א וואונד-
דערליכען גלאנץ פון אונטערגעבענקייט און עהרע... וואס איז ?
ווער רעדט, וואס מען הערט'ן אזוי ? ווער רעדט, וואס זיינע רייד
אגיסען זיך צוויי אין די הערצער, אין די העלדע-הערצער פון פ.
פ. ס. ? עס רעדט א גלח, א מאנאך ! און פון וואס רעדט ער ? פון
דער זעלבער קלויסטער-ליעבע, וואס איז ערשט נישט לאנג אויס-
געלאכט געווארען, געטויט און באגראבען געווארען !

און פ. פ. פ. פ. פארלאנגט פון מיר אמונה, אז זי מיינט מיר אויך, אז מיר, מיר ארעמען איר, וועט עס אויך פארזארגען; אפילו אין די ביכלעך פון פ. פ. פ. פ. ווערט געשריבען, ווערט געדרוקט. אדרבה, אירען זענען אויך מענשען... און איר זעה, זיי זענען מען-שען! אין דער שפיץ פון פ. פ. פ. שטעהען, ברוד השם, אסר, אסר אירען און אירענעם!

רבנו של עולם, — טראכט זיך נישט איין אידישער פראג-לעמאריער אין זאל — נאך וואס זאל עקזיסטירען דער בונד? נאך וואס טיילען זיך?

און פונדעסטוועגען, פונדעסטוועגען איז דער וועקסעל, וואס פ. פ. פ. שרייבט פאר אונז אונטער, נישט קיין רעכטער וועקסעל... דאס איז א באנקאנט, וואס די קאסע פון פ. פ. פ. קאן נישט און האט נאך בדעה נישט צו צאהלען...

ערשטענס — ווערט דער באנקאנט געוויזען נאך אונטער פיער אויגען... אין דער רעזאלוציע ווערען מיר נישט דערמאנט! די פיינסטע און שטארקסטע רעדנער, וואס רעדען פון פעלקער-בא-פרייאונג, האבען, אויסרעכענענדיג אלע פעלקער, וואס פ. פ. פ. וועט און מוז באפרייען — מיר נישט גערעכענט, מיר פאלק נישט דערמאנט... און, ווי געזאגט, נישט נאך פון פראלעמארישע אינטערעסען איז גערעדט געווארען! ס'יז ערשט געווען גרויסער גערעדט, און מיט באגייסטערונג גערעדט, וועגען דער גרויסער און פיינער ראָלע פון נאציאנאליטעטען און ווייטער מיר און מיין נאציאן נישט דערמאנט. איך גלויב זיין הארץ! עס איז גוט, עס איז ווייך, עס איז עהרליך און ערהאבען, נאך ליפען האט ער וואונדערליכע: זיי קענען דאס ווארט אידישע נאציאנאליטעט, אויב עס הויבט זיך אויף פון הארץ, נישט דורכלאזען, עס ווערט ערגעץ פארלוירען אין דער הייל פון מויל, אין א לאך פון א שלעכטען צאן, אדער דערשטיקט אין האלז...

איך גלויב נישט פ. פ. פ., און גלויב נישט טאקע דער-ריבער, ווייל עס האט צווישען די פארשטעהער אזויפיעל אירען פון געוויסען סארט, און צווישען די אפיציעלע רעדנער אזויפיעל פון דיזעלבע אירען! ווייל איר קען די אירען, איר קען די אלטע

קנעכט, די אלטע פאלקס-פארקויפער, נאציאנאל-הענדלער — די אלטע אסימילאטארען!

די גרעסטע ווייבערישע זייל, אויף וועלכער דאס הייליגטום פון פ. פ. ס. הויכט זיך, א געבוירען אידיש קינד, האט גערעדט נישט נאר אין פיעל-הארמאניע, נאר אויך ערגעץ אנדערש... און דארט האט זי דערקלערט, אז זי איז א „פאלקא“, ווייל א פאלקא איז נישט קיין בלוט-באגריף, נאר א באוואוסטזיין-באגריף; „די, וואס פיהלט זיך אלס פאלקא, איז עס!“ — מיר קענען דעם „גע-לעהרטען“ הער פ.... נאר גענוג מיט נעמען!

דערמאנען מוזען מיר נאך איין אידיש געבוירענעם רעדנער פון פ. פ. ס., וואס האט נאך דאס רענדעל געטוישט! דער האט געזאגט: „חברים, צי איז צייט צו רעדען וועגען פעלקערשאפטען דאמאלט, ווען מען רעדט וועגען פראלעטאריאט?“ דעם קענען מיר אויך!... ערגעץ אנדערש האט ער אונז געזאגט: „איד בין מודה, איך האב צוויי נשמות, איינע א פוילישע און די צווייטע (הערט: די צווייטע!) א אידישע“... און ער האט רעכט דעריבער, וואס ער וויל נישט רעדען פון דער נאציאנאל-פראגע, ער וויל זיך נישט וויווען פאר'ן עולם אלס אומרוה, וואס רודערט זיך אהין און אהער, פון איין נשמה צו דער צווייטער! אלס לעדערנער דישעל, וואס איין נשמה שלעפט אהער און די צווייטע אהין!

— און הער ד. ? אייגענטליך נישט הער ד., נאר גענאסע ד.! עס איז אז ארבייטער, א אידיש געבוירענער ארבייטער! אלס ארבייטער פרעהט ער זיך, און קאן די פרייד אין זיך נישט בא-האלטען און מוז די שמאטע אויפ'ן זאל ארויסווארפען, — ער פרעהט זיך, אז ער, דער איינפאכער ארעמער ארבייטער האט די זכיה צו זיין אין פיעל-הארמאניע, וואס איז באשאפען געווארען נאר פאר רייכע לייט... דער רעדט שוין אפילו אידיש אויך, דער מוז שוין באריהרען מיך אויך...

„און עס איז — זאגט ער — א אידיש, פאליטיש פריי פאלק געווען! נאר כמשך דער צייט זענען פארשידענע פארענדערונגען געווארען...“

על כן? צי זענען מיר א פאלק, צי ניין?
קיין תשובה קאן ער נישט געבען! ווארים — ווארים פ. פ. ס.,

ביי וועלכער די „פ.“ וואקסט מיט יעדער סעקונדע אויפ'ן חשבון פון „ס.“ — האט קיין צייט נישט צו אַזעלכע נאַרישע פראַגען!...

רבותי, איד גלויב נישט! איד וועל נישט גלויבען פ. פ. ס. כל־זמן זי וועט האָבען אין זיך אזוי פיעל אידען פון געוויסען סאַרט. אידען יונגע, נאָר אויסגעפּוילטערע אלס אונזערע לאַנגגעשטאַר־בענע און באַרעכענע שענקער און פּריצ'ישע פאַקטוירים. און איד ראַט אויך דעם אידישען פּראָלעטאַריאַט: גלויב נישט! דיין אַרט איז אין אַ אידישער אַרבייטער־אַרגאַניזאַציע!
היט דיר — זאָג איד איהם — פאַר פ. פ. ס., כל־זמן זי האָט אויף איהר לייב די אלטע אידישע אסימילאַטאַרישע מכה!

וואס איז די וועלט?
אַ פאַדערהייזעל צו יענער! דאָ געהט מען פאַר ביי, דאַרט בלייבט מען.
דאָ אַרבייטען? דאָ לייעב האָבען? דאָ אויף מאָר גען און איבערמאָרגען רעכענען?
זאָלען מיליאָנערען זיך מאַרמאַרענע מאָנומענטען בויען; פאַר אונז אַרעמע איז גענוג אַ דין און שמאַל ברעמעל צוקאַפּענס...

און מען לעבט „אבי ווייטער“, „אבי איבערצוקומען“...
ערב יום טוב זיפצט מען אָפּ: שוין נאָך יום טוב!
צום מאָרגענס, מען עפענט קוים די אויגען
אויף, קלערט מען שוין: ווי אזוי וועט מען איבערלעבען דעם טאָג, און פאַר'ן שלאָף הויבט מען אויף די הענט: געלויבט איז זיין ליעבער נאָמען — איבערגעלעבט אַ טאָג!

פאַרקירצען זיך די צייט אין פאַדערהויז מאַר מען נישט. דעם באַדעם איבערהאַקען מאַר נישט קיין אידישע האַנט — ווי לאַנג גאָט וועבט, וועבט ער — בעל כרחך אתה חי — לעבט מען איבער

דאָנק. דערהאלט מען דאָס לעבען מיט „אבי וואָס“, פאַרביסען מיט „וואָס עס איז“.

און ברענגט די מאַרק־אידענע אַ הון אין שטוב אַרײַן, נעמט די בעל־הבית'טע די הון אין האַנט אַרײַן, טאַפּט זי און וועגט, און פרעגט: וואָס וועל איך אָפּקומען מיט איהר?

און זעהט איהר עפעס שיינט, פליהט אייך דורך פאר די אוי־גען א גלאַנץ, איז עס אַן אַטלעסענע קאַפּאַטע — ל ש ם מ צ ו ה, פאַר י ע נ ע ר וועלט, אַ בנד לשבת ויו־טובּ...

אַבי ווייטער...

קינדע־רייַאהרען זענען אַ פאַרשפּיל צו דער חופּה... און קומט דער חופּה־טאַג, טוט מען אַז דעם חתן ת כ ר י כ י ם, חתן־כלה פאַסטען און זאַנען ו ד ו י — זיי גרייטען זיך שוין צום טויט... און די ערשטע גרויע האָר?

אַ „פּאַוועסטקע צום בית־דין־של־מעלה!“ דין וחשבון גיב אַפּ!

און — „לעב גוט, וועט דיר לייכט זיין דער טויט“ און „גע־דענק אינ'ם טויט, זאָלסט קאַנען גוט לעבען“ — דאָס איז די מאַראַל...

מענשען וואַנדערען, מענשען שטאַרבען, קהילות בויען זיך, קהילות ווערען חרוב. די שפּראַצען, יענע וועלכען... אַבי ווייטער!

געשעפטען אויף ניין און ניינציג יאָהר?

אַ וועלט פאַרזאָרגען?

געמויערטע צדקות?

ערגעץ איינוואַרצלען זיך? צוויי גלות־בלימעלעך שפּראַצען אין אידישען האַרץ! „אבי ווייטער!“ און „אַבי איבערקומען!“ לעבעדיגע שטעהען נישט פעסט; מתים וואַרטען אויף גלגול מחילות... ווער עס וויל זיכערער געהן — קריכט אויף אלע פיער!

טאַנדעט.

אַלץ איז טאַנדעט: דאָס לעבען, דער האַנדעל, די אַרבייט...

אזוי לעבשאפט, אזוי זיכערקייט — אזוי מארגען און שפער
 טער — ציטערדיגע שאטען, ציטערדיגע און כאפענדיגע...
 פון דער לופט אין דער לופט אריין...
 אלץ איז געווען; דער איד, זיין ארבייט, זיין לעבען, זיין פא-
 ליטיק... אין ארט, ווי אין דער צייט... צווישען „קויפען“ און „פאר-
 קויפען“ האט דער סוחר קיין צייט נישט אפצואטעמען... אפהאל-
 טען, אויסהאלטען איז ער נישט אימשטאנד...
 אויסגעלערענט א שטאך מיט דער נאָדעל, חתונה געהאט, א
 ווערק-שטעל געעפֿענט — אים לאַ עכשיו, אימתי? אָפֿען שטעהט
 די גרוב און וואָרט!
 אלץ איז אויף דער מינוט און פאר דער מינוט; מיד ליד, פון
 האַנט צו האַנט... אבי ווייטער!
 צדקות ומעשים טובים, פארטייל־לעבען, פאליטיק — האַלבע
 מיטעל, פיערטעל מיטעל, צוויטען, פעדיס...
 די „כנסת ישראל“ ויצט און לאַטעט און צערעוועט... אבי איז
 בערצוקומען...

און דאָסזעלבע: ליטעראַטור... קונסט...
 דער שטריך, די סקיצע, א מאַמענטעל, א פארטרעטעל, א
 בליץ־אויפנאם — וואו איז דאָס ווערק?
 דער פויער אקערט אָפֿ און וואָרט... זייהט אָפֿ און האַפֿט...
 דער זאָמען געהט אויף, ער קוקט, דאָס האַרץ קוועלעט, — ער וואָרט;
 גאלדען ווערט די זאָנג, דאמאלט ערשט קומט ער מיט דער קאָסע!
 מיר שניידען נישט ג א ל ד ע נ ס, נאָר „גרינס“... אַפֿט
 רייסען מיר מיט די נעגעל פון דער פייכטער ערד ארויס די קוים-
 אויפגעשוואַלענע זאָמען און באַקען!
 טאָנדעט: „וואָס עס איז“ מיט „אבי וואָס“... גראַזען! די
 שפראַצען, י ע נ ע וועלען — ווען וועלען ב ו י מ ע ר
 וואַקסען?

די אלטע „יחידו סגולה“, די עמליכע אָפּגעשטאַרבענע, פאַר-
שטיינערטע צעדער אויפ'ן לבנון, קוקען אַראָפּ צו אונזערע גרעזע-
לעך און זילצען: דאָס זענען אונזערע אייניקלעך! ...

...און מיינט נישט, אז איד זעה נאָר אייערע רוקען און מיר
פאַרבלענדט דער שטויב פון אונטער אייערע פיס.
איהר האָט מיר נישט אויסגעמידען; אום מיט ליעב-
שאפט א בליק צו וואַרפען אויף אייערע בלאַסע פנימ'ער און פלא-
מענדיגע אויגען, מוז איד מיר גאנץ אָפּט אומקערען! ...
צווישען אונז איז דער שטרייט פון „מאַרגען“ און „איבער-
מאַרגען“ ...

איד בין דער זוהן פון אויסדערוועהלטען אייביגען וואַנ-
דערפאלק ...
און מיט'ן „אויסדערוועהלטען“ איז מיינ ערנסט; מיינ בלוי-
טיגער, מיינ טראַגיש-שטאַלצער ערנסט.
אונז האָט מען אויסדערוועהלט צו שאַנד און שפּאַט, צו וואונד
און וועה, צו שלעג און פיין; מיר זענען די שוואַכסטע און די
מינדסטע ...

איהר פיהלט עס נישט? איהר זייט ספעציאליסטען
פון קלאַסע-וועה ...
עס ליגט א מענש אין גאס און קאָן אויסגעהן אָהן הילף צוויי-
שען ספעציאליסטען. ער איז אָפּגעשוואַכט און פאַכט מיט דער
נשמה —

— נישט מיינ זאָד, א צאָנדאָקטאָר בין איד!
— נישט איד דער דאָרף עפעס טון, איד הייל נאָר נעז ...
אז אַנדערער איז א מבין ספעציעל אויף אויערען, נאָך איינער
פאַרנעמט זיך מיט הויט-קראַנקהייט, איינער זאָגט:
— מיינ פאָד איז דער מאַגען!

און דער מענש פאַכט דערווייל מיט דער נשמה און קאָן
שטאַרבען.

— מיינ פאַלק האָט מען אויסדערוועהלט צו שאַנד און שפּאַט,
צו וואונד און וועה, צו שלעג און פיין! אָבער עבען דערמיט

טרייבט מען איהם צו דער ווייטסטער מעטע פון דער מענש-
ליכער גערעכטיגקייט, צום ווייטסטען פאסטען אויפ'ן וועג פון דער
מענשליכער פרייהייט, צום לעצטען זיג איבער די פיזישע מאכט,
איבער'ן פיזישען צוואנג, און — די „מעהייט“, אין וועלכער נאָר
מען איהר רעדט און וועלכע איהר ווילט באַגליקען, איז אויך
נאָר איינע פון איהרע געשטאלטען.

מיט קינ'ס שמעמפעל האָט מען מיין פאָקס שמערן געצייר-
כענט און דערמיט צום אייביגען וואַנדערען פאַר שאַלטען
און — געבענישט.

איהם האָט מען מיט געוואלט אריינגעשמעקט די רויטסטע
פאָן אין די הענט און גערופען:

— געה! אלץ ווייטער און ווייטער געה, מיט אלע באפרייער,
מיט אלע צוקונפּטס-קעמפער, מיט אלע סדום-איבערקערער... נאָר
בלייבען שטעהן מיט זיי, קאָנסט דו נישט... די ערד וועט ברענגען
אונטער דיר!

— אויף שריט און טריט צאָהל די בלוטיגסטע קאָסטען פון
יעדען באפרייאונגס-פּראָצעס, נאָר אין די באפרייאונגס-דעקערע-
טען ווער וועניג, זעלטען אָדער נאָרנישט דערמאָנט...
דו געה און בלוטיג ווייטער!

— דו ביסט דער שוואַכסטער און דער מינדסטער און וועסט
אויסגעלייזט ווערען ערשט צו אַלערלעצט...

— אזוי לאַנג, ווי עס וועט בלייבען א שטיין פון אַלטע מויר-
ערען, וועט ער ליגען אויף די ין אַקסעל און דריקען!

— אזוי לאַנג, ווי עס וועט בלוט פארגאָסען ווערען, א ווילען
— אונטערדריקט, א פליגעל — אונטערגעשניטען, — וועלען עס
זיין די ינע פליגעל, די ין ווילען, די ין בלוט...

דו וועסט באפרייט ווערען ערשט צו אַלערלעצט, ווען דער
מענש וועט באפרייט זיין פון דער ערד! ווען פון מענשען-ווערם
וועלען מענשען-אָדלער ווערען.

שטאַלצירט נישט מיט אייער רויטער פאָן, זי איז נאָר דער
שוואַכער אַפּגלאַנץ פון דער בלוטיגער פאָן אין דער האַנט פון
אויסדערוועהלטען פאָלק!...

פון פאלק, וואָס איז פאַרשטאַלטען און געבענשט געוואָרען, אויסגעלייזט צו ווערען צו אַלע צעט, צו זיין דער אייביג בלוטענדיגער, אמווייטסטען געהענדיגער אנטראג, וואָס ווערט גאָט אין דעם לעבען געשטעלט...

מיט מיין פאלק געה איד, פון גלאַנץ פון זיין פאָן פלאַמט מיין נשמה און א י ד רופ: אידען פון אלע לענדער און פעל-קער, פאראייניגט אייד... לאנג און געפעהרליך איז דער וועג — האַלט אייד צוזאַמען!

דאָס לעבען ארום אונז וואַקסט, ווי א גוט איינגעזווערט טיין, נאָר ביי אונז איז שטיל — כמעט שטיל, ווי אין די אלטע גוטע צייטען...

פ. פ. ס. פאַרזאַמעלט איז פיעל האַרמאָניע טויזענטער און טויז-זענטער — עפענטליך און קרעפטיג הערט זיך איהר וואָרט, איהר שמעטערענד וואָרט; באהאלטען און בסוד-סודות זענען די מיר טינגען פון אונזער „בונד“...

נ. ד. (נאַראַדאָוע דעמאָקראַטען) שווייגט נישט — מיטינגען און דעמאָנסטראַציען — פאַרוואָס שלאָפען אונזערע ציוניסטען? „אַהן אונטערשיד פון גלויבען“ האָט זיך געעפענט א געזעל-שאַפט צו לערנען, לעזען און שרייבען, „אויס אַנאַלאָגעטען!“ ווערט גערופען, און פון הויז צו הויז, פון טיר צו טיר געהען ארום אינטעליגענטען און אינטעליגענטקעס און פרעגען זיך נאָך: נישט דאָ עמיץ אין הויז, וואָס קאָן נישט שרייבען, נישט לעזען און האָט חשק זיך צו לערנען? און מען לערענט אומזיסט, מען גיט ביכער אומזיסט און שרייב-געצייג אומזיסט, און מען בעט זיך רחמים: לערענט אייד! א פאלק, וואָס וויל אויפלעבען, מוז קענען לעזען און שרייבען!

וואו איז א ו נ ז ע ר חברה „אלה-בית“! — וואָס טוען אונזערע אינטעליגענטען?

א לעהרער-פאראיין, א שול-פאראיין, — אויף דער גאַנצער ליניע געהט א מלחמה פאַר פויליש, פאַר דער פאַלקס-שפראך! מען דאַרף באפרייען דאָס שוואַכע קינד פון דעם דאָפּעלטען יאָר צו לערנען אין א פרעמדער שפראך! — פויערען אין די דערפער נע-

מען זיך צוזאמען, טרייבען ארויס די פרעמדע שרייבער, די פרעמדע
דע לעהרער — פויליש מוז זיין די שולע.

ווער שטרייט פאר א י ד י ש ?

די חברה „בעלי בתים“ האט זיך געווענדט צום מאגיסטראט
און געבעטען, דער מאגיסטראט זאל געבען זיינע לאקאלען אויף
פארטרעגע פאר'ן פאלק. דער גענעראל ביביקאוו האט צוגעזאגט, —
צו די פארשטעהער פון דער אירישער געמיינדע האט זיך קיינער
דארום נישט געווענדט...

פאר'ן פראסטען פאלק ווערט געעפענט א פרייע אוניווערזיי-
טעט, מיט'ן צוועק:

אויפצוהויבען די בילדונג פון דער מאסע;
פארטיפערען די קולטור צווישען ארבייטער און געווערבס-
לייט;

צו געבען זיי די מעגליכקייט זיך אָרענטליך און געהעריג צו
פארוויילען!

צו דעם צוועק ווערען איינגעפיהרט:
סיסטעמאטישע, אלגעמיין בילדענדע פארטרעגע.
עפענטליכע, פאפולער-וויסענשאפטליכע פארלעזונגען פאר
גרויסע מאסען.

ספעציעלע פארטרעגע און פארלעזונגען אין פאבריק-שולען —
אויסער דעם וועט מען פארמעגליכען דעם „פראסטען עולם“
דאס באזוכען פון מוזעען, אויסשטעלונגען, פאבריקען און אלגע-
מיינע עפענטליכע אנשטאלטען... אָרגאניזירט וועלען אויך ווערען
רעדלעך (קרייזען) פאר טעאטער, כאָר און אָרקעסטער...
וואו איז אונזער פאלק-הויז, אונזער טאמביר-
האלע?

דאָרט וועקט זיך דאס נייע פרייע לעבען, די גייסטליכ-
קייט קאן אויך שוין נישט שלאָפען ווי אמאל. עס איז די טעג
א מיטינג פון גייסטליכע געווען. און ווייסט איהר, וועגען וואס זיי
האבען געקלערט און וואס זיי האָבען באשלאָסען? נישט וועגען חיר-
מעל-זאכען! נישט וועגען הכשרים אויף וואס עס איז!

זיי האָבען געקלערט, ווי אזוי מיטצואוויקען מיט'ן פאלק...
דער גייסטליכער, האבען זיי באשטימט, איז נישט באפרייט
פון פליכטען, קעניג, לאַנד און פאלק...

זיי האבען פראטעסטירט געגען זייער אפיציעלען אָרנאַן אין וואַרשוי, וואָס באַשעפּטיגט זיך נאָר מיט דינים פון תענית און מנהגים פון קלויסטער און ווייסט גאָרנישט וואָס צו זאָגען, וועגען דעם נייעם לעבען, וואָס וועקט זיך אַרום און אַרום!

זיי האָבען באַשלאָסען צו שטרייטען צוזאַמען מיט'ן פּאָלק פאר דער אויטאָנאָמיע פון פוילען... פאר אַ ריין פוילישער אַר- מיניסטראַציע, פאר דער פוילישער שפראך, פאר אַ וואַרשעווער קאנסטיטואַנטע! און געוועהלט זאָל זי ווערען אַל ג ע מ י י ז, גלייך, אוממיטעלבאר און געהיים...

און דעם ארבייטער — זאָגט די גייסטליכקייט — טאָר מען פון האַנט נישט אַרויסלאָזען; מען דאַרף דעם סאָציאַליזם אַרייַן נעמען אין קלויסטער, וואָרים — הערט, הערט! — וואָרים אַלץ דאַרף זיין פאַר'ן פּאָלק און דורך דעם פּאָלק!

און דעריבער — זאָגט די גייסטליכקייט, — מוז מען הויבען די מאָראַלישע און עקאָנאָמישע לאַגע פון פּאָלק, זיין נאַציאָנאַל- געפיהל — פאַרטיפערען, דערוועקען אין איהם דאָס געפיהל און דעם געברויך פון זעלבסט-הילף — — —

און אונזער „ראַדאָמער רב“ לאָזט אפילו צו שלשים נאָך די פאַגראַמען נישט פאַסטען — — —

פאַרוואָס געהען פאַרלוירען די אידישע פּאָלקס-ליעדער? פאַר- וואָס מוזען אידישע טאַלאַנטען שפילען „בר כוכבא“ און „אשה רעה“? וואו זענען אונזערע אידישע אויסגאבען?

און צוזאַמענקומען קאָן מען זיך נישט; די „דייטשע שול“ איז פאַרהאַמערט, די „גמיע“ פאַרשלאָסען, און דער עולם שלאָפט...

עס פלאצט.

דער שטורעם רייסט דעם דאָך. אייזערנע טאַראַנען לעכערען די ווענט, דער לאַנג פוילער פונדאַמענט צורודערט זיך — — — „מפי עוללים ויונקים“ — קינדער מאַרשירען מיט רויטע פענער אין די גאַסען; הויבט די מיצען, אלטע, קלוגע, פאַרויכ-

טיגע לייט! עס האָט זיך שוין געפונען א ווייכער קאָזאק, אן אמת'ער „קאָזאק הנגול“, וואָס האָט נישט געוואָלט שיסען! „זא-טשעם? — פוסקאי סאָביראיוטסיא!“

דער פלאַט שטעהט אין פייער — מיליטערישע מוזיק ציהט דורך די גאסען מיט מאַרסעליאנקעס! סאָלדאטען לעזען מאַרקס אין די קאָזארמעס — מיט פאָליטישע פאָדערונגען טרעט אַרויס די פאָליציי; בא! אפילו קנעכט ביי קנעכט, וואָס דינען אנדערע קנעכט — די „טשינאוניקעס“ פון דער וואַרשעווער גמיע, צו-זאמען אפילו מיט די קברנים פון הייליגען אַרט, אַרגאניזירען זיך, דעלעגאטען שוין געקליבען! — אלץ פלאמט, רעזידענצען ברענען, אין העלען פייער שטעהען פראָווינצען! אין די פינסטערסטע וויי-קעלעך פון מענשליכען לעבען באווייזט זיך ליכט! בייס ליכט איז דער עולם בודק חמץ, וואַרפט אַרויס דעם אַלטען שימעל, דאָס אַלטע, דאָס פוילע, דאָס שרעקענדיג-ציטעריגע, דאָס שוואַרצע, מיט די פאַרלעגטע הענט, פאַרוויינטע אויגען, דאָס אייביג האַפּענדיגע און נישט טוענדיגע — —

א ניי לעבען שפינט זיך, וועבט זיך אויף דער חורבה פון אַלטען — —

און מיר, וואו זענען מיר?

— אַם ראַדיקאַלסטען — זאָגט מען — זענען אידען! אַהן א קלער צו טון רייסען זיי דאָס אַלטע, אַדער העלפּען עס איינ-צורייסען, אַהן רחמנות שטורעמען זיי אלע אַלטע לעבענס-פאַרמען, אלע עקאָנאָמישע און מאַראַלישע אינסטיטוטען: ווייל אלץ האָט זיי נאָר געדריקט, געשטיקט און געוואַרגען. זיי קאָנען דאָס פאַר-גאַנגענע נישט לייעב האַבען, ווייל דאָס איז דורכגעזאָפּט מיט זייער קרוודע; דאָס געהענדיגע — נישט באַדויערען, ווייל עס איז מיט זייער כלוט באַשפּריצט!

אַזוי זאָגט מען, און דאָך — וואו זענען מיר?

מיר אידישע שרייבער, וואָס דאַרפּען געהען פאַראַוויס? וואו איז אונזער אַרגאַניזאַציע? פאַרוואָס זענען מיר צושפּרייט און צו-זייהט, ווי די שעפּסען?

וואו איז די „אגודת סופרים“? דער „שריפטשטעלער-פאַר-

באנד“?

צי האַבען מיר נישט קיין אינטערעסען, מאַראַלישע אַדער עקא-
 נאָמישע, אַרום וועלכע מיר דאַרפֿען זיך זאַמלען?
 גלויבען מיר נאָך אין אַלטען, דריקענדיגען, פינסטערען, וואָס
 צוטיילט, אום צו הערשען? — אַדער מיר גלויבען נישט אין זיך
 אַלײן, אין אונזער קראַפֿט, אין אונזערע צוועקען, אין אונזער נאַנצע
 מאַראַל איז: „כאַפּ פֿאַר דער שורה און עס, כאַפּ פֿאַר דער שורה
 און טרינק“, „מאַרגען“ איז קיין טאָג נישט?

1906.

אינהאלט:

זייט

7	— — — — —	בילדונג
24	— — — — —	וואס הערט זיך
28	— — — — —	וועגען געשיכטע
37	— — — — —	וואס ווילען מיר
42	— — — — —	דער לץ
63	— — — — —	אויך א פעליעמאן
75	— — — — —	שרייב א פעליעמאן
83	— — — — —	וואס זאל איד וועלען?
91	— — — — —	עקבתא דמשיחא
96	— — — — —	איבער שרפות
105	— — — — —	די נייע באוועגונג
116	— — — — —	אין אייראפא און ביי אונז אונטער'ן אויווען
126	— — — — —	אונזער טרייסט
129	— — — — —	תענית געדאנקען
131	— — — — —	די עשרות הדברות
137	— — — — —	פורים
138	— — — — —	עס געהט צו פסח
139	— — — — —	ל"ג בעומר
144	— — — — —	הורמו און אחרים
149	— — — — —	וויסען, אידעען און „איומען“
152	— — — — —	בריה אויס ווארשוי
201	— — — — —	די לוויה
209	— — — — —	דער וכוז
216	— — — — —	עטרת ישראל אין ווארשוי
221	— — — — —	געגען האקאטא
226	— — — — —	פאלעמיק
237	— — — — —	וועגען אידישער חוצפה

247	דער פאקט און די פרעסע
259	גוטע פריינד
270	וועגען מילה סקאנדאל
278	אויף א מיטינג
284	פון דער שווערער צייט
293	פראמעטעאוס
296	דער טאג

